



Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет
Кафедра суспільних дисциплін та фізичної культури



КРАЇНОЗНАВСТВО

Опорний конспект лекцій та методичні рекомендації до проведення практичних занять з дисципліни

студентів денної форми навчання
спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»
027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство»
освітнього ступеня «Бакалавр»

Мукачево
МДУ-2021

УДК 911.3:33+30(072)(075.8)

*Розглянуто та рекомендовано до друку науково-методичною радою
Мукачівського державного університету
протокол № 8 від 18 лютого 2021 р.*

*Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри суспільних дисциплін та
фізичної культури
протокол № 8 від 29 січня 2021 р.*

Укладачі

Лужанська Т.Ю. - к.геогр.н., доцент кафедри туризму і географії МДУ
Мілашовська О.І. – д.е.н., проф., зав. кафедрою готельної та музейної
справи МДУ

Малець О.О. – д.і.н., доц., зав. кафедрою суспільних дисциплін та
фізичної культури

P31

Країнознавство: опорний конспект лекцій та методичні рекомендації до проведення практичних занять з дисципліни для студентів денної форми навчання спеціальностей 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» ОС «Бакалавр» (видано вперше) / укладачі Т.Ю. Лужанська, О.І. Мілашовська, О.О. Малець – Мукачево: МДУ, 2021. - 130 с.

Анотація.

Методичні рекомендації містять вступ, методичні рекомендації до вивчення тем лекційних занять з дисципліни, методичні рекомендації з підготовки до практичних занять, список використаних джерел.

ЗМІСТ	ст.
ВСТУП	4
Частина 1. Методичні рекомендації до вивчення тем лекційних занять з дисципліни	5
Тема 1. Країнознавство як наукова дисципліна.....	5
Тема 2. Просторово-територіальна організація країн світу. Природа в країнознавстві.....	9
Тема 3. Цивілізаційний підхід у країнознавстві. Розселення населення.....	13
Тема 4. Народонаселення у країнознавстві.....	17
Тема 5. Історія, культура та мистецтво в країнознавстві.....	22
Тема 6. Економіка та інфраструктура країни.....	26
Тема 7. Порівняння та типологія в країнознавстві.....	30
Тема 8. Політична карта світу.....	32
Тема 9. Європейський туристичний макрорегіон. Країнознавча характеристика Західної Європи. Франція. Великобританія.....	40
Тема 10. Країнознавча характеристика Північної та Південної Європи. Фінляндія. Італія.....	48
Тема 11. Країнознавча характеристика країн Східної і Центральної Європи. Південно-Східна Європа. Чехія. Болгарія.....	58
Тема 12. Країнознавча характеристика Близького і Середнього Сходу. Єгипет. Саудівська Аравія.....	65
Тема 13. Країнознавча характеристика Південно-Азійського туристичного макрорегіону. Індія. Пакистан.....	72
Тема 14. Країнознавча характеристика Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону. Китай. Японія.....	78
Тема 15. Країнознавча характеристика Американського туристичного макрорегіону. Північна Америка. США. Канада.....	89
Тема 16. Країнознавча характеристика Латинської та Центральної Америки. Андські країни. Бразилія. Чилі.....	100
Тема 17. Африканський туристичний макрорегіон. Маврикій. ПАР.....	112
Частина 2. Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять	119
Практична 1. Країнознавство як наукова дисципліна. Просторово-територіальна організація країн світу. Природа в країнознавстві	119
Практична 2. Цивілізаційний підхід у країнознавстві. Розселення населення. Народонаселення у країнознавстві	119
Практична 3. Історія, культура та мистецтво в країнознавстві. Економіка та інфраструктура країни.....	120
Практична 4. Порівняння та типологія в країнознавстві. Політична карта світу.....	121
Практична 5. Європейський туристичний макрорегіон. Країнознавча характеристика Західної Європи. Франція. Великобританія.....	121
Практична 6. Країнознавча характеристика Північної та Південної Європи. Фінляндія. Італія.....	122
Практична 7. Країнознавча характеристика країн Східної і Центральної Європи. Південно-Східна Європа. Чехія. Болгарія.....	123
Практична 8. Країнознавча характеристика Близького і Середнього Сходу. Єгипет. Саудівська Аравія.....	123
Практична 9. Країнознавча характеристика Південно-Азійського туристичного макрорегіону. Індія. Пакистан.....	124
Практична 10. Країнознавча характеристика Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону. Китай. Японія.....	124
Практична 11. Країнознавча характеристика Американського туристичного макрорегіону. Північна Америка. США. Канада.....	125
Практична 12. Країнознавча характеристика Латинської та Центральної Америки. Андські країни. Бразилія. Чилі.....	126
Практична 13. Африканський туристичний макрорегіон. Маврикій. ПАР.....	127
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	128

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Країнознавство» спрямована на всебічне вивчення країн та регіонів, їх території, природи, населення і культури, політичних та економічних особливостей країни, оточуючого середовища, тобто всіх компонентів країни та включення її міжнародний поділ праці. Це передбачає глибоке вивчення процесу взаємодії суспільства з природою, розміщення виробництва, розселення населення, організації території з урахуванням природних, соціально-економічних та екологічних чинників, прогнозування розвитку регіонів світу. Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Країнознавство» складена відповідно до освітньо-професійних програм підготовки бакалаврів спеціальностей 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» та є навчальною дисципліною, яка разом з іншими дисциплінами формує інтегрований підхід до підготовки бакалаврів.

Метою викладання навчальної дисципліни «Країнознавство» є формування у студентів базових знань та вмінь проведення комплексного країнознавчого аналізу, формування цілісного розуміння сучасних соціально-економічних і суспільно-політичних процесів в різних країнах і регіонах світу. Мета дисципліни – дати комплексні країнознавчі знання про особливості процесів формування політичної карти світу на сучасному етапі, навчити студентів аналізувати економічну та соціальну специфіку всіх регіонів світу за типовою країнознавчою схемою, що охоплює склад, економіко-географічне положення, природні умови та ресурси, населення, макроекономічні параметри розвитку і роль регіонів та окремих країн у світовому господарстві, зовнішньоекономічних зв'язках.

В результаті вивчення навчальної дисципліни «Країнознавство» здобувач вищої освіти може набути **інтегральної компетентності** – здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов у професійній діяльності у галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи або у процесі навчання із застосуванням сучасних теорій та методів дослідження суспільних об'єктів та процесів.

Результати навчання:

- РН 1 володіти країнознавчою термінологією та орієнтацію в сучасних процесах світового господарства, які суттєво впливають на розвиток країн;
- РН 2 знати особливості сучасної політичної карти світу, історико-географічних регіонів та типи зарубіжних країн за рівнем соціально-економічного розвитку;
- РН 3 вміти виявляти особливості територіальної організації суспільства регіонів та країн світу;
- РН 4 знати особливості природно-ресурсного потенціалу, населення, господарства субрегіонів та окремих країн, їх місце і роль у світовому господарстві, спеціалізацію окремих країн і субрегіонів світу в міжнародному поділі праці;
- РН 5 складати комплексну соціально-економічну характеристику регіонів та окремих країн світу та порівняльні характеристики регіонів та країн світу (географічного положення, ресурсозабезпеченості, геодемографічних процесів, структури й особливостей розселення населення, культури та традицій, мистецтва, галузевої й територіальної структури господарства тощо);
- РН 6 визначати сучасні проблеми регіонального розвитку країн світу;
- РН 7 творчо використовувати літературні, статистичні й Інтернет-джерела для підготовки повідомлень, рефератів, аналітичних записок тощо.

Частина 1. Методичні рекомендації до вивчення тем лекційних занять з дисципліни

Тема № 1. Країнознавство як наукова дисципліна

1. Історичні аспекти розвитку країнознавства як науки.
2. Об'єкт, предмет та методи дослідження країнознавства.
3. Розвиток країнознавчої думки в Україні.
4. Традиційні та новітні методи дослідження країнознавства.

Рекомендована література: 1-6, 9-10, 22

Ключові поняття: країнознавство, німецька школа описового державознавства, французька школа географії людини, об'єкт дослідження країнознавства, предмет дослідження країнознавства, методи дослідження країнознавства.

Студентам необхідно знати, що **країнознавство** являє собою науку про закономірності територіальної організації суспільного виробництва, просторових процесів та форм організації життя людей у конкретних регіонах та країнах світу. Вона синтезує соціально-економічні та екологічні аспекти розвитку країн та регіонів, що виявляються як у просторі, так і за часом. Зародження країнознавчих знань тісно пов'язано з появою перших античних держав (цивілізацій) стародавності (середина IV тисячоліття до н.е.). Свого розквіту античне країнознавство досягло у Давній Греції і Давньому Римі завдяки працям Геродота, Аристотеля, Страбона, Птолемея і цілого ряду інших видатних вчених даної епохи.

У XVIII ст. утворюються перші національні країнознавчі наукові школи. **Німецька школа** описового державознавства (або школа камеральної статистики) зародилася в німецьких університетах в XVII-XVIII ст. Тут всім студентам необхідно було заучувати напам'ять чисельні відомості про країни і міста, території, їх населення, господарство, державний устрій, армії, фінанси і ін. Характерними рисами цього напрямку була переважаність фактами і слабкість просторового аналізу зв'язків між ними.

Особливе значення у розвитку світової країнознавчої думки того часу належить видатному німецькому географу *Олександру Гумбольту* (1769-1859). Головною областю його досліджень була Центральна і Південна Америка, де він вивчав природу і господарство Венесуели, Куби, Колумбії, Еквадору. Досліджував він також і природу Уралу, Алтаю, Каспійського моря. О. Гумбольта справедливо вважають одним з засновників наукового країнознавства, творцем порівняльного методу в географії. У цей же час працював інший видатний німецький географ *Карл Риттер* (1779-1859), який створював історичні концепції, згідно з якими історія народів залежить від розвитку природного середовища. Він прагнув кількісно оцінити просторові відношення: географічне положення, конфігурації країн, природних областей землі, наблизився до розуміння системи просторових відносин, вивчення якої актуально і в наш час.

Французька школа географії людини характеризується яскраво вираженою країнознавчою спрямованістю. Основи цієї школи були закладені *Відалем де ла Бланшем* (1845-1918) і для неї було характерно велике мистецтво опису. У французькому країнознавстві була відсутня тверда і обґрунтована схема характеристики території. Матеріал викладався таким чином, щоб читач відчув "аромат" території. Географи французької школи країнознавства вивчали у першу чергу зовнішній вираз у ландшафті діяльності людини. Тому в працях представників цієї школи перевага віддавалася сфері, де людина тісніше всього була пов'язана з природою.

У XX ст. особливо почала розвиватися соціально-економічна географія, зокрема в Англії, Франції, Німеччині, США. У Німеччині в середині століття панівною стала теорія геополітики на чолі з *Карлом Гаусхофером*. В Англії вперше було виділено так звані функціональні райони, розгорнуто дослідження територій на основі великомасштабних карт з практичними цілями. В США основний напрямок досліджень був сконцентрований на вирішенні проблем екології людини, регіональних дослідженнях, історичній географії, у тому числі на проблемах послідовності освоєння території і функціональної організації життєвого простору, вирішенні політико- і військово-географічних проблем. Ще у довоєнні роки проявився інтерес і до розробки питань теорії: типології країн, економічного районування, критиці західних теорій розміщення продуктивних сил (Л.Я. Зиман, К.П. Пятлі з Київського університету).

Нові і широкі проблеми стали перед країнознавчою наукою після війни. Розкол світу на дві ідеологічні системи, формування соціалістичного табору, розпад колоніальної системи, а також глобальні проблеми епохи НТР – все це призвело до появи комплексного і проблемного характеру досліджень зарубіжного світу. Зросла в наступні роки і увага до типології зарубіжних країн (В.В.

Вольський). Значний внесок у розвиток країнознавства в цей період внесли В.В. Покшишевський, Ю.Д. Дмитревський, І.М. Маєргойз, Б.М. Семевський, О.О. Мінц. Значною віхою у розвитку регіонального країнознавства стало видання 20-ти томної серії “Країни і народи” (1970-1985).

В наступні десятиріччя кінця ХХ ст. була проведена чимала робота по вивченню і опису окремих регіонів і країн світу. Певний внесок у соціально-економічні дослідження Європи внесли вчені І.А. Вітвер, І.М. Маєргойз, С.І. Ледовських, С.Б. Лавров, О.Е. Слука, Л.Р. Серебрянський та інші; у дослідженні зарубіжної Азії – К.М. Попов, Л.І. Боніфатьєва, Г.В. Сдасюк та інші; у дослідженні Африки – М.С. Розін, Ю.Д. Дмитревський, М.Б. Горнунг та інші; у дослідженні Північної Америки – В.П. Ковалевський, В.М. Гохман, Г.О. Агранат, Л.В. Смирнягін, Л.М. Карпов та інші; у дослідженні Латинської Америки – І.А. Вітвер, В.В. Вольський, Я.Г. Машбиць, А.О. Долініна, Р.О. Піменова та інші; у дослідженні Австралії та Океанії – І.Ф. Антонова та інші.

Об'єктом дослідження країнознавства виступає суспільство і його складові – регіональне господарство, населення регіонів світу, територіальні соціальні структури, світогосподарські зв'язки, міжнародний поділ праці тощо.

Предметом дослідження країнознавства є особливості й закономірності просторової організації суспільства та його складових на рівні регіонів світу. Вивчення соціально-економічних процесів у територіальному вимірі передбачає вивчення їх з позицій розміщення, взаєморозташування, взаємодії і просторових відносин, причинно-наслідкових зв'язків. Предметом дослідження даної дисципліни виступають географічні проблеми просторової організації регіональної економіки, сукупність проблем соціального розвитку в їх територіальному виразі, територіальна організація соціального життя, просторові суспільні системи.

Історія країнознавства в Україні нараховує декілька століть. Економіко-географічні дослідження території України були зафіксовані в працях Геродота (490 (480)–425 до н.е.), Страбона (64(63) до н.е.–23(24) н.е), К. Птолемея (90-160) та інші. Деякі аспекти економіко-географічного опису України трапляються в працях літописців Київської Русі, яка була прабатьківщиною України. Основним напрямком розвитку країнознавства в Україні була антропогеографія, яка досліджувала географію людини відносно всіх географічних явищ. Вона вивчала просторові відносини держав і народів, їхні зв'язки з природним середовищем. Основними представниками цього напрямку були: В.Г. Григорович-Барський (1701-1747), який 24 роки мандрував і досліджував історію, господарство і культуру деяких країн Західної Європи і Близького Сходу; П.П. Чубинський (1839-1884), який займався етнографічно-статистичними дослідженнями території України, Білорусі та Молдови; А.С. Синявський (1866-1951) великий внесок зробив у розвиток теорії і методології української економічної географії, особливо у теорію економічного районування, є одним з перших національних геополітиків – досліджував геопросторові інтереси України на Близькому Сході (Єгипет, Сирія) та безпосередньо біля кордонів України (Польща, Румунія). Він велику увагу звертав на вивчення світового господарства, яке вважав не просто сумою національних комплексів окремих країн, а їх взаємопов'язаною єдністю, що виражена через систему обміну у глобальному масштабі. Видатний український економіст, демограф, економіко-географ В.В. Садовський (1886-1947) в своїх працях, присвячених актуальним проблемам економічної географії України і світу, економіки, соціології, демографії, розкриває зв'язок між світовим і національним господарствами як діалектичне відношення цілого і частини. Завданням регіональної економічної географії, на думку В. Садовського є дослідження господарства держав і окремих територій. В останньому випадку він приходять до категорії економічного району, дає їй своє трактування.

У післявоєнний період в українській географії спостерігався спад у вивченні країн і регіонів світу. В географії став домінувати україноцентричний підхід, в основному всі дослідження були направлені на вивчення природи та господарства України. Відомий український географ, академік, засновник кафедри економічної географії Київського університету К.Г. Воблий (1876-1947) досліджував проблеми економічної географії промисловості України, міграції населення, розвитку продуктивних сил, значну увагу приділяв вивченню Великого Дніпра, розробив наукову схему економічного районування України. Неоціненний внесок у розвиток української економіко-географічної науки відомого українського академіка-географа М.М. Паламарчука (1916-2000), який у сучасну науку увійшов як засновник школи економіко-географів, що працюють у галузі територіальної організації виробництва, займався дослідженнями геополітичного положення України та її національних інтересів.

Після одержання Україною незалежності почався новий, бурхливий етап у розвитку економічної і соціальної географії. Головний напрямок досліджень у цей період – вивчення

продуктивних сил держави, особливості соціально-географічного і економіко-географічного дослідження України, розробки теорії економічного районування території України (Ф.Д. Заставний, П.О. Масляк, Я.Б. Олійник, М.Д. Пістун, О.І. Шаблій, П.Г. Шищенко та ін.). Вивчення країнознавства зарубіжних країн в Україні розвинене недостатньо. Але намітився певний прорив у розвитку вітчизняної регіональної і країнознавчої географії. У цьому напрямку відзначився український економ-географ В.М. Юрківський, яким виконані змістовні роботи з географії США (1988), Статистичний довідник країн світу (1999), підручник з регіональної економічної і соціальної географії закордонних країн (2000). Останнім часом вийшли праці П.О. Масляка, Я.Б. Олійника, А.В. Степаненко (“Словник-довідник учня з економічної і соціальної географії світу, Київ, 1996), Б.П. Яценко (“Економічна і соціальна географія світу”, Київ, 1997), Є.П. Качана (“Розміщення продуктивних сил зарубіжних країн”, Тернопіль, 1993), С.П. Кузика (“Соціально-економічна географія світу”, Тернопіль, 1998) та інші.

Країнознавство використовує *методи*, що характерні як для всієї системи географічних наук, так і для інших суспільних наук. Вірний вибір методів дослідження важливий для підвищення їх ефективності. Це пов'язано з наростаючим потоком самої різноманітної і різномасштабної інформації, що використовується в регіональній економічній і соціальній географії світу. Вміння вірно використовувати ті або інші методи досліджень дає можливість краще організувати збирання, оцінку та обробку різноманітної інформації, а також утворювати на цій основі якісно нову інформацію.

Як стверджує географ В.П. Максаковський (нар. у 1924 р.), в арсеналі країнознавства є перевірені багатовіковим досвідом розвитку так звані “традиційні” методи досліджень і також “нові” методи, що появилися під впливом і у зв'язку з потребами НТР. До групи перших методів відносять історичний, картографічний, порівняльний, спостережень, статистичний, економічного районування та ряд інших. Інша група включає методи економіко-математичні, а також дистанційних спостережень.

Історичний метод застосовується в усіх суспільних та природничих науках. Своєрідність його вживання у країнознавстві складається у тісному сполученні з аналізом і просторовими аспектами соціально-економічного розвитку. Вона, як відомо, викликає безупинні зміни у географії господарства і населення, в характері використання природних і трудових ресурсів, в освоєнні і заселеності території. Знання історичної географії необхідно для розуміння сучасної географії населення і розміщення продуктивних сил, а також для прогнозування їх змін на прикладі конкретних регіонів світу.

Картографічний метод дає можливість нанести на тематичні карти безліч об'єктів, показати їх взаєморозташування і взаємозв'язки. За образним зауваженням М.М. Баранського карта є другою мовою (“альфою і омегою”) географії. Цей метод використовується на всіх етапах дослідження, від збирання вихідних даних до розробки нових наукових матеріалів. Складання різноманітних тематичних карт підвищує інформаційну ємкість наукового матеріалу. Карти є не тільки чудовим ілюстраційним матеріалом, не тільки ємкою і різнобічною інформацією, що зручна для безпосереднього та багатоцільового використання, але і діючим інструментом досліджень.

Порівняльний метод притаманний всім географічним наукам. Він покликаний знайти найбільш істотні риси подібності і розходження у господарському використанні територій регіонів світу, в географічних типах господарства і розселення в їх взаємозв'язку. Цей метод дуже плідний при вивченні регіонів та країн.

Метод спостережень грає важливу роль в країнознавстві. Роль міжнародного туризму, поїздки по різним країнам розширюють можливості безпосередніх особистих спостережень в закордонних країнах. У поїздках по країнам найбільш плідно і цікаво проходять спостереження за особливостями господарського використання території, системами і типами розселення, умовами життя та культури населення тощо.

Метод системного аналізу оснований на принципі поетапності, включає визначення мети, завдань, постановку наукової гіпотези до всебічного вивчення кожної із територіальних систем, особливостей розміщення і розвитку продуктивних сил. Цей метод розглядає цілісність системи, її внутрішні і зовнішні зв'язки, погоджує складні галузеві і територіальні проблеми, що особливо важливо в умовах ринкових відносин.

Статистичний метод, оснований на аналізі даних про господарство і населення регіонів та країн, дає можливість представити просторову взаємодію різних територіально-економічних систем. В цьому аспекті важливу роль грає статистика, що покладена на карту і уявляє собою діючий інструмент досліджень, аналізу економічного і соціального стану будь-якої території.

Метод економічного районування дає можливість виявити взаємопов'язані в соціально-економічному відношенні частини країни з визначеною спеціалізацією. Цей метод потребує обробки різноманітної інформації економічного і соціального характеру та базується на вченні про економічні райони.

Економіко-математичні методи дозволяють виразити певні кількісні співвідношення, а іноді і якісні закономірності розміщення різних форм і типів господарства, розселення і життєдіяльності населення. Великий інтерес представляє математичні моделювання різних соціально-економічних процесів і об'єктів.

Методи дистанційних спостережень широко використовуються в дослідженнях розміщення природних ресурсів, господарства й населення. Вони дають новітню і докладну інформацію про концентрацію господарського використання території, характер концентрації господарства і населення на великих регіональних просторах, про межі міських агломерацій, стан навколишнього середовища тощо.

Все більше значення має **геоінформаційний метод**, який включає створення геоінформаційних систем, що являють собою сучасний засіб збирання, збереження та аналізу різноманітних відомостей про територію, що базуються на ГІС-технологіях варіантів карт тощо.

В цілому вибір методів дослідження залежить як від наукового завдання, так і від об'єкта вивчення. Найбільш доцільним є сполучення методів, в тому числі "традиційних" і "нових", а ні в якому разі не протиставлення їх, тому що це негативно виявляється на розвитку всієї науки, в тому числі і регіональної економічної і соціальної географії світу.

Країнознавство бере участь у створенні географічної «картини» регіонів і світу, створюючи «візитні картки» регіонів і країн. Країнознавство пов'язане з регіональною економічною та соціальною географією світу, тісно співробітничает з фізичною географією, інформація якої необхідна для господарської оцінки природних умов і ресурсів, аналізу їх раціонального використання. Це співробітництво найяскравіше виявляється у країнознавчому напрямку, що характеризує окремі регіони і країни, і має виняткове значення в дослідницькій роботі по виявленню залежностей: тектонічної будови території та районів видобутку корисних копалин, кліматичних умов та типів ведення сільського господарства, географічного положення та найбільш розвинених видів транспорту тощо.

Для країнознавства дуже важливі висновки **економічної теорії**, науки, що має для регіональної географії загальнотеоретичне значення. **Галузева економіка**, вивчаючи умови виробництва, розвитку і організацію окремих, у тому числі вузьких, галузей господарства, досліджуючи їх техніко-економічні особливості, принципи і фактори розміщення по багатьом питанням контактує з регіональною економічною і соціальною географією світу. Тісні зв'язки країнознавства з **географією світового господарства**, яке надає теоретичну базу для проведення комплексної характеристики господарства регіону, розміщення його продуктивних сил, основних зовнішньоекономічних зв'язків тощо.

Також країнознавство використовує дані **статистики**, оброблюючи їх з метою географічного аналізу і подальшого дослідження. При вивченні населення окремих регіонів країнознавство використовує дані **демографії, етнографії, географії населення, соціологічних досліджень** в області населення, в тому числі, про умови його життя, відтворення, трудової діяльності та відпочинку. Також тісно країнознавство пов'язана з такими прикладними географічними науками, як **політична географія, рекреаційна географія, географія сфери послуг** та ін. Для країнознавства велике значення має **економічна картографія**. Економічна карта є органічною частиною і інструментом економіко-географічного дослідження будь якої території та його результатом.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. У чому полягає сутність країнознавства як науки?
2. Історичні аспекти розвитку країнознавства?
3. Німецька школа описового державознавства?
4. Французька школа географії людини?
5. Історія країнознавства в Україні?
6. Об'єкт дослідження країнознавства?
7. Предмет дослідження країнознавства?
8. Методологічний аспект країнознавства?
9. Нові парадигми пізнання країнознавства?

Тема 2. Просторово-територіальна організація країн світу. Природа в країнознавстві.

1. Територія в країнознавстві: склад території, параметри держави, державні кордони.
2. Поняття географічного положення країни.
3. Характеристика природи в країнознавчих дослідженнях. Природні ресурси.

Рекомендована література: 1-9, 17-19, 22

Ключові поняття: територія, склад території країни, параметри території, державні кордони, природні кордони, штучні кордони, делімітація, демаркація, економіко-географічне положення країни, природні ресурси.

Поняття **території** характеризується конкретикою та прив'язкою до певних координат. Територія - це частина поверхні землі з притаманними їй природними, а також створеними в результаті людської діяльності властивостями і ресурсами. Територія характеризується наявністю особливого виду ресурсів: протяжністю (площею), особливостями географічного положення, певним типом природного ландшафту, ступенем освоєння території. **Склад території країни.** З точки зору країнознавства, основною територіальною одиницею є держава. Саме в державних кордонах територіально суміщені усі структури країни. Територія країни - це частина земної поверхні, що знаходиться під суверенітетом певної держави. Державну територію становить суходіл в межах кордонів, води (внутрішні і територіальні) і простір, який знаходиться над суходолом і водами. До основних **параметрів території** країни відносять: розмір, кордони, конфігурацію. Розмір території країни впливає на багато сторін її суспільного життя. Чим більша площа країни, тим, як правило, ресурси є різноманітнішими і багатшими. Велика площа також обумовлює значну різноманітність середовища існування. Держави з великою територією мають значно більше можливостей для розвитку різних господарських галузей. Чим менше розмір території країни, тим більша роль зовнішньоекономічної складової в її господарстві.

Державні кордони являють собою політичний та економічний кордон, який лімітується державним устроєм, національною обособленістю, митним контролем, правилами зовнішньої торгівлі і т.д. На відміну від багатьох інших соціальних кордонів, які відзначаються значною рухомістю, державний кордон є стійким і жорстко фіксованим. Давня Греція дала перший приклад фіксації кордонів, коли була поставлена прикордонна колона між Пелопоннесом і Аттикою. Але навіть у XIX ст. в Європі державні кордони нерідко були відсутні. Вивчення стійкості державних кордонів пов'язано з аналізом історичного розвитку держави. На Близькому та Середньому Сході, в Африці і Латинській Америці існує багато неврегульованих територіальних питань, які виливаються у військові конфлікти. Враховуючи походження і тривалість існування державних кордонів, їх можна розділити на дві категорії: антецедентні та субсеквентні. Кордони передують кінцевому заселенню і розвитку тих регіонів, які вони оточують. Прикладом такого типу кордону є кордон між Канадою та США, який проводився по 49-й паралелі в період 1782-1846 рр. і який розділяв дуже рідко заселені території. Субсеквентні кордони проводяться після заселення території. Прикладом є кордони між європейськими країнами.

Існує два основних етапи встановлення державного кордону - делімітація та демаркація. **Делімітація** - це визначення (по угоді між урядами сусідніх держав) загального напрямку походження державного кордону і нанесення його на географічну карту. **Демаркація** - це проведення лінії державного кордону на місцевості і позначення її відповідними прикордонними позначками. Робота по демаркації являє собою перенесення на місцевість результатів делімітації державного кордону.

У міжнародних відносинах у XIX ст. відрізнялись природні та штучні кордони. Природні кордони пов'язані з природними рубежами, які створюють сприятливі умови для розвитку держави і її оборони (горі, річки і т.д.). Штучні кордони пов'язані із створенням ліній військово-інженерних укріплень, які розділяють державні території. Ярким прикладом штучних кордонів є Велика китайська стіна. Друга концепція кордонів у XIX ст. - це теорія етнічних чи мовних кордонів. Тут намічається проведення кордонів відносно лінії переважання мови. При проведенні сучасних державних кордонів етнічна ознака відіграла важливе значення. Так, на версальській мирній конференції при вирішенні спірних прикордонних питань широко використовувався принцип встановлення державних кордонів у відповідності з етнічними кордонами. Цим же принципом керувались у 1948р., коли проводився кордон між Пакистаном та Індією.

Необхідно відзначити, що крім зовнішніх державних кордонів у кожній країні є внутрішні кордони. Вони підрозділяються на фізичні і соціальні. До фізичних кордонів відносять різного роду природні рубежі: орографічні, ландшафтні та інші. Вони визначають ступінь різноманітності

(мозаїчність) середовища, в якому розвивається суспільна діяльність. Що стосується соціальних кордонів, то сюди відносять кордони економічних регіонів, а також адміністративні. Вони встановлюються державою для вирішення певних соціально-економічних завдань. Це можуть бути кордони пріоритетних зон, наприклад, для капітальних вкладень, кордони поясів цін, кордони депресивних районів і т.д.

Економіко-географічне положення (ЕГП) властиве усім об'єктам економіко-географічного вивчення: містам, районам, країнам, субрегіонам, регіонам, континентам. Економіко-географічне положення – сукупність просторових відносин підприємств, населених пунктів, ареалів, районів, окремих країн та їх груп (регіонів) до зовнішніх об'єктів, які мають або будуть мати в майбутньому для них економічне значення.

Економіко-географічне положення - це положення певного економіко-географічного об'єкта щодо інших об'єктів, які мають для нього господарське значення (транспортних шляхів, державних кордонів, населених пунктів, джерел сировини та енергії). Складові - мікро-, мезо- і макроположення. Відношення взаєморозташування складають основу для поділу економіко-географічне розташування країни: регіональне, континентальне, міжконтинентальне, світове.

Основи вчення про ЕГП були закладені відомим вченим М.М. Баранським (1881-1963), який характеризував ЕГП як відношення даного економіко-географічного об'єкта (підприємства, міста, країни) до “лежачих поза ним даностей”, що мають будь-яке економічне значення та роблять визначений вплив на його розвиток. Услід за М.М. Баранським за масштабом (або за територіальним охопленням зв'язків) ЕГП стали підрозділяти на мікро-, мезо-, і макроположення, а у просторовому аспекті – на центральне, периферійне, сусідське, приморське.

У межах загальної категорії ЕГП можливо членування його на декілька окремих складових: *транспортно-географічне положення* (положення по відношенню до ведучих транспортних шляхів, з урахуванням їх потужностей, ступеня завантаженості, швидкостей тощо); *промислово-географічне* (відносно джерел сировини, палива, енергії, центрів видобувної та обробної промисловості і науково-технічних баз); *агрогеографічне* (відносно продовольчих баз та основних центрів переробки та споживання сільськогосподарської продукції); *демогеографічне* (відносно трудових ресурсів та науково-технічних кадрів); *рекреаційно-географічне* (відносно центрів рекреації); *геополітичне* (відносно світових та регіональних “центрів сили”, геополітичних конкурентів та союзників); *геокультурне* (відносно основних планетарних цивілізаційних утворень та їх центрів) та інше. За компонентними відношеннями М.М. Паламарчук поділяє економіко-географічне розташування на: виробниче, демографічне, природно-ресурсне, рекреаційне, транспортне.

План характеристики економіко-географічного положення країни

- Загальні відомості (назва, площа, столиця, політико-адміністративний устрій, вищі органи влади).
- Географічне положення (економіко-географічне, політико-географічне, геополітичне).
- Природні умови та ресурси.
- Населення та трудові ресурси.
- Особливості історії формування та розвитку території, господарського комплексу.
- Географія окремих галузей господарського комплексу (сировинна галузь, промисловість, АПК, сфера послуг, транспорт).
- Зовнішньоекономічні зв'язки.
- Форма територіальної організації.
- Внутрішні відмінності.
- Проблеми розвитку.
- загальний висновок про вигідність ЕГП

У сучасних умовах ЕГП все більше розглядається скрізь призму теорії рентних відношень, що дозволяє перейти від простих констатацій ЕГП до його економічної оцінки.

Природа впливає на побут і духовне життя людей, а духовне життя людей, впливає на природу країни. Природа диктує певні параметри розвитку суспільства, а суспільство, розвиваючись, дедалі більше залежить від природи тому, що стикається з нею багатьма сторонами своєї діяльності, усе більше природних компонентів і властивостей залучає у свою діяльність і не може без них розвивати економіку. У країнознавстві існує своя методика врахування природних чинників. **Рельєф** для країнознавця відіграє надзвичайно велику роль у господарському житті і розселенні. Без гіпсометричної і геоморфологічної карт практично не можна вивчати країну. При цьому абсолютні і відносні висоти варто аналізувати окремо. Для господарських процесів

найчастіше більше значення мають відносні висоти. Для країнознавця важливими є особливості географії **корисних копалин**, зумовлені переважно тектонічною будовою території. При цьому оцінюються характер і структура їхніх територіальних поєднань і територіальна концентрація (зосередженість). При оцінці **водних і кліматичних ресурсів** головну роль у країнознавстві відіграють балансові методи, зокрема методи оцінки балансу вологи і тепла, які визначають багато інших зональних компонентів природи, агрокліматичні умови країни. При вивченні **гідрографічної сітки** не лише враховуються показники гідроенергетичного потенціалу, судноплавності, можливості використання вод для зрошення та іригації, а й оцінюється історична і сучасна роль гідрографічної сітки у формуванні територіальної структури країни.

Важливим елементом природного середовища є **природні ресурси**. Слово "ресурс" означає запас, тобто те, що може бути використано у господарській діяльності людиною. За видами природні ресурси поділяються на мінеральні, кліматичні, біологічні (флористичні і фауністичні), земельні, водні, рекреаційні та інші. Крім того, їх можна групувати й за іншими ознаками: - за вичерпністю (вичерпні й невичерпні), за можливістю самовідновлення та культивування (відновлювальні і невідновлювальні), за темпами відтворення (відтворювальні і невідтворювальні), за можливістю заміни одних ресурсів іншими: замінні та незамінні.

Мінеральні ресурси. До них відносять сукупність розвіданих корисних копалин, які використовуються або можуть використовуватися у господарській діяльності. Вони поділяються на паливні, рудні та нерудні. Серед **паливних ресурсів** провідне місце належить *вугіллю*. Найбагатшими на *вугілля* є Азія (54 %), Північна Америка (28 %) та Європа (9 %). Серед країн найбільші запаси вугілля мають Росія, США, КНР (80 % загальних запасів). Великі запаси мають Німеччина, Великобританія, Канада, Китай, ПАР. Більша частина запасів зосереджена в економічно розвинутих країнах. Із країн, що розвиваються, поклади є у Індії, Ботсвані. Всього запаси вугілля розвідані у 75 країнах світу. Нині запаси *нафти* оцінюються приблизно у 140 млрд. т. Розвідані запаси *природного газу* у світі досягли 135 трлн. м³. Основні запаси нафти зосереджені у ОПЕК. Найбільші запаси мають Саудівська Аравія, Іран, Кувейт, Ірак, Росія. Значні запаси нафти є у Південно-Східній Азії (Індонезія, Малайзія), Африці (Алжир, Лівія, Нігерія), Латинській Америці (Венесуела, Мексика, Колумбія, Еквадор). Є великі запаси нафти у Північному морі.

Рудні корисні копалини поділяються на руди чорних та кольорових металів. Найбільшими запасами *залізних руд* володіють Бразилія, США, Австралія, Росія, Індія, Китай, Україна та Швеція. Значні поклади заліза містяться в Ліберії, ПАР, Венесуелі. *Марганцеві руди* поширені нерівномірно, 2/3 світових запасів марганцю припадає на Індію, Бразилію, Габон, Ефіопію, Заір, ПАР. Значні родовища марганцю є у США та в Україні. На ПАР та Зімбабве припадає близько 80 % світових запасів хромітів.

З кольорових металів найбільше значення мають мідь і алюміній. Найбільші в світі родовища *мідної руди* знаходяться у США в районі Великих озер. У "мідному поясі" Замбії та Заїру можна зустріти мідні руди з вмістом металу біля 10%. Він знаходиться у південно-східній частині басейну р. Конго, простягаючись на 500 км. Тут ще є кобальт, цинк, уранові руди. Значні поклади мідної руди, та зв'язаної з нею молібденової, знаходяться в Андах (Чилі, Перу), на Уралі, у східній частині Казахстану.

Сировиною для виробництва алюмінію є *боксити* (від назви французького міста Бокс). 2/3 світових запасів алюмінію зосереджені у п'яти країнах: Австралії (29% світових запасів), Гвінеї, Ямайці, Суринамі та Бразилії. Крім того, значні запаси бокситів знаходяться у Гані, Камеруні, Гайяні та Малайзії. Більша частина світових запасів *олов'яних руд* міститься у "олов'яному поясі", що простягається через Східний Сибір, Монголію, Китай до Індійського океану. Особливо великі поклади олова у шельфовій зоні Малайзії, Індонезії, Таїланду. З інших регіонів світу запасами олова виділяється плато Джос у Нігерії, Перу, Бразилія. *Свинцево-цинкові руди* зосереджені, здебільшого, у високорозвинутих країнах: Канаді, США, Австралії, Франції, Іспанії, Польщі. За промисловими запасами *золота* виділяються ПАР, Австралія, США, Росія, Канада, Зімбабве. Золотоносні породи досить поширені у світі, однак здебільшого з низьким вмістом металу вони залягають поряд з іншими металами.

Значну групу складають **нерудні корисні копалини**. Сюди належать будівельні матеріали, хімічна сировина та інші мінеральні ресурси. Найуживанішими будівельними матеріалами є глина, пісок, камінь. Серед хімічної сировини варто виділити сірку. Найбільше родовище самородної сірки знаходиться на Іранському нагір'ї, великі - у Чилі, США, Польщі, Україні. Кам'яна сіль має значне поширення. Проте варто виділити родовища в Україні, Білорусії, США, оз. Магаді в Кенії. У Мертвому морі (Ізраїль) містяться найбільші в світі поклади калійної солі.

Загалом запаси солі на Землі практично невичерпні. Родовища селітри та йоду знаходяться у пересохлих водоймах Атаками (Чилі). Половина запасів фосфоритів припадає на Марокко.

Земельні ресурси становлять 13,4 млрд. га, або 26,2 % від загальної площі поверхні Землі.

Серед регіонів світу найвищою часткою сільськогосподарських угідь виділяється Західна Європа. Із окремих країн світу найбільші розміри оброблюваних земель мають США (190 млн. га), Індія (160), Росія (134), Китай (95), Канада (46), Казахстан (36), Україна (34). Рівень землезабезпеченості населення на різних материках і країнах світу неоднаковий. Найбільшим він є в Австралії (2 га оброблюваних земель на людину), Північній та Південній Америці (0,7 га), найнижчим - у Європі (0,3 га) та Азії (0,15 га). Дуже гостро стоїть проблема землекористування в Японії та Єгипті (0,04 га), Індонезії та Китаї (0,07-0,08 га). Зростає інтенсивність землеробства, а в деяких країнах є великі резерви для освоєння нових земель.

Водні ресурси. Загальні запаси води на землі складають 1,4 млрд. км³. На кожного жителя планети припадає біля 270 млн. м³ води. Найкраще забезпечена водними ресурсами Південна Америка, відносно непогано - Північна Америка і Європа. В Азії і Африці при високій середній водозабезпеченості є дуже багато аридних територій, на яких проживає 800 млн. осіб. Наявні тут водні ресурси вже тепер не можуть забезпечувати мінімальні потреби населення у прісній воді. Людство активно розробляє шляхи вирішення проблеми забезпечення водними ресурсами. Одним з них є будівництво водосховищ, за допомогою яких відбувається регулювання річкового стоку та використання водних ресурсів.

Лісові ресурси. Найвища лісистість у Латинській Америці, а найнижча в Азії, Австралії та Океанії. Найбільші лісові масиви знаходяться у зоні тропічних лісів помірного поясу. Найбільші лісові площі мають Росія, Бразилія, Канада, США, Китай, Індонезія та Австралія. Найвищу лісистість серед країн світу мають Гвіана Французька (95%), Суринам (91%), Малайзія (71%) та інші, найменшу - Єгипет (0 %), Ісландія (0,01 %), ОАЕ (0,1 %). Запаси деревини у всіх лісах досягають 350 млрд. м³, у тому числі хвойної - 127 і листяної - 232 млрд. м³. Вологі тропічні ліси становлять $\frac{2}{3}$ площі усіх тропічних лісів. Найбільше їх у Латинській Америці, потім в Азії та Африці. Майже $\frac{3}{4}$ всіх вологих тропічних лісів росте у 10 країнах - Бразилії, Індонезії, Заїрі, Перу, Колумбії, Індії, Болівії, Папуа-Новій Гвінеї, Венесуелі, М'янмі. Однак за 30 років їх площа зменшилася на 40 %. У Сальвадорі, Гаїті, на Ямаїці ліси знищені повністю.

Рекреаційні ресурси. До них відносяться компоненти природного середовища: клімат, ландшафти, поверхневі та підземні води, рослинність і т. п., які використовуються для лікувально-оздоровчих, пізнавальних та спортивних потреб. Для проведення відпочинку використовуються також природні національні парки, заповідники, пам'ятники природи, історико-архітектурні пам'ятники тощо. Використання природних рекреаційних ресурсів залежить від транспортного освоєння території, рівня розвитку інфраструктури. Визначні пам'ятки історії, архітектури, релігії, культури і мистецтва також різко підвищують сукупний рекреаційний потенціал території.

Найважливішими рекреаційними територіями світу є Альпи, Багамські острови, Гавайї, середземноморське узбережжя Франції, Італія, Греція, Іспанія, Єгипет та ін. Спортивний, особливо гірськоколичний туризм, активно розвивається в скандинавських країнах. В Азії є десятки тисяч кілометрів узбереж теплих морів, унікальні історичні та архітектурні об'єкти і дуже самобутня культура. З ростом чисельності населення Землі, швидкою урбанізацією, зростатимуть масштаби рекреації. Наявність різноманітних рекреаційних ресурсів (підвищена сонячна радіація, чиста атмосфера, лікувальні води та ін.) відіграє значну роль в економічному розвитку окремих територій та країн (наприклад, Іспанія, Швейцарія, Єгипет, Греція, Гаванські, Канарські острови).

Ресурси Світового океану поділяють на біологічні, мінеральні та енергетичні. Біологічні ресурси Світового океану складають 43 % біомаси планети. Рослинні ресурси океану оцінюються у 430 млрд. т за рік. У водах океану близько 20 тис. видів рослин та 180 тис. тваринних організмів. У Світовому океані міститься основна частина водних ресурсів Землі. У багатьох аридних країнах здійснюється опріснення морської води. У майбутньому води Світового океану стануть основним джерелом води для потреб людини. У морській воді знаходиться велика кількість мінеральних речовин. Головною з них є кам'яна сіль, яка міститься в кількості 20 млн. т на 1 км³ води. Загальні запаси золота Світового океану оцінюються у 10 млн. т, що набагато перевищує його поклади на суші. Всього у морській воді понад 60 хімічних елементів. До енергетичних ресурсів Світового океану належать енергія припливів та відпливів, хвиль, морських течій, термальних градієнтів та ін. Потенційним джерелом енергії є ізотоп водню-дейтерію, запаси якого складають майже 300 млрд. т.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Поняття території в країнознавчих дослідженнях?
2. Склад території країни з точки зору країнознавства?
3. До основних параметрів території країни відносять?
4. Оцінка державних кордонів у країнознавстві?
5. Процес формування природних та штучних кордонів?
6. Процес проведення делімітації та демаркації кордонів?
7. Поняття економіко-географічне положення країни, план вивчення?
8. Поняття природи та природних ресурсів у країнознавчих дослідженнях?
9. Оцінка мінеральних ресурсів у країнознавстві?
10. Оцінка земельних ресурсів у країнознавстві?
11. Оцінка водних ресурсів у країнознавстві?
12. Оцінка лісових ресурсів у країнознавстві?
13. Оцінка рекреаційних ресурсів у країнознавстві?
14. Оцінка ресурсів Світового океану в країнознавстві?

Тема 3. Цивілізаційний підхід у країнознавстві. Розселення населення.

1. Поняття цивілізації в країнознавчих дослідженнях. Цивілізаційний підхід.
2. Культурно-цивілізаційний зміст становлення країн світу.
3. Концепції цивілізаційного розвитку в країнознавстві. Типологія цивілізацій.
4. Дослідження системи розселення в країнознавстві.

Рекомендована література: 1-11, 17-19, 22

Ключові поняття: цивілізація, цивілізаційний підхід, цивілізаційний розвиток, типологія цивілізацій, сучасна цивілізація, мережа поселень, система розселення, субурбанізація, рурбанізація, опорні каркаси розселення.

На сьогодні в науці немає загальноприйнятого визначення цивілізації, оскільки дослідники часто надають перевагу якомусь одному з цивілізаційних факторів. Надаємо найбільш поширене визначення даного терміну. **Цивілізація** - це нерівновага система взаємопогоджуваних політичних, економічних, соціальних і духовно-моральних засобів (комунікацій, принципів, інститутів), за допомогою яких суспільство забезпечує свою життєдіяльність та усталеність у часі й просторі. Таке інтегральне визначення відповідає традиційному трактуванню цивілізації як соціокультурної спільності і як цілісної системи, у якій підсистемами виступають політична, економічна, соціальна та духовно-моральна сфери суспільного життя. Зміст останніх, а також неповторність і усталеність самої цивілізації визначаються її незмінним, або малозмінюваним, ядром □ центральною підсистемою цінностей, передусім релігійних чи породжених релігією.

Однак для країнознавства проблема виникає у зв'язку з тим, що країна і цивілізація рідко збігаються одне з одним. Якщо Японію ще можна вивчати як окрему цивілізацію, то структурні елементи Індійської чи Китайської цивілізацій знаходимо і в сусідніх з Індією та Китаєм країнах, а такі цивілізації, як Західна, Ісламська, Латиноамериканська, взагалі об'єднують десятки країн. Тому проводити цивілізаційний аналіз окремо для кожної країни нераціонально. З одного боку, це були б повторення, а з іншого – у більшості випадків навряд чи простежили логіку цивілізаційного розвитку на територіях, обмежених нинішніми державними кордонами, що встановлювалися зазвичай не за цивілізаційними критеріями. Цивілізаційне ядро □ формувалося в інший історичний час і за територіальними межами більшості нинішніх країн. Потім цивілізаційна комунікація за різних обставин і в різні часи поширювалась із колишнього центру (центрів) на нові території, переплітаючись із їх особливими природними, історичними, етнокультурними тощо умовами і набуваючи нового звучання і нових смислових відтінків.

Аналізу сучасного культурно-цивілізаційного змісту кожної країни має передувати відтворення процесу формування відповідної цивілізації, її історичної динаміки та особливостей її закріплення й функціонування на теренах цієї країни. У повноті своїх проявів цивілізація в жодній країні не представлена й не визначає все її життя, позаяк поряд із традиційними цивілізаційними структурами на це життя (по-різному в різних країнах і в різних сферах) впливають зовнішні, загальносвітові, глобалізаційні процеси (комунікації). Їх теж слід враховувати, ці процеси за своїм змістом є комунікативним породженням і продовженням інших цивілізацій, передусім Західної, що також піддається вивченню методами цивілізаційного аналізу. За наявності таких відмінностей між країнами, між їх минулим і сучасним, між місцевостями в самих країнах дослідження

цивілізацій вже не буде простим вивченням. Необхідно пройти більш складний шлях від побудови ідеальної цивілізаційної моделі, що має свою структуру і перебуває в історичній динаміці, та наступного □збагачення□ (чи □доповнення) цієї схеми конкретикою історичного розвитку тієї чи іншої країни. Модель стану та розвитку цілої країни збагачується й уточнюється конкретикою розвитку окремих місцевостей, суспільних сфер, соціальних груп чи навіть окремих особистостей.

В Азії (від асирійського „асу” - схід, на противагу „єреб” - захід) нині налічується 47 міжнародно визнаних суверенних держав - членів ООН, в Африці (назва з'явилася напр. IV ст. до н.е. первісно щодо території навколо Карфагена) - 53, в Латинській Америці - 33, в Океанії - 13, крім того у посібнику розглядається єдина на планеті держава-континент Австралія. До них можна додати цілу низку залежних територій із різним ступенем самоврядування: від Палестинської національної автономії й Співдружності Північних Маріанських Островів (у політичному союзі зі США) до Французької Гвіани (заморський департамент Франції) і Британських територій в Індійському океані, а також кілька юридичних утворень із спірним державним статусом, як Сахарська Арабська Демократична Республіка і Фолклендські (Мальвінські) острови.

За класифікацією Міжнародного Валютного Фонду абсолютна більшість із них відноситься до “країн, що розвиваються”, до цієї категорії можна включити й такі “менш розвинені країни і території”, як Гренада, Еритрея, КНДР, Куба, Палау, Реюньон чи Французька Полінезія. До зазначених частин світу та регіонів належать і “розвинені країни”, чи “передові економіки” - Бермудські острови, Ізраїль, Нова Зеландія, Республіка Корея, Сингапур, Японія.

Цивілізаційний підхід. Цивілізація (від латинського *civilis* - “громадський”, “державний”) - це спосіб життя великої спільноти людей, що посідає певну територію, сповідує свою релігію, розвиває власну культурну традицію й систему цінностей, удосконалює оригінальний комплекс суспільно-економічних відносин. У будь-якому трактуванні цивілізація розвивається за власними законами і поєднує в собі такі параметри, як геополітичне становище, природні ресурси і господарська діяльність, етнотемографічна ситуація, державний лад і політична система, зовнішня політика, культурно-релігійні здобутки. Тому цивілізаційний підхід надає можливість дослідити конкретний фактичний матеріал, з'ясувати місце і роль окремих країн та народів у історії.

Поняття "цивілізація" було відоме за античних часів як протиставлення античного суспільства варварському оточенню. У добу Просвітництва (XVIII ст.) поняття "цивілізація", як правило, використовували для характеристики суспільства, заснованого на розумі, справедливості, освіті. За твердженням французького історика Л. Февра, в науковий обіг термін "цивілізація" вперше ввів барон П.-А. Гольбах (1766). Відтоді він набув поширення і визнання. Першу цілісну теорію, що пояснювала розвиток людства з цивілізаційних позицій, запропонував напередодні Другої світової війни науковий керівник Британського королівського інституту міжнародних відносин *Арнольд Джозеф Тойнбі* (1889-1975 рр.). У 12-томному “Дослідженні історії” він виділив 21 локальну цивілізацію, що циклічно змінювали одна одну, доки у XX ст. не залишилося 8: візантійська, російсько-ортодоксальна, ісламська, індуїстська, далекосхідна (Південно-Східна Азія), китайська, японо-корейська і західна. Усі вони розвивалися за принципом історичної круговерті й проходили 5 стадій: виникнення, зростання, кризи, дезінтеграцію й загибель. Рушійною силою розвитку цивілізацій виступав “життєвий порив” творчої еліти.

А.Тойнбі наголошував, що всі зазначені цивілізації, за винятком західної, перебувають у стадії кризи чи дезінтеграції й прямують до загибелі, західна ж цивілізація перебуває на етапі зростання, оскільки її еліта врахувала помилки інших. Хоча історична практика не підтвердила прогнозів А.Тойнбі, вчені-гуманітарії продовжили розроблення низки ідей, висунутих ним. Так, директор Інституту стратегічних досліджень при Гарвардському університеті Семюел Хантінгтон (1927 р. нар.) у статті “Зіткнення цивілізацій ?” (1993 р.) та книзі “Зіткнення цивілізацій і зміна світового порядку” (1996 р.) також виділив 8 сучасних цивілізацій: західну, православно-слов'янську, ісламську, індуїстську, конфуціанську, японську, латиноамериканську і африканську. У їх розвитку головну роль відіграє “тріада факторів” - релігійний, демографічний і політичний, такі ж складові, як економічна і соціальна, відходять на другий план. Кордони між цивілізаціями С.Хантінгтон визначив як “лінії розломів”, уздовж котрих завжди будуть спалахувати конфлікти, сутички і війни – як міждержавного, так і внутрішнього характеру. Таким чином, виник новий тип протистояння між державами і їхніми об'єднаннями, що належать до різних цивілізацій (зокрема, Близькосхідний конфлікт та індійсько-пакистанські війни).

Концепції **цивілізаційного розвитку** дають підстави виділити такі основні підходи до визначення поняття "цивілізація": 1) цивілізація трактується як певний рівень розвитку людського суспільства (Л. Морган, Ф. Енгельс); 2) під цивілізацією розуміється певний культурно-історичний

цикл у розвитку народів. У даному випадку цивілізація є синонімом культури (А. Тойнбі, М. Данилевський); 3) цивілізація позначає вищий ступінь розвитку культури, що пройшла свій апогей і стала на шлях занепаду. Такий підхід різко протиставляє цивілізацію і культуру (О. Шпенглер).

За основу *типології цивілізацій* можна брати риси соціально- економічної еволюції: 1) аграрно-традиційний етап розвитку, притаманний рабовласницькому і феодальному суспільствам; 2) індустріальний етап еволюції, пов'язаний із капіталізмом. У сучасній літературі активно розробляється ідея, відповідно до якої приблизно з кінця 50-х років ХХ ст. бере початок третя стадія цивілізації – постіндустріальна. Вона спричинена науково-технічною революцією і високими технологіями, яким відповідає постіндустріальне, інформаційне суспільство.

За типом господарської діяльності можна виділити приморські та континентальні цивілізації (європейська); за типом природно- географічного середовища – закриті та відкриті цивілізації, інтравертні та екстравертні. Деякі вчені пропонують розділити всі цивілізації на два типи: техногенна, що характерна для Західної Європи; психогенна, або традиційна, притаманна східним країнам, наприклад індійська цивілізація минулого. Іноді до цивілізації відносять матеріальну культуру, а під власне культурою розуміють лише духовну культуру.

Існують і інші типології. Так, залежно від масштабу розгляду цивілізація може бути глобальною, тобто світовою, національною (французька, англійська), регіональною (північноафриканська). Інакше дивляться на типологію цивілізацій учені-сходознавці, які вважають, що споконвічно цивілізація розпалася на два "древа" – Захід і Схід. Ці цивілізації мають свої неповторні шляхи розвитку, з яких "природним" і "нормальним" визнається східний, а західний розглядається як мутація, відхилення. Західна і східна! цивілізації відрізняються розумінням сутності людини, природи, влади, особистості та загальнокультурних універсалій. Проте, як би не відрізнялись підходи до цивілізацій, вони існують паралельно в часі і разом становлять цілісність сучасного світу.

Цивілізація перебуває в постійному розвитку; її рівень залежить від розвитку техніки, наукового потенціалу, релігії, моралі, рівня добробуту населення, його самосвідомості, сталості духовних цінностей. Тому цивілізація може бути показником зрілості суспільства, або ж суспільство, яке здатне забезпечити людям нормальний розвиток та існування, і є цивілізацією. Цивілізація урбаністична: саме в містах уперше виникає потреба масового повторення здобутків культури, в містах створюються й кращі умови для добору і збереження зразків минулих культур. Із міст ці твори потім поширюються в сільській місцевості. Тому цивілізація – це своєрідний, актуально діючий музей культури. Несучи свої досягнення з міст до селищної периферії, вона створює місцеву – містечкову цивілізацію, при цьому руйнує витоки побутової народної культури. Проте спостерігається й зворотний процес: носії периферійної культури, намагаючись зберегти її народний, традиційний характер, активно залучаються до здобутків сучасної цивілізації, які їм цікаві та зрозумілі – і це також об'єктивний процес.

Сучасна цивілізація – явище об'єктивне. Проте не треба забувати, що існує межа, за якою цивілізація, заснована сучасною культурою, може обернутися непоправним лихом для суспільства. Так, здобутки культури (наукові відкриття, технічні винаходи, нові засоби мистецтва тощо) при перетворенні у факти цивілізації (надмірна індустріалізація, засоби масового знищення, атомні реактори, глобальна інформатизація тощо) завдають шкоди екології і загрожують існуванню світу та людини.

У країнознавстві сформувалися два підходи до дослідження **розселення**: 1) морфологічний; 2) функціональний. Відповідно до цих підходів, утвердилися поняття "мережа населених пунктів" і "система розселення", які якісно характеризують різні сторони процесу і стану розселення.

Мережа поселень - сукупність усіх населених пунктів, розташованих на будь-якій території (в тому числі країні), яка характеризується людністю, густотою, взаєморозміщенням і конфігурацією ареалів. **Система розселення** - територіально цілісна і функціонально взаємопов'язана сукупність поселень - формується з розвитком виробництва і системи обслуговування в межах мереж поселень. Первинними формами геопросторової організації розселення є *поселення*. Поселення - це компактна територія, на якій розташована група будівель з інфраструктурою для забезпечення постійної життєдіяльності людей. Враховуючи величину поселень (тобто людність) і їхні функції, усі поселення поділяють на дві групи: міські і сільські. Міста на Землі існують понад шість тисяч років. За величиною (людністю) виділяють такі категорії міст: міста-мільйонери (понад 1 млн. осіб); найбільші міста (500 тис. - 1 млн. осіб.); великі (100 - 500 тис. осіб.); середні (50 - 100 тис. осіб.); малі (менше 50 тис. осіб).

У термін "місто" в різних країнах вкладається різний зміст. У більшості держав Північної Європи до міст відносять поселення з кількістю жителів понад 200; у Канаді, Австралії - понад 1 тис.; у Німеччині, Франції - більше 2 тис.; у США, Мексиці - більше 2,5 тис.; в Австрії, Індії, Ірану - понад 5 тис.; у Швейцарії, Малайзії більше 10 тис.; у Нігерії - більше 20 тис.; в Японії - більше 30 тис., у Південній Кореї - понад 40 тис. осіб. Людність залежить від загальної чисельності населення країни, щільності населення в цьому районі, від історичних особливостей розвитку поселення, від економічних і адміністративних функцій, які воно виконує. Наприклад, у багатьох країнах деякі поселення споконвічно виникали як фортеці, порти чи торгові центри. Багато міст Швеції, Великої Британії та інших європейських країн отримали магдебургське право ще у середньовіччі і зберігають свій статус, незважаючи на сучасну невелику кількість мешканців. У деяких країнах світу (Монголії, Бразилії, країнах Африки) містами вважають усі поселення, які виконують адміністративні функції. Міста виступають також місцями спільного проживання різних соціальних і етнокультурних груп населення. Міста відігравали і продовжують відігравати важливу роль у формуванні націй і в етнокультурному розвитку територій. Незважаючи на зниження частки сільського населення, близько половини населення світу все ж проживає в сільській місцевості. У світі налічується близько 20 млн. сільських поселень. У розвинених країнах сільські жителі становлять 10-20 % населення. Багато країн, що розвиваються, досі залишаються слабо урбанізованими, переважно сільськими.

Населення розміщується дуже нерівномірно: близько 70% усіх людей проживає на 7% суходолу. Практично неосвоєні людьми 15% суходолу. Протягом усієї історії людської цивілізації на розселення людей впливає тяжіння до транспортних і торгових шляхів. Нерівномірність розташування населення зумовлена природними умовами, особливостями демографічного розвитку, історичними особливостями заселення території та господарською діяльністю. На розміщення населення, а також на його кількість і склад впливають міграції. Міграції населення (від лат. *migratio* - переселення) - переміщення людей, пов'язані зі зміною місця проживання, задоволення потреби у праці чи духовних потреб. Міграції бувають зовнішні і внутрішні. Зовнішні міграції поділяють на еміграцію - виїзд громадян зі своєї країни до іншої на постійне проживання або на тривалий термін - та імміграцію - в'їзд до країни громадян іншої держави на постійне або тривале проживання. Виділяють такі види міграції: постійну (безповоротну), пов'язану зі зміною місця проживання; циклічну та епізодичну.

У країнознавчих дослідженнях міське і сільське розселення необхідно розглядати у взаємозв'язку. Міста, як відомо, формують територіальну структуру господарства країни і визначають територіальну організацію суспільства загалом. У виділенні основних територіальних систем і структур країни провідну роль відіграють міське розселення і столичні центри з прилеглими до них територіями. Згустки міського населення й економіки поляризують соціально-економічний простір країни. У ньому виділяються обмежені за площею урбанізовані ареали, в яких масштаби та наслідки взаємодії населення з економікою і навколишнім природним середовищем швидко зростають. Міста і їхнє безпосереднє оточення займають приблизно 1,5% площі населеного суходолу, проте на них припадає 4/5 виробництва товарів і така ж частка загального забруднення атмосфери і вод. До найбільших агломерацій (мегаміст) світу належать: Токіо (35 млн. осіб), Мехіко (18,5 млн. осіб), Нью-Йорк (18,3 млн. осіб), Сан-Паулу (17,9 млн. осіб). У багатьох країнах в результаті територіального розростання і злиття агломерацій та високоурбанізованих районів сформувалися мегаполіси. Найбільший мегаполіс - Токайдо.

Субурбанізація - різновид деконцентрації населення й економічної діяльності - характерна для високорозвинених країн. Причинами субурбанізації є: вузький ринок житла, особливо високоякісного в центрі; зростання потреби в житлових площах у розрахунку на одного члена родини; погіршення екологічної і кримінальної ситуації в центрі. У Японії субурбанізація розвивається, базуючись на громадській транспорт.

Існує також поняття *рурбанізації*, тобто поширення сільського способу життя в урбанізованих територіях. Часом урбанізація, субурбанізація і рурбанізація просторово збігаються і формують цілі урбанізовані зони, які називають також мегаполісами (класичним прикладом є урбанізована зона східного узбережжя США: від Вашингтона через Балтімор, Філадельфію, Нью-Йорк до Бостона). Останнім часом спостерігається переміщення населення з агломераційної зони в історичне ядро. Цей процес позначається терміном "джентрифікація". Всебічна санація історичних центрів сприяє зростанню їхньої привабливості, як наслідок - зростання плати за житло, цін на земельні ділянки, що поступово "вимиває" з центра незаможні прошарки населення.

Найпоширенішими є такі опорні каркаси розселення:

- центровий, найчастіше з радіально-кільцевою структурою (каркаси Франції, Угорщини);
- агломераційний ґратчастий з численними центрами різної величини в місцях перетину ліній (транспортних комунікацій) "ґрат" (каркаси Південної Німеччини);
- лінійний у вигляді морського фасаду країни чи району (яскраво виражені такі каркаси в Бразилії, ПАР, на Каліфорнійському узбережжі США);
- лінійний континентальний (каркаси Канади);
- басейновий тип каркаса (характерний для вугільно-металургійних районів Рур, Верхня Сілезія).

Опорний каркас розселення виконує функцію поєднання всіх складових частин країни, тобто функцію інтеграції країни в цілісну систему. Економічне зближення різних частин країни відбувається завдяки вузловій (у містах) і лінійній (на магістралях) концентрації господарських функцій і зв'язків. Функціонування опорного каркаса розселення країни дає змогу одержати додатковий економічний, соціальний і екологічний ефект. Г.Лаппо виділяє три основні складові каркасні ефекти: 1) ефект агломерації; 2) ефект магістралізації; 3) композиційний ефект. Ефект агломерації дає змогу використовувати потенціал великого міста. Агломерація, як правило, формує локальні виробничо-територіальні системи з високою часткою економічних ближніх зв'язків. Ефект магістралізації, з одного боку, знижує витрати і скорочує час на перевезення, а з іншого, - підвищує ефективність роботи транспорту. Композиційний ефект виникає як наслідок поступового просторового зближення вузлів, завдяки чому значно скорочуються обсяги транспортних перевезень між великими містами. Зближення провідних центрів, а в результаті - економія відстаней при побудові каркаса дають підстави твердити про дію закону економії відстаней.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Історичні аспекти становлення цивілізацій в країнознавстві?
2. Роль оцінки цивілізаційного підходу в країнознавстві?
3. Культурно-цивілізаційний зміст становлення країн в країнознавстві?
4. Основні концепції цивілізаційного розвитку в країнознавстві?
5. Основні типології цивілізацій в країнознавстві?
6. Основні ознаки та характеристики сучасної цивілізації?
7. Оцінка системи сільського розселення в країнознавстві?
8. Оцінка системи міського розселення в країнознавстві?
9. Оцініть мережу поселень в країнознавчих дослідженнях?
10. Процеси субурбанізації та рурбанізації в країнознавстві?
11. Процес становлення опорних каркасів розселення в країнознавстві?

Тема 4. Народонаселення у країнознавстві.

1. Поняття народонаселення. Характеристика демографічних показників.
2. Поняття якості населення в країнознавстві.
3. Поняття етносу в країнознавчих дослідженнях, основні характеристики.
4. Національний та релігійний склад населення.

Рекомендована література: 1-11, 17-20, 22, 30

Ключові поняття: народонаселення, тип відтворення населення, вікова структура населення, статевий склад населення, економічно активне населення, структура зайнятості населення, якість населення, індекс людського розвитку, тривалість життя населення, етнос, народності, нація, національний склад населення, етнічний склад населення, релігійний склад населення.

Народонаселення - термін, утворений поєднанням двох близьких, але не тотожних за змістом слів-понять: народ і населення, які можна назвати компонентами народонаселення. Існує декілька детальних планів характеристики населення, розроблених географами, соціологами й економістами різних шкіл. Характеристика населення повинна включати елементи і явища, які дають уявлення про жителів країни. Кожний з елементів характеризується низкою показників. Вивчення населення починається з **демографічних показників**. Перший показник, який подається в будь-яких описах про країну (державу), - чисельність населення, тобто загальна кількість людей, які проживають на даній території. В характеристику країни доцільно включати відомості про статевий склад населення (статеву структуру) та його географічні особливості. Населення

постійно змінюється кількісно і якісно, що пояснюється характером його відтворення. Для країн характерний різний тип відтворення (природного руху) населення, який не тільки забезпечує зміну людських поколінь, а й визначає особливості вікового складу (структури) населення. Від вікового складу населення певною мірою залежить соціально-політичний стан країни. У країнах з першим типом відтворення переважають представники похилого віку, для яких зміни, що відбуваються, вимагають великих зусиль, а тому для них не є бажаними. У країнах із другим типом відтворення - висока народжуваність і значний природний приріст. З цим пов'язаний віковий склад населення, для якого характерна демографічна молодість.

До найважливіших соціально-економічних явищ сучасності належить урбанізація. Урбанізація, тобто збільшення кількості і розмірів міст, а також поширення міського способу життя на сільську місцевість, нині стала глобальним процесом, що охопив усі регіони Земної кулі. Міста розвиваються як населені пункти, що виконують промислові, організаційно-господарські, культурні, адміністративні, транспортні, рекреаційні функції. Найвищим рівень урбанізації є в країнах Північної Америки та Європи. Урбанізовані території займають не більше 7% площі земної суші, в них сконцентровано 53% усього населення Землі. За кількістю населення всі країни можна поділити на такі групи: найбільші, великі, середні і малі. Переважають середні і малі країни. У світі налічується приблизно 40 малих країн, у кожній з яких проживає менше 100 тис. осіб. У світі є десять країн, в яких є понад 100 млн. жителів (Китай, Індія, США., Індонезія, Бразилія, Пакистан, Росія, Бангладеш, Японія, Нігерія); за прогнозами демографічної комісії ООН, в 2025 р. їх може бути 25. У цих країнах проживає майже 60% населення світу. На карті світу є й дуже маленькі країни, які звичайно називають мікродержавами, чи "державами-карликами".

Під *відтворенням (природним рухом) населення* розуміють сукупність процесів народжуваності, смертності і природного приросту, що забезпечують безперервне відновлення і зміну людських поколінь. Компоненти відтворення населення мають не лише біологічний, але й, соціально-економічний характер. Рівень народжуваності залежить від умов життя людей, розвитку культури, добробуту, залучення жінок до участі в економічній сфері, релігійних переконань тощо.

Вікова структура населення - це поділ населення на групи (типи) за віком, пов'язаний з особливостями його відтворення і міграцією. Вікова структура впливає майже на всі демографічні показники, особливо на загальні коефіцієнти народжуваності і смертності. Межі вікових груп встановлюються на підставі трудового законодавства, місцевих традицій тієї чи іншої країни. За біологічною ознакою виділяють такі вікові групи: діти (0-14 років), зрілість (15 - 59 років) і старість (60 років і більше). За економічною ознакою переважають національні підходи юридичного визначення межі працездатного віку.

Статевий склад населення - загальна кількість чоловіків і жінок, що проживають на даній території. У більшості країн серед літнього населення переважають жінки. Однак в усьому світі чоловіків приблизно на 20 млн. більше. Є країни, в яких чоловіки переважають майже у всіх вікових групах (Китай, Індія, країни Південно-Західної Азії). Така ситуація виникає найчастіше внаслідок нерівноправного становища жінок у суспільстві, ранніх шлюбів, багатодітності тощо.

Економічно активне населення - частина працездатного населення, що бере участь чи бажає брати участі у суспільному, політичному й економічному житті країни, включаючи певні групи інвалідів, учнів, працюючих пенсіонерів і безробітних, зареєстрованих на біржі праці. *Структура зайнятості* - це розподіл економічно активного населення за основними сферами діяльності. Розрізняють такі основні сфери діяльності: суспільну (у тому числі соціальну), політичну, економічну (у тому числі виробничу), тобто виробничу і невиробничу діяльність. До невиробничої належить сфера послуг, яка в сучасному світі займає провідне місце. Наприклад, у розвинених країнах Європи у сфері послуг зайнято понад 70% економічно активного населення, частка ВВП, вироблена в цій сфері, сягає 80%.

Останнім часом дедалі частіше вживається поняття "*якість населення*". Це комплексне поняття включає показники середньої тривалості життя, освітнього рівня населення, його професійної структури, соціального складу населення, житлових умов і харчування, стану здоров'я, середніх доходів населення, його купівельної спроможності, здатності до сприйняття нововведень (інновацій), а також низку інших аналогічних параметрів. ООН запровадила нове поняття - *індекс людського розвитку* (ІЛР), що певною мірою є синонімом поняття "якість населення". Для визначення індексу людського розвитку ООН використовує комплекс показників. Серед них середні розміри валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення, середньостатистична тривалість життя, освітній рівень, стан здоров'я населення, його

забезпеченість житлом та ін. Запроваджено також показник, який відображає, яка частина економічно активного населення здатна сприймати й ефективно використовувати інновації.

Основними показниками "якості" населення є освітній рівень, який пов'язаний з інтелектуалізацією праці, підвищенням вимог до її кваліфікації, та тривалість життя. Важливо враховувати також територіальні відмінності в "якості" населення. На економічно розвинені країни припадає лише 4% усіх неписьменних дорослих. У країнах, що розвиваються, проживає 96% усіх неписьменних світу. За часткою неписьменних "рекордсменом" світу є маленька держава в Гімалаях - Бутан, де неписьменні 93% чоловіків і 98% жінок. Ці показники високі в Афганістані, Сомалі, Пакистані, Бангладеш, Нігерії, Індонезії, Бразилії, Гаїті. Для країн Європи характерні високі показники письменності і рівня освіти населення.

Тривалість життя залежить від комфортності умов проживання, діяльності, харчування, дозвілля, від якості медичного обслуговування, рівня і якості роботи транспорту, торгівлі, від екологічної ситуації тощо. Найвищий показник середньої тривалості життя чоловіків і жінок є у Японії (відповідно 76 і 82 роки), Ісландії (77 і 81), Швеції (76 і 81), Швейцарії (75 і 82), Італії, Норвегії, Канаді, Австралії, Кіпрі, Ізраїлі, Франції; найнижчий - у Замбії (37 років). Жінки живуть довше, ніж чоловіки, в більшості країн, окрім деяких, в яких тривалість середньостатистичного життя чоловіків і жінок однакова (Уганда, Таджикистан, Ліберія). Невтішними залишаються рівні культури праці і міжнаціонального (міжетнічного) спілкування та культурний рівень населення.

Етнос (з давньогрецької - народ) - це історично сформована стійка спільнота людей, які мають власну мову, культуру, розуміння своєї єдності і відмінності від інших етносів. Важливими умовами формування етносу є спільність мови і території. Однак й територіально роз'єднані групи етносу можуть тривалий час зберігати національну самобутність, яка виражається у звичаях, народному мистецтві, релігії, нормах поведінки, обрядах тощо. Етнічна самосвідомість поєднується з прагненням етносу до власної соціально-територіальної організації. Етнічна самосвідомість утверджується на підставі наявності етнічної території, що визначає спосіб життя людей їхню господарську діяльність, культуру, побут. На сьогодні існують різні форми (типи) угруповань, що відповідають різним рівням історичного розвитку будь-якого етносу: плем'я, народність, нація. Кожне плем'я складається лише з родичів, близьких і далеких. У деяких районах світу дотепер збереглися численні племена - в Африці, Латинській Америці, Океанії. Наприклад, у Папуа-Новій Гвінеї їх налічується понад 700.

Окрім етносів, історичними спільнотами людей є національні меншини, діаспора, клан, каста, рід, тому варто вказати, які з них проживають на території даної країни, звернути увагу на ті з них, які впливають на особливості культурного, соціального і політичного життя в країні. Характеристика кожної зі спільнот повинна включати відомості про місце проживання, мову спілкування, соціально-правовий статус, особливості духовної і матеріальної культури, релігійні погляди, традиції, типи господарювання, спадкоємні професії, головні історичні і культурні центри. На особливості етнічного характеру і менталітету варто, по можливості, звертати увагу, характеризуючи будь-яку спільноту.

Народності (період "юності" етносу) також відповідає єдності території, однак "територія" має вже зовсім інше значення. Це батьківщина, місце (ядро) формування етносу. Наприклад, більшість франко-канадців ніколи не бачили Франції, однак пам'ять про їхню "історичну батьківщину" є для них найважливішим консолідуючим фактором. Найвищого розвитку досягає культура мови: усна мова має безліч діалектів, а письмова є не лише найважливішим засобом спілкування, а й стимулом розвитку культури і мистецтва. У багатьох народів - це розквіт живопису, музики, театру, літератури тощо. Важливим елементом духовної культури є релігія релігійна самосвідомість людей має вирішальне значення для їхньої етнічної самоідентифікації. Народності дотепер є домінуючими етносами на карті світу. Є райони, де населення складається з народностей. Це Азія й Африка, навіть у Європі збереглося чимало народностей.

Видове поняття "народ" включає характеристики расового, етнічного, релігійного складу, етнокультурних особливостей, менталітету. Характеристика народів передбачає певну послідовність. Спочатку доцільно звернути увагу на особливості расового складу населення. У зв'язку з особливостями історичного минулого в деяких країнах відносини між представниками різних рас вирізняються складністю та напруженістю. Важливим аспектом характеристики народів є аналіз **етнічного складу** населення, який в багатьох країнах є досить "строкатим", а ареали розселення етносів часто є мозаїчними. Треба вказати, де вони проживають народи, дати коротку характеристику кожного етносу, його мови, релігії, форми державної чи культурної

автономії, особливостей духовної і матеріальної культури, назвати головні культурно-історичні центри.

Нація (період "зрілості" етносу) формується в межах державних чи політико-адміністративних кордонів, тобто тільки на визначеному політико-правовому полі, наприклад, у межах держави загалом - українці в Україні. Якщо етнос не має власного політико-правового поля, визначеного статусу державності, нація сформуватися не може, наприклад, українці в Канаді - народність. Система суспільно-політичних поглядів, ідеологія об'єднують, консолідують величезні маси населення чи, навпаки, розділяють їх. Соціально-політичні ідеї, стаючи переконаннями, перетворюють населення в суспільство, а людину - у громадянина. Важливою ознакою стає спільність мови (усної і письмової) як засобу внутрішньо-національного спілкування, вираження самосвідомості. Практично скрізь, окрім відокремлених районів, зникають діалекти. Відбувається уніфікація і спрощення мови. У мові з'являється безліч запозичених з інших мов слів, а також офіційних, стереотипних словосполучень і виразів. Нації кількісно переважають у Європі і Північній Америці. Вчені припускають, що в сучасному світі проживають три-чотири тисячі різних народів. Існує багато принципів класифікації етносів. Досить поширеним є поділ народів за країнами, у яких вони проживають: французи, бразилійці, нігерійці, в'єтнамці, австралійці тощо. Крім того, вчені часто об'єднують народи в групи за географічною назвою регіону проживання: народи Малої Азії, народи Індокитаю, народи Полінезії та ін. Існують також класифікації за особливостями господарства і культури, історичного розвитку, національного характеру тощо.

Головною ознакою етносу є **мова**. У сучасному світі налічується близько п'яти тисяч мов, хоча народів є більше. Це пояснюється тим, що не всі народи зберегли "свої" мови. Найпоширенішими є мови індоєвропейської сім'ї (майже 50% населення світу), яка включає близько 100 різних мов. Ця сім'я об'єднує 10 мовних груп, чотири з яких охоплюють понад 100 млн. осіб кожна (індоарійська, романська, германська і слов'янська). Народи цієї сім'ї переважають у більшості країн у всіх частинах світу, крім Азії. Китайсько-тібетська сім'я - друга за чисельністю (понад 1 млрд. осіб), саме вона займає дуже компактну територію Східної і Південно-Східної Азії. Численними є представники сіно-тібетської, нігеро-кордофанської, семіто-хамітської, австронезійської, дравідійської мовних сімей. Є країни, в яких майже все населення говорить однією мовою і належить до одного етносу, наприклад, Ісландія. Іноді народ має одну літературну писемну мову, а літературних усних мов кілька. Наприклад, китайська мова заснована на єдиній ієрогліфічній писемності, проте житель північного Китаю не зрозуміє жителя південного Китаю, коли той прочитає написаний вираз уголос, хоча обоє вони є китайцями. Окремі народи спілкуються двома мовами (білінгвізм): бельгійці (валлонська і французька), ірландці (ірландська та англійська), канадці (англійська і французька), філіппінці (філіппінська та іспанська). Шість мов є офіційними і робочими в ООН: англійська, французька, російська, іспанська, арабська, китайська. Важливими є відомості про те, яка мова є державною, чи офіційною, у тій чи іншій країні. Англійська мова має такий статус у 76 країнах, французька - у 34, іспанська - у 21, португальська - у 8. Поширення цих мов у багатьох країнах Азії, Африки, Північної і Південної Америки пояснюється їхнім колоніальним минулим. Мовна приналежність тут помітно відрізняється від етнічної.

За особливостями **національного складу** всі країни можна поділити на одно-, дво- і багатонаціональні. Більшість країн світу багатонаціональні. В Європі близько 20 держав, в яких основна національність становить понад 90% усього населення (Німеччина, Данія, Швеція, Італія, Ірландія, Угорщина, Греція та інші). В Азії національно однорідними є Японія, Саудівська Аравія, Південна Корея, Ємен, Бангладеш та ін. Двонаціональних держав значно менше. Більшість країн світу багатонаціональні. У США живуть представники понад 100 народів, у Бразилії та Канаді - понад 80, Мексиці та Аргентині - понад 50. Однак у Латинській Америці майже всі країни мононаціональні, оскільки індіанці, мулати, метиси вважаються представниками однієї нації. В Африці переважають відносно однорідні в етнічному відношенні країни. Понад 80% населення Австралії - англоавстралійці, частина жителів - аборигени, предки яких тисячоліттями жили на цьому континенті. Поліетнічний склад населення особливо типовий для країн, що розвиваються. Серед них найбільш багатонаціональними є Нігерія (близько 200 народів), Індонезія та Індія, у кожній з яких проживає по 150 народів.

Політичні кордони не завжди збігаються з етнічними. Розбіжність державних і етнічних кордонів часто призводить до роз'єднання народів. Трапляється, що народи розділені і проживають у різних державах. Етнічні проблеми у світі постійно впливають на політичну та соціальну ситуацію в багатьох країнах. Часто невирішені національні проблеми призводять до

збройних конфліктів, ведеться боротьба за національну незалежність, автономії, права національних меншин.

Релігійний склад населення - важливий елемент характеристики складу населення. Релігія відіграє важливу роль в особистому і соціальному житті людей багатьох країн. Це стосується й економічно розвинених країн, де церква впливає на політику, виховання, шкільну освіту й інші сфери життя. Основними світовими релігіями є християнство, мусульманство (іслам), іудаїзм і буддизм. Їх сповідають близько трьох мільярдів віруючих: християнство - понад 2 млрд., іслам - майже 1,2 млрд. і буддизм - близько 500 млн. осіб. Світові релігії поширені в усіх регіонах світу, практично в усіх країнах світу.

Християнство - найпоширеніша світова релігія, що виникла на Близькому Сході. Зародження християнства пов'язують з іменем Ісуса Христа, який народився в Вифлеємі. Священна книга християн - Біблія. У 1054 р. відбувся розкол у християнстві, який зумовив появу католицизму та православ'я - представлене кількома східними церквами.

Іслам - наймолодша світова релігія. Виникнення ісламу пов'язано з іменем пророка Муххамеда, який походив із Мекки. Священна книга ісламу - Коран, який написано з проповідей Муххамеда. Ісламська релігія ґрунтується на вираженні віри, молитві, пожертві, пості протягом рамадану, паломництві до Мекки (хоча б один раз у житті). Іслам поділений на дві основні конфесії - сунізм і шіїзм. Більшість мусульман світу (84%) є сунітами. Шіїти переважають лише в таких країнах, як Іран, Ірак, Азербайджан, Бахрейн. У 35 країнах світу мусульмани становлять більшість населення, а у 28 країнах іслам є державною релігією.

Буддизм - найстаріша світова релігія, яка виникла на території Індії. У священній книзі буддизму подано правила, яких треба дотримуватись, бесіди Будди зі своїми учнями та основні догмати буддизму. Буддизм ґрунтується на внутрішньому прагненні людини до духовного осяяння (нірвани), що досягається за допомогою медитації, сповідання мудрості та вищих моральних цінностей. Загальну кількість буддистів визначити складно, оскільки в більшості країнах буддизму релігійна приналежність у переписах не враховується.

В Європі найпоширенішою релігією є християнство, причому католицизм найбільш широко представлений у південній, частково в західній і східній її частинах; протестантизм - у північній, центральній і західній; православ'я - на південному сході. В Азії найбільш розповсюджене мусульманство (іслам). За кількістю віруючих найбільшою мусульманською країною є Індонезія. В Африці, особливо в північній її частині, панує іслам. У ПАР переважає протестантизм, в Ефіопії - християнство. В Австралії серед віруючих переважають протестанти і католики, аборигени - представники примітивних релігій. На Америку припадає більше половини всіх католиків світу і значна частина протестантів. Серед протестантів поширені лютерани, баптисти, англіканці, реформатори, пресвітеріанці, мормони, п'ятидесятники, свідки Єгови та інші.

Найбільшим релігійним центром світу є **Єрусалим**. Він посідає особливе місце серед світових культових центрів як святе місто для віруючих трьох релігій: іудаїзму, християнства та ісламу. Для євреїв, що сповідають іудаїзм, найбільш ранню монотеїстичну релігію, Єрусалим - Священне місто. Біля знаменитої Стіни Плачу, залишку західної стіни зруйнованого арабами храму, моляться тисячі віруючих. Крім Стіни Плачу, у Єрусалимі є ще три пам'ятних і шанованих іудеями місця: Місто Давида, долина Кедрона і гора Сіон. Мусульмани мають у Єрусалимі свої місця поклоніння. Один з основних центрів - мечеть Омара - найдавніша ісламська культова споруда, яка дійшла до наших днів. Її баня символізує священну скелю, з якої, за релігійними переказами, пророк Мухаммед вознісся на небеса.

На відміну від світових, місцеві релігії переважно сповідають окремі етноси. До місцевих релігій належить індуїзм, сикхізм, джайнізм, конфуціанство, даосизм, синтоїзм, іудаїзм. Місцеві релігії виникали серед одного народу або групи народів, об'єднаних в одній державі. Примітивні форми релігій збереглися у деяких народів тропічної Африки, багатьох груп індіанців Америки, аборигенів Австралії та островів Океанії, а також у деяких районах Азії.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. У чому полягає поняття народонаселення, його складові?
2. Проаналізуйте основні демографічні показники?
3. Оцініть різні типи відтворення населення?
4. Оцініть вікову структуру населення світу?
5. Оцініть статевий склад населення світу?
6. Проаналізуйте економічно активне населення світу?

7. Проаналізуйте структуру зайнятості населення світу?
8. Чим визначається поняття якості населення в країнознавстві?
9. Проаналізуйте поняття етносу, його основні характеристики?
10. Проаналізуйте поняття народності, основні характеристики?
11. Проаналізуйте поняття нації, основні характеристики?
12. Оцініть національний склад населення світу?
13. Оцініть етнічний склад населення світу?
14. Оцініть релігійний склад населення світу?

Тема 5. Історія, культура та мистецтво в країнознавстві.

1. Поняття історичного розвитку людської цивілізації.
2. Історична типологія культури в країнознавстві. Культурна ідентифікація.
3. Основні підходи до регіоналізації світової культури.
4. Поняття мистецтва. Мистецькі стилі в країнознавстві.

Рекомендована література: 1-9, 17-19, 22, 30

Ключові поняття: історія людства, культура людства, історична типологія культури, культурна ідентифікація, регіоналізація світової культури, культурні регіони світу, східний тип культури, західний тип культури, європоцентризм, концепція елітарної культури, концепція масової культури, стиль культури, види мистецтва.

Що стосується **історії людства**, то вже в міфі про Прометея були відбиті уявлення древніх про прогрес людського роду за допомогою вогню. У Геродота історія вперше була подана як процес, який розвивається у часі і просторі, у ході якого змінюються долі людей і держав. Переважно вчені античності виходили з поступального циклічного розвитку історії, при якому народи проходять різні етапи зародження, розвитку і занепаду, після чого усе повторюється наново, але вже в інших умовах.

Культура – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, вироблених людством протягом усієї історії, яка визначає рівень розвитку суспільства, а також сам процес творення та розподілу цих цінностей. Майже до ХХ ст. поняття "культура" і "цивілізація" вживалися як синоніми. Дійсно, між культурою і цивілізацією є багато спільного. Вони нерозривно пов'язані між собою. Одними з перших на це звернули увагу німецькі романтики, які відзначали, що культура "переростає" в цивілізацією, а цивілізація переходить у культуру. Культура виступає, насамперед, духовним виміром цивілізації, її духом, основою та фундаментом людської історії.

Історична типологія культури – класифікація культур за типом та визначення місця конкретної культури в культурно-історичному процесі. Продуктивним дослідницьким методом у цьому питанні вважається поєднання діахронного і синхронного підходів. Діахронний підхід – аналітичне дослідження культури на основі вивчення та порівняння різних явищ, процесів, рис, зокрема їх перебігу у часі. Синхронний підхід – система класифікації повторюваних культурних рис, притаманних конкретній культурі як унікальній моделі або комплексу елементів. Різні концепції культурно-історичного процесу можуть обиратися в якості методологічної основи класифікації культур за історичним типом. Йдеться, зокрема, про:

- 1) еволюційні концепції: а) еволюціонізм ХХ ст.; б) концепція універсальної еволюції Л. Уайта, Г. Чайлда; в) концепція мультилінійної еволюції Дж. Стюарда; г) концепція специфічної еволюції М. Салінса, Е. Сервіса);
- 2) формаційний підхід;
- 3) циклічний або цивілізаційний підхід.

Якщо культура має природне походження і визначається як внутрішній стрижень історичного розвитку людства, який духовно наповнює і збагачує кожен наступну епоху цієї історії, то цивілізація – це тіло культури, її матеріальна оболонка, яка має не природне, а соціальне походження. Отже, цивілізацією можна назвати певний етап розвитку суспільства в єдності соціально-економічних, науково-технічних і культурних виразів. Кожне суспільство має певну сукупність культурних зразків, які приймаються та усвідомлюються всіма його членами. Цю сукупність прийнято називати домінуючою культурою (або всезагальною), яка функціонує на суспільному рівні. Суб'єктом культури на цьому рівні виступає суспільство як виразник певних культурних цінностей. Разом із тим суспільство включає деякі групи людей, які розвивають певні культурні комплекси, що не сприймаються всіма членами цього суспільства.

Поняття *культурної ідентифікації* пов'язане з етапами розвитку етносу, системою його символічно-знакових уявлень про навколишній світ та його оцінок, а також із формами культурно-історичного буття. Етнос (від грец. *ethnos* – плем'я, народ) – це культурно-духовна спільність людей, споріднених за походженням, мовою, культурними надбаннями, територією проживання, а за певних умов і державними утвореннями. Вперше механізм культурної ідентифікації було розкрито в психологічній концепції З. Фрейда. Культурна ідентифікація – це самовідчуття людини всередині конкретної культури. Світогляд етнічної групи формується за допомогою символів спільного минулого етносу – міфів, легенд, святинь тощо. Ця культурно-історична спадкоємність у житті етносу досить динамічна і рухлива. Виробляючи своє, запозичуючи щось у сусідів та акумулюючи його, народ поступово формує національну культурну традицію – власне те, що передається в спадок майбутнім поколінням: побутові звичаї, обряди, національний одяг, місцеву розмовну мову і фольклор, тобто народні пісні і танці, епічні твори тощо.

Норми у формі моралі, права, звичаїв, традицій, обрядів, ритуалів служать засобами пристосування цінностей до вимог життя в певному історичному вимірі. Так, цінність "демократія" в античній Греції виражалася зовсім в інших культурних нормах, ніж, скажімо, в ліберальній Англії. Інтегративна функція культури виражається в здатності об'єднувати людей незалежно від їх світоглядної й ідеологічної орієнтації, національної приналежності у певні соціальні спільноти, а народи – у світову цивілізацію. Слід, однак, зауважити, що в культурному розвитку існує тенденція не лише до взаємопритягання, а й до взаємовідштовхування, що виявляється на рівні як культурних типів, так і окремих культурних напрямів. Історія засвідчує, що зближення культур, як правило, проходило на основі генетичної або функціональної спорідненості. Взяти хоча б культурну близькість народів Прибалтики й Скандинавії або Азербайджану й Туреччини.

До питання про регіоналізацію світової культури існують наступні підходи:

1. Патерналістський, авторитарний підхід до регіоналізації світової культури; проблема культурної вертикалі, верху і низу, центру і периферії. Гуманістичний підхід до регіоналізації світової культури; індивідуалізація, плюралізм, поліфонія, мирне, ненасильницьке співіснування. Сучасні глобалізаційні процеси в світі; пошук універсальних основ і критеріїв цінностей; феномен "вестернізації" (плюси і мінуси).

2. Географічний підхід до регіоналізації світової культури; поняття "географічний полюс" та "географічна широта" в регіональній культурології: Північ і Південь; Схід і Захід. Веберівський, європоцентристський підхід до проблеми "Схід-Захід" в культурології. Порівняльний аналіз культурних ідентичностей Сходу і Заходу (за сучасними науковими дослідженнями).

3. Материковий (історико-континентальний) підхід: європейсько-північноамериканський, далекосхідний, індійський, арабо-мусульманський, тропічно-африканський, латиноамериканський регіони.

4. Цивілізаційний: європейський, тибетський, яванський, японський.

5. Антропологічний (етно-національний, расовий): наприклад, угро-фінський, елліністичний, слов'янський, єврейський, арабський, негритянський тощо регіони.

6. Етно-конфесійний (за релігійним суб'єктом і областю його щільного, компактного поширення), наприклад: романо-католицький, слов'яно-православний, германо-протестантський, арабо-мусульманський, індуський тощо регіони.

7. Лінгвістичний: наприклад, латиномовний, франкомовний, англослов'янський, слов'яномовний, україномовний тощо регіони.

У сучасній культурології найпоширенішими є дві класифікації культурних регіонів світу, які впливають із визнання єдності та багатоманітності світової культури. Перша, загальніша, здійснює поділ світової культури на культури Заходу і Сходу. Поняття "Схід" і "Захід" при цьому не мають чітко визначеного смислу. Найчастіше під Сходом розуміють Азію, а під Заходом – Європу та Північну Америку. Проте Схід і Захід – не лише географічні поняття, а й різні типи культур, духовності, різні шляхи, способи людського буття у світі.

У широкому значенні *Захід* – це сфера буття європейської культури, ділянка поширення і визначального впливу християнської та античної системи цінностей. Головними імперативами європейського культурного розвитку визнаються особистість, науково-технічне освоєння і перетворення природи. У чіткішому смислі Захід – це Західна Європа в її історичних межах, що розділена на романський і германський світи.

Поняття "*Сходу*", східного типу культури складніше (аніж Захід) у зв'язку зі своєю внутрішньою, змістовнішою неоднорідністю. Так, виділяють буддійський Схід, Схід арабо-

мусульманський, Схід індуський; єврейсько-іудейський; дослідники акцентують на великих відмінностях у способі життя народів Індії, Китаю, Японії, Ірану, а культура Заходу інтегрована однією релігією – християнством (хоча й поділяється на низку різних конфесій), та й несхожість за типом життя і поведінки на Заході не так кидається у вічі, як на Сході. Незважаючи на багатоплановість і багатозначність поняття Сходу, під властиво Східним типом духовності все більше розуміють шлях людського буття, який ґрунтується на діалозі буддійського світоставлення з індуїзмом, а також даосизмом і конфуціанством. Відтак типова культура Сходу може бути окреслена метакультурою далекосхідного регіону, в якому відбулась зустріч і дивне переплетіння самобутніх духовних світів Індії та Китаю, а також культур, що історично пов'язані з ними і несуть у собі риси їхньої ментальності – японську, тибетську, індокитайську та ін. Основними якісними характеристиками Східного типу культур є: природність, фаталізм, невідворотна віддяка (карма), віра у реінкарнацію (перевтілення).

У широкому значенні *Захід* – це сфера буття європейської культури, ділянка поширення і визначального впливу християнської та античної системи цінностей. Головними імперативами європейського культурного розвитку визнаються особистість, науково-технічне освоєння і перетворення природи. У чіткішому смислі Захід – це Західна Європа в її історичних межах, що розділена на романський і германський світи.

Поняття "*Сходу*", східного типу культури складніше (аніж Захід) у зв'язку зі своєю внутрішньою, змістовнішою неоднорідністю. Так, виділяють буддійський Схід, Схід арабомусульманський, Схід індуський; єврейсько-іудейський; дослідники акцентують на великих відмінностях у способі життя народів Індії, Китаю, Японії, Ірану, а культура Заходу інтегрована однією релігією – християнством (хоча й поділяється на низку різних конфесій), та й несхожість за типом життя і поведінки на Заході не так кидається у вічі, як на Сході. Незважаючи на багатоплановість і багатозначність поняття Сходу, під властиво Східним типом духовності все більше розуміють шлях людського буття, який ґрунтується на діалозі буддійського світоставлення з індуїзмом, а також даосизмом і конфуціанством. Відтак типова культура Сходу може бути окреслена метакультурою далекосхідного регіону, в якому відбулась зустріч і дивне переплетіння самобутніх духовних світів Індії та Китаю, а також культур, що історично пов'язані з ними і несуть у собі риси їхньої ментальності – японську, тибетську, індокитайську та ін. Основними якісними характеристиками Східного типу культур є: природність, фаталізм, невідворотна віддяка (карма), віра у реінкарнацію (перевтілення).

Упродовж тривалого часу проблема "Захід-Схід" висувалась і розв'язувалась із погляду *європоцентризму*. Звісно, що всі досягнення східних народів сприймалися і оцінювались через імперативи цінностей Західної цивілізації, що, у свою чергу, наклало тавро "меншовартісного" (варварського, відсталого, провінційного) на культурні здобутки Сходу. На сучасний момент домінує погляд, згідно з яким Захід і Схід є не вищою і нижчою сходинками культурного прогресу, а двома цілком унікальними шляхами духовного розвитку людства, які не стільки заперечують один одного, а, радше, взаємодоповнюють і взаємозбагачують світову культуру. Зокрема, вплив Заходу виявився насамперед у сфері цивілізації – техніки, способів організації економіки і політичного життя. Вплив Сходу на Захід можна спостерігати у духовній сфері, виявленні великого інтересу до східної філософії, релігії, етики.

Окрім широкомасштабних регіонів ("Схід" і "Захід"), виділяють і культурні регіони меншого масштабу. Так, друга за популярністю в культурології регіональна класифікація розділяє всю культуру людства на європейський (інколи його називають західноєвропейським-північно-американським); далекосхідний; індійський, арабомусульманський; тропічно-африканський; латиноамериканський культурні регіони. У свою чергу кожний із цих регіонів має внутрішню структуру. Наприклад, у межах європейського культурного регіону існують певні відмінності між культурами романських, германських, слов'янських, угро-фінських народів тощо. Особливо велика потреба в інтеграційній функції культури відчувається в сучасних умовах, коли в одних регіонах зростає соціальна напруга, а в інших відбувається бурхливий процес інтеграції (Західна Європа). Сьогодні культурний прогрес спрямований, з одного боку, на інтеграцію народів, соціальних і культурних систем, з іншого – на здобуття національного суверенітету й збереження культурної самобутності.

Іспанський культуролог Хосе Ортега-і-Гассет запропонував концепцію елітарної та масової культур. Існує й народна культура. Народна культура в історичному минулому значною мірою збігається з етнічною, пізніше набуває вираженого соціального, національного компонента. Традиційна народна культура визначає і нормує всі аспекти життєдіяльності людини: спосіб

життя, форми господарської діяльності, звичаї, обряди, регулювання соціальних взаємин членів спільноти, тип родини, виховання, характер житла, тип одягу, харчування, ставлення до природи, світу, легенди, повір'я, вірування, знання, мову, фольклор.

Стиль культури – це спосіб життя, система світобачення, дотримання певних неписаних норм і правил творення і співжиття. Виділяють поняття художніх стилів (або стилів мистецтва). Це більш вузьке поняття, оскільки воно стосується лише однієї, хоч і такої багатющої сфери духовної культури людства, як мистецтво.

Мистецтво (або художня творчість, художня культура) – це специфічний спосіб людської діяльності, що відображає навколишню дійсність та людську свідомість у художніх образах і є одним із засобів естетичного оволодіння світом.

Існує багато видів мистецтва. Основними серед них є ті, що увійшли в *таку класифікацію*:

1. Художня література.
2. Тонічне або звукове мистецтво (музика, поезія).
3. Образотворче мистецтво (живопис, графіка, скульптура).
4. Просторово-пластичне мистецтво (всі види образотворчого мистецтва та архітектура).
5. Декоративно-ужиткове мистецтво (вишивка, гончарство, килимарство, художнє скло, художній метал, ювелірне мистецтво та ін.).
6. Синтетичне мистецтво (кіно, театр, телебачення, радіомовлення)
7. Хореографічне мистецтво.

Розрізняють *мистецькі стилі* цілих культурних епох. Наприклад, від початку середньовічної доби та до сьогодення історія мистецтва знала 11 великих мистецьких стилів, що відповідали конкретним культурним епохам, а саме:

1. **Візантійський стиль** – припадає на другу половину I тис. н.е. Сформувався у Візантії, поширився на Південну й Східну Європу, частину Азії. Основні риси: урочистість, панування суворого канону (жорсткого правила у формах мистецтва), видовищність, монументальність форм, фрескові розписи в інтер'єрі.

2. **Романський стиль** - панував у Європі у X-XII ст. Вважалося, що цей стиль наслідує зразки давньоримського мистецтва, звідси і назва (лат. Roma - Рим). Насправді ж із давньоримського мистецтва було взято хіба що монументальні, грандіозні розміри й форми, геометричність. Цей стиль асоціюється з міцними лицарськими замками і фортецями доби середньовіччя. Така ж масивність та геометричність архітектурних форм притаманна й церковному зодчеству тієї доби. Інтер'єри прикрашалися фресками і рельєфною пластиком.

3. **Готичний стиль** - припадає на XIII-XV ст. Його формування пов'язане з добою розквіту середньовічних європейських міст, а тому в архітектурі зростає питома вага цивільних будівель. Основні риси: висота і стрункість зовнішніх форм, стрільчастоподібність усіх отворів будівлі, наскрізна різьба баштових шпилів, кам'яні прикраси екстер'єру, заміна фресок вітражами, кругла пластика як елемент оформлення інтер'єру та екстер'єру.

4. **Ренесанс (Відродження)** – припадає на XIV – XVI ст. Виник в Італії. Цей стиль є перехідним від доби середньовіччя до культури Нового часу. Його провідні риси: гуманізм, світський, антиклерикальний (антицерковний) характер, повернення до античної культурної спадщини.

5. **Бароко** (з фр. дивний, чудернацький, вибагливий) – припадає на кінець XVI – середину XVIII ст. Стиль пов'язаний із дворянсько-церковною культурою зрілого абсолютизму, що тяжів до урочистого "великого стилю". Основні риси: контрастність, напруженість, динамічність образів, афектація, прагнення величі і пишності, надмірний декор, поєднання реальності й ілюзії.

6. **Рококо** (фр. rocaille – декор, мотив у вигляді раковини) – стильовий напрям у європейському мистецтві першої пол. XVIII ст. Поширилось у добу кризи абсолютизму. Характерними рисами є відхід від життя у світ фантазій; панування граційного, вибагливого орнаментального ритму. Скульптура й живопис, виконані в цьому стилі, витончені, декоративні, але неглибокі за змістом.

7. **Класицизм** (від лат. classicus – зразковий) - стиль у мистецтві XVII – початку XIX ст., що повернувся до античної спадщини як до норми та ідеального зразка. Виник у Франції в часи найвищого підйому абсолютизму. Базувався на ідеях філософії раціоналізму, на уявленнях про розумну закономірність світу, прагнув до піднесених героїчних і моральних ідеалів, до суворої організованості логічних, ясних і гармонійних образів. В архітектурі проявився через такі риси: чіткість та геометричність правильних форм, урівноваженість композиції, логічність планування, поєднання стіни з ордером, стриманість декорування.

8. Ампір (від фр. *empire* – імперія) – стиль у європейському мистецтві першої половини XIX ст., що завершив розвиток класицизму. Стиль склався у Франції у добу імперії Наполеона. Основні риси: масивні, підкреслено монументальні форми, багатий декор, опертя на художню спадщину імператорського Риму, давньогрецької архаїки, Стародавнього Єгипту, що мали служити втіленню ідей державної могутності й військової сили.

9. Еклектизм – механічне поєднання різnorodних, інколи протилежних стилістичних елементів. Термін уведений ще давніми греками, де еклектизм осуджувався. Як стильовий напрям еклектизм поширився в архітектурі і художній промисловості у XIX ст.

10. Модерн (фр. *modern* – новітній, сучасний) – стильовий напрям у європейському й американському мистецтві кінця XIX – початку XX ст. Прийшов на зміну еклектизму. Модерну притаманне використання нових техніко-конструкційних засобів і вільне планування для створення незвичайних, підкреслено індивідуалізованих споруд.

11. Модернізм – стиль у літературі та мистецтві, що виник у кінці XIX ст. одночасно з модерном та залишається актуальним і до сьогодні. Для нього властивий розрив із традиціями реалістичного мистецтва. Представлений багатьма течіями, зокрема: кубізмом, дадаїзмом, сюрреалізмом, футуризмом, експресіонізмом, абстракціонізмом та ін.

У мистецтві далекосхідного регіону нерідко зникають звичні для європейців кордони між видами мистецтва. Наприклад, традиційне китайське "мистецтво пензля" є специфічним синтезом живопису, графіки, поезії, каліграфії: тут і лаконічний малюнок, і витончено виписані ієрогліфи, і поетична уява зливаються на полотні у цілісному художньому образі. Художник ніби розчиняється у світі, який зображує. У класичній поезії Китаю та Японії автори також уникають виражати чи якимось позначати свою особистість. У віршах майже повністю відсутні особисті займенники, а дієслова використовують так, що важко однозначно визначити ознаки суб'єкту.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. У чому полягає історичний процес становлення людської цивілізації?
2. Поняття культури людства?
3. У чому полягає історична типологія культури?
4. Поняття культурної ідентифікації людства?
5. У чому полягають основні підходи до регіоналізації світової культури?
6. Проаналізуйте основні культурні регіони світу?
7. Оцініть східний тип культури світу?
8. Оцініть західний тип культури світу?
9. Поняття концепції європоцентризму в країнознавстві?
10. Поняття концепція елітарної культури в країнознавстві?
11. Поняття концепція масової культури в країнознавстві?
12. Проаналізуйте поняття стилю культури в країнознавстві?
13. Проаналізуйте основні види мистецтва в країнознавстві?

Тема 6. Економіка та інфраструктура країни.

1. Поняття економіки країни в країнознавчих дослідженнях, основні показники.
2. Циклічність розвитку економіки країни, її основні структури.
3. Вчення про міжнародний географічний поділ праці.
4. Вчення про територіальну організацію суспільства й господарства.
5. Поняття інфраструктури країни, фактори та тенденції розвитку.

Рекомендована література: 1-11, 17-20, 22, 30

Ключові поняття: економіка країни, валовий внутрішній продукт, рівень інфляції, рівень безробіття, економічні цикли розвитку країни, відтворювальна структура економіки країни, територіальна структура економіки, регулятори економічного розвитку країни, вчення про міжнародний географічний поділ праці, вчення про територіальну організацію суспільства й господарства, інфраструктура країни.

Економіка країни - це сукупність всіх типів ресурсів і факторів виробництва (природні ресурси, трудові ресурси, фінансові ресурси - капітал, підприємницькі здібності, знання та вміння), які перебувають в межах держави, якими розпоряджаються різні органи її влади та суб'єкти господарювання. Основних показників економіки можна виділити три:

1. *Валовий внутрішній продукт (ВВП)* - це вартість всіх вироблених на території країни товарів і послуг за певний період, незалежно від цілей виробництва (для внутрішнього споживання, для експорту, для накопичення). Точніше уявлення про економіку країни цей показник дасть в зв'язці з іншими даними, наприклад, ВВП на душу населення.

2. *Рівень інфляції* - показник, що характеризує зростання цін на товари і послуги за певний період. Фактично цей показник характеризує стабільність економіки. Існує цілий ряд різних індексів, що характеризують рівень інфляції, для різних випадків застосовують різні показники.

3. *Рівень безробіття* - показник, що характеризує відсоток офіційно ніде не зайнятих осіб серед працездатного населення. Також існує ряд інших важливих показників економіки, ці прийнято вважати за основні.

Економіка країни циклічна: як показує практика, в будь-якій економіці можна спостерігати економічні цикли. Основних таких циклів 4:

- економічний підйом: зростання ВВП, зниження безробіття і інфляції;
- економічний пік: максимальні показники ВВП, мінімальне безробіття та інфляція;
- економічний спад: зниження ВВП, зростання безробіття та інфляції;
- економічне дно: мінімальні показники ВВП, максимальне безробіття та інфляція .

Як правило, цикл дна самий нетривалий, але буває, що економіка залишається на дні дуже довгий час і тоді цей цикл називають економічною депресією. Всі ці цикли змінюють один одного саме в такій послідовності (після дна знову йде підйом). Кожен цикл може тривати певний час, який визначається поточною економічною кон'юнктурою. Але найголовніше - економічні цикли можуть бути як глобальними, там і середньостроковими, короткостроковими, всередині одного циклу можна спостерігати інші. Всього за часовими характеристиками їх виділяють 4 типи: короткострокові (2-3 роки); середньострокові (6-13 років); довгострокові (15-20 років); глобальні (50-60 років).

Економіка країни має кілька структур. Відтворювальна структура спрямована на створення того самого ВВП, який і характеризує державну економіку. У цю структуру входять всі суб'єкти господарювання, які виробляють які-небудь товари та послуги: державні підприємства, великий, середній і малий бізнес, приватні підприємці. Галузева структура економіки передбачає поділ усіх її господарюючих суб'єктів за різними секторами (галузями) виробництва: промисловість, сільське господарство, торгівля, і т.д., причому, всередині кожного сектора є безліч підгалузей за принципом мережевої структури. Територіальна структура економіки ділить її за територіальною ознакою: по регіонах, областях, округах, штатах, районах, містах і т.д.

Головною метою економіки держави є підтримка хороших темпів виробництва і зростання ВВП. Але є й інші цілі економіки країни, які в тій чи іншій мірі пов'язані з основною:

- оптимальний рівень інфляції і цінова стабільність. Тобто, не високий і не низький, для кожної країни можна знайти своє оптимальне значення. Якщо інфляція буде занадто сильною - це сприятиме економічному спаду, а якщо занадто низькою - застою. Низькі ціни вигідні споживачам, але не вигідні виробникам, а високі - навпаки;

- платіжний баланс і стабільна валюта. Кожна держава веде свою зовнішньоекономічну діяльність - щось продає за кордон і щось звідти купує (експорт та імпорт). Співвідношення між експортними та імпортними операціями характеризує торговий (платіжний) баланс держави. Це один з ключових чинників, що впливають на валютний курс. В ідеалі експорт повинен дорівнювати імпорту, але на практиці таке рідко зустрічається. Тому одне з основних завдань економіки країни - регулювання торгового балансу і скорочення різниці між експортними та імпортними операціями;

- високий рівень зайнятості. Чим нижче безробіття - тим стабільніша економіка країни і сама держава в цілому. Коли люди забезпечені заробітком - зростає рівень життя, знімається різного роду соціальна напруга. Абсолютної 100%-ї зайнятості не буває навіть в країнах з найстабільнішою економікою, якийсь невеликий відсоток населення все одно не працює з різних причин, але близький до нуля - це хороший показник.

Завдяки виконанню цілей і завдань, що стоять перед економікою країни, в державі має підтримуватися високий рівень життя населення. Для виконання завдань, що стоять перед економікою країни, органи влади використовують різного роду регулятори, дія яких закріплюється законодавчими актами та іншими нормативними документами. До таких регуляторів можна віднести:

- податкові регулятори (ставки податків і зборів);
- державне регулювання цін;

- встановлені рівні зарплат, пенсій, соціальних допомог;
- інструменти Національного Банку (облікова ставка, валютні інтервенції, операції з цінними паперами тощо);
- державне регулювання ставок за кредитами;
- пільги та субсидії громадянам і суб'єктам господарювання; і т.д.

Вчення про міжнародний географічний поділ праці. М.М. Баранського визначив суть територіального поділу праці, як просторову форму суспільного поділу праці. Він підрозділив його на міжрайонне й міжнародне та розширив уявлення про два головних фактора, які лежать в основі географічного поділу праці – природний та соціально-економічний. *Міжнародний географічний поділ праці (МГПП)* - форма суспільного територіального поділу праці, яка являє собою поділ праці між країнами, спеціалізацію їх виробництва на певних видах продукції, якими вони обмінюються. Для того, щоб виникла подібна спеціалізація, необхідні певні умови. І.О. Вітвер виділив три головні умови, які необхідні для формування МГПП: країна-виробник повинна володіти будь-якими перевагами у розвитку даної галузі серед інших країн; поза країни-виробника повинні існувати країни, де виникає попит на її продукцію за більш високою ціною; витрати на перевезення продукції від місця виробництва до місця споживання не повинні поглинати різницю між ціною виробництва та продажною ціною.

Ступінь залучення будь-якої держави до МГПП залежить насамперед від рівня розвитку її продуктивних сил. Тому економічно розвинені країни посідають провідні позиції в сучасному міжнародному поділі праці, особливо у випуску наукомісткої продукції. Що ж до багатьох країн Азії, Африки та Латинської Америки, то підвищення їх ролі у МГПП відбувається переважно за рахунок ресурсопостачання економічно розвинених країн. Їхня сировинна спеціалізація, що склалася за колоніальних часів, зберігається й понині.

Вчення про територіальну організацію суспільства й господарства (ТОСГ). Поняття територіальної організації суспільства й господарства охоплює всі питання, що стосуються розміщення продуктивних сил, розселення людей, взаємодії суспільства і природи, проблеми регіональної соціальної, демографічної, економічної та екологічної політики. Воно акцентує увагу на важливіші з позицій економічної, соціальної й політичної географії моменти: необхідності країнознавчого аналізу суспільства в цілому, а не тільки окремих його сфер; впливу території (територіальних факторів) на загальний хід соціально-економічних процесів; територіальності організованості суспільства, що практично представляє собою сполучення функціонуючих територіальних структур (виробництва, розселення населення, природокористування тощо).

Територіальна організація суспільства й господарства – поєднання функціонуючих територіальних структур (розміщення населення, виробництва, природокористування), об'єднаних структурами управління з метою здійснювати відтворення життя суспільства. Територіальну організацію суспільства й господарства прийнято одночасно розглядати і як явище, і як процес. Як явище вона реалізується у формі ієрархічно супідрядних територіальних соціально-економічних систем (регіонів) різного рангу.

Основним критерієм виокремлення галузей і видів діяльності з їх сукупності, яка називається **інфраструктурою**, слугує її функціональна роль у процесі суспільного виробництва.

Інфраструктура виконує системні, міжгалузеві і міжрайонні функції в плануванні та управлінні і, згідно з широким підходом, з засобу забезпечення першочергових потреб перетворюється на загальну умову організації виробництва, в тому числі територіального. Базовими точками відліку країнознавчого підходу до вивчення інфраструктури повинні бути гіпотеза про виробничу інфраструктуру як цілісну систему, з одного боку, і якомога повніше відображення реального становища в інфраструктурній сфері, яка в багатьох країнах світу характеризується несформованістю, роз'єднаністю і недостатнім рівнем розвитку окремих ланок як на загальнодержавному, так і на районному рівнях - з іншого. Передумовою формування інфраструктури є суспільний поділ праці. Своєю чергою, вона перетворюється у вирішальну умову поділу праці між підприємствами, районами і країнами. Чим розвиненіші країни і райони, тим у них більшою є потреба в розвиненій, адекватній економічному розвитку інфраструктурі і тим більше в них можливостей для її розвитку.

Складність країнознавчого аналізу полягає в тому, що в територіальному розрізі інфраструктура - це поняття ієрархічне. Мова може йти про інфраструктуру міжнародну, внутрішньодержавну, міжрайонну, внутрішньорайонну (міжвузлову) і локальну (вузлову, внутрішньоміську). Часто виділяють сільську інфраструктуру чи інфраструктуру

агропромислового комплексу. Для всіх цих видів інфраструктури можна розробити спеціальні методи і критерії оцінки.

Своєрідність розвитку інфраструктури визначається низкою регіональних факторів:

- масштабами і темпами економічного розвитку району;
- структурою матеріального виробництва;
- фондоємністю галузей господарства;
- внутрішніми і зовнішніми зв'язками району;
- ступенем розвиненості коопераційних зв'язків;
- особливостями природного середовища;

- властивостями економіко-географічного положення та ін. Тому розвиток і склад інфраструктури суттєво залежать від території, і значною мірою впливають на розміщення продуктивних сил, на процеси індустріалізації, інтенсифікацію сільського господарства, розвиток рекреаційних систем тощо.

Учені-географи наводять приклади того, як ефект від орієнтації на інфраструктуру в багатьох випадках перевищує ефект від наближення до джерел сировини і палива, навіть у деяких випадках для галузей з яскраво вираженою паливно-сировинною орієнтацією. У економічно розвинених країнах особливо яскраво проявляються надмірні концентрації продуктивних сил у районах і центрах з розвинутою інфраструктурою. Не випадково найбільш динамічними є староосвоєні райони.

Зазначена тенденція актуалізує країнознавчий підхід до вивчення інфраструктури як передумови розміщення продуктивних сил, результатом якого є виділення частин країни з різними характером і насиченістю інфраструктури. Незважаючи на те що розміри і склад інфраструктурних галузей залежать від економіко-географічної ситуації в районі, визначений мінімум інфраструктурної забезпеченості необхідний для всіх районів. Завданням економічної географії є виявлення оптимальних регіональних характеристик інфраструктури. Напрямок територіальних зіставлень інфраструктури, особливо транспортної, розвивається давно. Значно глибший з теоретичної точки зору підхід до вивчення інфраструктури розвивається в географії з початку 80-х років ХХ ст. Поглибленого і прикладного обґрунтування в економічній географії набуло трактування транспортної інфраструктури як "судинної" системи господарства.

Основна ідея підходу полягала в тому, щоб показати місце і роль інфраструктури в інтегральній територіальній структурі господарства країни чи району; визначити наукові принципи формування "географічно логічної" інфраструктури, тобто пов'язаної у своєму розвитку з економіко- і фізико-географічними особливостями. Водночас територіальні проблеми розвитку інфраструктури залишаються надзвичайно актуальними з багатьох причин. По-перше, як уже зазначалося, якісні і кількісні показники розвитку інфраструктури залежать, окрім інших факторів, від багатьох економіко- і фізико-географічних умов. Наприклад, такі показники, як конфігурація і лінійна концентрація транспортної інфраструктури, часто визначаються рельєфом, гідрографічною сіткою, фізико-географічним положенням. Ці ж показники залежать від розмірів і конфігурації території країни, мережі розселення, від територіального співвідношення освоєних і неосвоєних ресурсних районів, ЕГП тощо, що загалом можна визначити як географічну специфіку країни чи району. По-друге, інфраструктура бере активну участь у формуванні інтегральної територіальної структури господарства країни й інтеграційних угруповань країн.

Територіальна структура господарства формується на досить високому рівні розвитку господарства як єдиного комплексу, коли окремі райони країни об'єднуються в ціле. Вона є продуктом інтеграції колись відокремлених частин країни під впливом прогресу територіального поділу праці. Інфраструктура відіграє при цьому системотворчу роль, з'єднуючи, зокрема, територіально-виробничі осередки і прискорюючи економічний оборот всієї країни. У деяких великих країнах, де чітко виділяються економічно активні і неосвоєні райони з ресурсними резервами, особливо гострою є проблема створення інфраструктури, необхідної для подолання розриву між ресурсами і виробництвом. Отже, інфраструктура, поряд з розселенням, відіграє системотворчу роль у формуванні і розвитку територіальної структури господарства країни.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. У чому полягає поняття економіки країни, основні показники розвитку?
2. Проаналізуйте циклічність розвитку економіки країни?
3. Проаналізуйте поняття відтворювальної структури економіки країни?
4. Проаналізуйте поняття територіальної структури економіки країни?

5. Проаналізуйте основні регулятори економічного розвитку країни?
6. Проаналізуйте вчення про міжнародний географічний поділ праці?
7. Проаналізуйте вчення про територіальну організацію суспільства й господарства?
8. У чому полягає функціональна роль інфраструктури в процесі суспільного виробництва?
9. Що є продуктом інфраструктурних галузей господарства?
10. Поясніть взаємозв'язок між інфраструктурою і територіальним поділом праці?
11. Охарактеризуйте склад виробничої та невиробничої інфраструктури?
12. Які фактори впливають на територіальну своєрідність розвитку інфраструктури?

Тема 7. Порівняння та типологія в країнознавстві

1. Характеристика порівняльного підходу в країнознавстві.
2. Характеристика методу країнознавчих аналогів.
3. Класифікація і типологія в країнознавчих дослідженнях.

Рекомендована література: 1-11, 17-20, 22

Ключові поняття: порівняльний підхід, порівняльний метод, метод країнознавчих аналогів, просторові відмінності, класифікація, типологія, територіальна концентрація, диференціація, інтеграція, композиція.

Порівняльний підхід - одна з фундаментальних форм пізнавального процесу. Його покладено в основу багатьох методів як загальнонауковий підхід. Він використовується як базовий при класифікації, генералізації, оцінюванні і прогнозуванні. При цьому порівняльний підхід реалізується також безліччю методів. Порівняльний метод у науках дає змогу виявити ознаки генетичного характеру і тим самим уможливити історичне пояснення явищ. Власне пізнання будь-якого об'єкта чи явища починається з виявлення його відмінностей від інших родинних об'єктів і явищ. Як зазначає М.І.Кондаків, пізнання є процесом, у якому відмінність і подібність перебувають у нерозривній єдності. Порівняння має особливе значення для країнознавства. Країнознавство виявляє подібності і відмінності в організації (структурах), властивостях, станах, процесах двох чи більше територій. Наукова робота з країнознавства базується не лише на цифрах і фактах, основним стрижнем сучасного країнознавства є зіставлення і порівняння.

Одним з найбільш розроблених напрямів порівняльно-географічних досліджень є метод країнознавчих аналогів. При цьому порівнюються особливості тих територій, які є подібними за природними умовами. До уваги береться не лише ступінь подібності природних умов, а й соціально-економічні умови ведення, зокрема, сільського господарства. При цьому порівнюються як окремі країни чи їхні частини, так і значно більші території, наприклад, Північна Америка і Європа, Канада і Західний Сибір. Метод районів-аналогів застосовано для порівняння шляхів освоєння півночі Канади й Аляски. Як територію-аналог рекомендовано розглядати більш старі території, на яких основні соціальні, економічні і політичні фактори первісного зростання були подібними, визначальними для сучасного розвитку досліджуваних територій.

Порівняння в просторовому аспекті як виявлення просторових відмінностей традиційні для країнознавства. Недолік такого порівняння виявляється у статичності. Це ніби моментальна фотографія властивостей країни чи району, не враховуючи динамічності явищ та процесів. Порівняння в часі з використанням великих динамічних рядів даних також використовується в країнознавстві особливо часто - в останні роки. Це пов'язано з тим, що великого суспільного значення набуло прогнозування. Порівняння в часі має два аспекти: 1) порівняння з минулим (ретроспективний аналіз); 2) порівняння відносно майбутнього (прогнозування).

У країнознавстві традиційною є практика використання порівняльного підходу для розвитку іншого класичного підходу - історичного. Володіючи інформацією про минуле і сучасне, науковці визначають загальні тенденції і шляхи розвитку (стану і поведінки систем), які не можуть бути простою екстраполяцією від сучасних процесів, оскільки для розвитку характерні як просторова, так і тимчасова нерівномірність. Науково-технічна революція загострила нелінійність розвитку, тобто стрибки в часі і територіальну нерівномірність розвитку. Просторово-часові порівняння, у яких враховується реальна нерозривність (ергодичність) простору-часу. У країнознавстві набувають розвитку філософські і теоретичні основи таких порівнянь. Особливе місце в країнознавстві посідають міжнародні порівняння. Глобальний підхід у країнознавстві орієнтує на порівняльні міждержавні дослідження не стільки для виявлення відмінностей, скільки

для проникнення в глибинну суть явищ. Наприклад, без міжнародних зіставлень майже неможливо оцінити показники густоти населення.

Класифікація і типологія - два споріднених поняття. Латинське "classic" перекладається як "розряд", а грецьке "typos" - як "зразок", відбиток. У країнознавстві термін "тип" позначає генералізовані ознаки сукупності територіальних об'єктів. Межі (відмінності) між класифікацією і типологією значною мірою умовні і застосування тієї чи іншої з них у визначених областях знань певною мірою залежить від історичних традицій (історичні форми класифікації). У "Понятійно-термінологічному словнику" Е.Б.Алаєва наведені такі відмінності між класифікацією і типологією: 1. Під класифікацією розуміється групування досліджуваних об'єктів на підставі кількісних ознак (наприклад, класифікація поселень за людністю). 2. Під типологією - групування об'єктів за якісними ознаками (наприклад, функціональна типологія поселень).

У логіці утвердилися два підходи до класифікації як методу:

- класифікація як встановлення родинно-видових відносин, внаслідок якої отримуємо систему понять послідовно знижуваного рангу. У географії найчастіше це виражається в співвідношенні територіальних таксономічних одиниць: зони, району, підрайону, мікрорайону.

- класифікація як поділ множини об'єктів на підмножини на підставі їх подібності чи відмінності у певному відношенні. Це, наприклад, виділення якісно різних (типологічних) районів на одному таксономічному рівні. Великий досвід у цьому відношенні накопичено в природному районуванні країн і районів.

За першого підходу класифікація тлумачиться як система понять, за другого - як система множин. У першому випадку класифікація розглядається з точки зору змісту понять, у другому - з точки зору їхніх обсягів. Перший вид класифікації називають "вертикальним" поділом, або "таксономією в районуванні", а другий - "горизонтальним" розподілом об'єктів, рівних за рангами (як уже зазначалося, розподіл на одному рівні таксономії - це виділення типів районів).

Типологія - це узагальнення, в процесі якого виробляється класифікаційний погляд на світ. Можна виокремити три переваги типології країн: зменшення кількості досліджуваних об'єктів; увиразнення індивідуальних ознак на фоні типологічних; можливість виявлення загальних закономірностей розвитку. Типологічний підхід дає змогу побачити життя країни в усій його багатогранності й водночас виявити особливості загального процесу. Крім загальнонаукових типологія в країнознавстві виконує й конкретні завдання, зокрема завдання типології країн, яка звичайно здійснюється на підставі формаційних ознак. Країна в таких типологіях розглядається як "точка", тобто територія без внутрішніх географічних відмінностей. Загалом у географії типології і класифікації "точкових" об'єктів (міст, промислових і транспортних вузлів) розроблені набагато краще, ніж "територіальних". Територіальна структура "точкових" об'єктів не має вирішального значення для типології (наприклад, для функціональної типології міст).

"Територіальні" об'єкти - від районів до цілих країн - є абсолютно різними, кожен з них - це складна мозаїка територіально-суспільних ознак, особливостей населення, природи, господарства, історії і культури. Оскільки йдеться про типологію не "точок", а "просторів", важливою є група ознак, які характеризують внутрішню територіальну структуру району чи країни, тобто взаємопереплетення в них територіальних структур різних галузей і сфер діяльності людини, центра і периферії, особливостей системи розселення, взаємозв'язків міст і сільської місцевості тощо. Така типологія повинна враховувати складну систему зв'язків як вертикальних (наприклад, особливості ієрархії міст), так і горизонтальних, тобто територіальну інтегрованість країни. Отже, актуальною є проблема типології країн за характерними ознаками їхніх територіальних структур.

Загалом в основу типології можуть бути покладені ознаки територіальної концентрації, диференціації, інтеграції і композиції. Дедалі більшу роль у країнознавстві відіграє класифікація - поділ множин на підмножини, особливо при вивченні каркасних структур, які мають горизонтальну (а не вертикальну) будову. При цьому встановлюються не родинно-видові зв'язки, а функціональні - у вигляді точок, ліній і ареалів у взаємозв'язку. Типологія групує країни світу, відображає підсумки їх соціально-економічного розвитку, зумовленого різними і неоднаковими темпами розвитку суспільства. Типологію країн світу можна проводити за різними ознаками. Критеріями типології можуть бути: географічне положення, форма правління, адміністративно-територіальний устрій, розміри території, чисельність населення, величина і структура природно-ресурсного потенціалу, ВВП на душу населення тощо. За ступенем розвитку суспільства виділяються доіндустріальні, індустріальні та постіндустріальні країни. За способом ведення економіки виділяють країни з ринковою економікою, з перехідною економікою та плановою

централізованою економікою. Згідно з класифікацією ООН, країни світу об'єднуються у такі типи: розвинені країни; країни, що розвиваються; залежні території. Згідно з традиційним підходом до типології країн світу, який враховує рівень і характер соціально-економічного розвитку, місце у світовому господарстві, країни світу поділяються на чотири типи: економічно високорозвинені країни; країни, що йдуть шляхом ринкових перетворень; країни планової економіки; країни, що розвиваються. У кожному типі виділяються декілька підтипів країн.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Чим повне порівняння відрізняється від неповного?
2. У чому проявляються формально-логічні правила порівняння?
3. У чому полягає значення порівняльного методу в країнознавстві?
4. У чому полягає метод районів-аналогів у країнознавстві?
5. Які відмітні ознаки географічних порівнянь у просторі, часі і просторово-часовому порівняннях?
6. Що являє собою основу класифікації (типології)?
7. У чому розкривається зміст двох логічних підходів до класифікації?
8. У чому проявляються формально-логічні правила класифікації у країнознавстві?
9. У чому проявляються проблеми комплексних кількісних класифікацій?
10. У чому розкривається роль типологічних підходів у комплексному країнознавстві?

Тема 8. Політична карта світу.

1. Держава і країна. Форми правління та адміністративно-територіального устрою.
2. Етапи формування політичної карти світу. Типи країн.
3. Міжнародні (міждержавні) організації.

Рекомендована література: 1-11, 17-20, 22, 30

Ключові поняття: політична карта світу, країна, держава, незалежна держава, залежні території, державний лад, монархія, республіка, форми адміністративно-територіального устрою, унітарна держава, федеративні держави, конфедерація, етапи формування політичної карти світу, тип країни, міжнародні організації.

Політична карта світу є географічною картою, яка відображає розміщення країн (держав) на нашій планеті. Політичні карти поділяються на загальні (оглядові) і спеціальні. Загальні передають особливості розміщення країн, найважливіших політичних і стратегічних центрів, міжнародних і внутрішньодержавних комунікацій. На спеціальних політичних картах показують окремі політичні проблеми, явища і події. Політична карта світу відображає динамічний стан різних форм державних утворень нашої планети в їх еволюції і постійних взаємовідносинах, геопросторові властивості політичної організації суспільства та його підсистем. Основними елементами політичної карти світу є країни (держави) і міжнародні (міждержавні) організації.

Країна означає окрему частину суходолу, обмежену природно-чи суспільно-географічними границями. **Держава** це країна, обмежена тільки суспільно-географічними (політичними) кордонами, яка сама здійснює суверенітет на своїй території. У країнознавстві прийнято вважати, що країна може самостійно здійснювати суверенітет на своїй території, населення якої не менше як 200 тис. осіб.

Держава є політичною формою організації суспільства. Вона утворюється як результат виникнення і діяльності публічної влади, що керує основними сферами життя суспільства. До основних ознак держави належать:

- 1) наявність і функціонування системи владних органів і установ, які у своїй сукупності формують механізм держави;
- 2) існування правової системи, яка визначає правила поведінки її громадян, встановленої або санкціонованої державою;
- 3) наявність певної, чітко обмеженої території (акваторії), в межах якої функціонує певна державна влада.

Держава постійно виконує внутрішні і зовнішні функції. До перших належать забезпечення функціонування суспільного організму як єдиної системи, збереження і

диверсифікація в ньому ефективних зв'язків між окремими сферами, задоволення інтересів різних верств населення і соціальних груп, боротьба з внутрішніми деструктивними силами та стихійними лихами. Зовнішня функція держави полягає в захисті державних кордонів, цілісності власної території, суверенітету, сприянні розвитку взаємовигідних, справедливих форм співпраці і взаємодії з іншими державами світу.

Держава має виступати на міжнародній арені як єдиний географічний, релігійний, мовний, культурний, правовий, господарський і геостратегічний організм. **Країна** - це політичне, національне, соціальне, культурне, господарське співтовариство, організоване державою на певній території. При цьому акцентується на його просторовому (географічному) положенні (розміщенні) у світі чи певному регіоні або материках. В багатьох випадках поняття "країна" вживається як синонім поняття "держава", проте має переважно культурно-історичний і соціально-економічний зміст. Адекватним є поняття "країна" і при характеристиці особливостей населення, його побуту і звичаїв, специфічних ознак суспільства. Натомість поняття "держава" більше наповнене політичним змістом.

У наш час на Землі налічується майже двісті юридично і фактично незалежних держав. **Незалежна держава** - це країна, яка реалізує власну внутрішню і зовнішню політику на основі суверенної волі своїх громадян або правителя (монарха) і здатна провадити свою національну політику та відстоювати національні інтереси на міжнародній арені. З метою реалізації власної суверенної влади над певною територією і населенням, що перебуває на ній, держава створює органи управління. До них належать законодавча, виконавча і судова влади, прикордонна і митна служби, національна гвардія і збройні сили, інформаційні служби, валютно-грошова система тощо. Всі ці органи діють на чітко відокремленій території, яка обмежена з усіх боків суходолними і морськими кордонами. В їх межах державі належать суходіл, внутрішні води, надра, повітряний простір. Якщо країна має безпосередній вихід до морів і океанів, їй належать і територіальні води. За міжнародними угодами деякі морські держави мають в океанах і морях економічні зони. Вони простягаються на 200 морських миль (одна морська миля становить 1852 м). У межах економічних зон державам належить виключне право на розвідання і розробку будь-яких природних ресурсів.

Крім незалежних держав, на нашій планеті все ще існують **залежні території й країни**, які перебувають під політичним або військовим контролем незалежних держав. Серед залежних територій і країн виділяються колонії, протекторати й підопічні території. Колонії управляються державою-метрополією беззастережно. Протекторати володіють більшими правами. Внутрішня їх політика є суверенною. Протекторати надають якійсь незалежній державі права на провадження своєї зовнішньополітичної діяльності. Підопічні території за рішенням ООН тимчасово передаються певній країні з метою здійснення нею управління внутрішньою і зовнішньою політикою цих територій.

У сучасному світі простежується чітка тенденція до зростання кількості незалежних держав. Кожна нація для реалізації власного природно-ресурсного, духовного, економічного потенціалів прагне створити свою державу. Цей складний процес відбувається за умов загострення світових проблем і трансформації міжнародного співтовариства.

Більшу частину нашої планети займає Світовий океан. Води відкритих морів і океанів, які не належать до чийось територіальних вод і економічних зон, перебувають у спільному користуванні всіх країн, навіть якщо деякі з них не мають безпосереднього виходу до моря. Згідно з міжнародно-правовим режимом, дно морів і океанів та його надр за межами континентального шельфу та національної юрисдикції держав відкриті для використання всіма державами виключно в мирних цілях. Морські наукові дослідження в таких районах можуть здійснюватися та контролюватися Міжнародним органом з морського дна, створення якого передбачено Конвенцією ООН з морського права (1982). Міжнародний договір 1971 р. забороняє використання ядерної та інших видів зброї масового знищення на морському дні та в його надрах. Особливий статус має **Антарктида**. Її міжнародно-правовий режим визначається договором від 1 жовтня 1959 р. Згідно з ним, будь-яка країна може провадити тут наукові дослідження, але будівництво військових баз та розробка родовищ корисних копалин в Антарктиді заборонені. Свої наукові станції тут мають 15 країн, у тому числі й Україна - "Академік Вернадський".

Майже весь суходіл нашої планети поділений між окремими державами, що діють на основі різних принципів організації влади. Ці принципи насамперед зумовлені особливостями **державного ладу**. Він може бути як монархічним, так і республіканським.

У класичному значенні **монархія** - це форма державного правління, за якої найвища влада в країні належить одній особі - монархові. Монархії бувають абсолютними і конституційними. Більшість із сучасних монархій є конституційними. Реальна влада в таких країнах належить парламенту (законодавча) і уряду (виконавча). Монарх виконує лише представницькі функції, є своєрідним символом держави. Прикладами конституційних монархій є переважно європейські та подібні до них за устроєм держави: Велика Британія, Норвегія, Данія, Бельгія, Іспанія, Швеція, Монако, Ліхтенштейн, Люксембург, Японія, Марокко. За абсолютної монархії влада монарха практично нічим не обмежена. У цих країнах уряди або інші органи влади відповідальні лише перед монархом як главою держави. До таких держав належать Саудівська Аравія, Бахрейн, Оман, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Бруней та ін. Ще однією формою державного правління є теократична монархія. Це папська держава Ватикан, яка займає один квартал (44 га) в центрі Риму. Тут монарх є главою церкви, а політична влада належить духовництву. У світі на сьогодні налічується понад 30 монархій. Найбільше їх в Азії і Європі, три в Африці і одна в Океанії. Серед них є імперія (Японія), королівства (Велика Британія, Швеція, Бельгія та ін.), князівства (Андорра, Ліхтенштейн, Монако), герцогство (Люксембург), султанати (Бруней, Малайзія, Оман та ін.), емірати (Бахрейн, Катар, ОАЕ).

Республіка - це форма державного правління, за якої всі вищі органи влади або обираються народом, або формуються парламентом, який обирається народом. Нині у світі переважають держави з республіканською формою правління (понад 140). Республіканська форма правління виникла дуже давно. Ще в V-IV ст. до н. е. існувала Афінська демократична республіка, в V-II ст. до н. е. - Римська аристократична республіка. За республіканського ладу законодавча влада належить парламенту, виконавча - уряду. Розрізняють президентські й парламентські республіки. У перших президент очолює уряд і має достатньо широкі повноваження (США, деякі країни Латинської Америки, які взяли собі за взірець форму правління США). У парламентських республіках роль президента менша. Уряд тут очолює прем'єр-міністр (Індія, Німеччина, Угорщина, Італія та ін.). Суто парламентськими республіками, де президента нема, можна назвати Канаду та Австралію. В Європі поширені президентсько-парламентські республіки. Це Франція, Польща, Росія, а також Україна.

За **формами адміністративно-територіального устрою** всі країни світу поділяються на унітарні й федеративні. У світі нараховується близько 170 унітарних і 20 федеративних держав. *Унітарна держава* є єдиним цілісним утворенням, що складається з адміністративно-територіальних одиниць (областей, провінцій, районів тощо), які чітко підпорядковані центральним органам влади. Унітарні держави мають єдину конституцію і єдину ієрархічну систему державної влади. Області, провінції, райони мають лише органи виконавчої влади. Вони не наділені жодними законодавчими функціями. У наш час, коли ефективність державного управління стає одним із головних чинників ефективності функціонування самої держави, більшість країн світу є унітарними. Така форма адміністративно-територіального устрою вважається найбільш ефективною і життєздатною. До унітарних держав належать Японія, Франція, Італія, Греція, Польща, Естонія, Угорщина, Україна.

Федеративні держави мають у своєму складі самоврядні території (республіки, штати, землі, області, краї, кантони тощо). Ці території, хоч і входять до складу єдиної союзної держави, проте мають досить значну автономію. Їм притаманні деякі ознаки незалежних держав - власна конституція, парламенти, президент тощо. До федеративних держав належать переважно великі багатонаціональні держави - Росія, Бразилія, Індія, США, Нігерія, Канада та ін. Федеративні держави бувають територіальні, національно-територіальні та національні.

Конфедерація є юридичним об'єднанням суверенних держав, яке створене з метою забезпечення їхніх загальних інтересів і реалізації спільних проектів (Швейцарський союз). Конфедерація створює центральні органи влади, які володіють повноваженнями, делегованими їм державами - членами союзу. Правовою основою конфедерації є договір. За федеративного устрою такою основою є конституція.

Інтенсивні процеси територіальної диференціації у світі наприкінці XX ст. покликали до життя своєрідні форми державного устрою та нові форми взаємодії між країнами. Так виникли протодержави - державні утворення, які набули майже всіх ознак самостійної держави, формально залишаючись у складі іншої. Так, до складу Російської Федерації входить протодержава Татарстан. Шотландія, перебуваючи у складі Великобританії, нині вже має не лише власний парламент, а й свою валюту. Власні паспорти-посвідчення запровадила на своїй території іспанська Каталонія.

Етапи формування політичної карти світу.

Формування сучасної політичної карти світу - складний процес, який триває вже декілька тисячоліть з часу появи перших держав та мікродержавних утворень. На політичній карті планети лише за декілька останніх десятиліть відбулися величезні і вражаючі зміни. Періодизація формування політичної карти світу тісно пов'язана з загальноісторичною (цивілізаційною) періодизацією. У формуванні політичної карти світу можна виокремити чотири періоди: стародавній, середньовічний, новий і новітній.

Стародавній період розпочався з виникненням, розквітом і занепадом перших державних утворень. Одним з перших державних утворень була знаменита трипільська цивілізація, яка виникла і розквітла на теренах нинішньої України. Після її занепаду на надзвичайно багатій природними ресурсами території за найкращих на планеті природних умов послідовно виникали все нові державні утворення: Велика Скіфія, Велика Сарматія, Антський союз, Київська Русь. З сучасною державою Україна вони споріднені генетично. Всі ці держави, а також Давній Єгипет, Давня Греція, Давній Рим, Індія, Китай та інші зробили великий внесок у розвиток світової цивілізації. Через систематичні завоювання близьких і далеких територій вони розпочали політико-географічний поділ існуючого на той час географічного простору. В той час державні кордони переважно збігалися з природно-географічними межами. Цей етап тривав до V ст. н. е.

Середньовічний період формування політичної карти світу охоплював V-XVII ст., тобто збігався з феодалізмом. Суттєвих змін зазнали функції держави, швидкими темпами почало розвиватися господарство. З'явилися ремісні цехи із дуже сильною внутрішньою організацією. Зародження елементів ринкової економіки супроводжувалося поширенням феодальної роздробленості. З розвитком ремесел і, особливо, торгівлі починають об'єднуватися феодальні і церковні володіння, міста-держави. З'являються реальні передумови для об'єднання країн під владою монархів. Так виникають феодальні держави в Індії, Китаї, могутня Османська імперія. В Європі вже з раннього середньовіччя існували держави Київська Русь, Візантія, Священна Римська імперія, Англія та ін. Зміцнення цих держав сприяло посиленню їхнього прагнення до далеких територіальних завоювань. Наприкінці середньовічного етапу розпочалась епоха Великих географічних відкриттів. За рівнем державно-територіального поділу суходолу попереду безперечно була Європа. Півною мірою до неї наближалась Азія. Африка, Америка, Австралія з Океанією залишалися далеко позаду.

Новий період творення політичної карти світу тривав із середини XVII ст. до першої світової війни на початку XX ст. Він ознаменувався утвердженням і пануванням ринкових відносин. Розквіт епохи Великих географічних відкриттів заклав підвалини європейської колоніальної експансії. У сферу ринкових відносин починають залучатися найвіддаленіші куточки планети. Колоніальні завоювання, розпочаті Іспанією і Португалією ще в часи середньовіччя, охоплюють різні куточки Землі. До них приєднуються молоді капіталістичні країни - Нідерланди, Англія, Франція, а згодом Німеччина. Росія захоплює Україну, Кавказ, величезні простори Сибіру і Далекого Сходу. Виникають іспанська, португальська, голландська, французька та британська колоніальні імперії. В середній Європі утворюється Австро-Угорська монархія. У північно-східній Євразії формується величезна Російська континентальна імперія. Утверджується євразійська Османська імперія, що охоплює Південно-Східну Європу та Близький Схід.

Водночас розростання площі колоніальних володінь, які стають все більш віддаленими від держав-метрополій, а тому мало-керованими, створює передумови для виникнення на уламках імперій нових держав. Розпочинається епоха виникнення національних держав. Першою національною державою стали Нідерланди (1581). Вестфальський мир 1648 р. поховав ідею європейської універсальної імперії. У XVIII ст. незалежність вибороли Сполучені Штати Америки. На початку XIX ст. звільнились іспанські й португальські колонії Латинської Америки. Виникло 15 нових незалежних держав. У другій половині XVII ст. невдалу спробу відновити свою незалежність у формі козацької держави зробила Україна. До того вона перебувала, в основному, у складі Польщі та Росії, а в XIX ст. була поділена між Російською та Австро-Угорською імперіями. Упродовж XIX ст. і до першої світової війни європейські держави захопили майже всю Африку, Росія поневолила Середню Азію. Було завершено поділ світу між найсильнішими на той час державами.

Новітній етап формування політичної карти світу розпочався після завершення першої світової війни і триває донині. У ньому доволі чітко виокремлюються три періоди. *Перший період* почався фактично ще наприкінці першої світової війни, коли почали руйнуватися великі багатонаціональні імперії: Російська та Австро-Угорська. На політичній карті світу з'явилися нові

держави: Польща, Чехословаччина, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, Королівство сербів, хорватів і словенців та ін. Були проголошені незалежні держави Україна, Білорусь, Грузія, Азербайджан, Вірменія тощо. Однак цей процес не був однозначним. Росії вдалося відновити імперію, хоча й в іншій формі. створено Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). Втратила свої колонії в Африці Німеччина, яка програла війну. Розширилися колоніальні володіння Великої Британії, Бельгії, Франції та Японії.

Другий період новітнього етапу творення політичної карти світу розпочався після завершення другої світової війни. Окупація деяких країн Європи та Азії радянськими та американськими військами призвела до поділу світу на два ворожі табори. Крім того, СРСР і США захопили різні частини одних і тих самих країн. Це призвело до утворення "двох" Німеччин, "двох" Кореї, "двох" В'єтнаму. Утворилося і "два" Китаї (КНР і Тайвань). Одні й ті самі нації, але тепер уже в різних країнах, почали одночасно будувати різні системи - комуністичну і ринкову (капіталістичну). Окрім цих подій, які знаменували завершення другого періоду новітнього етапу формування політичної карти світу, сталися розпад колоніальної системи та утворення великої кількості незалежних держав у Африці, Азії, Океанії, Латинській Америці.

Третій період розпочався з 90-х років ХХ ст. й ознаменувався крахом комуністичної системи. Спочатку в одну державу об'єдналися Федеративна Республіка Німеччини (ФРН) і Німецька Демократична Республіка (НДР). Потім розпалися соціалістичні країни - СРСР (1991), Югославія (1991-1992) і Чехословаччина (1993). На місці СРСР утворилось 15 держав, у тому числі Україна (24 серпня 1991 р.), Югославії - 5, Чехословаччини - 2. Внаслідок цього докорінно змінилися політичні карти Європи та Азії. У 1993 р. в Африці здобула незалежність Еритрея, яка відокремилася від Ефіопії. Наприкінці 1994 р. Республіка Палау (в Океанії) вийшла з Мікронезії і звільнилася від опіки США. Таким чином у 90-х роках ХХ ст. виникло понад 20 нових країн. Їх було прийнято до ООН і вони почали провадити власну внутрішню і зовнішню політику.

Об'єднання Німеччини та Ємену, розпад СРСР, Югославії та Чехословаччини яскраво підтверджують існування в ХІХ-ХХ ст. тенденції до утворення національних держав, започаткованої з 1581 р. постановням у Європі незалежних Нідерландів. Єдиним винятком є утворення 1993 р., шляхом відокремлення від Ефіопії, Еритреї. Внаслідок виникнення цієї держави тримільйонний народ тиграї з дуже давньою культурою опинився поділений між двома державами - Еритреєю та Ефіопією. Еритрея виникла не на національній, а на історико-географічній основі. Ця країна з 1890 р. до 1941 р. не входила до складу Ефіопії, а була колонією Італії. У 1997 р. Гонконг, до того колонія Великої Британії, перейшов під суверенітет Китаю і став його спеціальним адміністративним районом - Сянган. У 1999 р. володіння Португалії Макао також перейшло під суверенітет Китаю і стало його спеціальним районом - Аоминь.

Новим міжнародним політичним явищем сучасності стало утворення держав, не визнаних світовим співтовариством. Такі держави є незаконними за всіма нормами міжнародного права, однак реально (фактично) вони існують, реалізують власну внутрішню і зовнішню політику, створюючи при цьому, як правило, багато проблем для світового співтовариства як осередки гострих конфліктів, серйозних політичних і воєнних потрясінь, постійного тиску на політичну ситуацію в світі і його окремих регіонах. Так, 1983 р. була проголошена Турецька Республіка Північного Кіпру, яка у світі визнана лише Туреччиною. Але найбільше таких країн виникло на теренах колишнього СРСР. До них належать Республіка Ічкерія в Росії, Абхазія і Південна Осетія в Грузії, Нагірно-Карабахська - в Азербайджані, Придністровська Республіка - в Молдові.

Країни планети поділяють на групи (класифікують) за різними ознаками.

За величиною території і чисельністю населення, виділяють великі держави (Китай, Індія, США), середні (Франція, Україна, Туреччина) і малі (Бельгія, Еквадор, Ліван). Можна також виокремити групу карликових країн (Ватикан, Монако, Андорра, Ліхтенштейн).

За національним складом населення можна виділити однонаціональні держави (Швеція, Японія, Польща) і багатонаціональні (Росія, Індія, США). Можна також виокремити континентальні й острівні держави тощо.

Тип країни - це сформований комплекс властивих їй умов, ресурсів і особливостей розвитку, які визначають її роль і місце у світовому співтоваристві на певному етапі всесвітньо-історичного процесу. Сукупність ознак будь-якої країни, з одного боку, робить її схожою на інші країни, а з іншого - вирізняє її серед інших. Типологія країн має не лише загальнонаукове чи навчальне, а й практичне значення. Так, ООН здійснює типологію країн з метою надання фінансової, гуманітарної, освітньої та іншої допомоги державам, визначеним як найменш розвинені. У наш час за цією класифікацією допомога надається близько 40 країнам світу.

За рівнем соціально-економічного розвитку усі держави об'єднуються у три групи: високорозвинені країни, середньорозвинені та країни, що розвиваються. До **високорозвинених країн** Міжнародний валютний фонд включає всі країни Західної Європи, а за її межами - США і Канаду, Австралію і Нову Зеландію, Японію, Південну Корею, Сінгапур, Тайвань та Ізраїль. Організація Об'єднаних Націй до цього списку додає Південно-Африканську Республіку. Всього до економічно високорозвинених країн належать близько 30 держав. Високорозвинені держави теж не є абсолютно однорідними. Перший підтип (підгрупу) формують держави так званої "Великої сімки": США, Канада, Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція та Італія. Вони є визнаними економічними лідерами сучасного світу. Загалом на ці країни припадає майже половина ВВП нашої планети. Другу підгрупу формують малі високорозвинені країни Європи й Азії. Переважно невеликі за площею і населенням, але за виробництвом продукції на душу населення, рівнем життя своїх громадян вони не поступаються країнам першої підгрупи, а іноді й випереджають їх. Для них також характерна велика частка експортної продукції. Сировину і паливо для потреб економіки ці країни отримують переважно з-за кордону. Специфічною ознакою їх економіки є також значна частка галузей, пов'язаних з міжнародною сферою послуг - торгівля, банківська справа, інфраструктурне транспортне обслуговування, міжнародний туризм тощо. До таких країн належать Австрія, Швейцарія, Швеція, Норвегія, Бельгія, Нідерланди, Південна Корея, Тайвань, Ізраїль та інші.

Група середньорозвинених країн значно менш однорідна, ніж група високорозвинених. Коливання показника ВВП на душу населення тут доволі значне. Серед них розрізняють країни з економічним розвитком дещо вищим за середній і країни, які мають соціально-економічний рівень нижчий за середній. До *першого підтипу* країн цієї групи належать Греція, Бразилія, Аргентина, Уругвай, Мексика, Угорщина, Чехія, Чилі та деякі інші. Ці держави швидко та стабільно розвиваються, поступово наближаючись до групи високорозвинених країн. Проте впродовж багатьох років їх розвиток гальмувався військовими диктатурами, тоталітарними адміністративно-командними режимами, політичною та економічною залежністю від інших держав. Багато з цих держав мають значні природні і трудові ресурси, які теж активно залучаються в національний господарський комплекс. *Другий підтип* формують країни з нижчим за середній рівнем розвитку економіки. Ці країни на сучасному етапі розвитку характеризуються внутрішньою політичною нестабільністю. У них є сили, які гальмують перебудову суспільства на прогресивніше, поширена корупція, керують олігархічні клани. Це стосується не лише деяких з колишніх соціалістичних країн, а й тих, де значну роль відіграє тіньовий капітал, мафіозні структури, внутрішній ринок належить іноземним компаніям тощо. Наприклад, це такі країни, як Білорусь, Росія, Болгарія, Україна, Молдова, Латвія, Литва, Колумбія, Парагвай, Індонезія, Філіппіни, Туніс, Марокко.

Переважна частина людства в наш час живе в **країнах, що розвиваються**. Найбільше таких в Африці, чимало в Азії, Америці та Океанії. Здебільшого це колишні колонії. Їхнє населення загалом не виявляє політичної волі і прагнення до прогресивних змін в економіці й політиці. Низький освітній рівень, злидні, корупція, злочинність, політична та економічна залежність від інших країн не створюють передумов для піднесення економіки. Ці країни фактично є сировинними донорами розвинених держав. Крім основної ознаки, для класифікації країн використовуються й інші, які за тих чи інших обставин стають провідними у країнознавстві. Спираючись на історичний критерій, деякі дослідники виділяють **постсоціалістичні країни**. До них належать колишні республіки СРСР, Югославії, Чехословаччини, Польща, Угорщина, Румунія, Болгарія. За цією ознакою також виокремлюють пострадянські країни, тобто ті держави, які колись входили до складу Радянського Союзу. Дехто продовжує виділяти так звані **нові індустріальні країни**: Сінгапур, Тайвань, Південна Корея, Малайзія, Мексика, Бразилія. Майже всі вони в недалекому минулому були слаборозвиненими державами. Їхня сучасна економіка характеризується високими темпами індустріалізації, активною участю в міжнародному поділі праці. Організація Об'єднаних Націй склала також список найменш розвинених країн. Це насправді найбідніші держави світу. Система освіти та охорони здоров'я в цих країнах на найнижчому рівні в світі, переважають доіндустріальні форми праці. До таких держав належать Афганістан, Нігер, Сомалі, Чад. На політичній карті світу є низка дуже багатих країн. Своєрідну групу серед них становлять країни експортери нафти. Економічний розвиток цих країн дуже тісно пов'язаний з територіальною локалізацією нафтових ресурсів. Ці країни відіграють надзвичайно велику роль у глобальних паливно-енергетичних проблемах світу. Великі поклади нафти у цих країнах визначають галузеву структуру промисловості. Основна частка ВВП створюється за рахунок продажу нафти на світовому ринку. До таких держав

належать Саудівська Аравія, Катар, Кувейт, Бахрейн, ОАЕ та деякі інші невеликі країни Середнього Сходу. Казково багатою за рахунок видобутку місцевих фосфатів стала і колишня злиденна країна Океанії Науру. Інші в недалекому минулому дуже бідні країни стали багатими завдяки правильно обраним спеціалізації й моделі розвитку.

Міжнародні (міждержавні) організації. Для вирішення міждержавних проблем, а також для досягнення спільної мети, відстоювання національних інтересів тощо дедалі більше країн, партій і просто людей об'єднуються в міжнародні організації, яких налічується уже понад чотири тисячі. До них належать глобальні, регіональні (Африка, Північна Америка, країни Середнього і Близького Сходу тощо), міждержавні, які об'єднують держави не за географічною ознакою, а за визначеними цілями чи ознаками. Міжнародні організації є важливим елементом політичної карти світу. Вони створені для вирішення актуальних проблем, які складно вирішити силами однієї держави. Перші міждержавні організації виникли у XVII ст. в Європі і мали переважно військовий або економічний характер. З Європи інтеграційні процеси поширились в Азію, Америку та Африку. З середини XX ст. чітко виявилася диференціація міждержавних організацій за функціональними особливостями та територіальними масштабами.

За **функціональними особливостями** міжнародні організації поділяють на загальнополітичні, військово-політичні, економічні, валютно-фінансові та інші. За **територіальними масштабами** виділяють глобальні, регіональні та субрегіональні міждержавні організації. Найбільшою, найважливішою, глобальною та універсальною організацією нині є **Організація Об'єднаних Націй (ООН)**. Її було створено після другої світової війни, у 1945 р., з метою відвернення чергової світової війни і локальних конфліктів, зміцнення міжнародної безпеки та розвитку міжнародного співробітництва. Штаб-квартира ООН знаходиться у Нью-Йорку (США). Рада Безпеки несе відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки. Її рішення обов'язкові для всіх членів ООН. Рада Безпеки складається з 15 країн-членів, третина з яких (США, Велика Британія, Франція, Китай і Росія) мають статус постійних членів. Інші десять країн-членів обираються на певний термін у визначеній послідовності. Очолює ООН Генеральний секретар. Головні регіональні відділення цієї організації, очолювані заступниками Генсека ООН, знаходяться в Женеві, Відні і Найробі (Кенія). Так, у Женеві є центр для проведення дипломатичних конференцій. Тут також обговорюються проблеми роззброєння і прав людини. Відень має функції міжнародного контролю за зловживанням наркотиками, попередження злочинності, кримінального правосуддя, міжнародного торгового права. В цьому регіональному відділенні також стежать за використанням космосу в мирних цілях. З Найробі керують діяльністю ООН у сфері охорони довкілля. Там також функціонує центр з населених пунктів.

До провідних органів ООН належить Міжнародний суд, знаходиться в Гаазі (Нідерланди). У різних країнах працюють 16 спеціалізованих установ ООН. Серед найвідоміших - ЮНЕСКО, МАГАТЕ, ФАО та інші. ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), членом якої є й Україна, має штаб-квартиру в Парижі (Франція). Керівні органи Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ) знаходяться у Відні (Австрія). Продовольча й сільськогосподарська організація ООН (ФАО) розміщена в Римі. До загальновідомих організацій ООН також належать Міжнародна організація праці (МОП), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) - обидві у Женеві. За підтримки США після другої світової війни в системі ООН (Вашингтон) створено Групу Світового банку: це взаємопов'язані фінансові організації, задекларованою метою яких є сприяння економічному зростанню країн, що розвиваються. Серед них можна виділити Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародну асоціацію розвитку (МАР). До них належить і Міжнародний валютний фонд (МВФ).

У складі ООН функціонують і безліч інших загальносвітових організацій, діяльність яких є особливо важливою в певних сферах буття сучасного людського суспільства. Так, переписи населення, різні міжнародні зіставлення і розрахунки здійснює Статистична комісія Економічної і соціальної ради ООН (ЕКОСОП), заснована 1946 р. у Нью-Йорку. Інші сфери глобальної діяльності людства контролюють Всесвітній поштовий союз (ВПС), розміщений у Берні (Швейцарія), Всесвітня метеорологічна організація (ВМО) та Міжнародний союз електров'язку (обидві - у швейцарській Женеві). У Лондоні знаходиться Міжнародна морська організація (ІМО), в Монреалі (Канада) - Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО), у Відні - ООН з промислового розвитку (ЮНІДО).

У системі ООН з'являється дедалі більше установ, які займаються не лише глобальними, а й регіональними актуальними проблемами. Серед них найвідомішими є Близькосхідне агентство ООН для допомоги палестинським біженцям і організації робіт, яке знаходиться в Аммані, столиці

Йорданії, та в Секторі Газа (Палестина). Але більшість регіональних установ ООН переймаються економічними і соціальними проблемами цілих материків і частин світу, наприклад, Економічна комісія для Африки (ЕКА) (Аддис-Абеба), Економічна і соціальна комісія ООН для Азії й Тихого океану (ЕСКАТО) (Бангкок). Завданням цих організацій є сприяння соціально-економічному розвитку країн, що розвиваються, зокрема найбіднішим державам, яких за списком ООН у світі 48. Загострення екологічної ситуації у світі значно підвищує роль Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) (Найробі), що доволі гостро і наполегливо виступає на захист і збереження природного середовища на всій планеті.

Поряд з організаціями ООН у світі чимало інших глобальних утворень з різних сфер діяльності суспільства. Так, з 1950 р. у Гельсінкі діє Всесвітня рада миру (ВРМ). Вона координує роботу рухів прихильників миру більш як у 150 країнах. Профспілкову діяльність курує Всесвітня федерація профспілок (Прага, Чехія). Паралельно діє Всесвітня конфедерація праці (ВКП) зі штаб-квартирою у Брюсселі. Науковці світу об'єднані у Всесвітню федерацію наукових працівників (ВФНП) (Лондон) і належать до Міжнародної ради наукових союзників (МРНС) (Париж). Існує й декілька незалежних від ООН міжнародних екологічних організацій. Серед них досить диверсифікований Всесвітній союз охорони природи (ВСОП), штаб-квартира якого знаходиться в Глані (Швейцарії). ВСОП видає всесвітньо відому Червону книгу.

Після другої світової війни зросла активність міжнародних спортивних, релігійних, студентських та інших організацій, які не є структурами ООН. Серед них виділяються Міжнародний олімпійський комітет (МОК) (Лозанна, Швейцарія), Всесвітня рада церков (ВРЦ) (Женева), Міжнародний союз студентів (Прага), Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол) з штаб-квартирою в Парижі. Збільшується кількість країн, які входять до Світової організації торгівлі (СОТ).

У світі існує також безліч міжнародних організацій, офіційний статус яких регіональний чи субрегіональний, але реальний вплив фактично поширюється глобально. Мабуть найбільшою активністю серед них виділяються Організація Північноатлантичного договору (НАТО) і Європейський Союз (ЄС). Штаб-квартири обох цих організацій знаходяться в Брюсселі.

В Європі важливу роль відіграють й інші, переважно політичні та фахові, міжнародні організації. Найпомітнішою серед них є Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Парламентська асамблея ОБСЄ знаходиться в Копенгагені (Данія). Ще раніше за ОБСЄ була створена Рада Європи (РЄ). Її штаб-квартира розміщена в Страсбурзі (Франція). Нині до її складу входять 40 країн, в тому числі Україна. РЄ займається переважно правами людини, гуманітарним і правовим співробітництвом, культурними і екологічними проблемами тощо.

Серед арабських країн найвпливовішою міжнародною організацією є Ліга арабських держав (ЛАД), створена 1945 р., зі штаб-квартирою в Каїрі. Мусульманські країни об'єдналися в організацію "Ісламський конгрес". Велике значення енергоносіїв останніми десятиліттями суттєво підвищило реальний статус Організації країн - експортерів нафти (ОПЕК). З 1960 р. її членами є нафтовидобувні країни Азії, Африки і Латинської Америки. На ці країни припадає близько 60% світового експорту нафти.

Серед інших регіональних утворень найпомітнішими є АСЕАН, ОАС, НАФТА, МЕРКОСУР і СНД. Перша з них є Асоціацією держав Південно-Східної Азії, її штаб-квартира знаходиться в Джакарті (Індонезія). Окрім Індонезії як регіонального лідера, до неї належать Малайзія, Таїланд, Філіппіни, Сінгапур, Бруней і В'єтнам. Менш відомою є Асоціація регіонального співробітництва країн Південної Азії (СААРК) зі штаб-квартирою в місті Дакка (Бангладеш). У 1963 р. створено одну з найбільших міжурядових регіональних політичних організацій світу - Організацію африканської єдності (ОАЄ) (Аддис-Абеба, Ефіопія). Офіційно до неї входять усі держави Африки. Цій організації поки що не вдалося владнати гострі конфлікти і припинити кровопролитні війни як в окремих африканських державах, так і між ними.

В Америці найбільше держав об'єднують такі регіональні утворення: ОЦАД, НАФТА і МЕРКОСУР. Перша з цих аббревіатур розшифровується як Організація центральноамериканських держав (керівні органи в Сан-Сальвадорі). Світовий масштаб має Угода про Північноамериканську зону вільної торгівлі, більш відома як НАФТА. Це інтеграційне об'єднання включає США, Канаду і Мексику (штаб-квартира у Вашингтоні). За деякими економічними показниками НАФТА наближається до ЄС, а то й перевищує його. Багато в чому наслідок ЄС Південноамериканський спільний ринок (МЕРКОСУР). Базою його розширення стали Аргентина, Бразилія, Парагвай і Уругвай.

На формування сучасної політичної карти світу суттєво впливають геополітичні чинники, тобто чинники, пов'язані з географічним докільям. Геополітика - це наука, яка вивчає вплив географічних чинників переважно на зовнішню, а також на внутрішню політику держав. Найбільший внесок у її розвиток зробили німецькі географи. Кожна країна повинна мати достатній простір для задоволення своїх внутрішніх потреб. З іншого боку, вплив території - це вплив її природних, соціально-економічних умов і географічного середовища загалом. Клімат, їжа і навіть географічний краєвид впливають на природу й психіку людини, а під цим впливом формується певний менталітет (характер, образ мислення) народу. Він обов'язково позначається на внутрішній і зовнішній політиці країни, в якій цей народ переважає. Велике значення має географічне положення країни, тобто розміщення її відносно інших об'єктів і територій на поверхні Землі. Зовсім об'єктивно різними є наслідки розвитку нації і країни, розташованих в зоні тундри і в субтропічній зоні, у гірській місцевості й на морському узбережжі. Якщо країна межує з нестабільними, кризовими державами, це негативно позначається на її соціально-економічному розвитку, внутрішній і зовнішній політиці. На територію цієї країни проникають біженці, злочинці, озброєні формування тощо, порушуючи стабільність і розміреність внутрішнього життя. Мета держави на міжнародній арені є її геостратегією. Поняття геостратегії тісно пов'язане з поняттям "геополітика". Воно визначається цілком об'єктивною потребою будь-якої держави у виживанні, збереженні і розвитку (експансії) за умов потенційно ворожого оточення інших держав.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Що таке держава і чим вона відрізняється від країни?
2. Дайте характеристику складових територій, яка належить державі?
3. Які типи залежних територій і країн вам відомі?
4. Що таке монархія? Наведіть приклади монархій.
5. Що таке республіка? Наведіть приклади республік.
6. Чим відрізняються унітарні і федеративні держави?
7. Які етапи виділяють у формуванні політичної карти світу? Дайте коротку характеристику кожного.
8. Які тенденції спостерігаються у формуванні політичної карти світу на початку XXI ст.?
9. Які типи країн виділяються за різними класифікаційними ознаками?
10. Поняття міжнародної (міждержавної) організації та їх виділення за різними класифікаційними ознаками?

Тема 9. Європейський туристичний макрорегіон. Країнознавча характеристика Західної Європи.

1. Територія. Географічне положення. Політична карта регіону.
2. Етапи і рівень економічного і соціального розвитку. Інтеграційні процеси.
3. Структура господарства. Природна і культурна спадщина.
4. Проблеми та перспективи розвитку Західної Європи.
5. Країнознавча характеристика Франції та Великобританії.

Рекомендована література: 1-9, 12, 16-20, 22, 24-26

Ключові поняття: географічне положення регіону, склад території регіону, політична карта регіону, природно-ресурсний потенціал регіону, господарство регіону, туристичні об'єкти регіону, транспорт регіону, зовнішньоекономічні зв'язки регіону, культура та традиції регіону, бібліотеки та музеї Франції та Великобританії.

Європейський туристичний макрорегіон є безперечним світовим лідером за обсягами акумуляції туристичних потоків. У його межах здійснюється майже 55 % світових туристичних поїздок. У межах Європейського туристичного регіону провідну роль за рівнем розвитку міжнародного туризму відіграють Південна та Західна Європа. Позитивну динаміку зростання кількості міжнародних прибуттів демонструють країни Центральної і Східної Європи.

Географічне положення та склад території. Західноєвропейський регіон розташований на заході материка Євразії. До його складу входять 25 країн, які за територіальною належністю поділяють на *три групи:*

1. Північна Європа (Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Данія).
2. Середня Європа (Ірландія, Великобританія, Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Німеччина, Австрія, Швейцарія, Ліхтенштейн).
3. Південна Європа (Іспанія, Португалія, Італія, Греція, Андорра, Сан-Марино, Монако, Ватикан, Гібралтар, Мальта).

Майже всі країни Західної Європи - суверенні держави. Тільки Гібралтар колоніально залежний від Великобританії, а Андорра перебуває під протекторатом Франції та Іспанії. За формою правління трапляються республіки та монархії.

Економіко-географічне положення країн Західної Європи характеризується трьома головними рисами: 1) відносною компактністю території; 2) приморським положенням переважної більшості країн; 3) наявністю широкого фронту сухопутних і морських кордонів із країнами Центральної Європи, що сприяє розвитку загальноєвропейського співробітництва.

Природно-ресурсний потенціал. Країни регіону, разом узяті, мають доволі сприятливі природні умови для господарського розвитку: вдале поєднання рівнинних і гірських форм рельєфу, помірний клімат. Дещо гірша ситуація з мінеральними ресурсами. В окремих країнах є промислові запаси нафти й газу (шельф Північного моря в секторах Великобританії та Норвегії, у Нідерландах), кам'яного вугілля (Рурський басейн у ФРН, Уельський й Ньюкаслський басейни у Великобританії), бурого вугілля в Німеччині й Греції, урану у Франції та Португалії, залізної руди (Лотаринзький басейн у Франції, Швеція тощо). З поміж інших корисних копалин виділяються родовища бокситів (Греція, Франція), свинцево-цинкових руд (Ірландія, Італія, Німеччина) калійних солей (Франція, Німеччина). Однак через тривалу експлуатацію більшість родовищ близька до вичерпання. Ґрунтовий покрив у регіоні доволі різноманітний, але родючих ґрунтів мало. Невисока родючість ґрунтів компенсується продуманою меліорацією, що дозволяє отримувати високі врожаї. Ліси значною мірою вирубані і в більшості країн займають лише 30% території. Річки здебільшого повноводні цілий рік. Рівнинні (Дунай, Рейн, Луара, Тахо) використовуються для судноплавства, гірські – багаті гідроресурсами.

Населення. У Західній Європі живе понад 414 млн. осіб, що становить 6,8% населення світу. Середня густина населення у країнах Західної Європи становить близько 100 осіб на 1 км кв. Розміщується населення доволі нерівномірно: найгустіше (більше як 300 осіб на 1 км кв.) заселені Південно-Східна Англія, Нідерланди, Бельгія Північна Франція, Рур та Прирейнська частина Німеччини. Міське населення переважає над сільським і в середньому становить 75%. Але в різних країнах цей показник неоднаковий. У Великобританії, Німеччині, Ісландії, Швеції частка міських жителів становить 80%, у Португалії - 50%, Норвегії - 45%. Характерна риса урбанізації Західної Європи - висока концентрація населення у великих містах, за кількістю і густиною яких цей регіон випереджає Північну Америку. Західна Європа – батьківщина агломерацій, які стали головною формою міського розселення. Найбільші з них – Лондонська (близько 13 млн. осіб) та Паризька (понад 9 млн. осіб). Унаслідок злиття агломерацій у Західній Європі виникли мегалополіси - Англійський та Прирейнський, з населенням 30-35 млн. осіб у кожному. Для великих агломерацій та мегалополісів характерне явище субурбанізації.

Економічно активне населення становить 65% від загальної кількості людей працездатного віку. Це пояснюється незначною кількістю працюючих жінок (33-35%), доволі високим рівнем безробіття (особливо у Великобританії, Іспанії, Греції, Португалії), високою часткою молоді, що навчається, тощо. Нині Західна Європа перетворилася на світовий центр імміграції (особливо Великобританія, Франція та Німеччина). Останніми роками велику частину іммігрантів становлять вихідці з постсоціалістичних країн, країн Близького Сходу, Африки, Південної Азії. У галузевій структурі зайнятості за останні десятиліття помітна тенденція до різкого зростання частки зайнятих у сфері послуг і зменшення працюючих у галузях матеріального виробництва.

Загальна характеристика господарства. З огляду на рівень економічного розвитку в післявоєнний період західноєвропейські країни можна поділити на три групи. **Першу групу утворюють** чотири високорозвинуті країни: ФРН, Франція, Великобританія та Італія. На цю «велику четвірку» припадає більше 1/3 території та 2/3 населення Західної Європи. **Другу групу** складають малі високорозвинуті країни Північної та Середньої Європи, що стабільно зберігають свої позиції в регіоні. Ці країни впродовж останніх 30 років розвивалися темпами, які відповідали темпам зростання західноєвропейської економіки. Бельгія, Нідерланди, Фінляндія та Австрія свою питому вагу підвищили, а решта - дещо знизили. **Третю групу** країн (Іспанія, Португалія, Греція, Мальта й Ірландія) характеризується помітно нижчим рівнем розвитку продуктивних сил та економіки в цілому. Проте за останні 30 років вони розвивалися досить високими темпами

(особливо Іспанія та Греція) і тому дещо збільшили свою частку в економіці регіону. Окрім цих груп, у західноєвропейському регіоні існують так звані «*карликові держави*» (Андорра, Ватикан, Монако, Ліхтенштейн, Сан-Марино). При незначному їх внескові у виробництво вони відіграють відчутну роль у системі економічних відносин регіону, у кредитно-фінансовій сфері.

Паливно-енергетичний комплекс базується на власних запасах вугілля у Німеччині, Великій Британії, Франції, нафти й газу - на шельфі Північного моря. Найбільшу кількість електроенергії виробляють ТЕС. На річках Скандинавії, Альп, Піренеїв працюють ГЕС. Багато АЕС побудовано у Франції, Великій Британії, Німеччині, Швеції, Бельгії. В Ісландії електроенергетика використовує геотермальні джерела.

Машинобудування є основою промисловості країн Західної Європи. На нього припадають третина продукції, що виробляється в регіоні, та дві третини його експорту. Розвиток галузі ґрунтується на висококваліфікованих трудових ресурсах, добре розвинутих науковій базі та інфраструктурі. Тому значні центри галузі розміщено у великих містах Німеччини, Великої Британії, Нідерландів. Західна Європа - один з найбільших виробників та експортерів верстатів, продукції електротехніки, електроніки, транспортного машинобудування. Такі підприємства, як «Рено» (Франція), «Фольксваген» (ФРН), «Фіат» (Італія), «Брітіш лейленд» (Велика Британія), «Вольво» (Швеція).

Чорна металургія розвинута у країнах, що мають власну сировину, - Німеччині, Великій Британії, Франції, Іспанії, Бельгії. За обсягами виплавки сталі Західна Європа посідає 1-ше місце в світі. Центрами цього виробництва є промислові райони Рур (Німеччина) і Лотарингія (Франція). Змістилася до морських портів, куди надходить імпортна залізна руда (Бремену в Німеччині, Торонто в Італії, Дюнкерк у Франції).

Кольорова металургія представлена виплавою алюмінію та міді. Алюміній виплавляють у країнах, що мають сировину (боксити), - Франції, Італії, Греції та у країнах з розвинутою електроенергетикою у Норвегії, Австрії, Німеччині, Швейцарії. Виробництво міді зосереджено у Німеччині, Франції, Італії, Великій Британії, Бельгії.

Хімічна промисловість Західної Європи на сучасному етапі орієнтується переважно як на власні нафтопродукти та газ, так і на привізні, а також на кам'яне й буре вугілля, калійну і кам'яну солі. Найбільші центри нафтохімічної промисловості розташовані там, де відбувається нафтопереробка: у гирлах річок Темзи, Ельби, Рони, Сени, Рейну. Виробництво закріпилося за певними країнами регіону: пластмаси та фарби виробляють у Німеччині, хімічні добрива та соду - у Бельгії, синтетичний каучук - у Франції, фармацевтичні вироби - у Швейцарії, продукцію лісохімії - у Швеції та Норвегії.

Лісова та деревообробна промисловість зосереджена на півночі Західної Європи, зокрема у Швеції, Фінляндії.

Легка промисловість нині переміщується з відомих світових центрів текстильного та шкіряно-взуттєвого виробництва, що сформувалися у Великій Британії, Франції, Бельгії, до регіонів, де є притік дешевої робочої сили. Так, Португалія стала найбільшим виробником швейної продукції в Європі. Італія, крім того, - провідний виробник вовняних волокон і тканин. Найбільшу кількість хутрових виробів виготовляють у Німеччині, Греції; найкращі вироби з кришталю та скла - у Чехії, Німеччині, Великій Британії.

Сільське господарство має в основному сприятливі природні умови для розвитку. Відповідно до них у країнах Європи виділяють 3 типи ведення сільського господарства. *Північноєвропейський тип* характерний для Норвегії, Швеції, Великої Британії, Ісландії. Там переважає інтенсивний характер ведення господарства. Розводять велику рогату худобу (молочний напрям), а землеробство спрямоване на обслуговування тваринництва (виросування кормових культур). Серед зернових переважають посіви ячменю та жита. Рибальство - галузь спеціалізації Норвегії, Ісландії. *Країни середньоевропейського типу* (Німеччина, Франція, Швейцарія та інші) спеціалізуються на розведенні великої рогатої худоби м'ясного та м'ясо-молочного напрямів. Тут добре розвинуто також свинарство, вівчарство й птахівництво. Франція - світовий лідер з вирощування цукрових буряків і льону-довгунцю. *Південноєвропейський тип* охоплює відповідно країни Південної Європи. Основна галузь спеціалізації тут - рослинництво, головні культури - зернові. Крім того, міжнародне значення має вирощування оливок, фруктів, винограду, цитрусових, горіхів, тютюну та ефіроолійних культур. У тваринництві переважає розведення кіз і овець, добре розвинуто свинарство, птахівництво, скотарство молочно-м'ясного напрямку. Деякі країни Західної Європи спеціалізуються на окремих галузях сільського

господарства. Так, Німеччина - на вирощуванні ячменю та хмелю, які є сировиною для пивоваріння, Нідерланди - квітів, Греція - на рибальстві.

Транспорт у країнах Західної Європи добре розвинутий. За рівнем розвитку мережі транспортних шляхів регіон посідає одне з перших місць у світі. Це сприяє зміцненню економічних і культурних зв'язків. Невеликі відстані між країнами зумовлюють розвиток автомобільного транспорту, яким перевозять не лише пасажирів, а й різноманітні вантажі. Річковим транспортом перевозять вантажі по річках Рейну, Дунаю, Майну, які планується з'єднати каналами в єдину транспортну мережу. Важливе значення для здійснення внутрішніх і міжнародних перевезень мають морські порти (Роттердам, Гамбург, Лондон та ін.), що розташовані в гирлах-естуаріях річок і фактично перетворилися на портово-промислові комплекси з переробки імпортової сировини. Значного розвитку набув трубопровідний і повітряний транспорт. Розширюється мережа залізничних колій, призначених для швидкісних потягів.

Основними туристичними об'єктами в регіоні є:

- Альпи (рекреація, зимові види спорту в Швейцарії та Франції);
- морські курорти узбережжя Франції;
- зони відпочинку в Арденнах (Бельгія, Люксембург) і Піренеях (Франція), долинах Рейну, Мозеля;
- озера в Німеччині;
- численні джерела цілющих вод (Німеччина, Франція);
- культурні центри світового значення, в яких розташовані найвідоміші музеї (Британський, Національна галерея і Галерея Тейт у Великій Британії), картинні галереї (Будинок Рембрандта в Амстердамі), концертні зали (Шекспірівський і Студенц-Гарден в Англії);
- королівські палаци, замки, історичні й архітектурні пам'ятки; реліквії Реформації в Німеччині, бібліотеки й університети (Британська бібліотека, Оксфордський і Кембриджський університети у Великій Британії);
- ландшафтні парки.

У країнах Західної Європи до списку культурної спадщини ЮНЕСКО внесено 110 об'єктів:

- в Австрії (8) - історичний центр Зальцбурга, палац Шенборн, культурний ландшафт Хальштатта-Дахштейна, гірська залізниця Земмерінга, історичний центр Граца, культурний ландшафт долини Вахау, історичний центр Відня, культурний ландшафт у районі озера Нойзідлерзее;
- у Бельгії (8) - Велика площа Брюсселя; дзвіниці Фландрії та Валлонії, історичний центр Брюгге, неолітичні кремнієві копальні Студе тощо;
- у Великій Британії (24) - мегалітична споруда Стоунхендж, Адріанів вал і місто Бат (римська епоха), лондонський Тауер, собори в Кентербері та Даремі, Вестмінстерський палац і абатство, Старе і Нове міста в Единбурзі, замок і фортеця Гвінед, абатство Фаунтеной, палац Бленгейм, перший у світі залізний міст (1777 р.), природні об'єкти - базальтові формації Ольстера, острови Сент-Кілда, Гендерсон, Гоу та інші;
- в Ірландії (2) найвідомішими є археологічні пам'ятки долини річки Бойн.
- у Люксембурзі (1) - стародавні квартали і фортифікаційні споруди м. Люксембурга;
- у Нідерландах (7) - оборонна лінія Амстердама і Шоклянд і його околиці, культурний ландшафт Кіндер-дайка, польдери Беестера та ін.;
- у Німеччині (27) - собори в Ахені, Шпейері, Кельні, церкви Гільдесгайма і Студе, абатства і монастирі в Локші та Маульбронні, єпископська резиденція у Вюрцбурзі, замок у Студе, римські пам'ятки Студен, міста Бамберг і Кведлінбург, палаци й парки Потсдама і Берліна, копальні та історичний центр Гослара, залізні заводи Студенця, копальні Меселя, архітектура Веймара і Студе, Любекганзейське місто, меморіали Лютера в Ейслебені та Віттенберзі, історичні центри Штральзунда і Вісмара тощо;
- у Франції (28) - монастирі Мон-Сен-Мішель і Фонтене, палаци і парки Версая і Фонтенбло, собори в Шартрі, Ам'єні, Буржі, малюнки первісної людини в печерах Везере, палац Шамбор, давньоримські пам'ятки в Оранжі, Арлі, Пон-дю-Гарі, центри Авіньйона, Нансі, Ліона, Страсбурга і Реймса, королівські соляні копальні в Арку і Сенані, природний парк Скандола на Корсиці, канал Гаронна - Середземне море тощо;
- у Швейцарії (5) - стародавній центр Берна, монастирі в Студе-Галлені й Студенця, старий ринковий центр Беллінцоне, місцевість навколо гірських вершин Юнгфрау-Алетш-Бітсхорн.

Західна Європа є найпопулярнішим туристичним регіоном світу. Туристів приваблюють як різноманітна природа, так і наявність багатьох історико-культурних й історико-архітектурних об'єктів. Розвинута інфраструктура, значною мірою спільна історія об'єднують країни регіону в єдиний туристичний центр Європи. Найвідоміші центри туризму: Лондон, Віндзор, Единбург, Кардіфф (Велика Британія); Відень, Зальцбург (Австрія); Амстердам, Гаага, Студе, Студенц (Нідерланди); Потсдам, Берлін, Студенц, Кельн, Трір, Дрезден, Лорш, Студе, Гослар (Німеччина); Париж, Ніцца, Канн, Тулуза, Лурд, Гренобль (Франція); Женева, Давос, Студе-Моріц, Берн (Швейцарія).

Країнознавча характеристика Франції.

Франція - держава, територія якої складається з метрополії у Західній Європі а низки заморських володінь. Територія метрополії простягається від Середземного моря до Ла-Маншу та Північного моря, а також від Рейну до Атлантичного океану. Межує на північному сході з Бельгією, Люксембургом і Німеччиною, південному заході з Іспанією та Андоррою, на південному сході з Італією та Монако. До заморських територій входять Французька Гвіана в Південній Америці та кілька островів в Атлантичному, Тихому та Індійському океанах, а саме: Гваделупа, Сен-Бартелемі, Сен-Мартен, Мартініка, Майотта, Реюньон, Сен-П'єр і Мікелон, Нова Каледонія та Волліс і Футуна. 18 регіонів країни (5 з яких є заморськими) охоплюють загальну площу у 643 801 км². Франція, включаючи її заморські території, має найбільшу кількість часових поясів серед усіх країн світу, 12.

У Франції представлені три різних типи рельєфу - високі гори, древнє плато і рівнини. Західні та північні райони Франції - рівнини й низькогір'я. В центрі та на сході - середньовисотні гори. На південному заході - Піреней. На південному сході - Альпи (найвища вершина Франції та Західної Європи - г. Монблан, 4807 м). Інші великі гірські системи окрім цих - Центральний Французький масив, Юра, Vogesi та Севенни. Великі річки - Луара (найдовша річка країни, 1020 км), Рона, Сена, Гаронна, Рейн (вздовж кордону з Німеччиною). Лежить у помірних широтах і є єдиною європейською країною, яка розташована в чотирьох кліматичних зонах: атлантична (на заході), континентальна (в центрі та на сході), альпійська і середземноморська (на півдні).

Франція - унітарна змішана республіка зі столицею у місті Париж, найбільшим містом країни і її головним культурним та економічним центром. Іншими основними міськими територіями є Ліон, Марсель, Тулуза, Бордо, Лілль та Ніцца. Населення країни - 67,08 мільйонів осіб. Франція - однонаціональна держава, її населення становлять французи. Приблизно чверть корінного населення - це іноземці (алжирці, португальці, італійці, іспанці, вірмени тощо), що народилися, виростили і заснували родини у Франції. Щороку приблизно 10 тис. осіб отримують французьке громадянство. Столиця - Париж, з передмістями - близько 12,5 млн жителів. Великі міста - Марсель, Ліон, Тулуза, Ніцца, Нант, Монпельє, Страсбург. Майже все населення країни - католики. Але з огляду на історичні причини у Франції співіснують багато різних релігій. На другому місці - іслам. Його сповідують вихідці з країн Північної Африки, колишніх французьких колоній. Є прибічники юдаїзму, православ'я, протестантизму та англіканства.

Франція - високорозвинена індустріально-аграрна країна. За розмірами ВВП і обсягом промислового виробництва Франція посідає одне з провідних місць у західному світі. Провідна галузь промисловості - машинобудування. Розвинуті автобудування, суднобудування, тракторо- і авіабудування, електротехнічна і радіоелектронна промисловість, а також хімічна (виробництво соди, добрив, хімічних волокон, пластмас), нафтопереробна і нафтохімічна промисловість. Експортне значення мають виробництва: текстилю, одягу, галантереї, харчова промисловість і виноробство. Головні морські порти - Марсель, Гавр, Дюнкерк, Руан, Нант, Сен-Назер, Бордо. Транспортна мережа має радіальну конфігурацію з єдиним центром - Парижем. Франція посідає одне з перших місць у світі за довжиною автошляхів і величиною автопарку. Найважливіша автострада - Лілль-Париж-Ліон-Марсель. Головні водні магістралі - Сена і каналізована р. Мозель (шлях для експорту лотаринзької руди і металу, а також імпорту вугілля і коксу); на ці шляхи припадає понад 4/5 перевезень.

Третина території Франції використовується на сільське господарство, 25 % з яких - це пасовища, а 27 % - ліси. Традиційно важливим сектором економіки Франції є сільське господарство. Вирощується пшениця, ячмінь, кукурудза, овес, цукрові буряки, тютюн, хміль, цикорій, овочі, виноград. Бургундія, Бордо та інші місцевості славляться виноробством.

Французька культура - багата, різноманітна, з багатою історією, що відображає не тільки культуру кожного свого регіону, але і вплив імміграційних хвиль різних епох. Саме культурне

багатство країни робить Францію одним з найпривабливіших туристичних напрямів. Французька культура дала цивілізації великих математиків, численних філософів, письменників, композиторів, Століття Просвіти, мову дипломатії, універсальну концепцію прав людини. Франція відома в усьому світі своїми численними досягненнями в області медицини і технології, а також особливим французьким стилем життя. З 45 об'єктів Світової спадщини у Франції: 39 культурних об'єктів, 5 природні об'єкти, 1 об'єкт змішаного типу. 18 культурних об'єктів визнані шедеврами людського генія (критерій i) і 3 об'єкти - природними феноменами виключної краси та естетичної важливості (критерій vii).

Бібліотеки Франції. Національна бібліотека Франції - найбагатше зібрання франкомовної літератури у світі й найбільша національна бібліотека Франції, заснована 1368 року. Національна бібліотека Франції - одна з найстаріших в Європі. Королівська бібліотека існувала в Луврі ще за Карла V (який правив у 1364–1380) і нараховувала 1200 рукописів. На час війни з англійцями від цієї колекції майже нічого не залишилося, тож Людовик XI був змушений починати створення королівського книгосховища з чистого аркуша. Франциск I наказав доправляти до бібліотеки один примірник кожної книги, що друкувалась у Франції, а 1544 року перевіз усі книжки з Лувру в Фонтенбло. У XVII столітті бібліотека повернулася до Парижа, а в 1622 опубліковано перший її каталог. Людовик XIV зробив бібліотеку публічною, відкривши її для вільного відвідування. Свою теперішню назву бібліотека отримала за рішенням Конвенту під час Великої французької революції.

Історично бібліотека розташовувалася в Парижі на вулиці Рішельє (за Пале Роялем) в ансамблі споруд XVII століття, побудованих за проектом Мансара для кардинала Мазаріні та розширених після 1854 р. Нині цей ансамбль зберігає лише малу, проте найціннішу частину державної бібліотеки - Кабінет медалей та манускрипти. Основне бібліотечне сховище розташоване в 13-му окрузі, це чотири висотні вежі на лівому березі Сени, споруджені у формі розкритих книг; сховище носить ім'я Франсуа Міттерана. Список будівель в Парижі та провінції, що належать до НБФ:

- сховище манускриптів та старовинних книг в будівлі Рішельє / Лувра у 2-му окрузі містить 12 млн малюнків і гравюр, 890 тис. мап і планів, 530 тис. монет;

- головне сховище в новому ансамблі будівель Тольб'як-Франсуа Міттеран - в 13-му окрузі; головне сховище з читальними залами складається з чотирьох веж, в яких література розміщена за тематичним принципом.

З винаходом технології сканування книг Національна бібліотека однією з перших у світі оцифрувала найбільш цінні й важливі з естетичного й наукового погляду фонди, заснувавши електронну бібліотеку «Галліка» й розмістивши її для вільного доступу в інтернеті за адресою <http://gallica.bnf.fr>. Бібліотека також бере участь у дослідницькому проекті, спрямованому на розробку технологій машинного перекладу та розпізнавання мови - *Quaero*.

Музеї Франції. Лувр, Париж. Це один із найбільших художніх музеїв світу. Колись Лувр представляв старовинний замок французьких королів, побудований Філіпом Августом у 1190 році. У якості музею він вперше був відкритий для відвідувачів 08 листопада 1793 року. Лувр займає простір приблизно в 195 тис. кв.м., має загальну площу експозиції в 60600 кв.м. Нині каталог музею налічує 400 тис. експонатів. Для зручності виставка поділена на сім великих частин: відділи прикладного мистецтва, живопису, скульптури та графіки, давньоєгипетський відділ, відділ Стародавнього Сходу та ісламського мистецтва, відділ мистецтва Греції, Риму та імперії етрусків.

Країнознавча характеристика Великобританії.

Великобританія - суверенна держава, розташована на північному заході від Континентальної Європи, на Британських островах. Територія включає острів Велика Британія, північну частину острова Ірландія та численні невеликі острови. Північна Ірландія - єдина частина Сполученого Королівства, що має суходільний кордон з іншою суверенною країною - Республікою Ірландією. Усі інші кордони є водними: Сполучене Королівство оточене Атлантичним Океаном, Північним морем, Англійським каналом та Ірландським морем, що утворює 12-ту за довжиною берегову лінію у світі. Ірландське море лежить між Великою Британією та Ірландією.

За особливостями рельєфу територія Великої Британії поділяється на дві основні області. Висока Британія (включаючи Північну Ірландію), розташована на півночі і заході країни, підстилається стійкими древніми корінними породами і являє собою в основному сильно розчленовані височини і менш поширені низовини. На півдні і сході розташована Низька Британія, характерна горбистим рельєфом, невеликими височинами і декількома гірськими районами; в її

основі залягають більш молоді осадові породи. Клімат Сполученого Королівства помірно океанічний з великою кількістю дощів протягом усього року. Атлантичні течії, розігріті Гольфстрімом, приносять м'які зими.

Сполучене королівство - конституційна монархія, яку очолює король або королева. Форма правління - парламентська монархія. Протягом сторіч люди мігрували до Британських островів із багатьох частин світу. Переселенці з Європейського материка приєднувалися до місцевого населення Британії в часи Римської Імперії й протягом вторгнень англів, саксів, ютів, данців і норманів. Сюди прибувало багато ірландців. Багато євреїв прибули до Британії наприкінці 19-го сторіччя і в 1930-х. Після 1945 року у Великій Британії поселилось багато інших біженців із різних європейських країн. Великі громади переселилися з Вест-Індії і південної Азії в 1950-1960-х роках. Є також значні громади американців, австралійців і китайців, а також інших європейців, наприклад, греки, українці, поляки, серби, естонці, латиші, вірмени, італійці і іспанці. На початку 1970-х у країну починають прибувати значні маси іммігрантів із Латинської Америки, Південно-Східної Азії і Шрі-Ланки. Люди з Індії, Пакистану і Бангладешу - це більш ніж половина від загальної етнічної чисельності некорінного населення, а люди Вест-Індійського походження - наступна найбільша група. Населення іноземного походження майже повністю сконцентроване в центрі країни, в особливості, у Лондоні.

Велика Британія - одна з найбільш економічно високорозвинених індустріальних країн світу. Провідна економіка у сфері фінансових послуг, фармакологічної і військової промисловості. Стабільні ТНК. Високоточні технології і хайтек (телекомунікації і біотехнології). Видобуток нафти і газу з Північного моря. Інновації в розробках програмного забезпечення. *Основні галузі промисловості:* машинобудівна, електрообладнання та автоматика, корабле- та авіабудівна, електроніка, металургія, хімічна, вугільна, нафтова, паперова, харчова, текстильна, легка промисловість. Розвинуті всі види сучасного транспорту. Головні порти: Лондон, Ліверпуль, Манчестер, Мілфорд-Гейвен, Галл, Саутгемптон, Іммінгем.

Найголовніші *сільськогосподарські культури* - пшениця, ячмінь, овес, цукрові буряки, картопля та ріпак. Тоді як істотний відсоток пшениці, ячменю та ріпаку йдуть на корм тваринам, багато із залишку обробляється для людського споживання. Сполучене Королівство досягло високого рівня самостійності у виробництві основної сільськогосподарської продукції за винятком цукру та сиру. Дорожня мережа Британії досягає 29 145 миль (46 904 км) магістралей, 2173 миль (3497 км) шосе і 213 750 миль (344 000 км) автодоріг.

Культура Сполученого Королівства багата і різноманітна. Вона значною мірою впливає на культуру в світовому масштабі. Велика Британія має сильні культурні зв'язки зі своїми колишніми колоніями, особливо з тими державами, де англійська мова є державною. Значний внесок в британську культуру за останні півстоліття внесли іммігранти з Південної Азії та з країн Карибського басейну. Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО у Великій Британії налічує 28 найменувань. З 28 об'єктів 23 є об'єктами культурного типу (критерії i-vi), 4 об'єкти є природними пам'ятками (критерії vii-x) та 1 - об'єктом змішаного типу.

Бібліотеки Великобританії. *Британська бібліотека.* Британська бібліотека є не просто найбільшою бібліотекою з точки зору кількості предметів, каталогізованих у Лондоні, але й у світі. Хоча вам потрібно бути резидентом Великої Британії, щоб мати доступ до читальних залів, після того, як ви маєте право на членство, ви можете безкоштовно придбати 150 мільйонів предметів, придбаних з усього світу. Копія всього, що коли-небудь опублікована у Великобританії, зберігається бібліотекою, яка була створена в 1973 році, і ця установа відіграє багато основних виставок та дослідницьких проектів, що проводяться протягом усього року.

Лондонська бібліотека. Як випливає з назви, якщо ви шукаєте книги, Лондонська бібліотека не буде поганим місцем для початку. З колекцією понад мільйона книжок і когось, хто має право на членство, Лондонська бібліотека пишається своїм становищем серед еліти літературних інститутів столиці, забезпечуючи інтелектуальну підтримку деяких великих умів британської культури з 1841 року. Якщо повне членство не ваша фантазія, безкоштовні вечірні екскурсії по бібліотеці відбуваються регулярно протягом усього року.

Бібліотека Guildhall. Перша з спеціалізованих бібліотек у нашому списку, Бібліотека Guildhall є остаточним ресурсом для історії Лондона. Вона нараховує 200 000 основних документів від 15 до 21 століття, включаючи спеціальні збірки, присвячені Самуелю Пепісу, Дж. Вілkesу та Томасу Море. Характер колекцій означає, що Бібліотека Гільдінг є прекрасним місцем

для проведення історичних соціальних досліджень Лондона, а також безцінного дослідження для побудови вашого власного родинного дерева.

Національна бібліотека мистецтв у V&A. Музей Вікторії та Альберта завжди був провідним у мистецтві та дизайні. Національна художня бібліотека підтримує ці амбіції та надає доступ до колекцій, які є основними для місії V & A, включаючи великі дослідження з таких питань, як малювання, живопис, скульптура, мода, текстиль та обробка дерева.

Бібліотека поетичних текстів в Центрі Південного Бена. Найбільш повне зібрання сучасної британської поезії в країні можна знайти в "Бібліотеці поетичних текстів" в Центрі "Саусбанк". Ви можете переглядати тисячі назв віршів, захоплюючи захоплюючи краєвиди Тема та Сомерсет Хаус на південному центрі. Беручи до уваги її статус, бібліотека слугує центром віршування в Лондоні та проводить регулярні заходи та конкурси, за якими може залучити кожен. Це відкрито щодня між 11 ранку і 8 вечора, окрім понеділка, коли він закритий для громадськості.

Бішопсгейт Бібліотека. Подібно до бібліотеки Гільдхол, Бібліотека Інституту Бішопсгейту знаходиться на площі Майлі і спеціалізується на соціальній історії Лондона. Однак те, що відрізняє бібліотеку Інституту Бішопсгейту, полягає в тому, що він обслуговує інтереси радикальної, соціальної, трудової, феміністичної та гей-історії столиці. Чудовий скляний купол, який сидить вище робочого простору, варто відвідати сам по собі. Інститут абсолютно відкритий для громадськості з безкоштовною Wi-Fi - непереборний, якщо вас потрапляють з вільною годиною в районі вулиці Ліверпуль-стріт.

Вінерська бібліотека. Вінерська бібліотека присвячена вивченню Голокосту та має авторитетний архів для нацистської епохи. Спочатку в 1933 році д-р Альфред Вайнер в Амстердамі, створений в 1933 році для того, щоб використовувати інтелектуальну свободу боротьби з нацизмом, бібліотека "Вайнер" перейшла до його приміщення "Рассел Сквер" в 2011 році, що фінансується фондом Heritage Lottery. У великій мірі залежить волонтерів та благодійних пожертвувань, бібліотека проводить регулярні виставки та заходи для продовження роботи його засновника, підвищуючи усвідомлення не лише Голокосту, а й інших гуманітарних криз у світі.

Бібліотека Wellcome Collection. Бібліотека Wellcome Collection є провідним світовим ресурсом для вивчення медичної історії, а також є впливовим голосом у сучасній медицині та біомедичній науці. Колекція Wellcome відома своїми динамічними та прикордонними виставками, які не відвертаються від крихітних тем, які можуть бути пов'язані з медичними дослідженнями. Тим не менш, це міждисциплінарний характер багатьох його подій та виставок, що робить його доступним і багатим дослідженням для людей з усіма інтелектуальними здібностями.

Бібліотека св. Нареченої. Спочатку видатний соціальний, культурний та оздоровчий центр для лондонського друкованої промисловості на Фліт-стріт, Фонд Св. Бреда тепер служить важливою метою збереження традицій та артефактів промисловості, що так під загрозою в цифрову епоху. Як і бібліотека St. Bride, яка має відомі оригінальні тексти, такі як словник Доктора Джонсона; існує театр, можливості вивчення традиційних методів друку в майстернях, а також упакований графік друку лекцій та виставок.

Бібліотека BFI Рубена. З місією, яка передбачає "всеосяжне охоплення рухомого образу в Британії", бібліотека BFI Reuben та її текстові, кіно- та цифрові колекції також залишаються міжнародними за своїм обсягом. Персонал бібліотеки Рубенс виділяється для того, щоб бути особливо корисним та уважним до дослідників, здатних допомогти великим групам або особам, які вирішили працювати в чудово обладнаному читальному залі Фонду Едвіна Фокса.

Музеї Великобританії. Британський музей, Лондон. Проект сучасної будівлі музею, який відкрили в 1852 році, розробив архітектор Роберт Смерк в стилі неокласицизму. Великий південний вхід з величним фронтоном і колонами надихнула архітектура Давньої Греції. У 2000 році британська архітектурна компанія Foster and Partners побудували у внутрішньому дворі музею нову Велику залу з вражаючим скляним дахом, яка стала найбільший критим простором у Європі. Британський музей був заснований 07 червня 1753 р. за ініціативи уряду і вже 15 січня 1759 р. офіційно відкритий для відвідувачів. Британський музей іменується також Музеєм вкрадених шедеврів або Музеєм всіх цивілізацій. Наприклад, Розеттський камінь, завдяки якому вчені розшифрували стародавні ієрогліфи, як і безліч староегипетських пам'яток був відібраний в Єгипті у армії Наполеона. Схожа історія трапилася і з дорогоцінними скульптурними фризами Парфенона: англієць лорд Ельджін вивіз їх з Греції, добившись від турецького уряду письмового дозволу. Все тим же способом колекція музею поповнилася скульптурами мавзолею в Галікарнасі, храму Артеміди в Ефесі і багатьма іншими творами мистецтва.

Музей Ватикану – найбільший музей світу: 1400 залів, 50 000 об'єктів, щоб обійти всі представлені експонати необхідно пройти 7 км. Зрозуміло, всі відвідувачі першою справою прагнуть потрапити в Сікстинську капелу. Однак система музею є своєрідною: відвідувачі зможуть дістатися до найдальшої точки – Ватиканської пінакотеки – лише минувши всі попередні. Починають маршрут з Єгипетського музею, який досить пройти по діагоналі, далі знаменитий Бельведер, потім станція Рафаеля і Сікстинська капела.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Оцініть географічне положення та склад території регіону?
2. Оцініть політичну карту регіону?
3. Оцініть етапи і рівень економічного і соціального розвитку регіону?
4. Охарактеризуйте інтеграційні процеси регіону?
5. Проаналізуйте природно-ресурсний потенціал регіону?
6. Проаналізуйте народонаселення регіону?
7. Дайте загальну характеристику господарства регіону?
8. Оцініть основні туристичні об'єкти регіону?
9. Оцініть розвиток транспорту регіону?
10. Проаналізуйте розвиток зовнішньоекономічних зв'язків регіону?
11. Проаналізуйте культуру та традиції регіону?
12. Дайте порівняльну характеристику провідним країнам регіону (Франція, Великобританія)?
13. Дайте характеристику бібліотекам та музеям Франції?
14. Дайте характеристику бібліотекам та музеям Великобританії?

Тема 10. Країнознавча характеристика Північної та Південної Європи

1. Загальна країнознавча характеристика країн Північної Європи.
2. Загальна країнознавча характеристика країн Південної Європи.
3. Проблеми та перспективи розвитку Північної та Південної Європи.
4. Країнознавча характеристика Фінляндії та Італії.

Рекомендована література: 1-9, 12, 16-20, 22, 24-26

Ключові поняття: географічне положення регіону, склад території регіону, політична карта регіону, природно-ресурсний потенціал регіону, господарство регіону, туристичні об'єкти регіону, транспорт регіону, зовнішньоекономічні зв'язки регіону, культура та традиції регіону, бібліотеки та музеї Фінляндії та Італії.

Північна Європа включає Скандинавські країни, Фінляндію, країни Балтії. Враховуючи спільні історичні та культурні особливості розвитку, до країн Північної Європи відносять також Данію та Ісландію. Зокрема, у складі Данії перебувають Фарерські острови та острів Гренландія, який користується внутрішньою автономією, а Норвегії належить архіпелаг Шпіцберген. В історичному розвитку, географічному положенні, мові та культурі народів країн багато схожих рис. Всі країни є членами ООН; Данія, Швеція, Фінляндія, Латвія, Литва і Естонія – члени ЄС; Данія, Ісландія, Норвегія, Латвія, Литва і Естонія – члени НАТО; Швеція з 1814 року у зовнішній політиці дотримується нейтралітету у військово-політичних блоках і військових конфліктах.

Північна Європа займає територію 1433 тис. км², що становить 16,8% площі Європи - третє місце серед економіко - географічних макрорегіонів Європи, після Східної та Південної Європи. Більші за площею країни - Швеція (449,9 тис. км²), Фінляндія (338,1 км²) і Норвегія (323, 9 тис. км²), які займають понад три чверті території макрорегіону. До малих країн належать Данія (43,1 тис. км²), а також країни Балтії: Естонія - 45,2, Латвія - 64,6 і Литва - 65,3 тис. км². Ісландія за площею є найменшою з-поміж країн першої групи і майже удвічі перевищує площу будь-якої окремо взятої малої країни.

Економіко-географічне положення Північної Європи характеризується такими особливостями:

по-перше, вигідним положенням щодо перетину важливих повітряних і морських шляхів з Європи у Північну Америку, а також зручністю виходу країн регіону у міжнародні води Світового океану;

по-друге, близькістю розташування до високорозвинених країн Західної Європи (Німеччина, Голландія Бельгія, Великобританія, Франція);
по-третє, сусідством на південних кордонах з країнами Центрально-Східної Європи, зокрема Польщею, в якій успішно розвиваються ринкові відносини;
по-четверте, наявністю територій, що знаходяться за межами Полярного Кола (35% площі Норвегії, 38% - Швеції, 47% - Фінляндії).

Серед інших географічних особливостей - наявність теплої течії Гольфстрім, яка має безпосередній вплив на клімат та господарську діяльність всіх країн макрорегіону; значна протяжність берегової лінії, що проходить вздовж Балтійського, Північного, Норвезького і Баренцового морів, а також переважно платформовою будовою земної поверхні, найбільш виразною територією якої є Балтійський щит. У його кристалічних породах знаходяться корисні копалини переважно магматичного походження.

Природно-ресурсний потенціал. У рельєфі Північної Європи виразно виділяються Скандинавські гори. Вони характеризуються значним сучасним зледенінням, яке займає площу майже 5 тис. км². У східному напрямі гори поступово знижуються, переходячи у кристалічне плато Норланд висотою 400-600 м. За кліматичними умовами Північні землі - найсуворіша частина Європи. Більшість її території зазнає впливу океанічних мас помірних широт. Клімат віддалених територій (островів) - арктичний, субарктичний, морський. На архіпелазі Шпіцберген (Норвегія) практично не буває літа, а середні температури липня відповідають показникам від ...+3° до ...-5°. Ісландія має дещо кращий температурний режим. Завдяки одній із віток Північноатлантичної течії, що проходить біля південних берегів острова, тут у липні температури становлять ...+7°...+12°, а в січні - від ... -3° до ...+2°. Опадів в Ісландії багато. В Ісландії практично немає лісів, зате переважає тундрова рослинність. Поблизу теплих гейзерів проростає лугова рослинність. В цілому природні умови Ісландії мало придатні для розвитку сільського господарства, зокрема землеробства. Лише 1% її території, переважно луки, використовується для сільськогосподарських цілей. Усі інші країни Феноскандії і Балтії характеризуються кращими кліматичними умовами, особливо виділяються західні окраїни і південна частина Скандинавського півострова, що перебувають під впливом атлантичних повітряних мас.

Країни Північної Європи неоднаково забезпечені **мінеральними ресурсами**. Найбільше їх у східній частині Феноскандії, фундамент якої складений з кристалічних порід магматичного походження, яскравим виявом яких є Балтійський щит. Тут зосереджені поклади залізних, титаномангнієвих і мідно-колчеданових руд. Підтвердженням сказаного є родовища залізистих руд Північної Швеції - Кірунаваре, Луссаваре, Гелліваре. Порооди цих родовищ залягають від поверхні до глибини 2000 м. Вміст заліза дуже високий. Він становить 62-65%. Цінним попутним компонентом цих залізородних родовищ є апатити. Титаномангнетитові руди займають обширні території у Фінляндії, Швеції, Норвегії, хоча такі родовища не виділяються значними запасами сировини. Родовища мідно-колчеданових руд широко поширені у Феноскандії. Серед інших територій, багатих на мідну руду, виділяється Центральна Швеція. Серед інших видів палива у країнах Північної Європи промислове значення мають горючі сланці Естонії, кам'яне вугілля Шпіцбергену, торф Фінляндії.

Північні території добре забезпечені **водними ресурсами**. Найбільшою їх концентрацією виділяються Скандинавські гори, зокрема їх західна частина. За ресурсами повного річкового стоку попереду знаходиться Норвегія (376 км³) і Швеція (194 км³), займаючи перші два місця у Європі. В розрахунку на одного жителя за повним і підземним стоками води виділяється малозаселена Ісландія, відповідно 255 і 93 тис. м³. Далі йдуть Норвегія, Швеція, Фінляндія.

Важливе значення для країн Північної Європи мають гідроенергетичні ресурси. Найкраще забезпечені гідроенергоресурсами Норвегія і Швеція. Енергетичний потенціал рік Норвегії становить 152 млрд. кВт/год./рік.

Земельні ресурси, особливо в країнах Скандинавського півострова, незначні. У Швеції і Фінляндії вони становлять до 10% сільськогосподарських угідь. В Норвегії - всього 3%. Частка непродуктивних і незручних для освоєння земель у Норвегії - 70% загальної площі, в Швеції - 42% і навіть у рівнинній Фінляндії - майже одна третина території країни. Зовсім іншою є ситуація у Данії та в країнах Балтії. Рілля у першій займає 60% загальної території. В Естонії - 40%, в Латвії - 60 і в Литві - 70%. Ґрунти в Північному макрорегіоні Європи, особливо в країнах Феноскандії, підзолисті, перезволожені і малопродуктивні. Вимагають значної меліорації. Деякі землі, особливо тундрові ландшафти Норвегії та Ісландії, де переважає мохово-лишайникова рослинність, використовуються для екстенсивного випасу оленів.

Одним із найбільших багатств країн Північної Європи є *лісові ресурси*, тобто "зелене золото". За площею лісів і валовими запасами деревини виділяються Швеція, Фінляндія, займаючи за цими показниками відповідно перше і друге місця в Європі. Лісистість у цих країнах висока. У Фінляндії вона становить майже 66%, у Швеції - понад 59%. Серед інших країн Північного макрорегіону високою лісистістю виділяється Латвія (46,8%). За деякими розрахунками згадані країни займають майже третину європейських лісопокритих площ і валових запасів деревини (без Східної Європи). Північна Європа володіє різноманітними рекреаційними ресурсами: середньовисотні гори, льодовики, фіорди Норвегії, шхери Фінляндії, мальовничі озера, водоспади, повноводні ріки, діючі вулкани і гейзери Ісландії, архітектурні ансамблі багатьох міст та інші історико-культурні пам'ятники. Їхня висока атрактивність сприяє розвитку туризму .

Населення. Північна Європа відрізняється від інших макрорегіонів як за кількістю населення, так і за основними демографічними показниками. Північні землі відносяться до найменш заселених територій. Тут проживає понад 31,6 млн. осіб, що становить 4,8% загальної кількості населення Європи. Щільність населення невисока (22,0 особи на 1 км²). Найменша кількість жителів на одиницю площі припадає в Ісландії (2,9 особи на 1 км²) і Норвегії (13,6 особи на 1 км²). Слабо заселені також Фінляндія і Швеція (за винятком південних прибережних районів Швеції, Норвегії, Фінляндії). Серед країн Північної Європи найбільш густо заселена Данія (123 особи на 1 км²). Країни Балтії характеризуються середньою щільністю заселення - від 31 до 57 осіб на 1 км². Темпи приросту населення Північної Європи дуже низькі. Фактично Латвія, Естонія, Литва вступили у стадію депопуляції. У результаті чисельність населення у Північному макрорегіоні Європи, згідно з прогнозами, у найближчі десятиліття майже не зростатиме. Наприклад, у 2025 р. тут проживатиме всього 32,6 млн. жителів.

Країни Феноскандії, крім Швеції, характеризуються додатнім, але низьким природним приростом населення, за винятком Ісландії, де природний приріст зберігся на показнику 9 осіб на 1000 жителів. Така напружена демографічна ситуація пояснюється, в першу чергу, низькою народжуваністю. Тенденція до зниження народжуваності у європейських країнах проявилася ще у 60-х роках і на початку 90-х минулого століття становила у Європі всього 13 осіб на 1000 жителів, що удвічі нижче середньосвітового показника. Якщо порівнювати народжуваність країн Північної Європи із середньоєвропейським показником, який становить 10‰, то для північноєвропейських країн у більшості випадків він є більшим або дорівнює загальноєвропейському, за винятком Естонії і Латвії, де рівень народжуваності становить 9‰. Середня тривалість життя у країнах Північної Європи висока - для чоловіків вона становить майже 74 роки, а для жінок понад 79 років. Найбільшою тривалістю життя виділяються Швеція, Норвегія, Ісландія - 77-76 років для чоловіків і 82-81 рік - для жінок. У Латвії тривалість життя чоловіків і жінок найнижча - відповідно 64 і 79 років.

Рівень урбанізації в макрорегіоні досить високий - понад 76%. Серед окремих країн найбільше міського населення в Ісландії - 92%, Данії - 85 і Швеції - 84%. Найбільшим містом макрорегіону є столиця Данії - Копенгаген (1,5 млн. осіб). До групи великих міст відносяться також Стокгольм, Осло, Гетеборг, Мальмйо, Рига, Вільнюс, де зосереджено не менше однієї третини населення Північної Європи.

Більшість країн макрорегіону однонаціональні: у Швеції проживає 91% шведів, у Фінляндії - 90% фінів, у Норвегії - майже 97% норвежців, в Данії - понад 96% данців і в Ісландії - майже 99% ісландців. Більшість народів Північної Європи належать до індоєвропейської мовної сім'ї, де найбільш поширеними є мови германської і балтійської мовних груп. До скандинавської вітки германської групи мов належать шведська, данійська, норвезька, ісландська. Шведською мовою розмовляє частина населення Фінляндії, яке проживає на півдні і заході країни.

Переважає більшість громадян Фінляндії розмовляє фінською мовою (в тому числі невеликий кочівний народ саамі (лапландці), яка належить до уральської мовної сім'ї народів світу. В основному саамі проживають в Норвегії (30 тис.) і лише 5 тис. - на Фінському плато. Влітку, випасаючи стада північних оленів, вони спускаються у прибережні райони, вкриті тундровою рослинністю. Саамі - народність з темним волоссям і низькою статурою - були першими поселенцями віддалених районів Феноскандії. Вони переселилися сюди приблизно 10 тис. років тому з Центральної Азії.

До списку *об'єктів спадщини ЮНЕСКО* з регіону зараховано 24 об'єкти:

- у Данії (3) - Еллінг із рунічним камінням і церквою, церква XI ст. в Студенцях, замок Студенцях.

- у Норвегії (4) - дерев'яна церква в Урнесі (XI ст.), Берген часів Ганзи, неолітичні наскельні зображення в Альті тощо;
- у Фінляндії (5) - Стара Раума, фортеця в Суоменлінні (Свеаборг), старовинна церква Петаявесі, ділянка лісу і лісопилка у Верлі тощо;
- у Швеції (12) - королівський палац Дротнігхольм, поселення вікінгів Бірка і Навгарден, наскельний живопис Судет, залізні заводи Енгельсберга, Вісб'ю - місто Ганзи, Лапландська зона, сільська церква біля Лулео, мідні копальні Фалуна та ін.;

Південна Європа (площа понад 1696 тис. км², 180 млн. осіб) є другим регіоном у Європі за розміром території (після Східної Європи) і за кількістю населення. Територія регіону досить виразно розчленовується на три великі субрегіони у вигляді півостровів - Піренейського, Апеннінського, Балканського. До Південної Європи належать також острови північної частини акваторії Середземного моря - Крит, Сицилія, Сардинія, Балеарські острови та інші.

У цілому, *економіко - географічне розташування* Південної Європи характеризується такими особливостями:

- 1) близькістю регіону до Північної Африки. Таке сусідство має визначальний вплив не лише на природні особливості, а й етногенез народів, що тут проживають;
- 2) наближеністю до країн Південно-Західної Азії, що багаті на паливно-енергетичні ресурси, яких не вистачає у Південній Європі;
- 3) широкою протяжністю морських кордонів із Атлантичним океаном, з морями Середземноморського басейну, зокрема Тірренським, Адріатичним, Егейським, а також західною частиною Чорного моря, що різносторонньо впливало і впливає на господарську діяльність та вигідні економічні зв'язки південно-європейських країн зі всіма континентами світу;
- 4) Середземномор'я - древній район людської цивілізації, його ще називають "колискою європейської цивілізації", адже Антична Греція, Стародавній Рим мали визначаючий вплив на історичну долю сусідніх країн і навіть всієї Європи.

Природно-ресурсний потенціал. Південна Європа, хоч і не є територіально компактною, але за морфоструктурними і кліматичними ознаками досить однорідна. Південна Європа є найбільш гористою серед європейських макрорегіонів, займаючи понад три чверті її території. Найвищі гори переважно знаходяться на півночі регіону, на кордонах із Західною і Центрально-Східною Європою. Так, Піренеї відділяють Іспанію від Франції, високі Альпи є природним кордоном між Італією, Францією, Швейцарією і Австрією, а Південні Карпати північними схилами відгороджують Південний регіон від Центрально-Східної Європи. Внутрішні райони Південної Європи займають середньовисотні гірські хребти - Іберійські гори, Апеннінська гірська система, Балканські гори і плоскогір'я, а також рівнини. Гірська система Південної Європи перебуває у зоні альпійської складчастості. Одним із найголовніших природних ресурсів Півдня Європи є лагідний клімат, дуже сприятливий для життєдіяльності людини. Тут він типово середземноморський на більшій частині регіону - сухе гаряче літо, м'яка дощова зима, рання весна і довга тепла осінь. Вегетаційний період у регіоні триває 200-220 днів. А на півдні Піренейського півострова і в Сицилії - ще довше. Тут температурний режим сприяє вегетації рослин впродовж усього року. Усе це є доброю передумовою для вирощування двох врожаїв: у зимовий сезон - малотеплолюбивих культур (зернових, овочевих), а влітку - пізніх сортів рису, чаю, інжиру, оливкових, цитрусових. Посушливість клімату найбільш виражена влітку - у внутрішніх субрегіонах, зокрема у Центральній і Східній Іспанії, навіть у помірному кліматичному поясі Середньо- і Нижньодунайської низовини, що на сході макрорегіону. Узимку переважають морські повітряні маси помірних широт. Вони приносять з Атлантики теплі рясні дощі. У цілому ж опадів небагато. Рівень зволоження поверхні макрорегіону має тенденцію до зменшення у східному і південному напрямках. Це підтверджує зростання континентальності клімату.

Серед мінеральних ресурсів найбільшим багатством південно-європейських країн є руди чорних, кольорових металів і нерудних матеріалів. Основні родовища залізних руд знаходяться в Іспанії, яка володіє власною залізорудною базою. Руди Іспанії містять 48-51% металу, тоді як найбагатші руди Швеції і України - 57-70% металу. Значними запасами алюмінієвої сировини виділяються боксити Греції, запасами міді - Іспанія, ртуті - Іспанія, Італія, калійними солями - Іспанія.

Енергетичні ресурси південно-європейських країн представлені кам'яним, бурим вугіллям (Іспанія, Італія), нафтою (Румунія, Словенія), ураном (Іспанія, Португалія), але не всі вони мають промислове значення. Південна Європа славиться на весь світ будівельними матеріалами, зокрема мармуром, туфами, гранітом, глиною, сировиною для цементної промисловості тощо.

Територія Південної Європи відноситься до слабозабезпечених *водними ресурсами*. Найбільший їх дефіцит відчувається в Греції, Італії, Іспанії. Для останньої ця проблема перетворилась у першочергову. Незважаючи на це, деякі гірські території, що мають повноводні стрімкі ріки, володіють значними гідроресурсами. До них належать ріки північної Іспанії - Ебро з її притоками, Дуеро, Тахо, а також Динарського нагір'я, що на Балканах, та інші.

Лісові ресурси Південної Європи незначні. Лише деякі масиви мають промислове значення. Так, Піренейський півострів багатий на ліси коркового дуба, що дає змогу Іспанії та Португалії бути головними експортерами виробів із нього у світі. Непогано збереглися ліси на Балканському півострові, особливо на Динарському нагір'ї, в Південних Карпатах. Але в цілому залісненість Півдня є дуже низькою. В окремих країнах вона не перевищує 15-20%, у Греції - 16%. Дуже цінними і перспективними для використання є *рекреаційні ресурси* Півдня Європи. Природні умови, а також розмаїття рослинного покриву, форм рельєфу, наявність морських пляжів, унікальних історичних пам'яток створюють умови для розвитку різних видів туризму.

Населення. У Південній Європі проживає майже 180 млн. осіб, що становить понад 27,0% загальної кількості населення Європи. За кількістю населення вона займає друге місце у Європі. Серед південно-європейських країн найбільшою кількістю населення виділяються три країни: Італія (57,2 млн. осіб), Іспанія (39,6 млн. осіб) і Румунія (22,4 млн. осіб), у яких проживає дві третіх населення, або 66,3% загальної кількості проживаючих у регіоні. За щільністю населення (106,0 осіб/км²) Південна Європа перевищує середньоєвропейські показники на 74%, але поступається серед внутрішніх європейських регіонів промислово розвиненій Західній Європі, де щільність населення становить 173 особи/км², у країнах Центрально-Східної Європи цей показник значно менший - понад 94 особи/км². Серед окремих країн найбільшою щільністю населення виділяється промислово розвинена здавна загосподарована Італія (190 осіб/км²), Албанія (119,0 осіб/км²). Меншою щільністю виділяються такі країни Балканського півострова, як Хорватія (85,3 особи/км²), Боснія і Герцеговина (86,5 осіб/км²), Македонія (80,2 особи/км²) та Іспанія (77,5 осіб/км²). Отже, центр Південної Європи - Апеннінський півострів є найбільш густо заселеним, родюча Паданська рівнина та більшість приморських низовин. Найменш щільно заселеними є високогірні райони Іспанії, де на один км² припадає менше 10 осіб.

У південно-європейському макрорегіоні народжуваність майже однакова із західноєвропейським макрорегіоном - 11 дітей на 1000 жителів. Найдовше живуть чоловіки в Греції (75 років) і в Італії, Андоррі та Мальті відповідно 74 роки, а жінки - в Італії, Іспанії та Андоррі відповідно 81 рік. Згідно з прогнозами ООН, у найближчі десять років середня тривалість життя чоловіків і жінок у Південній Європі повинна зрости відповідно до 73 і 79 років.

Південна Європа найменш урбанізована на Європейському континенті. Тут у містах проживає всього 56,1% населення. Найбільшими містами регіону є Афіни (3662 тис. осіб), Мадрид (3030), Рим (2791), Белград, Сарагоса, Мілан, Неаполь, Бухарест та ін. Більшість південних міст засновані дуже давно, ще в дохристиянську епоху. У багатьох із них збереглися пам'ятки античного періоду і більш пізніх епох (Рим, Афіни та десятки інших не менш відомих міст).

Південна Європа досить однорідна у расовому відношенні. Населення регіону відноситься до середземноморської або південної гілки європеїдної великої раси (білої). Майже все населення Півдня Європи говорить на мовах індоєвропейської мовної сім'ї. Населення Італії, Іспанії, Румунії, Португалії відноситься до романських народів, що говорять на мовах, які утворені із древньої латинської мови. У високогірних альпійських районах Італії живуть ладіни, фріулі, які говорять на ретороманській мові, в Іспанії - каталонці і галісійці. Португалію заселяють португальці. На Балканському півострові живуть південні слов'яни. До них відносяться болгари, серби, хорвати, словенці і македонці. Етнічні греки є потомками древніх греків - еллінів, які зазнали сильного впливу слов'ян. Із нероманських народів на Піренейському півострові живуть баски, які заселяють невеликий район Північної Іспанії. Це потомки іберів - древнього населення, які зберегли їх мову і елементи культури. Більшу частину населення Румунії складають румуни, які сформувались в єдину націю із двох близьких народів - волохів і молдован.

До списку ЮНЕСКО занесено 105 об'єктів, серед яких:

- у Ватикані (2) - святе місто та його споруди.
- у Греції (16) - Афінський Акрополь, руїни Олімпії, Дельфи й Епідавра, Делос, г. Атос, Метеора, середньовічні Родос і Містра, християнські пам'ятки Салонік і Хіоса, піфагорійський Герайон Самоса, археологічні розкопки в Бассае, Студенц, Мікенах та інші;
- в Іспанії (37) - печери Студенця з доісторичними малюнками, історичні центри та архітектурні пам'ятки міст Кордова, Гранада (палац-фортеця Альгамбра), Сеговія (римський

акведук), Авіла, Теруель, Толедо, Касерес, Севілья (кафедральний собор і палац-фортеця Алькасар), Студенцях, Куенка, Валенсія, Меріда, монастир і палац Ескуріал у Мадриді, собор Бургосі, церкви королівства Астурія, релігійний комплекс Сантьягоде-Компостела, монастирі Пабла та інші;

- в Італії (35) - історичний центр Рима, Помпеї та Геркуланума, Венеція та її лагуна, церква Санта Марія-делле-Грація з “Останньою вечерею” Леонарда де Вінчі в Мілані, історичні центри Флоренції, Пізи, наскельні малюнки Валькомоніки та ін.;

- у Мальті (3) - мегалітичні кугі то Валлетта та ін.;

- у Португалії (12) - центральний район міста Анграду-Ероїмжу на Азорських островах, історичні центри міст Порто та Евора, монастирі та храми в Лісабоні, Томарі, Алкобасі, культурні ландшафт колишньої королівської резиденції Сінтра та інші.

Країнознавча характеристика Фінляндії.

Фінляндія - нордична країна у Північній Європі. Межує зі Швецією на заході, Норвегією на північному заході та Росією на сході. На півдні й заході береги країни омивають води Балтійського моря та його заток - Фінської і Ботнічної. На території Фінляндії переважають горбисто-моренні рівнини з виходами скельних порід, озерними улоговинами і піднятими грядами. На крайньому північному заході країни розташований східний край Скандинавських гір висотою до 1 365 м (г. Галтіатунтури). Південне і південно-західне узбережжя досить сильно порізане; Аландський архіпелаг простягається майже до берегів Швеції. У країні є 187 888 озер і 179 584 острови. Близько 60 тис. озер займають 8 % території країни, утворюючи великі водні системи (Саїмаа та інші). Річки короткі, багатоводні і порожисті. Основні природні багатства країни - ліс (близько 65 % всієї території) і руди металів (мідні, цинкові, нікелеві та інші).

Столиця і найбільше місто - Гельсінкі. Іншими важливими містами є Еспоо, Вантаа, Тампере, Оулу та Турку (перша столиця країни). Населення країни становить 5,53 млн осіб, більшість з яких проживає у центральній і південній частинах країни. Восьма за площею країна Європи і найбільша малонаселена країна Європейського Союзу. Фінляндія є парламентською республікою з 311 муніципалітетами й автономним регіоном Аландські острови. Понад 1,4 млн осіб проживає у столичній зоні Великого Гельсінкі, який виробляє більше третини ВВП країни. Етнічний склад: фіни - 93,4 %, шведи - 5,7%, росіяни - 0,4 %, естонці - 0,2%, цигани - 0,2%, Саами (в Лапландії) - 0,1 %. Кількість фінських саамів становить 6 500 осіб.

Фінляндія була заселена, коли закінчився останній льодовиковий період, приблизно у 9 000 р. до нашої ери. З початком культури ямково-гребінцевої кераміки 5 200 року до н. е. з'явилося гончарство, а культура шнурової кераміки розвинулася між 3 000 і 2 500 роками до н. е. водночас із зародженням сільського господарства. Однак мисливство та риболовля завжди відігравали важливу роль, особливо у північних та прибережних регіонах. Бронзова і залізна доби характеризувалися частими контактами з іншими культурами у феноскандійському та балтійському регіонах. З кінця 13 століття територія сучасної Фінляндії поступово стала частиною Швеції внаслідок Північних хрестових походів та через шведську колонізацію прибережної Фінляндії, спадщина якої відобразилася на поширеності шведської мови та її офіційному статусі.

Фінляндія - високорозвинена індустріально-аграрна країна. Провідні галузі промисловості металургійна, машинобудівна (суднобудівна, електронне обладнання та ін.), целюлознопаперова, деревообробна, чорна та кольорова металургія, хімічна, текстильна, швейна, харчова. Високорозвинений мобільний зв'язок. У Фінляндії добре розвинений Інтернет.

Розвинені всі види сучасного транспорту. Порти: Гельсінкі, Турку, Коккола, Котка, Ловіса, Оулу, Порі, Раума, Уусікаупункі, Варкаус, Порвоо. Поромне сполучення з Швецією, Естонією, Польщею, Німеччиною.

Бібліотеки Фінляндії. *Національна бібліотека Фінляндії*, до 2006 року: *Бібліотека Гельсінського університету* - найстаріша й найважливіша наукова бібліотека Фінляндії. Водночас виконує функції університетської та національної бібліотеки. Бібліотека має цінну колекцію літератури зі славистики (450 000 томів). Головний корпус бібліотеки, витриманий в класицистичному стилі, був спроектований німецьким архітектором Карлом Людвігом Енгелем й споруджений в 1840-1846 роках. Бібліотека розташована в центрі міста, безпосередньо навпроти головного корпусу Гельсінського університету. Вже не перший рік освітня модель саме цієї країни є прикладом для наслідування. У 2016 році The Guardian визнала Фінляндію країною з найвищим рівнем освіти й найбільшою кількістю читачів, бібліотек, персональних комп'ютерів і так далі. Картка Nelka дозволяє користуватися каталогами бібліотеки Гельсінського університету,

Національної бібліотеки, Інститут мов Фінляндії, Бібліотеки агентства Фінської спадщини, Товариства фінської літератури, Бібліотеки трудового руху й Балтія-бібліотекою. Її може оформити кожен, хто досяг 15-річного віку, має місце проживання та фінський ідентифікаційний номер. Також опція доступна студентам за обміном. 2018 рік: 5-6 грудня у Гельсінкі відкрили нову центральну бібліотеку Ооді («ода» по-нашому). По-суті, це 3-поверховий громадський простір, що вміщує кімнати для зустрічей і роботи, столи зі швейними машинками, 3D-принтери, кав'ярні, концертну залу, студію звукозапису і, звісно ж, саму бібліотеку. Усе це є частиною одного сучасного освітньо-мистецького комплексу, що складається із Гельсінського музичного центру і Музею сучасного мистецтва Кіасма. І головна особливість у тому, що всі ці локації розташовані прямісінько навпроти парламенту. Додайте ще сюди той факт, що Ооді була відкрита на честь Дня незалежності Фінляндії 6-го грудня. І ці два невеликі спостереження прямо вказують, що освіта і культура для фінів – національний пріоритет, а бібліотека – без перебільшення стратегічний об'єкт державного значення. За перший місяць бібліотеку відвідало близько 420 тис. осіб, що приблизно складає 60% населення Гельсінкі. Програма відкриття включала і зустрічі з авторами, і перформанси, і промову президента, і трансляцію виступу Фінського національного оркестру просто неба. Саме такі деталі є дуже промовистими під час розмови про фінські бібліотеки.

Країнознавча характеристика Італії.

Італія - держава на півдні Європи, що складається з півострова, відмежованого Альпами та оточеного кількома островами. Унітарна парламентська республіка зі столицею Рим, що займає територію загальною площею 301 340 км² і межує на суходолі з Францією на північному заході, зі Швейцарією та Австрією на півночі та Словенією на північному сході, а також анклавованими мікродержавами Ватикан, Сан-Марино та Суверенний Мальтійський орден. Італія має територіальний ексклав у Швейцарії (Кампіоне) та морський ексклав у водах Тунісу (Лампедуза).

Географічно Італія лежить у помірному і субтропічному кліматичних поясах. Через достатньо високу протяжність Апеннінського півострова, клімат відмінний на півночі, що належить до європейського континенту, та півднем, що оточений Середземним морем. Альпи - частковий бар'єр проти західних і північних вітрів. Сардинія підкорена атлантичним, а Сицилія - африканським вітрам. Для півночі країни характерна достатня кількість опадів і їх рівномірний розподіл протягом року з максимумом зазвичай восени. У середземноморській Італії виражена літня посуха, тривалість якої зростає на південь, сягаючи максимуму в Сицилії та Апулії.

Через своє географічне розташування у Південній Європі та Середземномор'ї, Італія історично була батьківщиною для безлічі народів та культур. Окрім різних давніх народів, розсіяних по усій території сучасної Італії, найбільш переважаючим були індоєвропейські італіки, які дали півострову свою назву, починаючи з античності, фінікійці та карфагеняни засновували колонії переважно на островах сучасної Італії, греки заснували поселення у Південній Італії, у той час, як етруски та кельти населяли відповідно центральну та північну Італію. До першого століття до н.е., Римська імперія стала домінуючою силою у Середземномор'ї, а також провідним культурним, політичним та релігійним центром, ознаменувавши Рах Романа, період понад у 200 років, протягом якого Італійське право, технології, економіка, мистецтво та література зазнали стрімкого розвитку. Італія залишилася батьківщиною римлян і метрополією імперії, спадщину якої можна спостерігати у всесвітньому поширенні культури, урядування, християнства та латинського письма.

Населення країни - близько 60 мільйонів, що робить її третьою за чисельністю країною - членом Європейського Союзу. Проживають італійці, німці (в області Трентіно-Альто-Адідже мешкає німецька спільнота), французи (в області Валле-д'Аоста), словенці (в області Фріулі-Венеція-Джулія). Незважаючи на різноманіття історичних доль населення складових частин Італії, воно етнічно однорідне. У прикордонних районах живуть невеликі групи сусідніх народів. Найбільша - австрійсько-німецька група (близько 300 тис. чоловік) у Південному Тіролі (область Трентіно-Альто-Адідже). Населення Італії дуже нерівномірно розподілене по країні, середня щільність його - 189 чоловік на 1 км². Найбільш густонаселені регіони Італії - рівнини Кампанії, Ломбардії і Лігурії, де на один км² припадає понад 300 жителів. Гірські ж райони населені набагато рідше. Тут щільність населення падає до 35 осіб на 1 км² у посушливих і економічно слаборозвинених областях Сардинії і Базиликате щільність населення - 60 осіб на 1 км². Містами-мільйонерами є Рим, Мілан, Неаполь і Турин. Міста, як правило, давні, багато з них існують більше двох тисячоліть.

Нині Італія вважається однією з найбільш культурно та економічно розвинених країн світу, з восьмою економікою за величиною номінального ВВП (третьою у Єврозоні), шостою за величиною національного багатства та третьою за величиною золотих резервів центрального банку. Країна посідає високі місця у рейтингах очікуваної тривалості життя, якості життя, охорони здоров'я та освіти. Італія відіграє значну роль у регіональній та глобальній економічній, військовій, культурній та дипломатичній політиці. Італія є глобальним центром мистецтва, музики, літератури, філософії, науки і техніки, моди, і здійснила значний вплив та сприяла різноманітним сферам, включаючи кіно, кухню, спорт, юриспруденцію, банківську діяльність та бізнес. Як відображення свого культурного багатства, Італія є домом для найбільшої у світі кількості людських надбань (55) і є п'ятою відвідуваною країною світу.

Італія - високорозвинена індустріально-аграрна країна, яка за обсягом промислового виробництва на межі ХХ–ХХІ ст. входить у число 10 найрозвиненіших країн світу. Основні галузі промисловості: машинобудівна, текстильна і швейна, залізо- і сталеливарна, хімічна, харчова, моторобудівна, туризм. Найважливіший сектор економіки Італії - обробна промисловість. Транспорт - залізничний, автомобільний, морський, повітряний. Гол. морські порти: Генуя, Трієст, Венеція, Неаполь. Повітряний транспорт є важливим засобом пересування на території Апеннінського півострова, для зв'язку з островами. Нарівні з великими міжнародними аеропортами в Римі, Мілані і Неаполі існує багато невеликих аеропортів на материк і островах.

Бібліотеки Італії. *Римська національна центральна бібліотека* - одна з двох національних бібліотек Італії. Відома також під назвою Бібліотека Вітторіо Емануеле II. Саме такою була перша назва цієї бібліотеки заснованої 1875 року. Римська національна центральна бібліотека є однією з найбільших універсальних бібліотек Італії. У її фондах зберігається більше 7 млн. книг, 2000 інкунабул, 25 000 палеотипів, 10 000 естампів, 20 000 мап, 1 342 154 брошур. Бібліотека була заснована 1875 року на базі бібліотеки Коледжіо Романо, навчального закладу ордена єзуїтів. Сучасне приміщення бібліотеки було відкрито 1975 року.

Ріккардіанська бібліотека - бібліотека-музей у Флоренції, Італія. Бібліотека розташовується в Палаццо Медічі-Ріккарді. Бібліотека була заснована 1600 року Ріккардо Ріккарді як приватна бібліотека його родини. З 1670 року вона знаходиться в палаці Медічі на Віа Ларга. Для публічного доступу бібліотека була відкрита 1715 року, а з 1815 року вона підпорядкована Академія делла Круска.

У бібліотеці зберігається багато унікальних рукописів і книжок, зокрема:

- Копія «Природної історії» Плінія, що датується X століттям, Автограф рукопису «Історії Флоренції» Нікколо Макіавеллі.
- Французький рукопис «Історія Венеції» (1275).
- Біблійні манускрипти мінукул 368, мінукул 369 та мінукул 370.
- Опис подорожі Одоріко Порденоне до Індії (1318).
- Рукописна копія «Божественної комедії».
- Примірник «Божественної комедії», переписаний Франческо Барберіно першої половини XIV століття з рукописними коментарями Данте.
- Примірник «Нової хроніки» Джованні Віллані, переписаний Матео Віллані 1377 року.
- Копія «Бенкету» Данте, що належала Торквато Тассо.
- Оригінал поеми Петрарки «Тріумфи».
- Видання Арістотеля майстра мініатюри Аттаванте Аттаванті (1452-1517).

Бібліотека Аріостея або Міська бібліотека Аріостея - старовинна бібліотека в італійському місті Феррара. Бібліотека розташована в історичному палаці Парадізо. Одноповерховий палац був вибудований ще 1391 року в зв'язку із весіллям князя Альберто V д'Есте з Джованною де Роберті. Це не перший палац у місті. В добу кватроченто плац Парадізо, як і палаці Скіфаноя та Бельфйоре, були декоровані фресками, котрі виконав художник Антоніо Альберті. Фрески подавали сцени з придворного життя шляхетного товариства Феррари, котре штучно культивувало куртуазну культуру лицарства, що сходило зі сцени середньовіччя. Палац Парадізо також використовували для перебування почесних гостей міста, так, саме тут ночували папа римський Євген IV та імператор Візантії Іоанн VIII Палеолог. До 15 століття палац залишався одноповерховим. 1567 року князі міста передали палацову споруду під облаштування місцевого університету. З нагоди цієї події палац надбудували другим поверхом за проектом архітектора Джованні Баттіста Алеотті. Новий пишний портал і вежа були створені 1610 року за проектом архітекторів Алессандро Бальбі та Алеотті.

Бібліотека спеціалізована на збиранні і збереженні рукописів і видань місцевих авторів, серед котрих вже згаданий Аріосто, Торквато Тассо, Каретті, Монті та інші. Загальна кількість одиниць збереження бібліотеки Аріостея сягає 400 000. Серед них-рукописи, рідкісні видання, інкунабули тощо.

Бібліотека Медичі Лауренціана - державна бібліотека Італії, розміщена у Флоренції. Засновником бібліотеки був Козімо Медичі, а назвали її на честь Лоренцо Медичі, який значно розширив її фонди. Вестибюль, читальна зала та сходи приміщення бібліотеки були спроектовані Мікеланджело Буонарроті. Замовлення на зведення приміщення бібліотеки Климента VII, папи Римського із роду Медичі, Мікеланджело отримав у 1523 році. Це мала бути перша публічна бібліотека у Західній Європі. Для неї було виділено приміщення на другому поверсі однієї із будівель внутрішнього двора церкви Сан Лоренцо. Навесні 1524 року він розробив проєкт читальної зали та вестибуля. Роботи розпочалися 1525 року. 1534 року Мікеланджело переїхав до Риму, звівши тільки стіни читальної зали. Після нього над спорудженням працювали Нікколо Тріболо, Джорджо Вазарі та Бартоломео Амманаті. Вони працювали дотримуючись планів Мікеланджело та отриманих від нього інструкцій. Бібліотеку було відкрито 1571 року.

Королівська бібліотека (Турин) - традиційна назва бібліотеки, що була створена у місті Турин у першій половині 19 ст. В королівському зібранні були живопис і книги. Частку книг викрали під час наполеонівської навали. Ще частину король Карл Альберт подарував у бібліотеку Туринського університету. Напередодні 1839 року король зажадав створити бібліотеку із тих залишків, що були після крадіжок вояками Наполеона Бонапарта і передач у Туринський університет. Наказ на організаційні роботи по створенню бібліотеки отримав граф Мікеле Саверіо Прована Саббіоне. У новий заклад король Карло Альберто передав усі книги власного зібрання. До них додали видання від різних донаторів. В подальшому зростанням збірок бібліотеки опікувався королівський бібліотекар Доменко Проміс, котрий комплектував відділки з геральдики, військової історії, історії королівства обох Сицилій, нумізматики тощо. Інвентар новоствореної бібліотеки на 1840 рік нараховував вже 30.000 видань. Бібліотеку розмістили в крилі королівського палацу. Пристосування під бібліотеку зробили за проєктом архітектора Пеладжо Пеладжи. Він же розробив декор у стилі грізайль, котрий виконали на стелі художники Марко Антоніо Тріфольї та Анжело Мойя 1841 року. Значущість бібліотеки у 19 ст. створювали за рахунок придбання рідкісних і антикварних видань, інкунабул з додачею збірок друкованої графіки та оригінальних малюнків художників.

Королівський трон Італії після її об'єднання у єдину державу посів представник савойської династії Віктор Еммануїл II. Королівська бібліотека у Турині в цей період зростала мало і повільно лише за рахунок дарунків та наказу отримувати обов'язковий зразок кожного видання у краї безкоштовно. Тим не менше за період існування бібліотека отримала декілька художньо вартісних видань, малюнки художників Західної Європи, приватні архіви, старовинні мапи, друковану графіку. Бібліотека не має окремого приміщення. Її розмістили у Королівському палаці, а бібліотечні раритети зберігають у підмуркових коморах. Фонди: 200.000 друкованих книг, 187 інкунабул (першодруки), 4500 рукописів, 3055 малюнків різних століть і декількох європейських шкіл, власне зібрання старовинних мап, власна колекція друкованої графіки тощо.

Національна бібліотека святого Марка, Бібліотека Марчіана - найбільша бібліотека Венеції. Її зібрання налічує близько 13 000 рукописів, 2283 інкунабул і 24 055 книг XVI століття. Крім того має близько 1 млн сучасних книг. Історія бібліотеки починається 31 травня 1469 року. Цього дня кардинал Віссаріон Нікейський передав Венеціанській республіці свою книгозбірню, що нараховувала 750 рукописів латиною та давньогрецькою, а також велику кількість інкунабул. Протягом всього існування республіки загальнодоступна книгозбірня поповнювалася за рахунок дарунків аристократичних родин, а на початку XIX століття - ще й завдяки надходженню книг із ліквідованих Наполеоном венеційських монастирів. У 1530-і роках бібліотекою керував впливовий П'єтро Бембо. Не без його участі були виділені кошти на зведення будівлі бібліотеки в кварталі Сан-Марко. Будівництво почалося в 1537 році за проєктом Якопо Сансовіно й було завершено в 1580-их роках під керівництвом Вінченцо Скамоцці. Над оздобленням залів бібліотеки працювали Паоло Веронезе, Франческо Сальвіаті, Андреа Мелдолла та інші славнозвісні майстри того часу. З часом бібліотека збільшилась й зайняла також сусідні будівлі, включаючи побудований за проєктом Сансовіно в 1537–1547 роках монетний двір.

Туринська національна університетська бібліотека в Турині - одна з найбільших наукових бібліотек в Італії. Вона була заснована 1720 року як Королівська Університетська

бібліотека Віктором Амадеєм II, який об'єднав фонди бібліотеки Туринського університету та бібліотеки графа Савойського. Назва «Національна» з'явилася 1872 року після об'єднання Італії. 1904 року пожежа знищила тисячі книг та рукописів з бібліотеки. Зараз бібліотека підпорядкована Міністерству культурної спадщини й культурної діяльності Італії. Зараз в Туринській національній університетській бібліотеці зберігається більше 1 мільйона книг, 3700 манускриптів і 1600 інкунабул.

Національна центральна бібліотека Флоренції - публічна національна бібліотека у Флоренції (Італія), одна з двох центральних бібліотек Італії, разом з Національною центральною бібліотекою Риму. Є центром охорони і дослідження рукописів і рідкісних книг. Майже 11 000 відібраних, головним чином, за красою фоліантів зберігаються в дивовижній будівлі XVI століття, архітектура, дизайн і часткове втілення якого належать руці знаменитого Мікеланджело. Унікальність трибічної структури вестибюля полягає в її вертикальному рішенні: стіни тут розділені на три секції, кожна прикрашена подвійними колонами, що мають форму сувою, і загостреними нішами, обрамленими пілястрами. Читальний зал, навпаки, розвивається горизонтально, зустрічаючи відвідувачів двома рядами дерев'яних лав, які функціонували і як кафедри, і як книжкові полиці. Розкішні вітражі демонструють орнаментальну пишність геральдики Медічі. Створені фламандськими майстрами по малюнках Джорджіо Вазарі, вони поєднують гротескові мотиви, види зброї і емблеми.

Музеї Італії. Національний археологічний музей в Неаполі - один з найкращих археологічних музеїв Італії і світу, що має коштовну колекцію артефактів Стародавнього Риму надзвичайної наукової, культурної і мистецької вартості. Археологічні знахідки з Помпей становлять і досі значну частину археологічних експозицій музею. Але загинули не тільки Помпеї, а ще два невеличких міста - Стабії і Геркуланум. До колекцій додали археологічні знахідки в Кампанії. Дійсно археологічним музеєм заклад став фактично з 1957 року, коли в залів першого поверху вивезли живопис в музей Каподімонте. Колекція «Велика Греція» - це знахідки в колишніх грецьких містах на півдні Італії. Археологічні знахідки доісторичного періоду - від доби палеоліту до бронзи. Давньоримська скульптура з інших археологічних розкопок (Рим і римські вілли тощо). Фрески з Помпей - найповніший комплект давньоримських монументальних стінописів. Фрески в Помпеях є досить майстерні, що увійшли в скарбницю історії європейського мистецтва (зображення так званої поетеси, фрески з пейзажами з храму Ісіді, фрески з зображенням римського порту і тогочасними човнами).

Серед монументальних творів, знайдених в розкопках, чільне місце посіли мозаїки. Римляни полюбили мозаїчні підлоги і викладали у техніці мозаїки як невеличкі зображення, так і цілі композиції. Цілу низку мозаїчних картин різних жанрів «подарував» дослідникам помпейський «Будинок Фавна» - це і декоративні композиції з фруктами, квітами, театральними масками, зображення голубів, що п'ють воду з чаші фонтану, розкішна композиція «Битва при Іссі». Розміри батального твору 5 на 2,7 метри. Мистецький рівень твору надзвичайний. Можливо, мозаїка виламана і перевезена до Помпей з Александрії Єгипетської і є картиною грецького художника кінця IV століття до н. е. Філоксена Еритрейського.

Розкопки і дали перші значні пам'ятки бронзових скульптур доби античності в якісних копіях чи оригіналах («Танцюючий фавн», з будинку Фавна та ін.) Розкопки в Греції в 19-20 ст. дали уламки бронз вже на територіях самої Греції. В 20 столітті отримала розвиток підводна археологія, що дала унікальну можливість знайдення та вивчення оригіналів античних бронз, мало пошкоджених через особливі умови перебування артефактів (голова філософа з Антикітерського човна, Зевс з мису Артемісіон 1926 р. знаходження, фігура Афіні, знайдена в морі біля Пірея у 1959 р. тощо.) Свій снесок дають і розкопки на суходолі (бронзова скульптура Геракла з Малої Азії, портретне погруддя цариці Динамії, шолом з кургану Мірзи Кекуватського, юнак з кіфарою).

Коштовні вироби з срібла знаходили в Помпеях і раніше. Так, в Будинку Менандра був знайдений срібний сервіз, кількість речей якого сягала ста вісімнадцяти зразків. Шедевром ювелірного мистецтва тої доби був і келих для вина, наріжні боки якого оповиті гілочками з плодами-оливками (канфар з Будинку Менандра). Сенсацією стала знахідка 2000 року в Помпеях комплекту столового срібного посуду Стародавнього Риму I століття, сукупна вага якого досягла дев'яти кілограмів. Додатком до давньогрецьких і римських археологічних знахідок стала колекція артефактів Стародавнього Єгипту. В її основі дві приватні магнатські збірки - колекція кардинала Борджа, створена ще у 18 столітті та збірка Пікьянті, сформована в перші роки 19 століття. Збірка артефактів Стародавнього Єгипту Національного музею в Неаполі посідає третє місце серед єгипетських колекцій сучасної Італії - після збірок в місті Турин та збірок в Ватикані.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Оцініть географічне положення країн Північної та Південної Європи?
2. Проаналізуйте природно-ресурсний потенціал країн Північної та Південної Європи?
3. Проаналізуйте народонаселення країн Північної та Південної Європи?
4. Дайте загальну характеристику господарства країн Північної та Південної Європи?
5. Оцініть основні туристичні об'єкти країн Північної та Південної Європи?
6. Оцініть розвиток транспорту країн Північної та Південної Європи?
7. Проаналізуйте розвиток зовнішньоекономічних зв'язків країн Північної та Південної Європи?
8. Проаналізуйте розвиток культури та традицій країн Північної та Південної Європи?
9. Дайте порівняльну характеристику провідним країнам Північної та Південної Європи (Фінляндія, Італія)?
10. Дайте характеристику бібліотекам та музеям Фінляндії?
11. Дайте характеристику бібліотекам та музеям Італії?

Тема 11. Країнознавча характеристика країн Східної і Центральної Європи. Південно-Східна Європа.

1. Загальна країнознавча характеристика країн Східної і Центральної Європи.
2. Загальна країнознавча характеристика країн Південно-Східної Європи.
3. Проблеми та перспективи розвитку країн регіону.
4. Країнознавча характеристика Чехії та Болгарії.

Рекомендована література: 1-9, 12, 16-20, 22, 24-26

Ключові поняття: географічне положення регіону, склад території регіону, політична карта регіону, природно-ресурсний потенціал регіону, господарство регіону, туристичні об'єкти регіону, транспорт регіону, зовнішньоекономічні зв'язки регіону, культура та традиції країн регіону, бібліотеки та музеї Чехії, бібліотеки та музеї Болгарії.

Центрально-Східна Європа (ЦСЕ) група країн у Центральній Європі, Південно-Східній Європі та Східній Європі, зазвичай означає колишні комуністичні держави у Європі. Він знаходиться у вжитку після колапсу Залізної завіси у 1989-90 роках. Термін ЦСЕ включає у себе усі країни Східного блоку на захід від встановленого за результатами Другої світової війни кордонами із колишнім Радянським Союзом, незалежні країни, які утворились на теренах колишньої Югославії (яка не вважалася частиною Східного блоку), і три Балтійські країни - Естонія, Латвія, Литва - які вирішили не приєднуватись до СНД разом з іншими 12 колишніми республіками СРСР. Перехідні країни у Європі, таким чином, на сьогоднішній день класифікуються, як два політико-економічні утворення: ЦСЕ та СНД. Країни ЦСЕ в свою чергу поділяються за своїм статусом щодо вступу в Європейський Союз (ЄС): вісім країн першої хвилі вступу, які приєдналися до ЄС 1 травня 2004 року (Естонія, Латвія, Литва, Чеська Республіка, Словаччина, Польща, Угорщина та Словенія), дві країни другої хвилі вступу, які приєдналися 1 січня 2007 року (Румунія та Болгарія) і країна третьої хвилі вступу, яка приєдналися 1 липня 2013 року (Хорватія). ЦСЕ включає колишні соціалістичні країни, які простягалися на схід від кордонів Німеччини, між акваторіями Балтійського моря на півночі та Адріатичного і Чорного на півдні, до кордонів Греції.

Географічне положення. Площа країн Центрально-Східної Європи становить 1379 тис. км², що становить 13% площі Європи. Польща, Чехія, Угорщина (до цієї підгрупи країн ще належить Словаччина) межують на заході із країнами макрорегіону Західна Європа, на південному заході і на півдні - з країнами Південної Європи, на півночі вони омиваються Балтійським морем, що відмежовує ці країни від безпосереднього сусідства з Північною Європою, на північному сході Польща, як і в попередньому випадку, є дотичною навіть до країни Східної Європи - Російської Федерації, зокрема земель Калінінградської обл. Країни Дніпровсько-Чорноморського субрегіону - Білорусь, Україна, Молдова - своїм східним розташуванням завершують формування групи країн Центрально-Східної Європи.

Природно-ресурсний потенціал. Більшість країн Центрально-Східної Європи не володіють значним природно-ресурсним потенціалом. Винятком є лише Україна, Польща, частково Чехія. Серед природних багатств велику цінність мають енергоресурси. Країни макрорегіону виділяються значними запасами кам'яного (енергетичного і коксівного вугілля), зокрема Україна Донецький басейн), Польща (Верхньосілезький, Люблінський басейни) і Чеська

Республіка (Остравсько-Карвінський) басейн, а також бурого вугілля. Серед інших енергоресурсів слід вказати на гідроенергетичний потенціал Словаччини (Словацькі Карпати). Уранові руди видобуваються в Угорщині і Чехії. На залізні руди багата Україна (Кременчук, Кривий Ріг). На мідні і свинцево-цинкові руди - Польща, на мідь і боксити - Угорщина. Природна сірка і кам'яна сіль є в Польщі, Україні. Високоякісними пісками, що використовуються у скляній промисловості, багата Чехія. Тут також розміщені каоліни, графіти, а в Словаччині - магnezити.

Клімат регіону помірно континентальний (кількість тепла зростає з півночі на південь, а вологи - з півдня на північ) і сприятливий для вирощування основних культур помірного поясу, куди і відносяться країни Центрально-Східної Європи. Винятком вважаються засушливі рівнинні райони Угорщини та південні території України і Молдови. *Ґрунтовий покрив* має деякі особливості - підзолисті ґрунти на півночі макрорегіону поступово змінюються у південному і південно-східному напрямках на сірі лісові та найродючіші чорноземи, де вирощують високі врожаї зернових культур (пшениці, кукурудзи, ячменю), а також овочі і фрукти.

Населення. За кількістю населення (130 млн. осіб) макрорегіон посідає третє місце на континенті після Західної і Південної Європи. Середня щільність населення Центрально-Східної Європи становить майже 94 особи/ км², що значно вище, ніж у Європі загалом (64 особи/км²). Найщільніше заселені Чехія і Польща, відповідно 131 і 124 особи/км² і відносно рідше - Білорусь (50 осіб/км²) і Україна (84 особи/км²). У межах макрорегіону зустрічаються урбанізовані райони, де щільність населення значно вища від середньої по країні: Сілезія у Польщі, Захід, Центр і Островщина в Чехії, Донбас в Україні. Щодо природного приросту населення, то для більшості країн Центрально-Східної Європи він від'ємний, за винятком Польщі, Словаччини і Молдови. У цілому по країнах Центрально-Східної Європи народжуваність становить 10 осіб, а смертність - 13 осіб на тисячу жителів. Очікувана тривалість життя, яка є узагальнюючим показником життєвого рівня населення, екстрапольованим на недалеку перспективу, засвідчує, що вона становитиме 65 років для чоловіків і 75 - для жінок. Тривалість життя тут є вищою ніж у світі, але нижчою від середніх показників у Європі, де вони становлять для чоловіків 73 роки, а для жінок - 79 років.

Центрально-Східна Європа не виділяється високим рівнем урбанізації (65%). Найвищий цей показник у Білорусі (73%) і в Україні (72%), найнижчий - у Молдові - 54%. Серед найбільших міст макрорегіону - Київ - 2,7 млн. жителів, Будапешт - 1,91, Мінськ - 1,67, Варшава - 1,65, Прага - 1,22 та ряд інших не столичних, але важливих господарських та адміністративно-культурних центрів - Харків, Львів, Лодзь, Краків та інші.

Спільною проблемою для країн Центрально-Східної Європи є проблема зайнятості працездатного населення. За офіційними даними найбільше безробітних у здавалось би благополучних країнах: Польщі (13%), Угорщині (9,6%), Чехії (9,4%), в Словаччині (17,3%). Однак, слід пам'ятати, що в країнах Дніпровсько-Чорноморського субрегіону, де за даними статистики безробіття становить від 2% в Білорусі і Молдові до 5% в Україні, переважає приховане безробіття. Це спонукає жителів Дніпровсько-Чорноморського субрегіону виїжджати на заробітки у країни з вищим рівнем розвитку.

Особливості розвитку регіону в другій половині ХХ ст. насамперед пов'язані з політичним поділом Європи після Другої світової війни. В умовах протистояння Сходу і Заходу прискорено розвивався військово-промисловий комплекс. Випереджувальний розвиток важкої промисловості теж гальмував інші галузі, зокрема ті, що були пов'язані з виробництвом промислових товарів широкого вжитку, харчових продуктів, послуг тощо. За рівнем соціально-економічного розвитку країни регіону належать до середньорозвинутих. Тільки Албанія відповідає критеріям країни, що розвивається. За структурою економіки переважають індустріально-аграрні країни. Ринкові механізми у країнах регіону формуються переважно еволюційно. Такими є особливості реформ у Болгарії, Румунії, Словенії, Хорватії. Тому перехід до ринку тут відбувається повільніше, ніж у більшості країн Східної Європи, і пов'язаний з багатьма труднощами. Найпомітніших результатів домоглася Словенія, найгірші показники економічного розвитку наприкінці 90-х років ХХ ст. мали Албанія, Молдова, Югославія, Македонія, Боснія і Герцеговина. Насамперед це зумовлено військовими діями та їх наслідками на території цих країн. Відчутно стримують розвиток національних економік численні збиткові підприємства важкої промисловості та інших неконкурентоспроможних галузей, які залишилися від планової економіки. Даються взнаки і намагання уникнути соціальних потрясінь, які нерідко супроводжують радикальні реформи.

Кожну країну характеризують специфічні особливості перехідного періоду. На початку ХХІ ст. найкращих соціально-економічних показників розвитку досягла **Словенія**. Темпи економічного зростання становили майже 2 % на рік, безробіття - 7,1 % . Хоч після розпаду

СФРЮ країна втратила 40 % внутрішнього ринку збуту товарів, їй досить швидко вдалось нормалізувати економічне становище, забезпечивши найвищий у регіоні рівень життя. **Хорватія** посідає 2-ге місце у колишній СФРЮ за рівнем соціально-економічного розвитку. Проте економічна криза та збитки від військових дій завдали відчутного удару національній економіці. Соціально-економічне становище ускладнює і значна кількість переміщених осіб та біженців у країні. На соціально-економічний стан **Югославії** значною мірою вплинули міжнародні економічні санкції та породжені релігійно-етнічними непорозуміннями військові дії. Внаслідок цього вдвічі скоротилося промислове виробництво, зупинилося капітальне будівництво, з великими перебоями працював транспорт. Майже 30 % населення - безробітні, за межею бідності - до 80 %. За роки війни у **Боснії і Герцеговині** (1992-1995) економіка та соціальна сфера були майже цілком зруйновані. Рівень промислового виробництва становив наприкінці війни 15 % довоєнного. Відновлення економіки країни нині спирається передусім на міжнародну фінансову допомогу. Помітні труднощі переживає і **Македонія**, внутрішнє становище в якій ускладнює військовий конфлікт, що спалахнув на етнічному ґрунті. Більшість галузей економіки, орієнтованих на ринок колишньої СФРЮ, перебуває у глибокій кризі. Соціально-економічне становище ускладнює високий рівень безробіття - понад 30 %.

Негативні тенденції та проблеми, які тривалий час накопичувались у **Болгарії**, суттєво вплинули на її нинішнє соціально-економічне становище. Особливо відчутні розрив колишніх економічних зв'язків, дефіцит сировинних та енергетичних ресурсів. Вихід на новий рівень розвитку значною мірою залежатиме від інтенсифікації сільського господарства, розвитку туристсько-рекреаційної сфери. Саме в цих сферах національної економіки зосереджені значні зусилля. Наприкінці ХХ ст., наприклад, значно оновлено, доведено до європейських стандартів морські курорти «Золоті піски», «Светі Константін», «Албена» (м. Варна), «Сонячний берег» (м. Бургас), гірські курорти «Боровець» і «Пампорово». У **Румунії** труднощі перехідного періоду наклалися на успадковану від попереднього тоталітарного режиму кризу централізованої системи управління. З метою переходу до ринку форсовано розвивався приватний сектор, частка якого в сукупному ВВП перевищила 20 %. Понад 5 млн. осіб стали власниками 2/3 сільськогосподарських угідь. Розширилося дрібне підприємництво. Відчутнішою стає діяльність спільних підприємств, заснованих із фірмами Південної Кореї, Італії, ФРН тощо. Непростим є економічне та політичне становище в **Молдові**, яке ускладнюється конфліктною ситуацією у Придністров'ї та Гагаузії.

У МГПП країни регіону представлені кольоровою металургією, окремими галузями хімічної промисловості (виробництво добрив, соди, парфумерно-косметичних виробів), галузями транспортного, сільськогосподарського машинобудування, верстатобудуванням, меблевою, легкою (виробництво одягу, взуття, шкіряних виробів) та харчовою (цукровою, олійною, плодоовочеконсервною, тютюновою, виноробною) промисловістю. У сільському господарстві традиційно переважає землеробство з вирощуванням зернових (пшениця, ячмінь, кукурудза) та технічних культур (цукровий буряк, соняшник, тютюн, ефіроолійні рослини). Значний розвиток мають овочівництво, садівництво, виноградарство. У країнах Чорноморського та Адріатичного узбережжя розвинутий туристсько-рекреаційний комплекс.

Паливно-енергетичний комплекс. На сьогодні тільки Польща та Україна використовують для енергетичних потреб значну кількість вугілля. Всі інші країни орієнтуються на імпортовані нафту й газ. Нафтопереробні заводи в більшості країн розміщені біля нафтопроводів: Плоцьк (Польща), Новополюцьк, Мозир (Білорусь), Кременчук, Лисичанськ, Дрогобич (Україна), Братислава (Словаччина), Мажейкяй (Литва). **Енергетика.** Базується переважно на ТЕС (працюють на кам'яному і бурому вугіллі) та ГЕС, побудованих здебільшого на гірських ріках і на Дунаї (наприклад, «Залізні ворота» в Румунії). Функціонують АЕС у Румунії (одна станція), Словенії (один реактор потужністю 0,6 млн кВт), Болгарії (6 реакторів потужністю 3,5 млн. кВт). Щорічно країни Південно-Східної Європи виробляють 166 млрд. кВт електроенергії. Нафтопереробна промисловість розвинута в Румунії та Хорватії.

Чорна металургія. Найбільше розвинута в Румунії, Болгарії, Боснії та Герцеговині, які, крім власної сировини, імпортують її зі Східної Європи (залізна руда - з України і Росії, вугілля - з Польщі та Чехії). **Кольорова металургія.** Створена після Другої світової війни, розвивається на власній сировині. Країни регіону виробляють мідь (Болгарія), свинець і цинк (Румунія, Болгарія), алюміній (Югославія, Хорватія, Боснія і Герцеговина).

Машинобудування. Є головною галуззю за сумарною вартістю продукції. Переважає загальне і середнє машинобудування. Серед продукції: автомобілі (Румунія - завод «Васіа», Югославія, Словенія), морські судна (Румунія, Болгарія, Хорватія), електровози і тепловози

(Румунія), електрокари (Болгарія), трактори (Румунія, Болгарія), верстати (всі країни), електротехнічне устаткування (всі країни).

Хімічна промисловість. Значно розвинута в Румунії (добрива, сода, кислоти, оргсинтез), Болгарії (сода, парфумерно-косметичні вироби), Хорватії та Словенії (оргсинтез на імпорتنій сировині).

Лісова, деревообробна й меблева промисловість. Найбільш поширена в Румунії на базі лісів Карпат та Словенії. Румунія є значним виробником меблів із натуральної деревини. Численні майстри-кустари виготовляють дерев'яні сувеніри, кустарні меблі.

Легка промисловість. Є традиційною галуззю економіки країн регіону. Її розвиток зумовлений наявністю місцевої сировини (вовни, шкіри, хімічних волокон) і значною кількістю трудових ресурсів. Розвинуті швейна, трикотажна, взуттєва, галантерейна галузі.

Харчова промисловість. Будучи однією з найдавніших і традиційних галузей, переробляє значну кількість сільськогосподарської продукції, виробленої в регіоні. Досить розвинутими є плодоовочеконсервна промисловість (у всіх країнах), виноробство (Болгарія, Молдова, Румунія), тютюнова (Болгарія, Молдова, Македонія, Боснія і Герцеговина), кондитерська (Югославія, Молдова, Хорватія), олійно-екстракційна промисловість на базі ефіроолійних культур (Болгарія традиційно посідає 1-ше місце у світі за виробництвом трояндової олії);

- у Польщі - рибна, цукрова, виробництво свіжоморожених овочів, фруктів, напівфабрикатів, м'ясопереробна;

- у Чехії - пивоваріння (пльзеньське пиво), цукрова, кондитерська;

- у Словаччині - цукрова, виноробна;

- в Угорщині - олійна, плодоовочеконсервна, м'ясопереробна, виноробна (токайські вина у місцевості Токай), виробництво свіжомороженої птиці;

- у Латвії й Естонії - молочна, м'ясопереробна, рибна;

- у Литві - молочна, м'ясопереробна;

- в Україні - борошномельно-круп'яна, олійно-жирова, цукрова, плодоовочеконсервна, м'ясопереробна, виноробна;

- у Білорусі - молочна, м'ясопереробна.

Меблева, більшість галузей легкої та харчової промисловості працюють переважно на експорт. Всесвітньо відомі **олівцева фабрика** («Кох-і-Нор» у Ческе-Будейовіце), **вироби з буришину** (Юрмала в Латвії), **іграшкова промисловість** (м. Жодіно в Білорусі, де випускають м'які іграшки). В Богемії (Чехія) ще в середні віки зародилося **склодуже мистецтво**. Богемський кришталь визнаний в усьому світі, майже 500 років йому немає рівних. У деяких країнах регіону розвинуті **художні промисли**: розпис дерев'яних виробів (Петриківка в Україні)

Рослинництво. Більш розвинуте в приморських районах та на родючих рівнинах. В усіх країнах значні площі займають зернові. Пшеницю вирощують переважно на родючих чорноземоподібних ґрунтах. Здавна однією з головних зернових та кормових культур була кукурудза. Найбільші врожаї кукурудзи збирають у Румунії, Молдові та Югославії. Повсюдно сіють ячмінь. На заплавах територій річок (особливо в Румунії) вирощують рис. Вимогливіші до опадів овес та жито поширені переважно у високогірних долинах. У південних країнах колишньої Югославії у значних обсягах вирощують квасолу, яка є важливим продуктом тамтешніх національних кухонь. З технічних культур великі площі відведено під соняшник, за виробництвом якого Румунія належить до десятки світових лідерів. Багато його вирощують у Болгарії, Молдові, Югославії. Насадження олів поширені переважно на схилах пагорбів Адріатичного узбережжя (від 100 до 300 м над рівнем моря). Теплий клімат сприяє вирощуванню ефіроолійних культур (лаванди, м'яти, шавлії, троянди тощо). У Болгарії в Карлівській та Казанлицькій котловинах розташовані плантації славнозвісної казанлицької троянди. За виробництвом трояндової олії, один грам якої дорожчий від грама золота, Болгарія є світовим лідером. На Адріатичному узбережжі росте благородний лавр, листя якого використовуються у харчосмаковій промисловості.

В усіх країнах вирощують цукровий буряк. Власного цукру цілком достатньо для потреб плодоконсервної промисловості. У регіоні сприятливі умови для вирощування тютюну. Лідером за обсягом його виробництва є Болгарія. У південних районах Македонії та Албанії, де багато тепла влітку, культивують бавовник. Широкий є асортимент овочів (помідори, цибуля, баклажани, капуста, перець та ін.). Недостатня кількість опадів та високі температури обмежують вирощування картоплі, найбільші площі якої - в Словенії та на північному заході Хорватії.

У регіоні сприятливі умови для садівництва: вирощують яблука, груші, персики (Болгарія), черешні, сливи (Югославія, Боснія і Герцеговіна). У кращі роки тут збирають до 50 % світового урожаю сливи. Велику кількість її спрямовують на виробництво сливової горілки, а чорнослив є важливою статтею експорту. Клімат Адріатичного узбережжя придатний для вирощування інжиру, цитрусових, айви, мигдалю, волоських горіхів. У країнах Дунайського басейну великі плантації винограду, який потрапив сюди ще за античних часів. Переважають винні сорти, столові лише в Болгарії.

У країнах регіону розвинуті всі сучасні види відпочинку: морський, гірськолижний, спелеотуризм, полновально-спортивний, культурно-пізнавальний тощо. Щорічно країни регіону відвідують до 20 млн. туристів, що приносить майже 4 млрд. долар прибутку. Особливо привабливими є курорти субтропічного узбережжя Адріатики (Албанська Рів'єра) Чорного моря (болгарські «Золоті піски», «Албена», «Сонячний берег») рекреаційні можливості Карпат і Альп, історичні й культурні пам'ятки Римської епохи і середньовіччя та ін. У містах Любляні щороку проводять міжнародні торгові ярмарки.

До списку ЮНЕСКО занесено 29 об'єктів:

- в Албанії (1) - залишки стародавньої грецької колонії в Бутринті;
- у Болгарії (9) - Боянська церква, Мадярський вершник, печерні церкви Іваново, давнє місто Несебір, монастир Рила, природні заказники Сребарна і Студен, фракійські гробниці в Казанлику і Свештарі тощо;
- у Македонії (1) - архітектурні пам'ятки V-XVII ст. у місті-курорті Охрид;
- у Румунії (7) - дельта Дунаю, Б'єртан і його укріплена церква, монастир м. Хорезу тощо;
- у Словенії (1) - карстові печери Дінарського нагір'я;
- у Хорватії (6) - середньовічне місто-музей Дубровнік, палац римського імператора Діоклетіана у Спліті, національний парк Плітвіця тощо;
- в Югославії (4) - Стари Роз і Спочани, природний та історико-культурний район Которської бухти, національний парк Дурмітор, монастир у Студеницях.

Країнознавча характеристика Чехії.

Чехія - держава в центральній Європі без виходу до моря, що межує на півночі і заході з Німеччиною, на північному сході - з Польщею, на південному сході - зі Словаччиною, на півдні - з Австрією. Країна має горбистий ландшафт, що займає площу 78 866 км² з переважно помірним континентальним та морським кліматами. Чеський ландшафт вельми різноманітний. Західна частина (Богемія) лежить в басейнах річок Лаби (Ельба) і Влтави (Молдау), оточених в основному низькими горами (Судети і їхня частина - Карконоші), де знаходиться найвища точка країни - гора Снежка заввишки 1602 м. Моравія, східна частина, також досить горбиста і в основному лежить в басейні річки Морава (Марх), а також містить витік річки Одри. Чехія - країна височин і середньовисотних гір. На заході - Чеська височина, на південному заході - Шумава, на північному заході - Рудні гори (Крушне-Гори). Основні річки: Морава, Лаба (Ельба), Влтава, Сазава. Чеська.

Чехія - унітарна парламентська республіка, де проживає 10,6 мільйонів жителів. Її столиця та найбільше місто - Прага, з 1,3 мільйонами жителів; інші великі міста - Брно, Острава, Оломоуць та Пльзень. Основу населення Чехії (95 %) складають етнічні чехи, що розмовляють чеською мовою. Серед іммігрантів найчисленнішу діаспору в Чехії складають українці, на другому місці знаходяться словаки, складають приблизно 2 % населення. Інші етнічні групи включають німців, циган і угорців.

Чехія - індустріально-аграрна країна, яка має обмежену паливно-енергетичну і мінерально-сировинну базу. Найзначніші запаси вугілля. Провідні галузі промисловості: паливно-енергетична, чорна металургія, машинобудівна, вугільна, хімічна, легка і харчова промисловість. Транспорт: залізничний, автомобільний, річковий, повітряний.

У Чехії велика кількість історичних, культурних та технічних пам'яток, включно з 12 об'єктами, внесеними до списку культурної та природної спадщини ЮНЕСКО.

Бібліотеки Чехії. У Чехії працює 5 360 публічних бібліотек. У Чехії бібліотеки, згідно з Третім законом про бібліотеки 2001 р., зобов'язані виконувати чотири основні функції: надавати усну та письмову бібліографічну й фактографічну інформацію, надавати доступ до інформації з фонду бібліотеки або з фонду іншої бібліотеки за допомогою МБА (міжбібліотечного абонементу), до інформацій з інших інформаційних ресурсів та надавати безкоштовний доступ до інформації в Інтернеті. Нині немає жодної бібліотеки без комп'ютера та доступ до Інтернету. Для відвідувачів проводяться різноманітні лекції, семінари (особлива увага приділяється інформаційній грамотності), зустрічі з літераторами, режисерами, дизайнерами, науковцями,

політиками тощо, організуються перегляди та обговорення фільмів, різноманітні воркшопи, мовні клуби тощо.

У Чехії Концепцію бібліотек на кожних 5-6 років та різні нормативні документи розробляє Бібліотечний Інститут Національної бібліотеки Чеської Республіки, який є уповноваженим органом Міністерства культури та координує різні програми та ініціативи, спрямовані на розвиток публічних бібліотек, надає консультації бібліотекам, організовує різні курси для бібліотекарів, координує програму VKIS (veřejných knihovnických a informačních služeb – публічних бібліотечних і інформаційних служб). У рамках VKIS, фінансованій Міністерством культури ЧР, усі бібліотеки мають можливість одержати грант. Програма діє з 2000 року й виконує ключову функцію в реалізації інформаційної політики Чехії. Програма розділена на 9 субпрограм, спрямованих на забезпечення бібліотек технологіями та Інтернетом, оцифрування, формування зведених каталогів, підвищення кваліфікації бібліотекарів та багатьох іншого. Відсутня будь-яка інституція, яка виконувала б координаційну діяльність книгозбірень, а також відсутні будь-які національні програми. Це все здійснює Бібліотечний Інститут.

До 1989 р. усі бібліотеки в рамках адміністративно-господарської системи підлягали централізованому керуванню. Після змін в 1990-х роках у підпорядкуванні Міністерства культури ЧР залишилися тільки три бібліотеки: Національна бібліотека Чехії (Прага), Бібліотека та друкарня для незрячих імені К. Е. Мацана (Прага) й так Моравська земська бібліотека (Брно). Всі інші – сільські, селищні, міські, районні, обласні – перейшли в підпорядкування свого засновника. На обласні бібліотеки було покладено регіональну функцію, тобто вони змушені надавати методичну допомогу сільським і міським бібліотекам, забезпечувати матеріально-технічну базу, обіг та обмін фондами між бібліотеками, організовувати курси для бібліотекарів, вести статистику бібліотек, допомагати при ревізіях, закуповувати книги для непрофесійних бібліотек, обслуговувати (сервіс) автоматизовану бібліотечну систему (АБІС). Цю функцію вони можуть делегувати деяким окремим бібліотекам. Так, обласні бібліотеки стали головним гарантом доступності публічних бібліотечних і інформаційних послуг у своєму краї (області).

Підхід – забезпечення максимальної зручності для читачів. Фонди чеських бібліотек різноманітні та наповнені новими книгами. Майже всі бібліотеки, зокрема й маленькі сільські, мають on-line каталоги, де читач має змогу, не заходячи до бібліотеки, знайти всі книги, які його цікавлять. За їх допомогою читач також може пролонгувати чи резервувати книги. І ці послуги надаються 24 години на добу. Звичайно, є ще певна кількість бібліотек, які, наприклад, мають АБІС (автоматизовану бібліотечну інформаційну систему), але не мають оплаченого модуля ОРАС, і споживач не має можливості переглянути каталог, або мають паперові каталоги. Та головне, що бібліотеки мають компютери та інтернет. Чеські бібліотеки також зробили вже певні кроки щодо оцифрування фондів бібліотек, тому читач має змогу ознайомитися з книгами, які фізично перебувають в інших бібліотеках. Бібліотеки впродовж останніх 20 років трансформувалися в інформаційні центри, де споживачеві допоможуть знайти і вільнодоступну інформацію, й інформацію державних органів та органів самоврядування. Українські бібліотеки в даному напрямку тільки починають розвиватися. Бібліотекарям слід зрозуміти, що читач повинен бути рівноцінним учасником процесу творення літератури та культури читання. Бібліотеки мають притягувати читачів усіх вікових категорій, особливо дітей та пенсіонерів, розвивати навички читання у дітей. У Чехії цьому приділяють велику увагу – впродовж року бібліотеки проводять різні програми для дітей, спрямовані для заохочення читання. Чехи мають досить високу, розвинену культуру читання. Кожні три роки Інститут чеської літератури Академії наук ЧР за фінансової допомоги Міністерства культури та в співпраці з Національною бібліотекою проводить дослідження, як читають чехи. Дарувати книгу в Чехії – це вияв смаку та культури.

Бібліотек у Празі багато – з 6598 чеських бібліотек, 421 знаходиться у Празі. **Національна бібліотека Чеської Республіки** - центральна національна бібліотека Чехії, яку часто називають найкрасивішою у світі. Підпорядкована чеському Міністерству культури. Бібліотека є членом міжнародного консорціуму УДК. Головна будівля бібліотеки розташована в історичній будівлі Клементinum у Празі, де зберігається приблизно половина її зібрань. Інша половина колекції зберігається у будівлі в районі Гостіварж. Національна бібліотека є найбільшою бібліотекою в Чехії: в її фондах налічується близько 7 мільйонів екземплярів, у тому числі 4 200 інкунабул. Кількість зареєстрованих у бібліотеці читачів становить приблизно 60 000. Окрім чеських текстів, у її фондах містяться також старі книги з Туреччини, Ірану та Індії. Крім того, у бібліотеці зберігаються книги Карлового університету у Празі. Бібліотека здобула міжнародне визнання у 2005 році, отримавши першу премію *Jikji Prize* від ЮНЕСКО за програмою Пам'ять

світу за свій внесок в оцифрування старих текстів. Проект, що почав роботу 1992-го, за перші 13 років роботи виконав оцифрування 1700 документів.

Однією із переваг цієї бібліотеки є і те, що тут можна знайти все, що тільки можливо у Чехії знайти – кожне видавництво має надати копію виданої книги до Національної бібліотеки. Крім того, у Національній бібліотеці зберігаються і архівні випуски преси – наприклад, за збіркою усіх номерів газети „Rude právo“ з 1969 року.

Центральна філія міської бібліотеки Праги. Знаходиться у центрі Праги, на Маріанській площі недалеко від Староміської площі та близько набережної Влтави. Окремої читальної зали у цій бібліотеці немає, утім є «читальний поверх» - балкончик над однією із основних зал – а також достатня кількість столів всюди по бібліотеці. До бібліотеки може зайти кожен – реєстрація потрібна лише для того, аби позичити книжку додому. У бібліотеці є кафе. До того ж, бібліотека є своєрідним культурним центром. Тут є зали для роботи у групі і проведення лекцій, фестивалів, виступів, кінотеки.

Бібліотека Академії наук Чеської Республіки. Знаходиться бібліотека навпроти Національного театру, майже на набережній. Затишна читальна зала виглядає неймовірно урочисто, а круглий стіл та крісла із високими спинками у меншій залі додають атмосфері цієї бібліотеки особливого шарму. Сюди можна приходити як зі своєю літературою, так і взяти книжку на місці. Більшість книг із бібліотеки можна позичити додому, утім, значна кількість публікацій доступна і у читальній залі.

Національна технічна бібліотека. Вона працює цілодобово сім днів на тиждень. НТК, як цю бібліотеку скорочено називають, відвідувачі люблять за її сучасність. Це шестиповерхова будівля мінімалістичного бетонно-скляного дизайну із різнокольоровими підлогами та іронічно-дотепними малюнками на стінах. З приставками для ігор. Особливістю цієї бібліотеки є її різноплановість – тут є «тихі» та «нетихі» поверхи, різні приміщення для індивідуального навчання і для роботи у групах. Сюди можна приносити свою літературу, їжу. А на першому поверсі хнаходиться кав'ярня.

Країнознавча характеристика Болгарії.

Болгарія - держава у Південно-Східній Європі, розташована в східній частині Балканського півострова, займаючи 22 % його території. Межує на півночі з Румунією - вздовж Дунаю, на півдні - з Грецією і Туреччиною, на заході з Сербією і Північною Македонією. На сході її омиває Чорне море. Столиця і найбільше місто - Софія. Інші великі міста: Пловдив, Варна, Бургас, Русе. Площа - 110,9 тис. км², що робить її 16-ю за розміром країною Європи, і найбільшою країною Балканського півострова. Загальна довжина державного кордону - 2245 км, з них 1181 км - наземний, 686 км - річковий, і 378 км - морський.

Велика частина країни - гірські хребти Стара-Планина, Средна-гора, Рила з горою Мусала (найвища точка Балканського півострова, 2925 м), Пирин, Родопи. На півночі Болгарії - Ніжньодунайська рівнина, в центрі - Казанликська улоговина, південніше - Верхньофракійська низовина. Великі річки Болгарії: Дунай, Мариця, Іскір. Ліси займають близько 1/3 території, переважно листяні. Болгарія славиться олійними трояндами, які квітнуть по всій Казанликській долині, відомій як Трояндова долина. Усьому світу знайомі сорти болгарського тютюну. Національні парки Болгарії: Вітоша, Народний парк Золоті піски, Ропотамо, Стенето тощо. Клімат помірний, на півдні перехідний до середземноморського.

83,9 % населення країни складають болгарари, в той час як інші дві найчисельніші етнічні групи - турки та цигани - становлять 9,4 % та 4,7 % від населення відповідно. Більшість громадян Болгарії є православними християнами. Вони становлять 82,6 % населення країни, 12,2 % громадян сповідує іслам, 43,8 тис. католиків, 42,3 тис. протестантів, 4 % населення - інших релігій.

Болгарія - індустріально-аграрна країна. Основні галузі економіки: машинобудівна та металообробна, харчова, хімічна, текстильна, конструкційних матеріалів. Основний транспорт - залізничний, автомобільний, морський, повітряний. Головні морські порти: Варна, Бургас. У Болгарії 10 аеропортів, з них три міжнародних - в Софії, Варні й Бургасі.

Бібліотеки Болгарії. **Національна бібліотека святих Кирила і Мефодія** - головна наукова бібліотека Болгарії, знаходиться в місті Софії. Бібліотека була заснована 4 квітня 1878 року. Через три роки бібліотека одержала статус національної. 1924 року до бібліотеки було приєднано Архів болгарського національного відродження. Окрім основних фондів у бібліотеці є 11 спеціальних колекцій: колекція слов'янських рукописів та рукописів іноземними мовами, колекція стародруків, рідкісних і дорогоцінних видань, Болгарська колекція Історичного архіву, колекції Східного відділення, колекція карт та графіки, офіційна колекція урядових

публікації, музична колекція, архів болгарської літератури, колекція іноземних книг та періодичних видань, довідкова колекція, спеціальна колекція в галузі бібліотечної справи.

У бібліотеці зберігаються слов'янські рукописи (більше 1500), що датуються XI-XIX століттями. Тут також зберігаються грецькі рукописи та рукописи із Західної Європи (бл. 200) з IX до XIX століття. Серед східних рукописів (бл. 3100) слід виділити арабські (500) та перські (150), що датуються XI-XIX століттями. Колекція східних архівів та колекція нових турецьких архівів поєднують численні архіви арабських та перських документів. Обидві колекції мають більше 500 000 документів та 714 реєстрів. Велику цінність становлять 30 000 стародруків старослов'янською, болгарською та іншими мовами. Окремо зберігається збірка східних стародруків: 2000 томів арабською, перською та турецькою мовою. Болгарський історичний архів містить більше 1,5 млн документів та більше 700 окремих архівів видатних діячів Болгарії. Колекція портретів та фотографій налічує 80 000 історичних зображень.

Бібліотека імені Івана Вазова при новій читальні імені Христо Ботева 1884 року - болгарська бібліотека і сучасний загальноосвітній інститут, розташований в місті Ботевград, у центрі однойменної громади. Займається збором, зберіганням і обробкою різних бібліотечних фондів, обслуговуванням читачів, здійснює довідково-бібліографічну та інформаційну діяльність, виконує організаційно-методичні функції на території Ботевграда і надає вільне користування бібліотечно-інформаційними ресурсами. Сприяє підвищенню освітнього рівня, продовження здобуття освіти, інформованості, якості життя, соціальної інтеграції та розширення електронного доступу до інформації.

Бібліотека імені Івана Вазова починає відлік своєї історії від 1883 року коли відкрилася читальня «Напередък». Початковий книжковий фонд становив від 700 до 800 томів і був подарований місцевими патріотично налаштованими жителями. Організована бібліотечна діяльність починає свою історію де-юре з 1924 року, коли в новому відкритому читальному залі з'явилося спеціальне бібліотечне приміщення. Після 1973 року бібліотека переїхала в нову будівлю читальні імені Христо Ботево, її фонд налічував вже 45 тисяч томів. 17 вересня 1981 року відкрилося нове приміщення читальні і бібліотеки імені Івана Вазова. В даний час зібрання налічує 84 911 одиниць: це книжкові томи, періодика, аудіовізуальні документи, графічні зображення, нотні видання і т. д. Щорічно обслуговує до 2 тисяч постійних читачів, видає 48 тисяч документів, число відвідувачів становить 26 тисяч осіб. У бібліотеці є три відділи: дитячий відділ, відділ для дорослих і інформаційний відділ (з інтернет-доступом). Автоматизація процесів ведеться з 2003 року. Бібліотека включена в Інтегровану бібліотечно-інформаційну систему E-Lib. З 2007 року в бібліотеці діє спеціалізована читальна зала для студентів Міжнародної вищої бізнес-школи. 2 грудня 2010 року в бібліотеці була встановлена і випробувана комп'ютерна техніка в рамках програми «Глобальні бібліотеки».

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Оцініть географічне положення країн Центрально-Східної Європи?
2. Проаналізуйте природно-ресурсний потенціал країн регіону?
3. Проаналізуйте народонаселення країн регіону?
4. Дайте загальну характеристику господарства країн регіону?
5. Оцініть розвиток транспорту країн регіону?
6. Проаналізуйте розвиток зовнішньоекономічних зв'язків регіону?
7. Проаналізуйте розвиток туристичної галузі країн регіону?
8. Проаналізуйте розвиток культури і традицій країн регіону?
9. Дайте порівняльну характеристику провідним країнам регіону (Чехія, Болгарія)?
10. Дайте характеристику бібліотекам та музеям Чехії?
11. Дайте характеристику бібліотекам та музеям Болгарії?

Тема 12. Країнознавча характеристика Близького і Середнього Сходу. Єгипет. Саудівська Аравія.

1. Загальна країнознавча характеристика Близького і Середнього Сходу.
2. Проблеми та перспективи розвитку Близького і Середнього Сходу.
3. Країнознавча характеристика Єгипту та Саудівської Аравії.

Рекомендована література: 1-9, 11-13, 15-20, 22, 25-28

Ключові поняття: географічне положення регіону, склад території регіону, політична карта регіону, природно-ресурсний потенціал регіону, господарство регіону, туристичні об'єкти регіону, транспорт регіону, зовнішньоекономічні зв'язки регіону, культура та традиції країн регіону, бібліотеки та музеї Єгипту, бібліотеки та музеї Саудівської Аравії.

До **Близького і Середнього Сходу** входять 16 країн, які розташовані на стикові трьох частин світу. Це Туреччина, Іран, Афганістан, Сирія, Ірак, Ліван, Ізраїль, Йорданія, Саудівська Аравія, Кувейт, Бахрейн, Катар, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Ємен, Кіпр. ЕГП цих країн значно покращилося після закінчення будівництва Суецького каналу та залізниці Берлін - Багдад. Регіон знаходиться на перехресті важливих світових міжконтинентальних шляхів (морських, повітряних і сухопутних), які з'єднують країни Європи з країнами Африки, Південної і Південно-Східної Азії, Австралії і Океанії.

Важливе стратегічне положення, величезні поклади нафти та природного газу завжди приваблювали сюди розвинуті країни. Близький та Середній Схід дуже неспокійний у політичному відношенні регіон. Тривалий час не припиняється арабо-ізраїльський конфлікт, не розв'язана курдська проблема. Південь Месопотамії став «яблуком розбрату» між Іраном, Іраком та Кувейтом, не припиняється громадянська війна в Афганістані. Греко-турецькі чвари призвели до поділу на дві частини Кіпру. Країни регіону є найбільшими у світі імпортерами зброї. За державним ладом у регіоні є як республіки, так і монархії, більшість з яких абсолютні.

Сучасна політична карта регіону почала формуватися після Другої світової війни. У довоєнний період майже всі країни були колоніями, тільки Іран і Туреччина належали до суверенних держав. Боротьбу за стратегічно важливі території у цьому субрегіоні вели в основному Великобританія і Франція. Одинадцять країн обрали республіканську форму правління, в семи країнах зберігаються монархії, в т. ч. у трьох - абсолютні монархії. За адміністративно-територіальним устроєм країни регіону належать до унітарних і тільки Об'єднані Арабські Емірати - федеративна держава. Сучасні політичні проблеми регіону є наслідком її колоніального минулого. Державні кордони, які були встановлені в колоніальний період, породжують прикордонні конфлікти, збройні сутички і війни.

Вузловою проблемою субрегіону є арабо-ізраїльський конфлікт, пов'язаний з окупацією Ізраїлем арабських територій - західного берегу ріки Йордан (5,5 тис. км²) і сектора Газа (365 км²). Ще в 1947 р., згідно з рішенням Генеральної Асамблеї ООН, Палестина, колишня колонія Великобританії, була розділена на дві держави: державу Ізраїль площею 14,1 тис. км² і Арабську Палестинську державу площею 11,1 тис. км². Проте у 1948 р. Ізраїль порушив рішення ООН і захопив більшу частину території арабської держави. Немає єдності і між арабськими державами. Загарбницька політика Іраку, наприклад, призвела до війни спочатку з Іраном, потім з Кувейтом. Проблеми також виникають на релігійному ґрунті, наприклад, між християнами і мусульманами серед арабів Лівану, між прихильниками різних напрямків ісламу (сунітами і шиїтами). Нерозв'язана проблема між турецькою та грецькою общинами на Кіпрі. До цього часу не мають своєї незалежної держави курди, яких в субрегіоні налічується 21,3 млн. осіб.

Природно-ресурсний потенціал. Для розвитку економіки країн Близького та Середнього Сходу важливе значення має природно-ресурсний потенціал. Господарство у більшості країн зберігає сировинну і аграрну спеціалізацію. На значних територіях переважає гірський *рельєф*. Найбільша в субрегіоні Месопотамська низовина займає великий передгірський прогин на краю Альпійсько-Гімалайського геосинклінального поясу. Невелика кількість опадів, високі температури у поєднанні з сухими вітрами створюють вкрай несприятливі умови для господарського освоєння регіону. Гірські території і пустелі практично незаселені і неосвоєні, тоді як низовини мають високу концентрацію населення і господарства.

Корисні копалини. Головне багатство країн Близького та Середнього Сходу - нафта. Основні її запаси зосереджені в межах величезного нафтогазового басейну Перської затоки, який простягнувся більш як на 2500 км від передгір'їв Східного Тавру до Аравійського моря. Відомі близько 200 родовищ нафти, серед яких 12 так званих супергігантів з дійсними запасами нафти понад 1 млрд. т. кожен. В Саудівській Аравії знаходиться найбільше в світі нафтове родовище Гсавар. Його запаси - 11,9 млрд. т. Другим великим родовищем є Бурган-Ахмаді-Магва, яке займає східне узбережжя Кувейту. Його запаси оцінюються у 8,5 млрд. т. Наприкінці 90-х років запаси нафти у субрегіоні становили 65% світових запасів рідкого палива. Нафту знайдено у 13 країнах. На п'ять країн припадає 92% всіх запасів: Саудівська Аравія, Кувейт, Ірак, ОАЕ, Іран. Найбільші запаси знаходяться у Саудівській Аравії - майже половина всіх запасів субрегіону.

Запаси природного газу в країнах Близького та Середнього Сходу наприкінці 90-х років становили чверть світових запасів. Родовища природного газу виявлено у тих самих районах, що й нафтові. Найбільші його родовища - Норт-Філд (Катар) та Канган і Парс (Іран). У чотирьох країнах - Ірані, ОАЕ, Саудівській Аравії і Катарі зосереджено понад 90% усіх запасів природного газу субрегіону, з яких більше половини припадає на Іран. До найбільших у світі належать запаси й деяких інших корисних копалин: хроміти (Туреччина), калійні солі (Йорданія, Ізраїль), фосфорити (Ірак, Сирія, Саудівська Аравія).

Кліматичні ресурси. На всій території субрегіону можна збирати по два, а в тропіках - по три урожаї в рік при умові штучного зрошення. На значних територіях Передньоазійських нагір'їв переважає субтропічний і тропічний континентальний клімат. Найбільше опадів на Східно-Анатолійському нагір'ї - до 700 мм. На решті території опадів мало, їх річна кількість коливається від 50 до 300 мм. Особливо посушливі центральна і південна частини Іранського нагір'я. На значній території Месопотамії землеробство може розвиватися тільки при штучному зрошенні. З півночі і заходу Месопотамії простягнулася зона сухих степів. Ця територія володіє значним агрокліматичним потенціалом. Літо жарке, а зима тепла.

Водні ресурси - супердефіцитний ресурс в країнах Близького та Середнього Сходу. Зокрема, в Саудівській Аравії на 1 млн. м³ води припадає 4000 осіб, тоді як в країнах Європи - 350 осіб. Більшість рік маловодні і мають тимчасовий стік. Найбільші з них: Тигр і Євфрат. Найбільш густу річкову мережу в субрегіоні має Туреччина. Її ріки несудопланні, але мають важливе значення як джерела гідроенергії. Річкову мережу в Аравії утворюють тимчасові водотоки - ваді, які повноводні тільки в період дощів. Лише р. Йордан має постійну течію. Ця ріка задовольняє потреби чотирьох арабських країн - Сирії, Лівану, Йорданії й Ізраїлю. Політична ситуація в субрегіоні не дає змоги координувати використання водних ресурсів. Озера в основному безстічні, сильно засолені. Найбільші озера - Мертве море, Резайє, Ван. Там, де підземні води виходять на поверхню у вигляді різноманітних джерел, утворюються оазиси.

Прісну воду в країні Перської затоки на судах доставляли з Іраку й Індії. Зараз тут широко використовують нетрадиційні методи отримання прісної води. У другій половині ХХ ст. в субрегіоні була створена особлива галузь промисловості з опріснення морської води. Використовують інші способи освоєння водних ресурсів. У столиці Саудівської Аравії прісну воду видобувають з допомогою свердловин глибиною 1200-1500 м. Найбільшим потенціальним постачальником води на Близькому Сході може стати Туреччина. Наприкінці 1980-х років уряд країни висунув проект будівництва "Водопроводу миру" у вісім арабських країн. Проте здійснення цих планів неможливе без миру і стабільності в субрегіоні.

Лісові ресурси. Близький та Середній Схід бідний на лісові ресурси. Частка площ, зайнятих лісами, майже у шість разів поступається світовому рівню і становить 5,5%. Найбільш "безлісний" район - країни Близького Сходу. Майже "безлісі" - Бахрейн, Катар, Оман, ОАЕ. Менше 1% лісистість в Саудівській Аравії, Кувейті, Йорданії. Невеликими є лісові угіддя в Іраку, Ізраїлі, Сирії. Найвищий рівень лісистості в Туреччині, де лісами вкрито майже третину території.

Населення. Населення Близького та Середнього Сходу майже повністю належить до південної гілки європеїдної раси. Для незначної частини населення характерні домішки монголоїдних, негроїдних і австралоїдних расових елементів. Етнографи виділяють на території субрегіону близько 60 великих народів. Значна частина населення відноситься до трьох великих мовних груп: іранської, семітської і тюркської. За чисельністю населення переважають народи іранської мовної групи, які становлять 40% жителів. До іранської мовної групи належать перси, таджики, курди та ін. У семітську мовну групу входить третина жителів регіону, в основному арабів. До семітів відносяться також євреї. До тюркської мовної групи належить близько чверті населення субрегіону, серед яких домінують турки і азербайджанці. Серед народів інших мовних груп переважають греки, вірмени, грузини. До багатонаціональних країн відноситься: Туреччина, Іран, Ірак. Поряд з турками, персами і арабами тут живуть: курди, азербайджанці, узбеки та інші.

Населення Близького та Середнього Сходу розміщене вкрай нерівномірно. Середня щільність населення - 49,7 осіб/км². Цей показник коливається від 6 осіб/км² в Омані до 763 осіб/км² у Бахреїні. Майже незаселені великі території пустель і частина гірських районів, де щільність населення менше 1 особи/км². Найбільша щільність населення на узбережжі Середземного, Чорного і Каспійського морів, в долині Тигру і Євфрату, в оазисах пустель. На цій території проживає 90% населення. Демографічна ситуація відзначається високою народжуваністю - понад 28 народжених на 1000 жителів в рік, тоді як аналогічний показник в Азії - 22 народжених. Найвищі показники народжуваності у країнах Аравійського півострова.

Максимальне значення цього показника спостерігається в Ємені – 44. Показник смертності є одним з найменших в Азії - 7 осіб на 1000 жителів. Його значення коливається від 11 осіб в Ємені до 2 осіб в Катарі, ОАЕ, Кувейті. Середня тривалість життя найменша в Ємені - 59 р. Згідно з прогнозами ООН, чисельність населення в субрегіоні становитиме до 329 млн. осіб у 2025 р. Найбільш високі темпи приросту населення спостерігаються в аграрних країнах - від 3,5-4,5% в рік. Високий природний приріст населення зумовлює молоду вікову структуру населення. У країнах Близького та Середнього Сходу половина населення молодше 20 років, що створює цілий ряд проблем: підвищений попит на освіту, працевлаштування, житлове будівництво. У статевій структурі населення переважають чоловіки - 51,7%.

Для країн Близького та Середнього Сходу характерні досить значні міграції населення. В нафтовидобувних країнах Аравійського півострова, наприклад, відчувається дефіцит робочої сили. Процеси еміграції найбільш поширені в Лівані і Туреччині. Частина населення цих країн в пошуках роботи виїхала в Західну Європу і Америку. При низькій для Азії середній щільності населення у Близькому та Середньому Сході найвищий рівень урбанізації у регіоні - 65,8%. До найбільш урбанізованих країн належать Кувейт, Катар, Ізраїль. У цих країнах частка міського населення становить відповідно 96, 90, 90%. У семи країнах рівень урбанізації коливається від 50 до 70%. І тільки у двох країнах субрегіону переважає сільське населення - Омані і Ємені. Міста у країнах субрегіону здебільшого невеликі - до 10 тис. жителів. Серед країн, які імпортують робочу силу, слід назвати перш за все Саудівську Аравію. Некорінні жителі цієї країни становлять понад 50% ЕАН. Найбільші постачальники робочої сили в нафтовидобувні країни - Єгипет, Ємен, Йорданія. Еміграція у Ємені і Йорданії набула такого широкого розмаху, що ці країни змушені були в свою чергу імпортувати робочу силу з Індії і Пакистану.

Релігійний склад населення. Більшість населення Близького та Середнього Сходу сповідує іслам, який є державною релігією у мусульманських країнах. Мусульмани в країнах субрегіону належать до двох напрямків ісламу: сунітського і шіїтського. Переважають суніти, більшість яких проживає в Ірані й Іраці. В країнах Перської затоки проживають прихильники шіїтів. Християни переважають тільки на Кіпрі і в Лівані, де вони становлять близько 50% населення. Іудаїзм сповідують в Ізраїлі. У регіону знаходиться релігійний центр ісламу, християнства і юдаїзму - Єрусалим, а також важливі центри паломництва мусульман - Мекка, Медина, Єрусалим та інші.

Культурне минуле палестинців - одне з найрізноманітніших у світі. Археологічні нашарування різних історичних епох, які формують культурне розмаїття, залишили свій слід у регіоні з доісторичних часів, починаючи з IV століття нашої ери. Численними війнами та конфліктами пояснюються повномасштабні руйнування культурної спадщини. У Секторі Гази деякі найбільш цінні історичні об'єкти, які датуються тисячоліттями від їх створення, були серйозно пошкоджені не тільки під час неодноразових ізраїльських бомбардувань, але і в результаті незаконного будівництва. Жертвами безвідповідального відношення до пам'яток стали форт Мамлюк-Барквук у м. Хан-Юнісі; гавань Антедон у північній частині Гази, яка належить до ассирійської, римської та грецької епох (за даними археологічних джерел існує з 1200 року до н. е.); Монастир Святого Іларіона "Таль Розум Амір" що м. Нусейраті, у якому знаходиться християнський монастир Святого Іларіона, створений у III ст. нашої ери. Створення автономного відділу з охорони спадщини Сектора Гази у структурі Міністерства туризму і Старожитностей Палестини створило сприятливі умови для планування заходів і реалізації проектів щодо захисту культурної спадщини та взаємодії з неурядовими організаціями різних рівнів.

З 1993 року значна кількість історичних пам'яток та історичних міст, які розташовані на західному березі, отримали інвестиційну підтримку завдяки програмам інтенсивного відновлення, реабілітації та відродження історичних міських центрів (Вифлієм, Хеврон, Єрусалим, Наблус і Дженін) . У Газі за цей період реалізовано низку локальних проектів, які були ініційовані Міністерством туризму і старожитностей, Центром архітектурної спадщини «Iwan» Ісламського університету Гази та Центром «Ривак» у Рамаллі.

Сучасна структура господарського комплексу. Країни Близького та Середнього Сходу, незважаючи на суттєві відмінності в рівні розвитку їх господарства, належить до групи країн, що розвиваються. Промисловий розвиток країн Близького та Середнього Сходу тісно пов'язаний з територіальною локалізацією нафтових ресурсів. Великі поклади нафти визначають галузеву структуру як видобувної, так і обробної промисловості. На доходи від нафти в країнах субрегіону здійснюється будівництво промислових підприємств, житла, об'єктів інфраструктури.

Нафтовидобувна промисловість. Найстаріші родовища, розміщені у передгір'ях Загросу, дали першу нафту ще у 20-х роках ХХ ст. Освоєння родовищ Аравійського півострова почалося

тільки після Другої світової війни. А вже у 50-х роках Південно-Західна Азія перетворилася у світовий центр нафтовидобутку. На початку 90-х років у Південно-Західній Азії видобували щорічно понад 800 млн. т. нафти, що становило 26% її світового видобутку. Близький та Середній Схід - найбільший нафто-експортний район світу. Десять країн належать до експортерів нафти. Серед них: Саудівська Аравія, Іран, Ірак, ОАЕ і Кувейт - до найбільших не тільки у субрегіоні, але і в світі. Такі країни, як Туреччина, Бахрейн, Катар і Сирія повністю забезпечують свої потреби і вивозять невелику кількість нафти на світовий ринок. Тільки Ємен, Йорданія і Ліван задовольняють свої потреби у рідкому паливі за рахунок імпорту.

Газова промисловість. Природний газ добувають у десяти країнах субрегіону. Найбільшими продуцентами природного газу є Іран, Саудівська Аравія, ОАЕ, на які припадає 2/3 загального видобутку. Саудівська Аравія входить в "першу десятку" газодобувних країн світу. Головні експортери в субрегіоні - Саудівська Аравія і ОАЕ. Експортні можливості природного газу суттєво обмежуються труднощами його транспортування. В країнах субрегіону збудовані заводи зрідження природного газу. Обсяги міжнародної торгівлі зрідженим газом поки що незначні. Головні імпортери - Японія, США і країни Західної Європи.

Енергетика. У субрегіоні виробляється 41,3% всіх первинних джерел енергії Азії і 10,2% - світових. Загальний обсяг споживання первинних джерел енергії становить 25% загального виробництва. Головним енергоресурсом у регіоні є нафта. Її частка в структурі споживання первинних джерел енергії досягає 70%. У десяти країнах нафта є головним, а в Йорданії і Ємені - єдиним джерелом енергії. Друге місце в енергоспоживанні субрегіону займає природний газ. У таких країнах, як Бахрейн і Катар, його частка суттєво перевищує нафту. Тільки в Туреччині в структурі споживання енергоносіїв переважає кам'яне вугілля. Роль гідроенергії та інших джерел енергії в субрегіоні незначна.

Обробна промисловість. До Другої світової війни в регіоні розвивалися лише традиційні галузі обробної промисловості - текстильна і харчова. В постколоніальний період в субрегіоні отримали розвиток нові галузі обробної промисловості - хімічна і нафтохімічна, металургійна, машинобудівна і металообробна та інші. Обробна промисловість перетворилася в найбільш динамічну галузь економіки. Проте її частка у створенні ВВП становить всього 13%. У більшості країн обробна промисловість за своєю питомою вагою у ВВП поступається видобувній промисловості, а в найменш розвинених країнах - сільському господарству. Тільки в Ізраїлі і Туреччині обробна промисловість виступає провідною галуззю господарства. У цих країнах її частка є найвищою в субрегіоні і перевищує 25%. В семи країнах вона коливається від 10 до 15%, а в решти країнах - менша 10%. У галузевій структурі обробної промисловості нафтовидобувних країн провідна роль належить нафтопереробній і хімічній промисловості. Частка цих галузей в структурі обробної промисловості становить 42%. Серед галузей хімічної промисловості важливе значення має виробництво мінеральних добрив, гумових виробів і побутових товарів.

Машинобудування і металообробка в країнах регіону має вузьку спеціалізацію. Переважають підприємства, які займаються ремонтом машин і обладнання, а також складальні заводи, що випускають автомобілі, трактори, комбайни, радіоапаратуру і електроприлади. Металообробка розвивається у всіх країнах субрегіону. Серед країн субрегіону машинобудування найбільш розвинене в Ізраїлі і Туреччині. В Ізраїлі розвиваються майже всі галузі машинобудування, включаючи авіа - і суднобудування, в тому числі військове. Найбільші перспективи для розвитку машинобудування має Туреччина, де воно спирається на значну металургійну базу. В країні розвивається виробництво засобів виробництва для легкої і харчової промисловості, транспортне, електротехнічне машинобудування та інші галузі.

Металургійна промисловість у країнах Близького та Середнього Сходу розвинена ще слабо. На базі вітчизняної і привізної сировини споруджено підприємства чорної і кольорової металургії. В нафтовидобувних країнах Перської затоки на базі дешевої енергії діють підприємства по виробництву алюмінію. Промисловість будівельних матеріалів є однією з найдинамічніших галузей, так як створює матеріальну базу для розвитку інших галузей. Найбільший розвиток отримали: цементна, цегляна галузі, виробництво різноманітних конструкцій із залізобетонних виробів та інші.

Серед галузей **легкої промисловості** провідне місце належить текстильній промисловості. Країни субрегіону мають власну сировинну базу для виробництва бавовняних, шерстяних тканин. Розвивається виробництво тканин зі штучного і синтетичного волокна, а також килимарська і шкіряно-взуттєва промисловість.

Харчова промисловість тісно пов'язана з місцевою сировинною базою. Вона займає друге місце за вартістю валової продукції обробної промисловості, хоч темпи росту інших галузей набагато вищі. Її питома вага у структурі валової продукції обробної промисловості становить 16,6%. З галузей харчової промисловості найбільший розвиток отримали: борошномельна, цукрова, олійна, консервна, тютюнова та ін. Рівень розвитку цієї галузі не забезпечує продовольчими товарами потреби країни. Значну частину продовольчих товарів країни субрегіону змушені імпортувати.

Сільське господарство. Темпи приросту валової продукції сільського господарства, які становлять в середньому 2,6%, значно відстають від темпів приросту населення - 2,8%, що не забезпечує внутрішніх потреб в продуктах харчування. Країни регіону, крім Туреччини і Саудівської Аравії, належать до імпортерів продовольчих товарів. На динаміку продовольчого імпорту серйозно вплинули багаторічні військові дії в різних частинах цього субрегіону, а також нестабільна політична обстановка. В сільськогосподарському експорті країн важливе місце займають продукти тропічного і субтропічного землеробства - фініки, ізюм, інжир, цитрусові, фрукти, тютюн і бавовник.

Країнознавча характеристика Єгипту.

Єгипет. Геотуристичне положення Єгипту досить вигідне: країна розташована у безпосередній близькості від одного з головних споживчих ринків світу – Європи. Площа країни становить 997 690 км² (29-те місце у світі), з яких 59 202 км² в Азії. На заході межує з Лівією (спільний кордон -1050 км); на сході - з Ізраїлем (110 км, разом із сектором Газа Палестини); на півдні - з Суданом (1150 км). На півночі омивається водами Середземного моря Атлантичного океану (берегова лінія завдовжки 995 км), а на сході - Червоного моря Індійського океану (1941 км). Важливу роль Єгипту в геополітиці пов'язують з його стратегічним положенням трансконтинентальної нації, оскільки вони володіють «політико-економічним мостом» (Суецький перешийок) між країнами Африки та Азії, які, у свою чергу, проходять по судноплавних водних шляхах (Суецький канал), що сполучає Середземне море з Індійським океаном через Червоне море. Проте, у зв'язку з посушливим кліматом Єгипту (95 % країни вкрито пустелями), населення сконцентровано у вузькій долини Нілу і його дельти, та частково на узбережжі Червоного моря, Синаю й навколо Суецького каналу. Приблизно 95 % населення використовує лише близько 5,5 % від загальної земельної площі цієї країни.

Столиця - місто Каїр, найбільше місто Близького Сходу і Північної Африки. Державний устрій - змішана республіка. Країна є центром давньої цивілізації і містить на своїй території туристичні атракції світового рівня (піраміди Гізи, долина царів у Луксорі, гора Мойсея), музеї, де зібрані безцінні колекції. Негативною рисою геотуристичного положення Єгипту є його межування із осередком міжнародної напруги, у центрі якого знаходяться сектор Газа, Ізраїль та Палестина.

Єгипет має одну з найдавніших історій у світі, яка датується ще VI-IV тисячоліттями до нашої ери. Вважаючись колискою цивілізації, Стародавній Єгипет був одним із перших центрів ранньої писемності, сільського господарства, урбанізації, організованої релігії та центрального уряду. Знакові пам'ятки, такі як Некрополь Гізи та Великий Сфінкс, а також руїни Мемфіса, Фіви, Карнакський храм та Долини Царів, відображають цю спадщину і продовжують викликати значний інтерес. Довга і багата культурна спадщина Єгипту є невід'ємною частиною його національної ідентичності, яка зазнавала і часто асимільовувала різноманітні іноземні впливи, включаючи грецький, перський, римський, арабський, османський турецький та нубійський. Єгипет був раннім і важливим центром християнства, але значною мірою був ісламізований у VII столітті і залишається переважно мусульманською країною, хоча зі значною християнською меншиною.

Єгипет - індустріальна держава, що розвивається. Економіка змішаного типу при сильному державному секторі. Промисловість разом із будівництвом становить 35,5 % від ВВП держави; аграрне виробництво разом з лісовим господарством і рибальством - 14,5 %; сфера обслуговування - 50 %. Зайнятість активного населення у господарстві країни розподіляється наступним чином: 17 % - промисловість і будівництво; 32 % - аграрне, лісове і рибне господарства; 51 % - сфера обслуговування.

Бібліотеки Єгипту. **Бібліотека Александрина** - бібліотека в Александрії (Єгипет) побудована на місці легендарної стародавньої Александрійської бібліотеки. У 1974 році представники Александрійського університету запропонували відновити Александрійську бібліотеку на її історичній території. В 1988 році була придбана земельна ділянка і тодішній

президент ЮНЕСКО заклад символічний перший камінь нової споруди. Був проведений міжнародний архітектурний конкурс. В архітектурному конкурсі на проєкт бібліотеки перемогу отримало норвезьке архітектурне бюро «Snøhetta» і австрійський архітектор Крістоф Капелле. Бібліотеку було відкрито в 2002 р. Вона розрахована на вісім мільйонів книг і включає також: залу для конференцій, три музеї, чотири мистецькі галереї, планетарій, лабораторію відновлення рукописів. Фонди бібліотеки були надані з усього світу. Фасад бібліотеки вироблений з сірого асуанського граніту, на якому зображені зразки 120 письмових систем людства. В бібліотеці міститься дзеркало Інтернет-архіву.

Музеї Єгипту. Міністерство старожитностей Єгипту завершило підготовку відкриття трьох нових *музеїв Єгипту*. Відкриються музей Шарм-ель-Шейха, музей Кафр-ель-Шейха і Музей королівських колісниць. В музеї Кафр-ель-Шейха будуть представлені статуї, наприклад, з зображенням фараона Рамзеса II з богинею Сахмет. Розташується виставка історій з єгипетської міфології, презентована одна з древніх столиць Єгипту Бхутто. Тут будуть шість виставкових залів, адміністративна будівля, кафетерій, ресторанный дворик, будівля для базарів, магазини антикварних ремесел, театр під відкритим небом тощо. В цьому музеї вперше представлять артефакти, нещодавно виявлені в археологічних розкопках Єгипту. Це зробить даний музей привабливим. Всього до нього надійшло близько 5800 артефактів. У Музеї королівських колісниць в Каїрі будуть виставлятися напоказ рідкісні артефакти – різні засоби пересування, які використовувалися протягом багатьох років правителями Єгипту, а також колісниць фараонів.

Країнознавча характеристика Саудівської Аравії.

Саудівська Аравія - найбільша за площею арабська держава Передньої Азії, займає більшу частину Аравійського півострова і є другою за площею після Алжиру країною Арабського світу. Межує з Йорданією, Іраком на півночі, з Кувейтом на північному сході, Катаром, Бахрейном та Об'єднаними Арабськими Еміратами на сході, з Оманом на південному сході і з Єменом на півдні. Це єдина країна, що водночас має берегову лінію уздовж Червоного моря та Перської затоки і більшу частину території якої займає посушлива безплідна пустеля. Майже вся Саудівська Аравія не має постійних річок або водних джерел, тимчасові потоки утворюються тільки після інтенсивних дощів. Особливо рясні вони на сході країни в Ель-Хасе, де багато джерел, що зрошують оази. Грунтові води часто розташовуються близько до поверхні і під руслами пересохлих рік - ваді.

Переважає більшість населення Саудівської Аравії складають араби (саудівські араби - 74,2 %, бедуїни - 3,9 %, араби Перської затоки - 3 %), що здебільшого зберегли свою племінну організацію. Найбільші племінні об'єднання - аназа і шаммар. Плем'я сулейба, що населяє північні райони, вважається неарабського походження і складається, за деякими даними, з нащадків хрестоносців, захоплених у полон і обернутих у рабство. Всього в країні налічується більш ніж 100 племінних об'єднань і племен. Крім етнічних арабів, в країні проживають саудівські араби змішаного етнічного походження, що мають турецькі, іранські, індонезійські, індійські, африканські корені. Як правило, це нащадки паломників, які осіли в регіоні Хіджаз, або африканців, яких ввозили до Аравії як рабів (до скасування рабства в 1962 році в країні налічувалося до 750 тисяч рабів). Останні проживають переважно в прибережних районах Тіхамі і Ель-Хаси, а також в оазисах. Іноземні робітники складають близько 22 % від всього населення і складаються з несаудівських арабів, вихідців з африканських та азійських країн (Індії, Пакистану, Бангладеш, Індонезії, Філіппін), а також незначного числа європейців і американців. Араби іноземного походження живуть у містах, в районах нафтопромислів і на прикордонні з Єменом. Представники всіх інших народів зосереджені у великих містах і на нафтопромислах, де утворюють, як правило, більше половини всього населення. Саудівська Аравія є центром ісламського світу. Офіційна релігія - іслам і за різними оцінками, від 85 % до 93,3 % саудівців є суніти - від 3,3 % до 15 % - шиїти.

Саудівська Аравія має на своїй території понад 25 % підтверджених нафтових ресурсів планети, займає перше місце серед експортерів нафти у світі. Нафтовидобувна галузь промисловості займає понад 75 % бюджетного доходу країни, 45 % ВВП, та 90 % доходів від експорту. Приблизно 40 % ВВП надходить від приватного сектора. Промисловий сектор економіки – нафтова промисловість, нафтоочистка, нафтовеперобна промисловість, аміак, промислові газы, каустична сода, цемент, мінеральні добрива, пластик, метали, ремонт комерційних судів та літаків, будівництво. Потенціал Саудівської Аравії формує унікальна природа пустель, поєднання архаїчних традицій та сучасної економіки, численні сакральні святині ісламського світу. Головною причиною приїзду іноземців до Саудівської Аравії є саме святині і поклоніння їм.

Основним видом міжнародного туризму в країні є релігійний. Паломництво до Саудівської Аравії засноване на традиціях ісламу. Кожен мусульманин 32 хоча б раз за життя повинен здійснити подорож до священних міст – Мекки і Медини. Немусульманам в'їзд до Мекки заборонений.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Оцініть географічне положення країн Близького та Середнього Сходу?
2. Проаналізуйте природно-ресурсний потенціал країн Близького та Середнього Сходу?
3. Проаналізуйте народонаселення країн Близького та Середнього Сходу?
4. Дайте загальну характеристику господарства країн Близького та Середнього Сходу?
5. Оцініть розвиток транспорту країн Близького та Середнього Сходу?
6. Проаналізуйте розвиток зовнішньоекономічних зв'язків регіону?
7. Проаналізуйте розвиток туристичної галузі країн регіону?
8. Дайте порівняльну характеристику провідним країнам регіону (Єгипет, Саудівська Аравія)?
9. Дайте оцінку бібліотекам та музеям Єгипту?
10. Дайте оцінку бібліотекам та музеям Саудівської Аравії?

Лекція 13. Країнознавча характеристика країн Південної Азії.

1. Загальна країнознавча характеристика Південної Азії.
2. Проблеми та перспективи розвитку країн Південної Азії..
3. Країнознавча характеристика Індії та Пакистану.

Рекомендована література: 1-9, 11-13, 15-20, 22, 25-28

Ключові поняття: географічне положення країн регіону, склад території регіону, політична карта регіону, цивілізаційні відмінності регіону, гарячі точки регіону, природно-ресурсний потенціал регіону, господарство регіону, туристичні об'єкти регіону, транспорт регіону, зовнішньоекономічні зв'язки регіону, культура та традиції країн регіону, бібліотеки та музеї Індії, бібліотеки та музеї Пакистану.

Південна Азія, природна область в Азії, що охоплює півострів Індостан з прилеглими островами, Гангську рівнину і її гірське обрамлення. Площа 5,1 млн. км². Тропічні ліси, савани, на заході - ділянки пустель. Тропічне землеробство (головним чином на рівнинах). На території Південної Азії розташовані Бангладеш, Бутан, Індія, Мальдіви, Непал, Пакистан, Шрі-Ланка, Афганістан.

Географічне положення країн регіону. Південна Азія знаходиться в серединно-південній частині Азії. На заході вона межує з Південно-Західною Азією; на півночі - з Середньою (Центральною) Азією; на північному сході - зі Східною Азією; на південному сході - з Південно-Східною Азією. До складу регіону належать вісім країн, з них сім - Індія (офіційна назва - Республіка Індія); Пакистан (Ісламська Республіка Пакистан); Непал (Королівство Непал); Бутан (Королівство Бутан); Бангладеш (Народна Республіка Бангладеш); Шрі-Ланка (Демократична Соціалістична Республіка Шрі-Ланка); Мальдіви (Республіка Мальдіви) - є незалежними країнами (державами). Восьма - Чагос (архіпелаг Чагос) є залежною від Великої Британії країною. Як бачимо, за формою державного ладу п'ять з семи держав (Індія, Пакистан, Бангладеш, Шрі-Ланка та Мальдіви) є республіками, дві - Непал та Бутан - монархіями (королівствами). За формою державного устрою п'ять із семи країн регіону (Бангладеш, Бутан, Мальдіви, Непал та Шрі-Ланка) є унітарними державами і лише дві (Індія та Пакистан) - федеративними. Столицями держав є: Індії - Делі; Пакистану - Ісламабад; Непалу - Катманду; Бутану - Тхімпху; Бангладеш - Дакка; Шрі-Ланки - Коломбо; Мальдівів - Малє.

За площею вісім країн регіону поділяються на п'ять груп. Перші дві включають по одній країні, три наступні - по дві. До першої групи входить Індія з площею 3163 тис. км². За цим показником вона займає сьоме місце в світі. Другу групу представляє Пакистан з площею 796 тис. км² (35- те місце в світі). Третя група включає в себе близькі за площею країни - Непал (148 тис. км²) та Бангладеш (143 тис. км²). У четвертій знаходяться Шрі-Ланка (66 тис. км²) та Бутан (47 тис. км²). П'ята група представлена Мальдівами (0,3 тис. км²), що входять до десятки найменших за площею держав світу, та залежним від Великої Британії Чагосом (0,1 тис. км²) - архіпелагом на крайньому півдні. Суспільно-географічне положення регіону в цілому досить зручне. Всі країни,

крім Непалу та Бутану, мають вихід до моря (Індійського океану). До середини ХХ ст. країни Південної Азії, крім Непалу, були колоніями Великої Британії і утворювали так звану Британську Індію. Тому Індія, Пакистан, Бангладеш, а також Шрі-Ланка утворюють, до певної міри, єдине комунікаційне ціле, зокрема транспортно-залізничне. Натомість залізничне сполучення з країнами - сусідами регіону Іраном, Афганістаном, Китаєм та М'янмою, а також з Непалом і Бутаном - відсутнє. Комунікаційне сполучення із заходом і північчю регіону (Іран, Афганістан) здійснюється в основному автомобільним транспортом і є інтенсивнішим, ніж зі сходом (Китай, М'янма). У комунікаційному сполученні з країнами Південно-Східної Азії головну роль відіграє морський транспорт. Для регіону характерні внутрішні і зовнішні територіальні суперечності. Внутрішні - між Пакистаном та Індією - через Кашмір. Зовнішні - між Китаєм та Індією - через Аксай, територію (між Індією і Китаєм) на північному заході індійсько-китайського кордону.

Природно-ресурсний потенціал регіону. У природно-географічному відношенні основою регіону є Індо-Гангська рівнина. До неї з півдня примикає півострів Індостан, більшу частину якого займає плато Декан та острів Шрі-Ланка. З північного заходу Індо-Гангську рівнину облямовують відроги Гіндукушу, а на північному сході рівнина впирається у найвищі гори світу - Гімалаї. Крім о. Шрі-Ланка у складі регіону виділяються ще Лаккадівські та Мальдівські острови й архіпелаг Чагос. Основними ріками Південної Азії є Інд та Ганг. Більша частина регіону лежить у тропічному і субекваторіальному поясах з типовим мусонним кліматом. У регіоні є унікальні за світовими вимірами поклади кам'яного та бурого вугілля, торію, родовища залізних, марганцевих, хромових руд та інших металів і мінералів, у тому числі золотоносних. Запаси нафти незначні. Тут чимало придатних для обробітки земельних угідь, але в умовах мусонного клімату всім країнам доводиться розв'язувати проблему меліорації. Тривалий, або й цілорічний, вегетаційний період дозволяє збирати по два, а інколи й три врожаї на рік.

Населення. Безсумнівним лідером регіону за кількістю населення є Індія (1030 млн. осіб). На неї припадає близько 8/10 населення країн Південної Азії. Решту країн можна поділити на три групи. До першої відносяться Пакистан та Бангладеш - відповідно 156 і 129 млн. осіб. Друга - Непал (24 млн. осіб) і Шрі-Ланка (18,8 млн. осіб). До третьої відноситься Бутан (2,1 млн. осіб) та Мальдіви (0,3 млн. осіб). У регіоні є дві країни з надвисокою щільністю населення - Бангладеш (850 осіб/км²) та Мальдіви (1000 осіб/км²). В чотирьох країнах щільність населення висока. Це Індія (327 осіб/км²), Шрі-Ланка (268), Пакистан (161) та Непал (131 особа/км²). Тільки в Бутані щільність населення порівняно низька (33 особи/км²). У жодній країні регіону рівень урбанізації не перевищує 50%. Найвищий він у Індії (45%) та Пакистані (33%). Середній на Мальдівах (26%), у Шрі-Ланці (22%) та Бангладеш (18%). Найнижчий у Бутані (13%) та Непалі (10%). У шести із семи держав регіону переважають індоєвропейські народи. У Бангладеш це бенгальці (98% населення країни), в Непалі - непальці (54%), у Шрі-Ланці - сингали (74%). У Пакистані переважають індоарійські народи - пенджабці і синдхи та іранський - пуштуни. В Індії, крім основних індоарійських народів (гіндустанці, бігарці, бенгальці, маратхи та інші), що належать до індоєвропейської мовної сім'ї, значним також є відсоток дравідійських народів - телугу, таміли та інші. Єдиною країною Південної Азії, де переважають не індоєвропейці, є Бутан, 63% населення якого становить тибетський народ бхотії. Швидке зростання чисельності населення загострює другу проблему - безробіття. Тільки в Індії кількість безробітних перевищує 50 млн. осіб. Труднощі залучення трудових ресурсів посилює проблема неписьменності. Їх частка повсюдно перевищує 50% (тільки у Шрі-Ланці - 15%). Переважно населення працює у сільському господарстві, тільки на Мальдівах частка зайнятих у цій галузі господарства становить 33% (45% працюючих у цій країні зайнята у рибальстві, 18% - у сфері міжнародного туризму).

За **релігійною приналежністю** Південна Азія поділяється на три групи країн. До першої, в країнах якої переважає іслам, відносяться Пакистан, Бангладеш та Мальдіви. До другої, яка найбільше репрезентує регіон, входять Індія та Непал. В цих державах переважає індуїзм. В країнах третьої групи - Бутані та Шрі-Ланці - найпоширенішим є буддизм. Основні літературні мови чотирьох країн - Індії, Непалу, Шрі-Ланки та Бангладеш - використовують алфавіти, що сформувались на основі давньоіндійського письма брахмі. У Пакистані та Мальдівах алфавіт базується на основі арабського письма. В Бутані користуються тибетським алфавітом.

Цивілізаційні відмінності. У регіоні Південна Азія знаходиться стик кількох цивілізацій - конфуціансько-буддисткою (Бутан), індуїстської (Індія, Шрі-Ланка, Непал), ісламської (Пакистан, Афганістан, Бангладеш). Внаслідок цього в регіоні можна спостерігати найгостріші конфлікти між Індією і Пакистаном. Внутрішню нестабільність у Шрі-Ланці.

Загальна характеристика господарства. Господарство країн Південної Азії до цього часу не позбулося рис минулої прямої (Індія, Пакистан, Бангладеш, Бутан, Шрі-Ланка, Мальдіви), або непрямої (Непал) колоніальної залежності від Великої Британії. Всі країни Південної Азії відносяться до країн, що розвиваються, або до слабо розвинених. Валовий національний продукт на душу населення дуже малий. За цим показником країни регіону поділяються на дві групи. До першої, з відносно вищим рівнем розвитку, відносяться Шрі-Ланка (валовий національний продукт на душу населення становить \$600), Пакистан (\$500) та Індія (\$370). Шрі-Ланка - в основному аграрна країна, з галузей промисловості найбільш розвинена харчова. Пакистан - аграрно-індустріальна країна з такими розвиненими галузями промисловості, як легка, хімічна, паливна. Індія також аграрно-індустріальна країна з розвиненими сільським господарством і промисловістю. До другої групи з відносно низьким рівнем розвитку входять Бангладеш (валовий національний продукт на душу населення становить \$220), Непал (\$190) та Бутан (\$180). Бангладеш в основному аграрна країна, з галузей промисловості найбільш розвинені легка та харчова. Непал також аграрна країна з краще розвиненими легкою та харчовою галузями промисловості. Бутан - аграрна країна з переважанням натурального господарства. У господарстві Мальдівів найкраще розвиненими є риболовство, сільське господарство, туризм.

Країнам Південної Азії властиві як закономірності країн, що розвиваються, так і свої особливості. Безпрецедентні за масштабами бідність, відсталість, економічна залежність від інших країн і при цьому величезні потенційні відтворювані ресурси. Тільки Індія та Пакистан належать до аграрно-індустріальних країн, інші країни - аграрні. Частка продукції сільського господарства у ВВП коливається від 25-35% в Індії, Шрі-Ланці, Пакистані, Бангладеш до повної переваги у Непалі, Бутані, Мальдівах.

Колоніальне минуле регіону проявляється досі в аграрно-сировинній спеціалізації країн Південної Азії у МГПП. Індія та Шрі-Ланка - найкрупніші у світі виробники та експортери чаю і спецій, на Бангладеш припадає 80% світового продажу джуту й джутових виробів, одну з найважливіших статей експорту Пакистану становить бавовна та вироби з неї (див. рис. 86). За роки індустріалізації тільки в Індії були створені великі підприємства, цілі галузі, потужний державний сектор економіки. Чимало галузей промислового комплексу країни займають перше місце серед групи країн світу, що розвиваються. Промисловість регіону в цілому залишається на другорядних ролях, частка її продукції у ВВП коливається від 6% (Мальдіви) до 25% (Індія).

Ступінь економічного розвитку є неоднаковим у різних країнах. Найвищого рівня досягли Індія й Пакистан, в яких створена сучасна промисловість. Але провідною галуззю повсюдно залишається сільське господарство, яке дає 28 % сукупного ВВП регіону. В економіці країн домінує державний сектор. В Індії на нього припадає весь обсяг видобування нафти й газу, 95 % вугледобування і виробництва електроенергії, 75 % виплавки сталі, весь видобуток міді та свинцю, а також виробництво устаткування для суднобудування та залізниць, половина виробництва азотних добрив. Майже цілком націоналізована страхова й банківська справа. У власності держави повітряний та залізничний транспорт, значна частина морських перевезень і зовнішньої торгівлі. Державний сектор є значним у Пакистані, де його становлення було підпорядковане інтересам великого приватного підприємництва, у Бангладеш, де він формувався шляхом націоналізації промислових, торговельних підприємств, банків, страхових компаній, та в Шрі-Ланці. В деяких країнах державний сектор контролює до 50 % промислового виробництва.

У МГПП країни регіону фігурують передусім як постачальники різних продуктів сільського господарства тропічних і субекваторіальних поясів (цукрова тростина, рис, бавовник, джут, чай, тютюн, прянощі) та продуктів їх переробки (тканини, текстильні вироби). Значну роль відіграють видобувні галузі (особливо в Індії) і кустарні промисли (вироби з дорогоцінного каміння, шкіри, металу).

Країнознавча характеристика Індії.

Індія. Територія - 3 166 829 км² (є 7-ю країною у світі за географічною площею). Довжина з півночі на південь - понад 3000 км; з заходу на схід - близько 2000 км. Індія омивається Індійським океаном, Аравійським морем і Бенгальською затокою. Велика частина п-ва Індостан займає Деканське плоскогір'я, на півночі - Гангська рівнина і найвищі гори Землі - Гімалаї (висота в Індії до 8126 м, г. Нангапарбат) і Каракорум. Клімат переважно тропічний, на півночі -

тропічний мусонний. Опадів від 60-100 мм на рік у пустелі Тар на заході країни до 12 тис. мм в Черапунджі на плато Шиллонг (саме вологе місце на Землі). Основні річки - Ганг, Брахмапутра, Інд. Тропічні ліси, савана і чагарникова напівпустеля. У горах - висотна поясність.

Серед різноманітних природних ресурсів країни важливе значення мають **корисні копалини**. Багато родовищ Індії за своїми запасами належить до найбільших у світі. Тут зосереджені величезні запаси слюди. Індія є світовим експортером хрому і займає провідне місце в світі за видобутком і запасами марганцевих і залізних руд, а також графіту і берилію. Велике промислове значення мають алювіальні і прибережно-морські розсипи титану і цирконію, так звані чорні піски Траванкурського узбережжя. В країні зосереджено близько третини світових запасів цирконію. За видобутком титану Індія займає провідне місце в світі. Із енергетичних корисних копалин найбільше значення має кам'яне вугілля. Майже всі відомі запаси знаходяться в Північно-Східній Індії, що в поєднанні з величезними запасами марганцевих і, особливо, залізних руд є сприятливим для розвитку чорної металургії. Розпочато видобуток нафти на морському шельфі коло Бомбея. Природні ресурси країни сприяють розвитку сільського господарства. За умовами рельєфу близько 63% території є придатною для землеробства.

Індія - одна із колисок людської цивілізації. Вона подарувала світові шахи і десяткову систему чисел, яку Європа прийняла через арабів і тому назвала "арабською". Досягнення давньої і середньовічної Індії в науці, літературі і мистецтві здійснили вплив на розвиток багатьох цивілізацій Сходу, стали невід'ємною складовою світової культури.

Наприкінці ХХ ст. уряд Індії започаткував політику відкритої економіки, залучаючи іноземний капітал, який приваблюють значні природні багатства, дешева робоча сила, лібералізована правова система. Найпривабливішими для них є телекомунікації, енергетика, металургія, нафтохімія, випуск транспортного устаткування, деревообробка та видобуток дорогоцінного каміння. Проте через демографічну ситуацію підвищення деяких макроекономічних показників пов'язане із певними труднощами. Так, за другу половину ХХ ст. в Індії ВВП зріс майже в 4 рази, а цей самий показник на душу населення - менше ніж у 2 рази. При цьому майже 40 % населення проживає за межею бідності. За даними Всесвітнього банку, в Індії мешкає 63 % найбідніших людей планети.

Найсильніші позиції транснаціонального бізнесу в Індії. Тут функціонує майже 300 відділень і дочірніх компаній ТНК Великої Британії, США, ФРН, Японії, Франції та понад 2000 спільних компаній. Припадає не менше 1/3 загального обсягу продукції обробних галузей промисловості. Деякі з них (виробництво автопокришок, гумотехнічних виробів, шоколаду, м'яких засобів) монополізовані іноземним капіталом. За показниками ВВП і національного доходу на душу населення регіон є найвідсталішим у світі.

Аграрно-індустріальний характер господарства країни відображає структура зайнятих: 66,4%: - сільське господарство; 14,9% - промисловість; 12,7% - сфера послуг; 6% - безробітні. Південна Індія - батьківщина деяких сортів рису. Огірки, баклажани, цукрова тростина, азійські різновиди бавовнику, манго, цитрусові також вперше окультурені саме тут. Північна Індія стала центром формоутворення "м'яких" пшениць. Тут же древні землероби окультурили такі бобові, як чечевиця, горох, а також коноплю і гірчицю. Індія - найбільший у світі виробник цукрової тростини. Головні штати її вирощування - Уттар-Прадеш і Магараштра. Країна одна із провідних бавовникових держав світу (3-тє місце за виробництвом бавовникового волокна, понад 12% світового виробництва). Близько половини загальних зборів індійської бавовни дають штати Західної Індії - Гуджарат і Магараштра. За зборами сирого джуту Індія поступається тільки Бангладеш. Основні виробники джуту - Західна Бенгалія і Ассам. Індія - третя тютюнова країна світу (близько 10% світового виробництва). Провідний тютюновий район країни знаходиться в штаті Андгра-Прадеш. Індія - найбільший у світі виробник чаю. На неї припадає близько третини світових зборів цієї культури.

Специфіка індійської промисловості в тому, що вона поєднує найрізноманітніші форми виробництва - від великих заводів до примітивних кустарних промислів. Вугільна промисловість сконцентрована на північному сході півострівної частини країни: шахти і розрізи, зосереджені в смузі 300 км. вздовж долини р. Дамодар, дають більше 2/3 всього вугілля, що видобувається, причому все воно коксівне. В країні розвиваються три нафтовидобувні райони - у Верхньому Ассамі, на середньогуджаратських рівнинах і в смузі шельфу коло Бомбея. Власною нафтою та нафтопродуктами Індія забезпечує себе на 2/3. Нафтопереробні заводи в Бомбеї, Вішакхапатнамі (Андгра-Прадеш), Кочині (Керала), Мадрасі, Галдії (біля Калькутти), Матхурі (біля Делі).

Висока спадкова кваліфікація індійських майстрів забезпечує стабільний розвиток такої специфічної галузі, як алмазна промисловість. Тут Індія утримує чотири світових рекорди: за кількістю алмазів, огранених і відшліфованих, за їх загальною вагою в каратах, за кількістю зайнятих в ній робітників і за обсягом експорту. В ході подальшої індустріалізації Індії змінюється галузева і, особливо, територіальна структура її промисловості. Калькуттський регіон, наприклад, із переважно джутового перетворюється в головну вугільно-металургійну базу країни і основний район розвитку важкого машинобудування. Бомбейсько-Ахмадабадський бавовняно-прядильний район стає провідним центром нафтопереробки і нафтохімії, а також точного машинобудування.

Індія - одна із найбільших залізничних держав світу, протяжність її залізниць досягає майже 62 тис. км. При великій протяжності залізничної мережі основні перевезення вантажів і пасажирів зосереджені на декількох магістральних напрямках ширококоліїних доріг, що зв'язують Калькутту, Бомбей, Делі і Мадрас. Основні міста Індії поєднані національними автострадами, їх протяжність понад 30 тис. км. Загальна протяжність автогужових доріг Індії - 1600 тис. км. Але тільки 400 тис. км з них становлять дороги з твердим покриттям - "пакка". Морський транспорт здійснює більшу частину зовнішньоторговельних перевезень країни. Майже 90% морського вантажообігу переробляється вісьмома головними портами. Найбільший серед них - Бомбей. Північний схід Індії обслуговує Калькутта з глибоководним аванпортом - Галдія. Найважливіші порти Південної Індії - Вішакхапатнам, Мадрас, Кочин. Швидко ростуть порти, що спеціалізуються на вивозі залізної руди - Мармаган в Гоа і Парадип в Оріссі. В затоці Кач в Гуджараті створений новий крупний порт Кандла. Значного розвитку досяг в Індії повітряний транспорт - як на міжнародних, так і на внутрішніх лініях. Бомбей, Делі і Калькутта - найбільші міжнародні аеропорти країни.

Традиційна стаття індійського експорту - прянощі, їх вивозять близько 90 тис. т. за рік. Прянощі, головне місце серед яких займає чорний перець, а також гвоздика і кардамон, вирощують на півдні Індії - переважно в штаті Керала. В Індії ростуть практично всі відомі фрукти, як тропічні і субтропічні, так і характерні для помірної поясу. За збором бананів і ананасів Індія займає перше місце в світі (17,1%).

Основні визначні пам'ятки Індії:

- *Мадрас*: урядовий музей; Національна картинна галерея
- *Варанасі*: музей Сарнат; 1500 храмів, головний - Золотий Храм; масові купання в Гангу
- *Вріндаван*: "місто п'яти тисяч храмів", місце, де народився Крішна. Дивовижна архітектура, місце паломництва кришнаїтів всього світу
- *Калькутта*: музей Індії, технологічний музей
- *Бірла*: меморіал Вікторії в парку Майдан; Радж-Бхаван (будинок уряду); собор Св. Павла; ботанічний сад
- *Бомбей*: музей Західної Індії; парк Вікторія Гарднз з зоопарком; печери Канхері з барельєфами II-IX ст; кілька храмів VII століття
- *Агра*: мавзолей Тадж-Махал; Перлова мечеть (XVII століття); мармуровий мавзолей Джахангі-Махал, червоний форт
- *Патна*: сикхські храми
- *Делі*: національний музей, Червоний форт (1649 рік); Велика мечеть; Зал громадських прийомів Великих Монголів; палац Ранг-Махал; Перлова мечеть; вежа XII століття Кутб-Мінаре, там же нержавіюча століттями металева колона - одне з чудес світу; зоопарк
- *Джайпур*: астрологічна обсерваторія
- *Амрітсар*: Золотий Храм сикхів, оточений священним водоюмою безсмертя.

Бібліотеки Індії. Національна бібліотека Індії - найбільша бібліотека Індії, розташована в Калькутті. Бібліотека підпорядкована Департаменту культури при Міністерстві туризму та культури Уряду Індії Будівля-бельведер середини XVIII століття та прилегла територія займають 120 тисяч м², у бібліотеці зберігаються більш 2 270 000 книг. З 1854 до 1911 року будинок служив резиденцією лейтенант-губернаторів Бенгалії, використовується як приміщення бібліотеки з 1948 року. До фондів Національної бібліотеки надходить один обов'язковий примірник всіх газет, журналів, книг та атласів, надрукованих в Індії.

Історія Національної бібліотеки Індії почалася 1836 року з появою Публічної бібліотеки Калькутти. Першим власником цієї бібліотеки був промисловець та підприємець Дварканатх Тагор. Першим великим поповненням стали 4675 видань, перевезених сюди з коледжу Форт-Вільяма генерал-губернатором Чарльзом Меткалфом. У бібліотеці збиралися книги мовами Індії, англійською та деякими іншими мовами; приватні особи та держава

систематично робили пожертви у вигляді книг. 1891 року в країні відкрилася Імперська бібліотека, до якої за наказом генерал-губернатора Джорджа Керзона 1903 року була приєднана Публічна бібліотека Калькутти. 1947 року Індія отримала незалежність від Великої Британії, а у 1948 році Імперська бібліотека була перейменована в Національну бібліотеку. Відкриття оновленої бібліотеки відбулося 1 лютого 1953 року. З 2003 року в бібліотеці почалося оцифрування паперових носіїв. На сьогодні Національна бібліотека Індії має: 2 270 000 книг, 86 000 географічних карт, 3200 рукописів, читальні зали на 550 осіб.

Музеї Індії. *Національний музей Ганді або Меморіальний музей Ганді* - музей, розташований в Нью-Делі, який демонструє життєвий шлях Махатма Ганді. Спочатку музей був відкритий в Мумбаї, незабаром після того, як Ганді був убитий в 1948 році. Музей переміщували декілька разів до того, як остаточно розташували його у Раджхаті, Нью-Делі в 1961 році. Бібліотека в Музеї Ганді є одночасно виставкою його робіт і колекцією його навчань в цілому. Книги розподілені на дві секції: ті, які написані самим Ганді або містять інформацію про нього, а також книги на інші важливі теми. На сьогодні в бібліотеці налічується понад 35 000 книг і документів. Тут також є колекція двох тисяч періодичних видань як англійською, так і на хінді, в яких зображена хронологія життя Ганді. До основної колекції музею Ганді, в залах демонструються також інші експонати, пов'язані з історією Індії. Більшість колекцій засновані на артефактах, що мають відношення до політичних лідерів Індії, рухам за мир, хоча важливі події світової історії також не обійшли стороною в музеї.

Ганді Сміті також відомий як *Будинок Бірла або Бірла Бхаван* - музей, присвячений Махатмі Ганді, розташований на Тис Джануарі Роуд, в Нью-Делі. Це місце, де Махатма Ганді провів останні 144 днів свого життя і був убитий 30 січня 1948 року. Спочатку він був домом індійських ділових магнатів, сім'я Бірла. В даний час також є будинком Вічного Мультимедійного Музею Ганді, який був створений в 2005 році. Відвідувачі можуть пройти по будівлі і землях, переглянути збережену кімнату, де жив Ганді і місце на землі, де він був застрелений при нічній громадській прогулянці. Ганді був застрелений під час його молитви в місці, де зараз стоїть Колона Мученика. Поза домом стоїть колона, яка містить символ свастики. Популярність колони означає, що вона була використана як наочний приклад того, яким чином етичний сенс символу свастики змінився на Заході в 20-му столітті.

Меморіальний музей та бібліотека Неру музей та бібліотека у Нью-Делі, мета якого - зберегти та відтворити історію індійського руху за незалежність. Розташований на території резиденції першого прем'єр-міністра Індії. Під егідою Міністерства культури Індії та був заснований у 1964 році після смерті першого прем'єр-міністра Індії - Джавахарлала Неру. Музей сприяє дослідженням сучасної історії. Сьогодні меморіальний музей Неру є провідним світовим ресурсним центром, і його архіви містять велику частину праць Махатми Ганді, особисті папери С.Раджагопалачарі, Б.С.Роя, Джаяпракаша Нараяна, Чарана Сінгха, Сароджині Найду й Раджкумара Амрита Каура. У березні 2010 року запустили проект з оцифрування архівів музею, у рамках якого було проскановано 867 тис. сторінок манускриптів та 29 807 фотографій, а також 500 тис. сторінок було завантажено на головний сайт бібліотеки. Меморіальний музей та бібліотека Неру протягом багатьох років підтримували індійських науковців та істориків за допомогою стипендіальної програми.

Країнознавча характеристика Пакистану.

Пакистан - країна на півдні Азії, що простягнулася від Гімалаїв до Аравійського моря, межує на заході з Іраном, північному заході з Афганістаном, північному сході з КНР, сході з Індією. Пакистан омивається на півдні водами Аравійського моря. На сході і південному сході - рівнина в басейні р. Інд, на півночі, північному сході і північному заході - відроги Гімалаїв і гірські ланцюги Гіндукушу (висота до 7690 м), на заході і південному заході - гори Сулейманові, Макран і нагір'я Белуджистан. Клімат мусонний, на більшій частині країни тропічний, на північно-заході - субтропічний. Опадів на рівнинах 100-400 мм, в горах - 1000 мм на рік. Основна річка - Інд з головною притокою Панджнед. Значна частина стоку річок витрачається на зрошення. Рослинність переважно степова і напівпустельна, в горах - ділянки лісів.

Незалежність від Англії отримана в 1947 році; до цього Пакистан входив до складу Індії; республіка оголошена в 1956 році. Східний Пакистан став самостійною країною Бангладеш у 1971 році. Пакистан приєднався до Співдружності в 1989 році. Етнічний склад населення: пенджабці 44,7 %, пуштуни 15,4 %, сіндхи 14,1 %, сар'які 8,4 %, мухаджири 7,6 %, белуджі 3,6 % та ін. (6,3 %). Пакистан є другою (після Індонезії) країною в світі за

чисельністю мусульманського населення і другий за чисельністю мусульман-сунітів. 96 % населення є мусульманами, у т.ч. 91 % - суніти, і 5 % - шіїти.

Пакистан - аграрна країна з промисловістю, що розвивається. Основні галузі промисловості: металообробна, машинобудівна, хімічна та нафтохімічна, харчова, текстильна, кустарні промисли. Аграрний сектор становить 23 % ВВП, задіяно 44 % робочої сили країни. Головна культура країни - пшениця (Пенджаб). Пакистан - один з найбільших у світі виробників і постачальників наступних культур: нуту (2-й показник у світі), абрикос (4-й у світі), бавовни (4-й), цукрової тростини (4-й), цибулі (5-й), фініків (6-й), манго (7-й), мандаринів (8-й), рису (8-й), пшениці (9-й), апельсинів (10-й показник у світі). Пакистан - 5-й у світі виробник і постачальник молока. Скотарство привносить приблизно половину цінності в аграрному секторі, складаючи майже 11 % ВВП.

Транспорт автомобільний, залізничний, морський. Основні порти: Карачі, Касім. Розвивається повітряний транспорт. Функціонує пакистанська авіакомпанія. Карачі - великий аеропорт міжнародного значення.

У списку Світової спадщини ЮНЕСКО у Пакистані нараховується 6 об'єктів, що становить 0,5 % від загальної чисельності. Один із об'єктів (Лахорський замок) відноситься до шедеврів людського генія. Два об'єкти свідчать про значний вплив людських цінностей в архітектурі (Мохенджо-Даро і Рохтас). До того ж, 26 об'єктів на території Пакистану знаходяться у числі кандидатів на включення у список всесвітнього надбання.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Оцініть географічне положення країн Південної Азії?
2. Проаналізуйте політичну карту регіону та гарячі точки?
3. Проаналізуйте природно-ресурсний потенціал країн регіону?
4. Проаналізуйте народонаселення країн регіону?
5. Дайте загальну характеристику господарства країн регіону?
6. Оцініть розвиток транспорту країн регіону?
7. Проаналізуйте розвиток зовнішньоекономічних зв'язків регіону?
8. Проаналізуйте розвиток туристичної галузі країн регіону?
9. Проаналізуйте розвиток культури та традицій країн регіону?
10. Дайте порівняльну характеристику провідним країнам регіону (Індія, Пакистан)?
11. Дайте характеристику бібліотекам та музеям Індії?
12. Дайте характеристику бібліотекам та музеям Пакистану?

Тема 14. Країнознавча характеристика Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону. Китай. Японія.

1. Загальна країнознавча характеристика Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону.
2. Проблеми та перспективи розвитку країн Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону.
3. Країнознавча характеристика Китаю та Японії.

Рекомендована література: 1-9, 11-13, 15-20, 22, 25-28

Ключові поняття: географічне положення країн регіону, склад території регіону, політична карта регіону, цивілізаційні відмінності регіону, природно-ресурсний потенціал регіону, господарство регіону, туристичні об'єкти регіону, транспорт регіону, зовнішньоекономічні зв'язки регіону, культура та традиції країн регіону, бібліотеки та музеї Китаю, бібліотеки та музеї Японії.

Азійсько-Тихоокеанський туристичний регіон включає полярні типи країн. З одного боку – Японія, Австралія і Нова Зеландія, які належать до світових економічних лідерів та найбагатших країн з високим рівнем розвитку, а з іншого Афганістан, Непал, Шрі-Ланка, М'янма, Бангладеш, Папуа - Нова Гвінея, які належать до найбідніших держав світу. Туристичні ресурси регіону відзначаються надзвичайним багатством і різноманіттям. Це стосується як природних, так і суспільних та подієвих ресурсів. На виїзні потоки визначальний вплив має Японія. Стрімко завойовують туристичний ринок Таїланд, Індонезія, В'єтнам. Значна кількість країн в Океанії існує за рахунок туризму. Федеративні Штати Мікронезії, Палау, Фіджі вже тривалий час

асоціюються у західного споживача із туристичним «раєм» – блакитні лагуни з чистою водою і теплим піском пляжів, коралові рифи, екзотична флора і фауна манять тисячі мандрівників.

Північно-Східноазійський туристичний район: Китай - Монголія - Південна Корея - Північна Корея - Тайвань - Японія. *Південно-Східноазійський туристичний район:* В'єтнам - Індонезія - Камбоджа - Лаос - М'янма - Сінгапур - Таїланд - Філіппіни.

На заваді інтенсифікації використання потужного природного потенціалу Австралії і Нової Зеландії стоїть їх віддаленість від головних споживчих туристичних ринків. Але розвиток круїзного туризму, авіаційного транспорту і цінова політика провідних авіаперевізників з кожним роком все більше нівелюють цей негативний чинник. Австралія і Океанія: Австралія - Вануату - Гуам - Кірибати - Кокосові Острови - Маршалові Острови - Мікронезія - Нова Зеландія - Нова Каледонія - Норфолк - Острів Різдва - Острови Кука - Острови Піткерн - Палау - Папуа - Нова Гвінея - Північні Маріанські Острови - Самоа - Соломонові Острови - Тонга - Тувалу - Уолліс і Футуна - Фіджі - Французька Полінезія.

Південно-Східна Азія розташована на території півострова Індокитай і численних островах Малайського архіпелагу. Країни регіону межують з Південною та Східною Азією, Австралією та Океанією. До складу регіону входять 10 країн: В'єтнам, Таїланд, Малайзія, Лаос, Камбоджа, Індонезія, Філіппіни, Бруней, Сінгапур і Східний Тимор. Південно-Східна Азія з'єднує Євразію з Австралією, розмежовуючи разом з тим басейни Тихого і Індійського океанів. Територію регіону омивають моря, а саме: Південно-китайське і Філіппінське моря Тихого океану, Андаманське море Індійського океану. Через країни Південно-Східної Азії пролягають важливі повітряні і морські шляхи: Малаккська протока має таке ж велике значення для світового судноплавства, як і Гібралтарська протока, Панамський і Суецький канали. Серед держав регіону одна абсолютна монархія - Бруней, три конституційні - Таїланд, Камбоджа, Малайзія, всі інші - республіки. Країни Південно-Східної Азії є також членами ООН. Усі, крім Камбоджі, входять в АСЕАН; Індонезія - в ОПЕК; Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, Бруней, В'єтнам - до блоку Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва.

Природно-ресурсний потенціал. Регіон розташований на півострові Індокитай і гірських районах на півночі від нього, аж до Тибетського нагір'я. Велика острівна частина регіону - Малайська архіпелаг - є найбільшою на Землі групою островів. З майже 15 000 островів архіпелагу тільки 5 мають площу понад 100 тис. км² кожний. Береги Південно-Східної Азії омиваються водами двох океанів - Тихого і Індійського. Зі сходу і півдня Малайська архіпелаг оточують глибоководні западини (жолоба): Філіппінська (10 265 м) і яванська (7729 м). Узбережжя континентальної частини регіону порізано, тут переважають лагунові і вирівняні наносні типи берегів. Острівна частина має більш розчленоване узбережжя. Загальна довжина берегової смуги регіону - майже 67 000 км. На півночі Індокитаю гори, які простягаються у меридіональному напрямку (Аннамські, Кравань, Ассамо-бірманські та інші) досить високі. На півдні Індокитаю в дельтах великих річок і Межигірський западинах розташовані низовини з родючими ґрунтами. У рельєфі Малайського архіпелагу і півострова Малакка переважають гори і височини, які часто переходять у прибережні неширокі заболочені низовини. Тут багато вулканів, у тому числі діючих, лише в Індонезії їх нараховується до 60.

Південно-Східна Азія розташована в екваторіальному (великі частини Малайського архіпелагу) і субекваторіальному (материкова частина) кліматичних поясах. Високі середньорічні температури (+26°C) мають невеликі сезонні коливання (2-3° С). Філіппінські острови страждають від тропічних ураганів - тайфунів. Більшість великих річок материкової частини починаються в межах Гімалайської-тибетської гірської системи. Найбільші річки регіону - Меконг, Хонг, Іраваді, Капуас, Соло. Озер небагато. Найбільш яскравим серед них є озеро Сап.

Надра території досліджені слабо, але розвідані запаси свідчать про багатих покладах **мінеральних ресурсів**. У шельфовій зоні Індонезії, Малайзії і Брунею добувають нафту і газ. Через регіон простягається найбільший у світі металлогенічний «Олов'яний пояс» Азії. Мезозойські відкладення зумовили багаті запаси кольорових металів: олова (в Індонезії, Малайзії та Таїланді), вольфраму (Таїланду, Малайзії). Багатий регіон на мідь, цинк, свинець, молібден, нікель, сурму, золото, кобальт, Філіппіни - на мідь і золото. Нерудні корисні копалини представлені калійною сіллю (Таїланд, Лаос), апатиту (В'єтнам), дорогоцінними каменями (сапфір, топаз, рубін) в Таїланді.

Водні ресурси активно використовують для зрошення земель у всіх країнах. Дефіцит вологи в сухий період року потребує чималих витрат на будівництво іригаційних споруд. Водні

гірські артерії п-ва Індокитай (Іраваді, Менам, Меконг) і численні гірські мови островів здатні забезпечити потреби у електроенергії.

Виключно багаті **лісові ресурси**. Регіон розташований у Південному лісовому поясі, ліси покривають 42% його території. Численні лісові масиви мають Бруней (87%), Камбоджа (69%), Індонезія (60%), Лаос (57%), а в Сінгапурі загальна площа лісів - лише 7% (найнижчий показник в регіоні). Ліси регіону особливо багаті на дерево, яке має дуже цінні властивості (міцність, вогнестійкість, водовідштовхувальну здатність, привабливий колір): струм, сандалове дерево, дерева сімейства бобових, місцеві види сосен, дерево сундри (мангровое), пальми. Завдяки існуванню цінних порід дерев традиційної галуззю є лісова. Через інтенсивне вирубування лісів площа їх щороку зменшується, що погіршує екобаланс. Це зумовлює необхідність природоохоронних заходів, які здійснюються в Індонезії, Малайзії, на Філіппінах і в інших країнах, для збереження унікальних флори і фауни регіону. Регіон багатий на рекреаційні ресурси, які через економічної відсталості деяких країн використовується недостатньо. Базою для розвитку туристичної галузі є унікальні й мальовничі екваторіальні ландшафти, курортні зони узбережжя, історико-архітектурні пам'ятки різних епох, екзотика сучасного життя та традиції різних народів.

Населення. На території регіону живе 482 500 000 чоловік. Максимальна чисельність - в Індонезії, мінімальна - у Брунеї. За кількістю жителів країни дуже контрастні. У Південно-Східній Азії завжди були високими показники природного приросту населення - у середньому 2,2% на рік, а в окремих випадках - до 40%. Дитяче населення (до 14 років) складає 32%, особи похилого віку - 4,5%. Жінок більше, ніж чоловіків (50,3 та 49,7% відповідно).

Расовий склад. Переважна більшість населення належить до перехідних типів між монголоїдної та австралоїдної расами. Збереглися не змішані з монголоїдами «чисті» австралоїдних групи: ведоїди (Малаккська п-ів), близькі до папуасам жителі Східної Індонезії, негрітоскій тип (на півдні п-ва Малакка і на Філіппінах).

Етнічний склад. Тільки в найбільшій країні регіону - Індонезії живе понад 150 народностей. У Таїланді, В'єтнамі, Камбоджі, Лаосі понад 2/3 жителів представлені сіамцями (або тай), в'ється, кхмерами, лао і бірманцями. У Малайзії до половини населення - близькі за мовою малайські народи. Найбільш змішане і різномовне населення Сінгапуру - це вихідці із сусідніх азійських країн (китайці - 76%, малайці - 15%, індійці - 6%). У всіх державах найбільш найчисельнішою національною меншиною є китайці. У регіоні представлені мовні сім'ї: китайсько-тибетська (китайці в Малайзії та Сінгапурі, бірманці, карени в Таїланді); тайська (сіамці, лао); австро-азійська (в'єтнамці, кхмери в Камбоджі); Австронезійські (індонезійці, філіппінці, малайці); папуаські народності (у східній частині Малайського архіпелагу і на заході о. Нова Гвінея).

Релігійний склад. Етнічний склад та історична доля народів регіону зумовили його релігійну мозаїчність. Найбільш поширеними є такі конфесії: буддизм - у В'єтнамі (махаяна - найбільш лояльна форма буддизму, співіснує з місцевими культурами), в інших буддійських країнах - хінаяна); іслам сповідують майже 80% населення Індонезії, Малайзії, частково на Філіппінах; християнство (католицизм) є основною релігією Філіппін (наслідок іспанської колонізації), частково в Індонезії; індуїзм особливо виражений на о. Балі в Індонезії. Аборигени країн Південно-Східної Азії широко сповідують місцеві культури.

Населення розміщене вкрай нерівномірно. Максимальна щільність - на о. Ява, де проживає до 65% населення всієї Індонезії. Більшість жителів Індокитаю проживає в долинах річок Іраваді, Меконг, Менама, тут щільність населення досягає 500-600 чол./км², а в деяких районах - до 2000. Гірські околиці півострівних держав і більшість невеликих островів заселені дуже слабо, середня щільність населення не перевищує 3-5 чол./км². А в центрі о. Калімантан і на заході о. Нова Гвінея є незаселені території. Високим є питома вага сільського населення (майже 60%). Останніми десятиліттями внаслідок міграції сільських жителів і природного приросту збільшується кількість міського населення. Швидко ростуть, перш за все, великі міста, майже всі з них (за винятком Ханоя і Бангкока) виникли в колоніальну епоху. У містах мешкає понад 1 / 5 жителів (Лаос - 22, В'єтнам - 21, Камбоджа - 21, Таїланд - 20% і т.п.), тільки в Сінгапурі вони становлять 100%. Взагалі це один з найменш урбанізованих регіонів світу. Міста-мільйонери, як правило, є портовими або припортовими центрами, які сформувалися на основі торговельної діяльності. Міські агломерації регіону: Джакарта (10,2 млн. чоловік), Маніла (9,6 млн.), Бангкок (7,0 млн.), Янгон (3,8 млн.), Хошімін (колишній Сайгон, 3,5 млн.), Сінгапур (3 млн.), Бандунг (2,8 млн.), Сурабая (2,2 млн.), Ханой (1,2 млн.) і інші. Трудові ресурси. Налічують понад 200 млн. осіб, з яких 53% зайнято в сільському господарстві, 16% - у промисловості, інші задіяні в сфері послуг..

Загальна характеристика господарства. Протягом післявоєнного часу роль країн Південно-Східної Азії в світі неухильно зростає. Це обумовлено вигідним географічним і військово-стратегічним положенням країн, багатими природними ресурсами, динамічним політичним та економічним розвитком. За напрямками суспільно-економічного розвитку регіон неоднорідний. Після Другої світової війни країни його розкололися на 2 групи: В'єтнам, Лаос, Камбоджа орієнтувалися на командно-адміністративну модель розвитку, а країни АСЕАН (Малайзія, Індонезія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, Бруней) - ринкову. Останні домоглися в другій половині ХХ ст. відчутних економічних результатів, які позитивно позначилися і на соціальних параметрах життя населення. З другої половини 80-х років колишні соціалістичні держави Південно-Східної Азії почали перехід до ринку, але і зараз вони залишаються найменш розвинутими країнами світу. Малайзія і Таїланд належать до групи нових індустріальних країн (НІС) «другої хвилі», а Індонезія і Філіппіни - до НДС «третьої хвилі» (із середнім рівнем доходів на душу населення від 500 до 3000 дол.) Сінгапур і Бруней - країни з високим рівнем цього показника (понад 3000 дол.). Таких результатів економічного розвитку вони досягли за рахунок різних факторів. Наприклад, Бруней є провідним нафтоекспортером, отримуючи понад 84% прибутку від експорту нафти. Сінгапур є потужним центром торгівлі, маркетингу, послуг і розробок новітніх технологій, є найважливішим транспортним і комунікаційним вузлом.

У більшості країн регіону склалися могутні фінансово-промислові монополістичні групи, діяльність яких, як правило, пов'язана з інтересами іноземного капіталу. Провідними представниками сфери великого бізнесу і фінансів є монополістичні об'єднання «Айлла» і «Соріано» на Філіппінах, «Варінгін» в Індонезії, сімейний конгломерат Куок в Малайзії, група «Бангкок банк» у Таїланді та інші. Вирішальну роль у формуванні промислово-експортної спеціалізації країн регіону зіграли ТНК. Проникнення в економіку ТНК почали з областей легкої промисловості (текстильна, швейна, взуттєва). Найсильніші позиції в них мають японські та американські ТНК. Наприклад, у Малайзії 15 японських текстильних ТНК контролюють 80% виробництва області. Серед них - «Торей», «Тойобо», «Юнітіка», «Канебо» та інші. Нині таеож створено розвинуту експортно-промислову базу по випуску компонентів побутової електроніки, телекомунікаційного обладнання. Серед країн з ринковим господарством Малайзія є третім виробником напівпровідників, Таїланд - важливим центром випуску інтегральних схем. Але домінують в цих областях ТНК США та Японії: ІВМ, «Дженерал електрик», ІТТ, «Х'юлет Паккард», «Тошіба», «Акаї», «Соні», «Шарп». Західноєвропейські ТНК також широко представлені в Південно-Східній Азії: «Роберт Бош», «Філіпс», «Ерікссон», «Оліветті» тощо. У створенні автомобільних підприємств активну участь іноземного капіталу, переважно японського.

У МГПП регіон представлений областями добувної промисловості, насамперед з торгівлі і олововидобувної. Добре розвинені вирощування гевеї та виготовлення натурального каучуку. Регіон є одним з провідних у світі з вирощування рису, кокосової пальми. Найважливішою областю спеціалізації є заготівля і експорт тропічного дерева. Наявність у Сінгапурі одного з найбільших у світі портів і великого аеропорту забезпечує йому статус важливого транспортно-посередницького центру регіону. Деякі країни, особливо Таїланд, Сінгапур, мають досить сильні позиції у сфері туристичного бізнесу.

Промисловість. Промисловість в цілому в регіоні забезпечує 32% сукупного ВВП, займаючи 2-е місце після сфери послуг. **Гірничодобувна промисловість.** Велика частина її продукції перед вивезенням проходить первинну обробку. Важливе експортне значення має видобуток олова і вольфраму: Малайзія, Таїланд та Індонезія дають 70% світового виробництва олова, Таїланд - другий у світі виробник вольфраму. У Таїланді добувають і обробляють дорогоцінний камінь (рубіни, сапфіри). **Паливно-енергетична промисловість.** Регіон відносно добре забезпечений електроенергією. У 1994 р. була введена в дію найбільша в регіоні ГЕС «Хоабінь» (В'єтнам). В Індонезії функціонує єдина в регіоні геотермальна електростанція. На базі нафтопереробних заводів розвивається нафтохімія. У М'янмі і Індонезії працюють на власній сировині, філіппінські, малайські і сінгапурські заводи - на індонезійській та близькосхідній нафти. Сінгапур - 3-ій за розміром центр нафтопереробки в світі після Х'юстона і Роттердама.

Кольорова металургія. У її розвитку головну увагу приділяють будівництву нових та модернізації діючих заводів, особливо в Таїланді, Малайзії, Індонезії, В'єтнамі. Заводи Малайзії, Філіппін і Сінгапуру переробляють боксити з Малайзії, Таїланду, Індонезії. На базі місцевої сировини працюють одні з найбільших у світі оловоплавильні заводи в Малайзії (забезпечує 28% світового експорту цього металу), Індонезії (16% світового експорту) і Таїланду (15%). Мідеплавильний комбінат діє на Філіппінах.

Електронна та електротехнічна промисловість. Спеціалізується на складанню побутової техніки, виробництві плат, мікросхем. Малайзія є одним з найбільших у світі виробників напівпровідників, інтегральних схем, кондиціонерів, радіо-і телевізійної апаратури. Електротехнічні та радіоелектронні підприємства працюють у Таїланді, Індонезії, Сінгапурі. У Сінгапурі активно розвиваються наукомісткі галузі високих технологій, електронного телекомунікаційного обладнання, біотехнологій, лазерної оптики, виробляють високочутливі комп'ютерні диски, побудований завод, який виготовляє апаратуру для космічних апаратів. За рівнем комп'ютеризації та впровадження роботів Сінгапур займає 2 - е місце в Азії після Японії (зокрема, 84% сінгапурських фірм оснащені комп'ютерною технікою).

Електронна промисловість у країнах АСЕАН знаходиться під контролем американських і японських компаній («Х'юлет Паккард», «Нешнл», «Фудзіцу» тощо), які домагаються зниження витрат виробництва за рахунок використання дешевої робочої сили.

Автомобільна промисловість. Автосборка займаються філії японських фірм у Малайзії (180 тис. легкових автомобілів щорічно) і Таїланді. Власні програми з розвитку авіаційної промисловості мають Індонезія, Малайзія і Сінгапур, які все більше купують ноу-хау, які дають їм можливість не тільки самим обслуговувати літаки, але і розробляти окремі їх деталі.

Судноремонт і суднобудування. Ця область належить до міжнародної спеціалізації в Сінгапурі, на верфях якого будують танкери тоннажем до 500 тис. т. Сінгапур займає 2-е після США місце в світі по виробництву пересувних бурових приладів для розробки нафти на морському шельфі.

Хімічна промисловість. Значний розвиток отримала на Філіппінах, в Індонезії, Таїланді, Малайзії. У Сінгапурі функціонують найбільші в Азії заводи з випуску етилену, пропілену і пластмас. Все більшого значення мають Індонезія як виробник кислот і компонентів мінеральних добрив, Малайзія як виробник побутової хімічної продукції та отруйних хімікатів, лаків і фарб. Знаходиться один з найпотужніших комплексів з виробництва каустичної соди.

Швейна, текстильна і взуттєва галузі промисловості. Це традиційні області для регіону, найбільше розвинені в Малайзії і Таїланді, які на 50-80% контролюються японськими й американськими ТНК.

Заготівля деревини. Останнім часом різко збільшилася і зараз становить 142 300 000 м³ щорічно. Дерева багатьох порід мають виняткові міцність і колір, тому їх застосовують в обрамленні інтер'єрів, в меблевій промисловості, суднобудуванні.

Кустарне виробництво і народні ремесла. В Індонезії - виготовлення карбованих виробів зі срібла, керамічного посуду, плетених циновок, художнє різьблення по кістці.

Сільське господарство. Сільське господарство регіону недостатньо забезпечено земельними ресурсами з-за високої щільності населення. Субтропічне і тропічне землеробство складає основу господарства всіх країн. Південно-Східна Азія - найбільший в світі регіон з вирощування рису, врожаї його збирають по 2-3 рази на рік (1/4 світового виробництва). Головними культурами в регіоні також є: - кокосова пальма - на регіон припадає 70% їх світового виробництва, на Малайзію - до 49%; - гевея - до 90% світового виробництва натурального каучуку припадає на країни регіону (Малайзія - 20% світового виробництва, Індонезія, В'єтнам); - цукровий очерет (особливо Філіппіни і Таїланд); - чай (Індонезія, В'єтнам); - прянощі (повсюдно); - орхідеї (Сінгапур - світовий лідер по їх вирощуванню); - бавовна, тютюн (в сухий сезон вирощують країни, розташовані на півночі регіону); - кава (Лаос). Помітними виробниками та експортерами ананасів є Таїланд, Малайзія, Філіппіни і В'єтнам. В Індонезії і Малайзії вирощують перець. Культивують саго, маниок, какао, арахіс, овочі і фрукти, джут і т.п. Тваринництво розвинене слабо через дефіцит пасовищ. Свиней не розводять мусульманські народи. Повсюдно поширено морське і річкове рибальство. Таїланд експортує також різноманітні види тропічних рибок, призначених для акваріумів.

Транспорт. Транспорт регіону розвинений нерівномірно. Нечисленні залізні дороги пов'язують основні райони із столицями. Останнім часом швидкими темпами розвивається автомобільний транспорт. Головну роль у всіх країнах відіграє водний транспорт, в півострівних - річковий, острівних - морський. Важливе значення у транспортному комплексі має Малаккська протока (довжина його - 937 км, найменша ширина - 15 км, найменша глибина на фарватері - 12 м). Для перевезень між островами використовують і вітрильники. Власні торговельні флоти мають Сінгапур, Таїланд, Індонезія. Сінгапурський порт є одним з найбільших у світі за сумарним вантажному обороту і третім після Роттердама і Сянгану з обробки морських контейнерів. Великими портами є Хошімін, Хайфон, Дананг (В'єтнам), Джакарта, Сурабая (Індонезія), Куантан, Клан, Кота-кіна-балу (Малайзія), Бангкок (Таїланд) тощо. Істотно прогресує

в регіоні авіатранспорт. Функціонують 165 аеропортів. Протягом останніх років лідирує в світі за якістю обслуговування і ефективності роботи аеропорт Чанг (Сінгапур). Основні рейси між внутрішніми аеропортами здійснюють національні авіакомпанії «Гаруда» (Індонезія), «Сінгапур Ейрлайнз» (Сінгапур). Головні залізничні та шосейні шляхи з'єднують порти країн з їх внутрішніми районами і обслуговують переважно зовнішньоекономічні зв'язки.

Основними центрами **туризму** є Малайзія (6,5 млн. туристів щорічно), Сінгапур (5,8 млн.), Таїланд (5,7 млн.), а найбільш привабливими туристичними містами - Бангкок, Сінгапур («**Азія** в мініатюрі», «**Азія** на один мить »).

У список ЮНЕСКО занесено 24 об'єкти:

- У В'єтнамі (4) - архітектурні пам'ятки середньовічної столиці Хюе і затоки Ха, середньовічний р. Хой і ін;

- В Індонезії (6) - храми Борободур і Прамбанан, національні парки Комодо, Лорец і Уджунг та ін;

- У Камбоджі (1) - храмової комплекс Ангкор-Ват XII ст.;

- У Лаосі (2) - колишня королівська резиденція Луангпрабанг;

- У Малазії (2) - національні парки Гунун Мула і Кінабалу;

- У Таїланді (4) - національний парк Тхунгіай-Хуай-Кха-Кхаенг, давні столиці Сукотай і Аютія (XIII-XIV ст.), Археологічні розкопки Бан Чьянг;

- На Філіппінах (5) - океанічний парк «Рифи Туббатаха», церкви епохи бароко, рисові тераси Філіппінських Кордильєр, історичний центр м. Віган і ін

Взагалі туристичний бізнес у регіоні не отримав належного розвитку (крім Сінгапуру і Таїланду). Для пошкваллення іноземного туризму в країнах здійснюються різноманітні заходи (будівництво нових готелів, розширення транспортної мережі туристичних маршрутів тощо).

Східна Азія - найбільший за площею субрегіон Азії (12 млн км²). До його складу входять Китай, Монголія, Японія, Південна Корея та Північна Корея. На півночі країни Східної Азії межують із Росією, на сході мають вихід до морів Тихого океану, на заході та півдні оточені державами Центральної, Південної та Південно-Східної Азії. На території регіону розташована Республіка Тайвань, яка не визнається Китаєм як незалежна держава. Японія - острівна держава, але від материка віддалена неширокими протоками та порівняно невеликим Японським морем, що дозволяє підтримувати тісні зв'язки з материковою частиною. Усі інші країни, крім Монголії, мають вихід до Тихого океану. За державним ладом майже всі країни - республіки, Японія - конституційна монархія.

Головні риси економіко-географічного положення субрегіону:

- через Китай та Монголію проходять найкоротші наземні шляхи з Європи до берегів Тихого океану;

- усі країни (крім Монголії) мають вигідне приморське положення, яке дає можливість використання транспортного, ресурсного та рекреаційного потенціалу Тихого океану. Широкий вихід до тихоокеанського узбережжя з одночасним охопленням глибинних районів материка створює для країн Східної Азії сприятливі передумови для активної участі в зовнішньоекономічних відносинах.

Природно-ресурсний потенціал. Мінеральні ресурси регіону доволі різноманітні, але сконцентровані у материкових країнах. Найгірше забезпечена корисними копалинами Японія. Запаси вугілля є в усіх країнах Східної Азії. Нафта є в Китаї, який разом з КНДР та Південною Кореєю багатий також на гідроресурси. Регіон займає провідне місце у світі за запасами залізної руди, руд кольорових металів (олова, ртуті, молібдену, вольфраму, сурми).

Населення. У Східній Азії проживає 1/4 населення земної кулі. Країни дуже різняться за чисельністю населення. Якщо Китай займає перше місце у світі, Японія випереджає за чисельністю населення ФРН, Францію, Великобританію та Італію, то чисельність населення у Монголії становить біля 2,4 млн. осіб. Усі країни належать до першого типу відтворення населення. За національним складом переважають однонаціональні країни, тільки в КНР, де основну частку населення (95%) становлять представники найбільшого народу хань, проживає понад 60 народностей та етнічних груп.

Середня густина населення становить 100 осіб/км кв. На рівнинах східної частини Китаю (1/3 площі) проживає 9/10 населення, на Корейському півострові густина населення становить понад 250 осіб/км кв., у Японії - понад 300 осіб/км кв., а на Тайвані - понад 500 осіб/км. У той же час густина населення в Монголії та в Тибеті (Китай) становить близько 1-1,5 особи/км кв. Різняться країни і за рівнем урбанізації. В Японії чисельність міського населення становить

близько 80%, у Республіці Корея - 81%, у КНДР - близько 50%, а в Монголії та Китаї переважає сільське населення, хоча за кількістю міст-мільйонерів Китай займає перше місце у світі.

Тривалість життя досить висока - понад 70 років. Лідером за цим показником є Японія - майже 85 років. Специфічна риса населення субрегіону - деяка перевага чоловічого населення.

Загальна характеристика господарства. За рівнем економічного розвитку країни регіону належать до різних типів. Японія - високорозвинута країна, яка вступила в постіндустріальну стадію розвитку і входить до країн «великої сімки». Монголія належить до постсоціалістичних країн перехідної економіки, Китай та КНДР - країни з централізовано керованою економікою, Республіка Корея і Тайвань - нові індустріальні країни, що входять до групи «азіатських тигрів». Країни Східної Азії відрізняються порівняно високою часткою промисловості у структурі ВВП. У Японії, Південній Кореї та Китаї провідна роль належить машинобудуванню, яке спеціалізується на виробництві автомобілів, морських суден, побутової техніки та електроніки. Високий рівень розвитку мають чорна й кольорова металургія, хімічна промисловість. Основу промисловості Монголії складають виробництва з видобутку й переробки мінеральної та сільськогосподарської сировини.

У *сільському господарстві*, за винятком Монголії, суттєво переважає рослинництво з різноманітним набором культур. Основними культурами в субрегіоні є рис та пшениця. За обсягами сільськогосподарського виробництва у Східній Азії лідирує Китай. У Монголії провідне значення має кочове тваринництво (скотарство, вівчарство). На сьогодні Монголія входить до провідних країн світу за поголів'ям худоби в розрахунку на одну особу (приблизно 12 голів на одну особу). *Сфера послуг* відіграє найбільшу роль в економіці Японії та Південної Кореї. Особлива роль тут відводиться банківсько-фінансовій діяльності, інформаційно-технологічним послугам, освіті, науці. Динамічно зростає частка сфери послуг у Китаї. Однією з характерних рис економіки регіону є експортна орієнтація, що зумовлює вагомe місце морського транспорту як для міжнародних, так і для внутрішньорегіональних сполучень.

Країнознавча характеристика Китаю.

Китай - країна, історія державності якої сягає кількох тисячоліть, її народ зробив вагомий внесок у матеріальну та духовну культуру людства. Площа - 9,6 млн. км². Населення - 1,2 млрд. чоловік. Китай належить до найбільш прадавніх цивілізацій, яка увібрала у себе велику кількість держав та культур впродовж 6 тисяч років. Китай має довгу цивілізаційну історію та одну з найстаріших і найскладніших систем письма. До 19 століття він був однією з найпередовіших світових політій і основним культурним центром Східної Азії. Китай - батьківщина багатьох технічних винаходів, які змінили долю людства. Серед них - папір, компас, порох, друкарство.

Китай складається з власне етнічного Китаю (18 історичних провінцій Китайської імперії), Внутрішньої Монголії, Сіньцзяну, Маньчжурії і Тибет - території КНР і Тайваню - території Республіки Китай. Узбережжя континентальної частини Китаю на сході і півдні омивається водами Бохайського, Жовтого, Східно-Китайського і Південно-Китайського морів Тихого океану. У морях, що омивають Китай, розкидано 5 400 островів. Китай межує з Монголією, РФ, Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Афганістаном, Індією, Непалом, М'янмою, В'єтнамом, Бутаном, Лаосом, Північною Кореєю. Китай має багато різноманітних ландшафтів. Гори і плато переважають на заході, а низини - на сході і південному сході. В результаті цього, основні річки течуть з заходу на схід, включаючи великі річки Хуанхе, Янцзи, Амур, а деякі - на південь (Річка Перлин, Меконг, Брахмапутра). Більшість річок Китаю впадають у Тихий океан. Клімат Китаю різноманітний. Північна зона, яка включає Пекін, особливо дуже холодними зимами. Центральна зона, яка включає Шанхай, є помірною. Південна зона, яка включає Гуанчжоу, характерна субтропічним кліматом. Великі запаси залізної руди і руд легуючих металів для чорної металургії є в більшості провінцій, зокрема - в Північному Китаї, Сіньцзяні та на півдні. Особливо багато родовищ руд поліметалів, олова, сурми, вольфраму, ртуті. Тут є також великі поклади фосфоритів, плавикового шпату, азбесту, різноманітних будівельних матеріалів.

Економіка Китаю функціонує в умовах надлишку робочої сили та прихованого аграрного перенаселення. Відбувається стихійна урбанізація, кількість міст з населенням понад 1 млн. чоловік становить вже більш як чотири десятки. Розміщене населення Китаю нерівномірно. У Східному Китаї на 1/5 території проживає 2/3 населення країни. Половина його зосереджена в приморських районах, західні та північно-західні райони країни з несприятливими природними умовами заселені все ще досить слабо. На Північному Заході і в Тибеті на 1 км² припадає тільки 1-4 чоловіки. Протягом останніх десятиліть у результаті активізації економічного життя країни

посилилися міграційні потоки робочої сили. Вони спрямовані з густозаселених районів Великої Китайської рівнини в провінції Північного, Північно-Східного, Північно-Західного і Південно-Східного Китаю. Зростає також сезонна і маятникова міграції в зонах міст-мільйонерів. Найбільшими містами Китаю є Шанхай (понад 12 млн. чоловік), Пекін (понад 9), Тяньцзінь (8), Чунцін (7), Гуанчжоу, Фучжоу, Чанчунь, Шеньян (всі по 5-6 млн. чоловік), а також Далянь, Ухань, Ціндао та інші.

У Китаї існує більше 100 етносів. Найбільшою етнічною групою *ханьці* (власне китайці) - 91,9 %. Вона неоднорідна і поділяється на ряд етнографічних груп, більшість з яких - це колишні самодостатні етноси, асимільовані китайцями-ханьцями. Більшість мов Китаю належать до сино-тибетської мовної сім'ї, якими розмовляють близько 29 етносів. Існує також декілька основних і малих діалектів власне китайської мови. У Китаї прекрасно співіснують такі релігії, як буддизм, даосизм, конфуціанство, а також християнство та іслам.

Господарський комплекс Китаю. Китай на сьогодні є економічно розвинутою країною, головна частина галузей економіки якого працює на експорт. Основними центрами економічного зростання є дві найбільші економічні зони Китаю Дельта Перлинної річки та Дельта річки Янцзи. Нині за розмірами ВВП та економічним потенціалом Китай входить у першу десятку провідних країн світу. Поряд з традиційними (текстильна, вугільна, металургійна) у КНР виникли і такі нові галузі промисловості, як нафтодобувна і нафтопереробна, хімічна, авіаційна, космічна, електронна. Структура *енергобалансу* зберігає "вугільний" характер. Кам'яне вугілля забезпечує 3/4 потреб в енергії, нафта - близько 1/5. Основні райони видобутку нафти - Північний Схід і шельф. **Чорна металургія** країни спирається на власні запаси залізної руди, легуючих металів і вугілля. Виробництво металу представлене трьома групами підприємств: основу галузі становлять великі комбінати в Аньшані, Ухані, Мааньшані та Баошані, кожний потужністю понад 10 млн. тонн; в другу групу входять півтора десятка заводів середньої потужності, третя група - це численні невеликі металургійні і металообробні заводи провінцій. **Машинобудування** - найважливіша галузь китайської індустрії. Провідне місце тут посідають підприємства, що випускають продукцію воєнного призначення. Налагоджено також виробництво машин і устаткування для різних галузей промисловості, виробництво металорізальних верстатів, автомобілів, тракторів і сільськогосподарських машин. **У хімічній промисловості** особливо вирізняються виробництва воєнної хімії і мінеральних добрив. За виробництвом добрив (понад 20 млн. тонн у перерахунку на вміст корисного компонента) КНР поступається тільки США. **Текстильна промисловість** Китаю за обсягом готової продукції посідає перше місце в світі. Вона дає близько 1/4 світового виробництва бавовняних тканин і 1/10 - тканин із хімічних волокон. Китай є також важливим виробником натуральних шовкових тканин.

Сільське господарство. Китай - велика сільськогосподарська країна. Тут збирають понад 1/3 світового врожаю рису та просяних культур, зосереджено 1/10 світового поголів'я великої рогатої худоби і 2/5 свиней. Китай - один з найбільших у світі виробників кукурудзи, бавовни, сої, чаю, тютюну, м'яса птиці, коконів шовкопряда. **Транспорт.** Найгустіша мережа залізниць, автошляхів, водних комунікацій склалася на Великій Китайській рівнині, де зосереджена більшість населення і господарських об'єктів, та на північному сході. Вона забезпечує вихід до портів на узбережжі, через які здійснюється більша частина зовнішньоторгових перевезень. Найважливіші з них - Шанхай - на сході, Далянь, Цінхуандао, Тяньцзінь та Ціндао - на півночі, Гуанчжоу та Сянганна - на півдні.

Найбільш визначні культурно-історичні пам'ятки Китаю, внесені в Список світової спадщини ЮНЕСКО:

1. Велика Китайська стіна.
2. Імператорський палац Гугун.
3. Інтернет синантропа.
4. Мавзолей імператора Цинь Шихуанді і «теракотова армія» - результат високого розвитку культури Китаю.
5. Гроти Могао в Дуньхуані.
6. Гірський курорт і храми Ченде.
7. Будинок, храм і могила Конфуція в Цюйфу.
8. Древній архітектурний комплекс на горі Удан.
9. Палац Потала - особлива цінність в культурі Китаю.
10. Мальовнича місцевість гори Лушань.
11. Місто Ліцзян.

12. Древнє місто Піняо.
13. Класичні сади міста Сучжоу – спадщина культури.
14. Літній палац.
15. Храм Неба – невідємна частина Китаю.
16. Різьблені скульптури в Дацзу.
17. Гора Тайшань.
18. Гора Хуаншань.
19. Гора Емей і Великий Будда в Лешане – важлива складова культури Китаю.
20. Гора Уі.

Бібліотеки Китаю. *Національну бібліотеку в Кунї* було засновано в 1909 році як «Бібліотеку столичних учительських палат» за погодженням з тронем і урядом останньої китайської династії Цин. Після Сїньхайської революції 1911 року «Столичні вчительські палати» були перейменовані в Пекїнський університет, а бібліотека в серпні 1912 року була передана Міністерству освіти і відкрита для відвідувачів. У 1916 році на неї були покладені функції головної бібліотеки країни. У 1928 році бібліотека одержала статус Національної. У грудні 1998 року Державна рада затвердила зміну назви бібліотеки на «Чжунго гоцзя тушугуань» (Національна бібліотека Китаю). Відповідно до закону про друк від 1930 року Національна бібліотека стала реєструвати китайську друковану продукцію. До моменту проголошення КНР у фондах бібліотеки налічувалося не менш як півтора мільйона документів. З 1987 року бібліотека займає 13 нових споруд загальною площею 140 тисяч м². Крім основного книгосховища та службових приміщень, є 33 читальні зали, розраховані на 3000 місць. Також є зали мікрофільмів, аудіо, відео матеріалів. Щодня бібліотеку відвідують понад 7 тисяч чоловік. Інформаційно-пошуковий процес повністю автоматизовано.

Бібліотека нараховує понад 27 млн. одиниць зберігання. Серед особливо цінних експонатів - 35-тисячна колекція панцирів черепах та кісток різних тварин, на які були нанесені тексти, а також естампи, отримані з відбитків на унікальних колодах, на бронзі та на камені XVI ст. до н. е., а також багато інших національних раритетів, серед яких понад 280 тисяч рідкісних книг епохи Тан, перші ксилографічні видання та тексти на шовку, шедеври давньої каліграфії та величезна енциклопедія «Юнле Дадянь», яка складається з 23 тисяч томів, стародавні карти й атласи. Щорічно фонди бібліотеки зростають на 500-600 тисяч примірників. Національна бібліотека Китаю є універсальною науковою бібліотекою, національним сховищем публікацій, національним бібліографічним центром, Національним центром мережі бібліотечно-інформаційних і науково-технічних бібліотек і Центром розвитку. Загальна площа бібліотеки займає 170 000 квадратних метрів, займаючи п'яте місце серед світових бібліотек. Бібліотека займає п'яте місце серед бібліотек світу. У колекції налічувалося 270 000 томів рідкісних книг, 1 600 000 томів стародавніх книг. Бібліотека не тільки має найбільшу колекцію китайських книг у світі, але і найбільшу колекцію матеріалів іноземними мовами в країні.

У китайському місті Тяньцзінь відкрилася *публічна бібліотека* з унікальним дизайном. Величезна п'ятирівнева бібліотека спроектована нідерландською компанією MVRDV у співпраці з Інститутом містобудування і дизайну міста Тяньцзінь. Площа будівлі - понад 34 тисячі квадратних метрів, тут можна вмістити до 1,2 мільйона книг. Бібліотека розташована в культурному районі Бінхай, і завдяки оригінальному інтер'єру, виконаному у формі гігантського ока, отримала назву Око Бінхая. Ряди книжкових полиць тут розташовані каскадом навколо великої сфери, що світиться. На першому і другому поверсі бібліотеки розмістилися читальні зали і зони відпочинку, на верхніх рівнях - конференц-зали, офіси, комп'ютерні класи й аудіо-кімнати. У підземному рівні бібліотеки розташувалися книжкове сховище і величезний архів.

Національний музей Китаю - найбільший музей країни (70 000 м²) і найвідвідуваніший музей у світі. Розташований в східній частині площі Тяньаньмень в Пекіні, знаходиться у відомстві міністерства культури КНР і має на меті збереження та популяризацію китайського мистецтва та історії. Музей об'єднує в собі два інших музеї- Музей Китайської революції в північному крилі будівлі і Національний музей китайської історії в південному крилі. Обидва почали функціонувати в 1959, коли до десятирічного ювілею утворення КНР для них побудовано окрему будівлю. Воно має 313 метрів в довжину, 149 метрів в ширину і 40 метрів у висоту (4 поверхи), фасад прикрашений 11 колонами. У музеї зберігається понад 620 000 цінних експонатів, що охоплюють історію держави за більш ніж 5000-річний період. Окремі експонати мають відношення до доісторичних часів, наприклад, Юаньмоуська людина віком 1,7 мільйона років. Серед найважливіших експонатів музею варто відзначити наступні: жертвний триніжок

Дін віком 3000 років (династія Шан) і вагою 833 кг, який є найбільшим в світі бронзовим виробом античності; квадратний бронзовий посуд для вина, прикрашений зображеннями чотирьох овечих голів (династія Шан); позолочений бронзовий ярлик в формі тигра (династія Цинь); нефритовий похоронний костюм із золотою тасьмою віком 2000 років (династія Хань); велика колекція триколірних санкай (династія Тан) і керамічних виробів (династія Сун).

Країнознавча характеристика Японії.

Японія - острівна держава в Східній Азії. Розташована на Японському архіпелазі, межує з Японським морем на заході й Тихим океаном на сході, також простягається від Охотського моря на північному сході до Східно-Китайського та Філіппінського морів на південному заході. Будучи частиною Тихоокеанського вогняного кола, Японія охоплює архіпелаг з 6 852 островів; п'ятьма основними островами, з півночі на південь є Хоккайдо, Хоншю, Шікоку, Кюшю та Окінава. 70-80 % поверхні островів вкривають ліси і гори, непридатні для сільського господарства, промисловості чи мешкання через часті тайфуни, зсуви і землетруси.

Японія - одна з найбільш густонаселених та урбанізованих країн світу. Найбільша урбанізована територія - Велике Токіо, зосереджена на столиці, Токіо, яка є найбільш населеним мегаполісом у світі, де проживає понад 38 мільйонів людей. З населенням у 126,2 мільйона, Японія є одинадцятою найбільш населеною країною світу. Японія посідає 19 місце за щільністю населення у світі. Більшість населення сконцентровано у прибережних зонах та на рівнинах. Археологічні дані свідчать, що Японія була заселена ще в період пізнього палеоліту. Перші згадки про країну з'являються в китайських текстах з I століття нашої ери. Японія посідає 10-е місце у світі за чисельністю населення, яке становить близько 127 мільйонів осіб. Столиця країни, Токіо, нараховує понад 8 мільйонів мешканців (агломерація нараховує понад 30 мільйонів мешканців і є найбільшою у світі). Японія - мононаціональна країна. Близько 90 % населення становлять етнічні японці. Окрім них, у державі мешкають корінні меншини - айни та рюкюсці. Японія посідає «дуже високе» місце в індексі людського розвитку; її громадяни користуються високими якістю вищої освіти та найдовшою тривалістю життя у світі.

Економіка Японії одна з найрозвиненіших економік світу. За розміром ВВП і обсягом промислового виробництва Японія займає третє місце серед країн світу після США і КНР. Вона випереджає інші азійські держави за рівнем розвитку промисловості, основні галузі якої: чорна та кольорова металургія, силове електричне обладнання, суднобудівна та автомобільна промисловість, електронне та електрокомунікаційне обладнання, приладобудування, нафтохімічна, харчова, текстильна та легка промисловість. Японія - провідна країна в галузі наукових досліджень, зокрема, технології, устаткування для машин і біомедичних досліджень. Майже 700 000 дослідників отримують \$130-мільярдний бюджет на наукові дослідження, він третій за величиною у світі. Японія є світовим лідером в галузі фундаментальних наукових досліджень, здобувши п'ятнадцять лауреатів Нобелівської премії у галузі фізики, хімії та медицини, три Медалі Філдса, і одну Премію Гаусса. Деякі з найвідоміших технологічних вкладів Японії є в галузі електроніки, автомобілів, машин, сейсмостійкого будівництва, промислової робототехніки, оптики, хімії, напівпровідників і металів. Японія також є світовим лідером із виробництва й використання робототехніки, вона володіє більше половини промислових роботів у світі. Агентство аерокосмічних досліджень Японії (JAXA) - це космічне агентство Японії, воно проводить космічні, планетарні та авіаційні дослідження й розвиває ракети та супутники, є учасником Міжнародної космічної станції: японський експериментальний модуль Кібо (Kibo) був доданий до станції під час рейсів космічних шаттлів у 2008 р. Плани Японії в освоєнні космічного простору включають: запуск космічного зонда до Венери, Акацукі, ВеріColombo (2013 р.) і будівництво місячної бази до 2030 р.

У культурному плані, Японія славиться своїм мистецтвом, кухнею, музикою та популярною культурою, яка включає в себе відомі галузі коміксів, анімації та відеоігор. Культура Японії має велику кількість культурних надбань. Серед них прекрасні зразки образотворчого мистецтва давнини, шедеври архітектури і скульптури, світові пам'ятники японської поезії, літератури та драматургії, пам'ятки садового будівництва тощо. Поряд з ними існує багата спадщина японської культури релігійної та філософської думки, так званих культурних надбань.

Бібліотеки Японії. **Національна парламентська бібліотека Японії** - центральна державна бібліотека Японії. Розташована в кварталі Нагата району Тійода метрополії Токіо. Заснована 1948 року згідно з законом Японії про Національну парламентську бібліотеку на базі Імперської бібліотеки Японії в Уено. Призначена для використання депутатами

японського Парламенту, а також громадянами Японії й інших країн. Єдина японська бібліотека, яка згідно з законом зберігає усі японські друковані видання, аудіо та відеозаписи, опубліковані після Другої світової війни. У 1986 році бібліотека отримала новий корпус, з 8 підземельними і 4 наземними поверхами, сховище якого розраховано на 7,5 млн книг. У жовтні 2002 року бібліотека відкрила в науковому місті Кансай Кансайський відділ, в якому розміщена база даних електронної бібліотеки. В приміщенні колишньої Імперської бібліотеки з 2000 року знаходиться інший відділ - перша в Японії міжнародна дитяча бібліотека.

Згідно з японським законодавством японські видавці зобов'язані надсилати до Національної парламентської бібліотеки усю продукцію, яку вони публікують. Ця умова дозволяє їй постійно мати найкращі фонди з японістики у світі. Усі книги і періодика упорядковується бібліографічному збірнику «Японська бібліографія», який видається щорічно колективом бібліотеки. Остання також здійснює обмін державними виданнями з центральними бібліотеками США та Великої Британії. Для упорядкування бібліографії використовуються магнітні плівки, а з 1971 року - комп'ютерні технології. Пошук в фондах бібліотеки здійснюється за допомогою швидкісної системи JAPAN/MARC.

Національна парламентська бібліотека Японії складається з 1 центрального і 27 дочірніх спеціалізованих відділів, що включають у себе рідкісні Бібліотеку Тойо та Міжнародну дитячу бібліотеку. Центральний відділ має у своєму складі Службу перевірки законопроектів, у якій працюють спеціалісти в галузях юриспруденції, політики і економіки, та служби збору, опрацювання, обслуговування друкованих видань. Бібліотека відкрита для широкого кола громадян, розрахована на 1100 сидячих місць, надає бібліографічні консультації, а також здійснює обмін матеріалами з громадськими, міськими, університетськими бібліотеками Японії. Вона є членом Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ і бере участь у міжнародних дослідженнях з бібліотечної справи. Фонди бібліотеки нараховують 489 тисяч книг, 420 тисяч карт, 470 тисяч відео та аудіозаписів, 167 тисяч періодичних видань.

Музеї Японії. *Національний центр мистецтв* - музей у Токіо. Є спільним проектом міністерства освіти, культури, спорту, науки і технологій Японії та незалежної адміністративної установи Національний музей (юридичної особи, створеної японським урядом у 2001 році шляхом злиття трьох раніше незалежних національних музеїв - Токійського національного музею, Національного музею Кіото, і Національного музею Нара). Музей розташовується на місці, яке до 2007 року займав науково-дослідний центр Токійського університету. Загальна площа виставкових просторів - 14 000 м². Входить у першу двадцятку найбільш відвідуваних художніх музеїв світу. Розташовується поблизу станції Ногідзакі лінії Тієда токійського метрополітену. На відміну від інших національних музеїв Японії, Національний центр мистецтв не має постійної експозиції та не має кураторів. Функціонує за принципом німецьких музеїв кунстхалле, що передбачає проведення тимчасових виставок організованих спонсорами й іншими музеями.

Національний Музей Нара був заснований 1889 року як Імперський музей Нара. Будівля музею була збудована в західному стилі періоду Мейдзі. Перша виставка в ньому відбулася 1895 року. Під сучасною назвою музей відомий з 1952 року. Додаткова будівля музею була побудована 1973 року. Музей відомий своєю колекцією мистецтва буддизму, включно з зображеннями, скульптурами та вівтарними предметами. В музеї представлені твори мистецтва з храмів та вівтарів довкола міста Нари. Предмети, які зберігаються у коморі Сьосоїн, виставляються в музеї щороку восени. В колекції музею перебувають Адський свиток, мандала «Jōdo mandara-zu» (11-12 ст.), та скульптура сидячого будди-цілителя Якусі (9-те ст.).

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Оцініть географічне положення країн регіону?
2. Проаналізуйте природно-ресурсний потенціал країн регіону?
3. Проаналізуйте народонаселення країн регіону?
4. Дайте загальну характеристику господарства країн регіону?
5. Оцініть розвиток транспорту країн регіону?
6. Проаналізуйте розвиток зовнішньоекономічних зв'язків регіону?
7. Проаналізуйте розвиток туристичної галузі країн регіону?
8. Дайте порівняльну характеристику провідним країнам регіону (Китай, Японія)?
9. Дайте оцінку бібліотекам та музеям Китаю?
10. Дайте оцінку бібліотекам та музеям Японії?

Тема 15. Країнознавча характеристика Американського туристичного макрорегіону.

Північна Америка. США. Канада.

1. Загальна країнознавча характеристика Американського туристичного макрорегіону.
2. Проблеми та перспективи розвитку країн Американського туристичного макрорегіону.
3. Країнознавча характеристика США та Канади.

Рекомендована література: 1-12, 14, 16-20, 22, 26, 30

Ключові поняття: географічне положення країн регіону, склад території регіону, політична карта регіону, цивілізаційні відмінності регіону, природно-ресурсний потенціал регіону, господарство регіону, туристичні об'єкти регіону, транспорт регіону, зовнішньоекономічні зв'язки регіону, культура та традиції країн регіону, бібліотеки та музеї США, бібліотеки та музеї Канади.

Американський туристичний регіон посідає третє місце у світі за кількістю міжнародних туристичних прибуттів. У межах регіону домінує Північна Америка – майже 70 % туристів приїждить до США, Мексики та Канади. Усі основні потоки в цьому регіоні починаються і закінчуються в США. Між США та Мексикою сформувався найбільш потужний світовий міждержавний туристичний потік – близько 20 млн. осіб. Туристів приваблюють унікальні природні об'єкти, національні і тематичні парки, міста з хмарочосами, музеї із багатими колекціями художніх творів та інші атракції. *Північноамериканський туристичний район:*

США - Канада - Мексика. Район виділяється надзвичайно високим рівнем розвитку внутрішнього туризму. У США щороку здійснюється близько 1 млрд. Подорожі та активний відпочинок стали невід'ємним елементом культури американців, що відбилося і на виробництві – індустрія туризму стала найбільшим експортером послуг і галуззю, де зосереджена найбільша кількість підприємств. *Центральноамериканський туристичний район:* Беліз - Гватемала - Гондурас - Коста-Рика - Нікарагуа - Панама - Сальвадор. *Південноамериканський туристичний район:* Аргентина - Болівія - Бразилія - Венесуела - Еквадор - Гайана - Колумбія - Парагвай - Перу - Суринам - Уругвай - Французька Гайана – Чилі.

Переважає більшість держав *Центральної Америки*, які часто називають «банановими республіками», є бідними аграрними країнами. Міжнародний туризм належить до пріоритетних напрямків розвитку 29 національних господарств. Серед природних ресурсів переважають біотичні і ландшафтні, які сконцентровані в національних парках та узбережжя теплих морів із пляжами і кораловими рифами. Культурно-історична складова ресурсів презентована пам'ятками цивілізації майя, музеями, непересічними зразками архітектури іспанської колоніальної доби. Найбільш привабливими туристичними країнами району є Беліз, Коста-Рика, Панама.

Центральна і Південна Америка нині позиціонуються як райони з потужними природними ресурсами, насамперед лісовими, флорофауністичними і ландшафтними, які сприяють інтенсивному використанню екотуристичних технологій. До країн, які реалізують грандіозні екотуристичні проекти належать Бразилія, Перу, Венесуела, Беліз, Гватемала. Латинська Америка у цілому багата на культурно-історичні ресурси. Особливий інтерес у туристів викликають пам'ятки доколумбових часів на території Перу, Мексики та інших країн регіону. *Карибський басейн:* Ангілья - Антильські Острови - Антигуа і Барбуда - Аруба - Багами - Барбадос - Бермуди - Віргінські Острови - Гаїті - Гваделупа - Гренада - Домініка - Домініканська Республіка - Кайманові Острови - Куба - Мартініка - Монтсеррат - Сент-Люсія - Сент-Кітс і Невіс - Тринідад і Тобаго - Ямайка.

Географічне положення. Північна Америка - материк у Західній півкулі. На півдні з'єднується з Південною Америкою, кордон з якою проходить через Панамський перешийок. До Північної Америки часто відносять Центральну Америку. Площа Північної Америки 20,36 млн. км², з островами 24,25 млн. км². Найбільші острови - Гренландія, Канадський Арктичний архіпелаг, Вест-Індія й острови біля західних берегів материка - Алеутські, архіпелаг Олександра, острови Королеви Шарлоти, острів Ванкувер та інші. Північну Америку омивають - на півночі - Північний Льодовитий океан із Гудзоною затокою, на сході та південному сході - Атлантичний океан з Мексиканською затокою, на заході - Тихий океан з Каліфорнійською затокою. Великі півострови: на півночі - Бутія, Мелвіл, на сході - Лабрадор, Флорида, Юкатан, на заході - Каліфорнія, Аляска, Сьюард. Згідно з історичними джерелами, люди прибули у Північну Америку з Азії ще 30 тис. років тому, адже на місці Берингової протоки колись був суходіл. За 8 тис. років до н. е. вони розселилися по всій території. Можливо, що у VIII-IX ст. в Америці побували вікінги,

але офіційно відкрив Америку Х. Колумб у 1492 р. Назву континент отримав від імені відомого мореплавця Америго Веспучі, який дійшов висновку що Америка не є частиною Азії.

Природно-ресурсний потенціал. Рельєф. Побудова поверхні материка асиметрична: західну частину займає гірська система Кордильєр, східну - великі рівнини і невисокі гори. Поверхня західної частини материка розташовується на висоті в середньому близько 1700 м, східна близько 200-300 м. Широкий розвиток платформних структур сприяв формуванню великих плоскогір'їв і рівнин у центральній і східній частинах материка. На півночі і північному сході розташовується Лаврентійська височина. На південь від неї, переважно на території США, знаходяться Центральні рівнини, на заході вони поступово переходять у більш високі (500-1500 м) Великі рівнини, що утворюють велике передгір'я Кордильєр. На північ - низовина Маккензі.

Клімат. Північна Америка розташована в арктичному, субарктичному, помірному, субтропічному, тропічному і субекваторіальному поясах. У Гренландії і східній частині Канадського Арктичного архіпелагу суворий клімат з низькими літніми і зимовими температурами і досить великою кількістю опадів. Північне узбережжя Аляски і західна частина Канадського Арктичного архіпелагу мають більш континентальний арктичний клімат з малою кількістю опадів. Найбільша кількість опадів випадає на південному сході Аляски, на заході Канади і північному заході США (2000-3000 мм, місцями до 6000 мм на рік, переважно узимку і восени). Великі рівнини - 400-600 мм, внутрішні плато і плоскогір'я - місцями менше 100 мм.

Внутрішні води. Північна Америка багата водами. Їй належать найдовша річкова система Землі - річка Міссісіпі з Міссурі, і найбільше скупчення прісної води у Великих озерах. Середній річний стік річок Північної Америки - 8200 км³. Північна частина материка, що піддавалася заледенінню, багата озерами льодовиково-тектонічного походження. У їхньому числі Великі озера, Вінніпег, Вінніпегосис, Манітоба, Велике Невільниче озеро, Велике Ведмеже озеро, Оленяче озеро та інші. У Центральній Америці розташовані великі тектонічні озера Нікарагуа і Манагуа. У Великому Басейні є реліктові озера, найбільше з них - Велике Солоне озеро. На берегових низовинах багато озер лагунового походження. У багатьох районах Кордильєр (на Алясці, у Каскадних горах, у Мексиці, Центральній Америці) знаходяться вулканічні озера.

Природні ресурси. Більшість родовищ *корисних копалин* Північної Америки знаходиться на Канадському щиті і в Кордильєрах. Докембрій Канадського щита включає великі родовища залізних руд (район озера Верхнього, півострова Лабрадор), сульфідних, мідних, нікелевих і уранових руд (північне узбережжя озера Гурон), а також золота (район Поркьюпайн) і кольорових металів; осадовий чохол платформи, в основному по кордону зі складчастими областями, містить численні поклади нафти, газу і кам'яного вугілля (Східні і Західний внутрішні кам'яновугільні басейни Північно-Американської плити). У Кордильєрах відомі численні і місцями великі родовища руд золота, срібла, міді, цинку, свинцю (родовище Пайн-Пойнт), молібдену, вольфраму, ртуті, менш поширені залізні руди. Уздовж Тихоокеанського узбережжя, у Каліфорнії і на Південній Алясці, а також у передгір'ях (Канада) і в східній частині (США) Скелястих гір є значні родовища нафти і газу. До крейдових відкладень Скелястих гір і внутрішніх прогинів Кордильєр у Канаді залягають поклади кам'яного вугілля, а до низів мезозою Скелястих гір - осадові руди урану; у палеозої того ж району - пластові поклади фосфоритів.

Лісові зони займають близько третини території материка; найбільш поширені ліси помірного поясу, представлені підзонами тайги, приокеанічних хвойних, мішаних і широколистяних лісів. У субтропіках ліси представлені двома зонами: вічнозелених мішаних лісів на сході і вічнозелених хвойних лісів на заході. На поверхні морських терас і плато деревостій утворюють вічнозелені дуби, ільми, магнолії і численні види сосни, перевиті ліанами, по долинах рік - ліси з дубів, магнолій, тиси, болотного кипарису. Фауна позатропічної частини материка має значну схожість з фауною аналогічних частин Євразії. На території Північної Америки створено 55 національних парків (у тому числі 19 у Канаді, 27 у США, 6 у Мексиці і 3 на Кубі), у яких поєднуються охорона флори і фауни і добре розвинутий туризм. Найбільш відомі національні парки: Сллоустонський, Великий Каньйон, Йосемітський, Банф, Джаспер, Секвоя, Еверглейдс.

Населення Північної Америки з островами складає близько 500 млн. осіб. Населення Північної Америки сформувалося внаслідок імміграційних процесів і представляє три великі раси. Корінне населення (індіанці, ескімоси) і деякі переселенці з Азії належать до монголоїдної раси; нащадки вихідців Європи - до європеїдної раси; вихідці з Африки є негроїдами. Також на континенті проживають змішані расові групи - метиси, мулати тощо. Більшість мешканців регіону - нащадки іммігрантів з Європи, меншість - з Азії, що переселялися сюди протягом XVI-XIX ст., а також нащадки невільників-негрів, що були завезені до Америки у XVI-XVIII ст. Лише невелику

групу утворюють аборигенні народи - індіанці, ескімоси, алеути. Населення розміщується нерівномірно. Невелика кількість населення живе на вузькій прибережній смугі Гренландії. Деякі острови Канадського Арктичного архіпелагу взагалі безлюдні. Рідко заселені також напівпустельні та пустельні райони заходу. Висока густина населення на островах Карибського моря і материковій частині Центральної Америки - понад 200 осіб на 1 км². Другий район з високою густиною - східна частина материка та територія навколо Великих озер, куди в основному переселялися англійці та французи. Висока густина населення і в окремих районах Тихоокеанського узбережжя, особливо в США.

Країни Північної Америки є важливими суб'єктами політичної й економічної діяльності. Найрозвинутішим інтеграційним угрупованням на континенті є Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА), яку було створено у січні 1994 р. США, Канадою і Мексикою. НАФТА є найбільшою у світі регіональною зоною вільної торгівлі. Країни-учасниці НАФТА зберігають національні митні тарифи у торгівлі з країнами, що розвиваються, а у взаємній торгівлі після перехідного періоду в 10 років (у деяких випадках - 15 років) у цій економічній зоні відбуватиметься вільний товарообіг. Унаслідок реалізації угод усі тарифи і нетарифні бар'єри у торгівлі буде усунуто. Нині більшість місцевих торгових операцій здійснюються відповідно до норм НАФТА і Світової організації торгівлі (СТО).

США і Канада належать до найрозвинутіших країн світу і є учасницями «Великої сімки». Їх економіка представлена різноманітними галузями машинобудування, потужним видобувним комплексом, високорозвинутим ПЕК, хімічною промисловістю, лісовиробничим комплексом, галузями легкої і харчової промисловості. У сільському господарстві важливу роль відіграють вирощування зернових деяких технічних культур. Країни регіону - найпотужніші світові виробники овочів та фруктів, а також є найбільшими у світі постачальниками різноманітних послуг, мають ультрасучасну невиробничу сферу і туристично-рекреаційний комплекс.

Країнознавча характеристика США.

США - конституційна федеративна республіка в Північній Америці, що складається з 50 штатів: Аляски, Гаваїв, 48 штатів на території між Атлантичним і Тихим океанами і між Канадою і Мексикою та федерального (столичного) округу Колумбія. Окрім того, США належать частина Віргінських островів (Американські Віргінські Острови) та Пуерто-Рико у Вест-Індії, Східне Самоа, Гуам, Північні Маріанські Острови та інші острови в Океанії. Площа країни 9 826 675 км² (4 місце у світі). Атлантичне узбережжя переважно представлено низовиною, водночас Тихоокеанське узбережжя - переважно гористе. Приблизно половина території США хребти представлені від тропіків Гаваїв до Полярного кола Аляски. Скелясті гори - вододіл річок, які течуть у Тихий океан і в Мексиканську затоку Атлантичного океану. Скелясті гори на західному краї Великих Рівнин простягаються з півночі на південь через усю країну, досягаючи висот вище 4 300 метрів у Колорадо.

Надра багаті запасами різних природних копалин, зокрема - кам'яне і буре вугілля, залізна і марганцева руда. Кордильєри, плато Колорадо, Великі Рівнини й Примексиканська низовина володіють родовищами мідних, цинкових, свинцевих, срібних, хромітових, ванадієвих, вольфрамівих, молібденових, титанових, поліметалевих, уранових, ртутних руд, золота, сірки, фосфатів й іншої хімічної сировини. Оскільки країна розташована на великій території, в ній представлені практично всі кліматичні зони - від арктичного клімату на півночі Аляски до тропічного в штаті Гаваї і на півдні Флориди. Міссісіпі (з притокою Міссурі) - одна з найдовших річкових систем планети - протягнулася на 6420 км. Інші великі річки США: Гудзон, Міссісіпі, Міссурі, Колорадо, Колумбія, Снейк, Ріо-Гранде, Огайо. На межі з Канадою розташовані Великі озера - Верхнє, Гурон, Мічиган, Ері, Онтаріо.

Сполучені Штати - одна з найбільш етнічно строкатих і мультикультурних країн у світі, що склалося історично внаслідок великомасштабної імміграції з різних країн та континентів. За кількістю населення США посідає третє місце у світі. Середня густина населення - 32 осіб на 1 км². Найгустіше заселені штати: Каліфорнія, Нью-Йорк, Техас, Флорида. Через великі розміри території середній приріст населення в різних регіонах істотно різниться. В середньому він становить 1 %. У країні зберігається чітке розділення на іноземців і уродженців, між якими є значна культурно-мовна дистанція. Цією відмінністю внутрішній поділ не обмежується. Американці США - різнорідна, гетерогенна нація з конфліктним расовим складом. В усіх відношеннях і регіонах (окрім штату Гаваї) домінує європеїдна раса - вихідці з Великої Британії, Німеччини, Ірландії та інші. Далі виділяються афроамериканці, латиноамериканці, азійці, індійці та інші, на яких припадає понад третина населення. У США значний

рівень урбанізації: 75 % населення - жителі міст. Найбільші міські агломерації: Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Чикаго, Сан-Франциско. Крім того, у країні близько 50 міст з населенням понад 1 млн осіб. Об'єднання великих міських агломерацій утворюють мегалополіси - Приатлантичний (45 млн. осіб), Приозерний (35 млн. осіб), Каліфорнійський (25 млн. осіб). Найбагатомовніший штат - Каліфорнія (207 мов). «Найодноманітніший» з усіх штатів - Вайомінг (56). У Нью-Йорку говорять 129 мовами, а в Лос-Анджелесі - 137.

Промисловість США - найпотужніша і багатoproфільна у світі. Країна є одним зі світових лідерів за виробництвом більшості видів промислової продукції: палива, електроенергії, металів, машин та обладнання, хімічних волокон, продуктів харчування. Промисловість США займає особливе місце в міжнародному поділі праці. Різноманіття галузей промисловості, забезпеченість різноманітною сировиною і кваліфікованими кадрами, високорозвинена науково-дослідна база дозволили американській промисловості забезпечити виробництво серійної продукції та випуск унікальних приладів і обладнання як для внутрішнього, так і для світового ринку.

На базі місцевих сировинних ресурсів і значних імпорتنних поставок у США склалися **чотири основних промислових комплекси**: паливно-енергетичний, з виробництва матеріалів, машинобудівний, комплекс з виробництва споживчих товарів. Паливно-енергетичний комплекс включає паливну промисловість і енергетику. За річним обсягом видобутої нафти країна знаходиться на третьому місці в світі після Саудівської Аравії і Росії. Приблизно стільки ж нафти, скільки добувається, щорічно імпортується. Імпорт здійснюється переважно з Мексики, Канади і Венесуели. Постійно зростають обсяги видобутку природного газу. Частина його імпортується з Канади та Алжиру. США займають 2-е місце в світі (після Китаю) за обсягами виробництва та споживання вугілля. Основна частина його добувається відкритим способом. Вже довгий час США - найбільший у світі виробник і споживач електроенергії.

Найбільше значення для енергетичного господарства країни має **нафтова промисловість**. Головну роль у видобутку нафти відіграють південно-західні штати - Техас, Луїзіана, Оклахома, Нью-Мексико, що поставляють близько 70% нафти, що добувається в країні. Великі родовища нафти є на Тихоокеанському узбережжі в штаті Каліфорнія, в гірському штаті Вайомінг. США мають потужну нафтопереробну промисловість. Найбільш великі нафтопереробні заводи фірм: "Ексон корпорейшен" розташовані в штатах Луїзіана і Техас, "Тексако інкорпорейд" в Техасі, "Амоко ойл" також у Техасі. Райони залягання **природного газу** в основному збігаються з нафтоносними басейнами. На частку 5 штатів - Техасу, Луїзіани, Оклахоми, Нью-Мексико і Канзасу припадає понад 90% видобутку. Загальна довжина магістральних нафто- і продуктопроводів близько 300 тис. км, газопроводів - більше 350 тис. км. За видобутком вугілля США займають 1 місце в світі. У результаті енергетичної кризи увагу стали приділяти розробці рентабельних способів отримання рідкого палива з кам'яного вугілля.

Електроенергетика належить до числа галузей економіки США, що швидко розвиваються. Найбільшою державною енергосистемою США є система гідравлічних і теплових електростанцій у басейні річок Теннессі і Камберленд. Близько 60% всієї електроенергії, вироблюваної на ГЕС припадає на штати Заходу, в тому числі 48% - на Тихоокеанські штати. Великі ГЕС побудовані в США також на Ніагарі, Теннессі і у верхній течії річки Міссурі. На відміну від ГЕС, всі найбільші ГЕС США належать державі або місцевим властям. До їх числа належать: Гранд-Кулі на ріці Колумбія, Джон-Дей на тій же річці, Роберт-Мозес на річці Ніагара та інші. Понад 80% електроенергії в США виробляється на теплових станціях. Із нововведених потужностей ГЕС 60% використовують в якості палива бітумінозне вугілля і лігніти. Основні райони концентрації АЕС - Північно-Східний центр і Південноатлантичні штати.

Матеріаловиробничий комплекс США включає гірничорудну і гірничо-хімічну промисловість, чорну і кольорову металургію, нафтохімію, деревообробку, целюлозно-паперову промисловість і виробництво будівельних матеріалів. Ці галузі видобувають і переробляють власні та імпортовані (лісоматеріали, залізну руду, глинозем) сировинні ресурси. **Чорна металургія** є традиційною галуззю промисловості США. Вона базується на великих запасах залізної руди та коксівного вугілля. Історично в США сформувалися три головних райони чорної металургії: Приозерний, Північно-Аппалачський і Приатлантичний. Обсяги виробництва сталі та іншої продукції чорної металургії поступово скорочуються. Країна поступається у лідируючих позиціях Китаю та Японії і перетворюється на найбільшого імпортера продукції чорної металургії. **Кольорова металургія** зосереджена на заході країни, де використовуються місцеві сировинні ресурси і дешева гідроенергія. Основні галузі - мідна і свинцево-цинкова. Практично вся алюмінієва промисловість США працює на привізній сировині.

Хімічна промисловість США за обсягом виробництва продукції, вартості експорту та імпорту впевнено займає 1-е місце в світі. Значну частку продукції становлять синтетичний каучук і гумотехнічні вироби, хімічні волокна і пластмаси. Повсюдно налагоджено виробництво мінеральних добрив. На високому рівні знаходиться фармацевтичне виробництво. Технічний прогрес сприяв збільшенню попиту полімерні матеріали (хімічні волокна, пластмаси, синтетичні смоли), велика частина яких синтезується на базі нафтохімічної сировини. Різко посилилося значення ряду технічних газів (кисню, водню, азоту та його сполук, гелію), що використовуються для інтенсифікації процесів у металургії та хімічної технології, у вигляді компонентів ракетного палива, для дослідження космосу тощо. Підприємства Півдня виробляють понад половину всіх технічних хімікатів, 60% полімерних матеріалів, понад 50% добрив і отрутохімікатів тощо. Тут розташовані найбільші в країні хімічні підприємства: фірма "Юніон карбайд" - у Чарлстоні (Західна Вірджинія) і "Доу кемікл" - під Фріпортом (Техас). Найважливіші центри хімічної промисловості Півдня - Х'юстон ("хімічна столиця" США), Чарлстон, Батон-Руж, Бомонт-Порт-Артур-Оріндж, Техас-Сіті.

Північ, де сконцентрована переважна частина населення США та підприємств обробної промисловості країни, залишається основним районом виробництва і споживання хімікатів у США. Проте близько 60% виробленої на Півночі хімічної продукції становлять готові до вживання малотоннажні і дорогі хімікати: медикаменти, мило і миючі засоби, парфумерно-косметичні вироби, барвники. Найважливішими центрами хімічної промисловості району є Нью-Йорк, Чикаго, Філадельфія, Цинциннаті, Сент-Луїс, Індіанapolis. Близько 20% всіх шин виробляється в США в найбільшому центрі гумової промисловості - місті Акрон (Огайо). З хімічною промисловістю тісно пов'язана **атомна промисловість**. У комплексі підприємств цієї галузі найважливіше місце займають заводи з виробництва ядерного пального (урану 235, тритію, плутонію). Центрами виробництва ядерних матеріалів є Ок-Рідж (Теннессі), Падьюка (Кентуккі), Савана (Південна Кароліна), Портсмут (Огайо), Ханфорді (Вашингтон).

Машинобудівний комплекс - основа промисловості США. У машинобудуванні зайнято 40% усіх працюючих у промисловому виробництві країни і створюється близько 40% вартості продукції обробних галузей. Машинобудування США відрізняється високою наукоємністю і продуктивністю праці. Підприємства машинобудівної промисловості розміщуються по території країни вкрай нерівномірно - більше 60% їх розташовано в індустріальних центрах Півночі і на Тихоокеанському узбережжі, а частка районів у вартості продукції, що випускається становить 80%. Найважливіші центри машинобудування і металообробки США: Лос-Анджелес, Чикаго, Детройт, Нью-Йорк, Філадельфія, Клівленд, Бостон, Сент-Луїс, Мілуокі, Даллас-Форт-Уерт, на частку яких припадає понад 40% умовно-чистої продукції машинобудування та металообробки.

Найпотужніша галузь **транспортного машинобудування** США - автомобільна промисловість. США традиційно ділять з Японією перше місце у виробництві легкових автомобілів і є світовим лідером з випуску вантажівок, автобусів і спецмашин. На сході сформувався своєрідний пояс складання автомобілів - Кентуккі, Теннессі, Міссурі, Огайо. Лише на один штат Мічиган припадає понад 30% продукції автомобілебудування, основна частина якої виробляється в Детройті і його околицях, а також у прилеглих містах Флінт, Лансінг та Анн-Арбор. На частку «великої трійки» - концернів «Дженерал моторс», «Форд», і «Крайслер» - доводиться близько 97% національного виробництва легкових і 85% вантажних автомобілів.

Авіаційна промисловість країни перетворилася по суті на нову галузь - авіаракетнокосмічну промисловість. Авіаракетні монополії «МакДоннел-Дуглас», «Локхід», «Боїнг», «Рокуелл», «Хьюз ейркрафт». Помітне місце в авіаракетнокосмічній промисловості країни займає випуск цивільної авіаційної техніки, зокрема лайнерів, легких літаків, вертольотів, значна частина яких експортується. Провідний район авіаракетнокосмічної промисловості США - Тихоокеанське узбережжя з головними центрами у Лос-Анджелесі, Сіетлі, Сан-Дієго, Сан-Хосе. На Півдні до найважливіших центрів галузі належать Даллас-Форт-Уерт (найбільша за кількістю зайнятих у галузі агломерація району), Атланта, Хантсвілл (Алабама), основний ракетний полігон і космодром країни на мисі Канаверал (Флорида) і центр управління космічними польотами в Х'юстоні. Основні центри складання літаків на Півночі - Сент-Луїс, Учіто, Нью-Йорк. Понад 60% всього виробництва авіаційних двигунів, приладів, комплектуючих вузлів і деталей зосереджено на Індустріальному Сході США (основні центри - Цинциннаті, Індіанapolis, Хартфорд, Нью-Йорк, Бостон, Буффало). На Заході до числа великих центрів двигунобудування відносяться Сакраменто, Фінікс, Лос-Анджелес.

Суднобудівна промисловість. Значні розміри має лише будівництво військових кораблів - авіаносці, атомні підводні човни, сторожові кораблі. Найбільші судноверфі на Атлантичному узбережжі країни розташовані в Ньюпорт-Ньюс (штат Вірджинія, фірма "Ньюпорт-Ньюс шіпбілдінг енд драй док") і Гронте (штат Коннектикут, фірма "Дженерал дайнемікс") - провідному центрі конструювання та будівництва атомних підводних човнів; великі верфі є у Бостоні, Балтіморі, Філадельфії, Нью-Йорку. На узбережжі Мексиканської затоки до важливих центрів відносяться Паскагула (Міссісіпі), Новий Орлеан та Мобіл (Алабама); на Тихоокеанському узбережжі великі судноверфі знаходяться в Сан-Франциско, Сіетлі, Сан-Дієго, Лос-Анджелесі.

Одна з основних галузей машинобудівної промисловості США - **загальне машинобудування** - являє собою цілий конгломерат різноманітних галузей. До загального машинобудування американська статистика включає верстатобудівну та інструментальну промисловості, сільськогосподарське машинобудування, виробництво гірничобудівельних і підйомно-транспортних механізмів, технологічного устаткування для поліграфічної, харчової, легкої та інших галузей промисловості, виробництво турбін і двигунів внутрішнього згоряння, торговельного та комунального устаткування, оргтехніки, різноманітного загальнопромислового устаткування (у тому числі підшипників, насосів і компресорів, силових трансмісій, промислових печей тощо). На частку промислових штатів Півночі припадає близько 80% всіх зайнятих в галузі; в тому числі понад 40% концентрується в Приозер'ї, у Іллінойсі, Огайо та Мічигані.

Верстатобудівна промисловість - одна з найбільш високорозвинених галузей американського машинобудування. В умовах конкуренції американські верстатобудівні фірми приділяють увагу розширенню виробництва складних прецизійних верстатів, автоматичних ліній, багатоцільових верстатів, обладнання з програмним управлінням, а також промислових роботів. Найважливіші райони верстатобудівної промисловості США - Приозер'я (понад 50% всіх зайнятих в галузі) і Нова Англія (понад 20% зайнятих).

У досягненні високого рівня механізації рільництва, тваринництва та інших галузей сільського господарства важливе місце належить **сільськогосподарському машинобудуванню**. Для цієї галузі характерна висока ступінь територіальної концентрації в штатах Приозер'я і Північно-Західного центру - найважливішому сільськогосподарському поясі країни. На частку лише трьох штатів - Іллінойсу, Айови та Вісконсина - припадає близько половини випуску всіх сільськогосподарських машин і механізмів США. Найбільші центри сільськогосподарського машинобудування - Давенпорт-Рок-Айленд-Молін, Де-Мойн (Айова), Міннеаполіс-Сент-Пол, Чикаго, Пеорія (Іллінойс), Расін (Вісконсін).

У виробництві **обладнання для нафтової промисловості** виділяються головні нафтовидобувні штати країни - Техас, Луїзіана і Каліфорнія, на частку яких припадає близько 80% зайнятих у цій галузі машинобудування. Понад половина всіх двигунів внутрішнього згоряння виробляють у двох штатах - Вісконсіні і Мічигані. Випуск парових і гідравлічних турбін зосереджений в Піттсбурзі, Філадельфії, Бостоні. Основні центри виробництва оргтехніки розміщуються в штатах Нью-Йорк, Огайо, Коннектикут. Найбільш швидко зростаюча галузь машинобудування США - виробництво радіоелектронної апаратури та засобів зв'язку. За відвантаженням електронного устаткування США в 3-4 рази випереджають своїх основних конкурентів - Японію і ФРН. **Радіоелектронна промисловість** розміщується по території країни в цілому трохи більш рівномірно, ніж інші великі галузі машинобудування. На частку кожного з наступних районів США: середньоатлантичних штатів, Північно-Східного центру і Тихоокеанських штатів - припадає по 20% всіх зайнятих у виробництві радіоелектронної апаратури та засобів зв'язку. До найважливіших центрів радіоелектронної промисловості країни належать Лос-Анджелес, Чикаго, Нью-Йорк, Бостон, Анхайм (Каліфорнія). Найбільш велике підприємство галузі - завод фірми «Рокуелл» в Анхаймі. Виробляє обладнання теле- та радіозв'язку, навігаційні прилади, деталі радіоелектронної апаратури для авіаракетнокосмічної промисловості. Найбільше підприємство з випуску ЕОМ фірми «Інтернешнл бізнес машинз» розташоване в Покіпсі (Нью-Йорк), напівпровідників фірми «Моторола» - у Фініксі (Аризона), телефонного і телеграфного устаткування фірми «Уестерн електрик» - в Чикаго.

Приладобудування, незважаючи на відносно невелике число зайнятих, досягло в США високого рівня розвитку. У сумарному виробництві розвинених країн на частку США припадає 70% випуску контрольних, наукових вимірювальних приладів і близько 50% фото-і кіноапаратури. Основні центри приладобудування - Нью-Йорк, Бостон, Філадельфія, Чикаго (наукові та медичні прилади, контрольно-вимірювальна апаратура) і Рочестер (фото-і кіноапаратура).

Комплекс з виробництва споживчих товарів включає харчову і легку промисловість. До найважливіших галузей **харчової промисловості** США відносяться м'ясна, молочна, виробництво алкогольних і безалкогольних напоїв, консервна і борошномельна. США - найбільший в світі виробник м'ясної та молочної продукції, напоїв, кондитерських виробів. Виділяються райони концентрації підприємств борошномельної промисловості у Північно-Західному центрі і вздовж узбережжя Великих озер (провідні центри: Міннеаполіс - Сент-Пол, Канзас-Сіті, Буффало); м'ясної промисловості - в Чикаго, Канзас-Сіті і Омаха (Небраска); молочної і сироварної - у штатах Вісконсін і Міннесота; консервної - в Каліфорнії. Найбільшими центрами виробництва кондитерських виробів є Нью-Йорк і Чикаго; віскі - Луїсвілл (Кентуккі); кока-коли - Атланта; пива - Сент-Луїс і Мілуокі.

Важливе місце в економіці країни займають галузі **легкої промисловості**, серед яких виділяються текстильна і особливо швейна і трикотажна. У текстильній промисловості зростає частка тканин, що виробляються на основі штучних і синтетичних волокон, а також комбінованих тканин, склавши майже половину всієї продукції галузі. Слід підкреслити, що виробництво синтетичних і штучних волокон здійснюється на спеціалізованих заводах, що включаються американською статистикою до складу хімічної промисловості, а випуск тканин на їх основі є власне текстильним виробництвом.

Розміщення **текстильної промисловості** США з початку 20 століття зазнало значних змін. Найважливішим світовим центром легкої промисловості є Нью-Йорк. Протягом декількох десятиліть галузь перемістилася з традиційного текстильного району - Нової Англії - до південноатлантичних штатів, де багато дешевої робочої сили, а бавовняний пояс країни набагато ближче. На частку південних штатів припадає 80% випуску бавовняних тканин і тканин на основі хімічних волокон. Найбільшими центрами Півдня є Грінсборо, Вінстон-Сейлем, Хай-Пойнт (Північна Кароліна), Шарлот (Північна Кароліна), Грінвілл (Південна Кароліна), Колумбус (Джорджі). Безліч текстильних фабрик розташовується уздовж Підмонта в невеликих містечках або навіть сільських районах. Виробництво дорогих високоякісних тканин і раніше концентрувалося на Північному-Сході. У швейній промисловості також помітний територіальний зсув на Південь. Значним центром став один з законодавців моди - місто Лос-Анджелес, висунення якого пов'язане з виробництвом жіночих суконь за голлівудськими "кіностандартами".

Ефективність **сільського господарства** сприяє наявності розвиненого агропромислового комплексу, який включає виробництво сільськогосподарської техніки та хімікатів, зберігання, переробку, транспортування і збут продукції. Розвиваються великі господарства з найманною робочою силою, 15% господарств дають майже 83% всієї сільськогосподарської продукції. В **землеробстві** на перше місце треба поставити виробництво кормового зерна - кукурудзи, ячменю. Важлива роль належить кукурудзі. Як продовольче зерно вирощують пшеницю і рис. Серед олійних - арахіс, соняшник, і бавовник. Головна роль належить сої - культурі яка була запроваджена культурі під час II світової війни. Ареали вирощування сої - це «кукурудзяний пояс». Вирощують і цукрові буряки і цукрову тростину. Серед технічних культур найбільше значення мають тютюн і бавовник. Тваринництво характеризується великим поголів'ям високою продуктивністю і міцною кормовою базою.

Сполучені Штати Америки - **багатокультурна держава**, де проживають представники різноманітних етнічних груп, традицій. Носіями культури є більшість американців - масова американська культура - західна культура зі значним впливом традицій європейських іммігрантів та впливом традицій, привнесених рабами з Африки. Відносно нещодавня імміграція з Азії й особливо Латинської Америки також додали до американської культури свої культурні особливості.

Бібліотеки США. Бібліотека Джорджа Пібоді, яку називають «Балтиморським храмом книг», побудована таким чином, щоб вміщувати 300 000 томів. Бібліотека, збудована в 1878 році балтиморським архітектором Едмундом Дж. Ліндом, вирізняється інтер'єром у неогрецькому стилі з величним атріумом висотою в 61 фут, що увінчується решітчастим вікном з важким матовим склом. Атріум оточений п'ятьма ярусами декоративних балконів чорного чавунного лиття і позолоченими рельєфними колонами.

Нью-Йоркська публічна бібліотека. Статуї-близнята, які прикрашають вхід до цієї будівлі в неокласичному стилі - одні з найвідоміших символів міста «Великого яблука», і всередині головний відділ Нью-Йоркської публічної бібліотеки виглядає не менш вражаюче. Один з найкрасивіших інтер'єрів представлений у головному читальному залі з величезною стелею, що має висоту 52 фути. У 1965 році споруда отримала статус об'єкта національного історичного

спадку, а наступного року була включена до Національного реєстру історичних пам'яток. У головному відділі зберігається близько 2,5 мільйона томів.

Бібліотека конгресу. Відвідувачі знайдуть в Бібліотеці конгресу, найстарішій федеральній установі Сполучених Штатів, архітектурні підказки про європейське походження творців американської демократії, Бібліотека відчинила свої двері для відвідувачів у 1897 році, її прикрашають розкішні інтер'єри, створені найкращими скульпторами й художниками Америки. Перлина зовнішнього оздоблення – красномовний фонтан «Суд Нептуна», створений скульптором Роландом Хінтоном Перрі, і дев'ять рельєфних бюстів провідних філософів, письменників і державних діячів.

Бібліотечний центр Гарольда Вашингтона. Будівля, в якій розташована центральна бібліотека системи публічних бібліотек Чикаго, має загальну площу близько 972 000 квадратних футів. Споруда з граніту і цегли увінчана фронтонами зі скла, сталі та алюмінію, дах прикрашений сімома фарбованими алюмінієвими акротеріями й медальйонами із зображенням Церери, римської богині родючості.

Публічна бібліотека Олдріч. Вражаюча споруда у стилі ренесансу та класицизму була спроектована архітектором з Массачусетса Пенном Варні й побудована у 1907-1908 роках на кошти зі спадщини місцевого бізнесмена Леонарда Фроста Олдріча. Двоповерхова будівля прикрашена цегляним облицюванням з місцевого граніту, іонічними колонами та декоративним гранітним фризом. У 2016 році Вермонтська бібліотека була включена до Національного реєстру історичних пам'яток.

Бібліотека мистецтв Фішера. Фонди Бібліотеки мистецтв Фішера містять книжки з архітектури, ландшафтного дизайну, міського і регіонального планування, збереження історичних пам'яток, історії мистецтв, а також колекції творів образотворчого мистецтва. Споруда, раніше відома як Бібліотека Фернеса, була спроектована видатним філадельфійським архітектором Френком Фернесом у стилі венеціанської готики. Інтер'єр прикрашають стрічкові вікна та величезна скляна стеля. Споруда, будівництво якої завершили в 1890 році, у 1972 році була включена до Національного реєстру історичних пам'яток, а в 1985 році отримала статус об'єкта історичної спадщини.

Публічна бібліотека Філадельфії. Центральна бібліотека системи публічних бібліотек Філадельфії розрахована на понад 1 мільйон томів (за розмірами її перевершує лише Британський музей, Нью-Йоркська публічна бібліотека і Бібліотека конгресу), була спроектована провідним афро-американським архітектором Джуліаном-Френсісом Абеле і відкрила свої двері для відвідувачів у 1927 році. Архітектура будівлі відроджує дух Франції 17-18 століть, включаючи деякі елементи проектів Міністерства морського флоту й Готелю на Площі Згоди в Парижі.

Бостонська центральна бібліотека. Будівля МакКім Бостонської центральної бібліотеки розкішно оздоблена в стилі європейського ренесансу. Масивні написи та бронзові двері прикрашають інтер'єр, в якому є і внутрішній дворик, оточений галереями. Будівля, яка відкрила свої двері для відвідувачів у 1895 році, у 1973 році була включена до Національного реєстру історичних пам'яток, а в 1986 році отримала статус об'єкта історичної спадщини.

Публічна бібліотека Нормана Вільямса. Публічна бібліотека Нормана Вільямса стала подарунком спільноті Вудстока, штату Вермонт, від місцевого бізнесмена, доктора Едварда Г. Вільямса, в пам'ять його батьків, Нормана та Мері Вільямс. Будівля з рожевого піщаника, споруджена в 1883 році на місці, де раніше знаходився будинок його батьків, прикрашена величними арками й колонами в класичному стилі.

Публічна бібліотека Сан-Франциско. Центральна бібліотека Сан-Франциско, яку відкрили в 1996 році, прикрашена фасадом з білого граніту, а окрасою інтер'єру слугує п'ятиярусний центральний атриум, величні сходи на чотири поверхи й вражаюча скляна стеля. Інкрустована підлога з твердої деревини, унікальні меблі з платану, фігурного клену, гравілеї та вишні наповнюють простір величчю і теплом. Ця скарбниця, розташована в зоні землетрусів, спроектована для протистояння землетрусам до 8,3 бала за шкалою Ріхтера.

Меморіальна бібліотека Фредеріксбурга. Меморіальна бібліотека Фредеріксбурга, також відома як Меморіальна бібліотека піонерів або Старий суд, була спроектована в стилі романського відродження архітектором Альфредом Гілзом. Бібліотека, побудована з вапняку в 1882 році, у 1967 році отримала статус історичної пам'ятки Техасу, а в 1971 році була включена до Національного реєстру історичних пам'яток.

Бібліотека Тауелл коледжу Чарльстон. Бібліотека Тауелл – символ кампусу коледжу Чарльстон, так само, як і розташовані неподалік Рендольф-Холл і готель Портер. Разом ці будівлі,

які оточують Цистерн-Ярд, у 1971 році отримали статус національної історичної пам'ятки. Ця грандіозна оштукатурена будівля, споруджена в 1856 році, прикрашена вікнами-арками, у яких відображаються, мов у дзеркалі, вільні аркади в навколишньому ландшафті.

Державна юридична бібліотека Айови. Державна юридична бібліотека Айови знаходиться в будівлі Капітолію й визнана однією з 45-ти найбільш вражаючих бібліотек світу за версією сайту Architecture and Design. Архітектурною перлиною можна вважати ковані спіральні сходи в північному та південному крилі бібліотеки. Сходи були побудовані в 1882-1883 роках, для полегшення доступу до фондів бібліотеки, які налічують близько 100 000 томів. Інші прикраси інтер'єру – п'ятиярусний атриум, стелі з різьбою ручної роботи, підлоги з кахлями, мармурова обшивка, а також дерев'яне оздоблення з ясену та каштану. Атриум увінчує вікно з кольорового скла, якому 130 років.

Бібліотека рідкісних книг і рукописів Бейнеке. Бібліотека рідкісних книжок і рукописів Бейнеке, яку відкрили в 1963 році, містить колекцію літературних архівів, ранніх рукописів і рідкісних книг Єльського університету. Креативний інтер'єр включає шестиярусну вежу книжкових стелажів за склом, що налічують 180 000 томів. Стелажі створені з матових мармурових панелей, які фільтрують і відбивають природне світло.

Бібліотека Гарден-Дістрікт. Меморіальна бібліотека Мілтона Г. Леттера в історичному Гарден-Дістрікт Нового Орлеану була подарована місту родиною Леттера в знак пам'яті про їхнього сина. Інтер'єр бібліотеки, що розташована в історичному маєтку 1907 року в неоіталійському стилі, прикрашає різьба у фламандському стилі, яка була створена місцевими майстрами, а також панелі та сходи з червоного дерева. Стіни та стелі прикрашені предметами європейського імпорту: дзеркала і люстри привезли з Чехії, фрески на стінах голландські, а на стелях фрески з Франції, що мають підпис «Де Руддер, Париж, 1858 р.».

Бібліотека Мічиганського університету. Цей шедевр англійської готики – одна з найзнаменитіших споруд кампусу Мічиганського університету, в якій зберігаються понад 1 мільйон томів. Юридична бібліотека Мічиганського університету була споруджена в 1924 – 1933 роках архітектурною фірмою York and Sawyer на кошти повіреного випускника університету Вільяма В. Кука. Сповнений світла читальний зал у неоготичному стилі зі стелею, яка має висоту висоту 50 футів, та витонченими скляними вікнами, можливо, найбільш вражаюче приміщення цієї прекрасної бібліотеки.

Публічна бібліотека Детройта. Публічна бібліотека Детройта була спроектована архітектором Кессом Гілбертом у стилі італійського ренесансу. Будівля споруджена з вермонтського мармуру та італійської мармурової стружки, прикрашена величними фресками й мозаїкою, зокрема, роботою Мілларда Шітса «Річка знань»: фреска-триптих зображає ранню історію Детройта, а фреска-триптих місцевого митця Джона Стівенса Коппіна розповідає про історію переселення. Центральна бібліотека належить до історичного центру Детройта, що включений в Національний реєстр історичних пам'яток.

Публічна бібліотека Сент-Луїса. Центральна бібліотека Сент-Луїса, спроектована архітектором Кессом Гілбертом та споруджена в 1912 році, має багато рис неокласичного стилю. Архітектурні деталі, запозичені з інтер'єрів Пантеону, Ватикану та створеної Мікеланджело бібліотеки папи Лаврентія, переплітаються на стінах залів.

Бібліотека Академії Філіпса Ексетера. Бібліотека Академії Філіпса Ексетера у Нью-Гемпширі, найбільша бібліотека середнього навчального закладу у світі, містить 160 000 томів і налічує дев'ять поверхів. Коли стара бібліотека школи більше не вмщувала колекцію книг, що розрослася, в 1950 роках школа найняла архітекторів фірми Louis Kahn, які могли б створити необхідну будівлю найновішого дизайну. Завдяки цьому рішення Академія Ексетер закарбувала своє ім'я в історії бібліотек, і з того часу будівля отримує архітектурні нагороди за свій вражаючий дизайн.

Меморіальна бібліотека Доу. Меморіальна бібліотека Доу – головна бібліотека Каліфорнійського університету Берклі, яку побудували в 1911 році. Північний читальний зал прикрашений величезною напів циркулярною стелею з великими вікнами в стилі римських арок. Стелею Східного читального залу (або Залу Гейнса) прикрашає різьба ручної роботи з іменами відомих академіків університету, а також панно Емануеля-Готліба Лойце «Вашингтон збирає війська Монмуту». Бібліотека має статус історичної пам'ятки Каліфорнії, а також включена до Національного реєстру історичних пам'яток.

Центральна бібліотека Лос-Анджелеса. Центральна бібліотека Річарда Дж. Ріордана в діловому центрі Лос-Анджелеса була побудована в 1926 році та розташована в будівлі, яка зараз

відома як Будівля Гудх'ю, а в 1993 році її розширили завдяки будинку, який названий на честь колишнього мера Тома Бредлі. Інтер'єр та зовнішнє оздоблення будівлі включає численні скульптури, а центральна ротонда прикрашена чудовою бронзовою люстрою «Зодіак» від Лі Лоурі. Завдяки своїй красі та культурному значенню бібліотека отримала статус історичної пам'ятки Лос-Анджелеса і включена до Національного реєстру історичних пам'яток.

Бібліотека Вашингтонського університету Сузалло. Бібліотека Сузалло, найпомітніша споруда кампусу – центральна бібліотека Вашингтонського університету в Сієтлі. Вхід до бібліотеки прикрашають теракотові скульптури впливових мислителів та митців. В середині інтер'єр прикрашають величні сходи, бордюри з різьбою ручної роботи, розписані за трафаретом стелі з деревини та великі кольорові вікна, що сліплять очі.

Бібліотека Крестед Бутте. Бібліотека Крестед Бутте в Колорадо розташована в будівлі Олд-Рок, шкільному будинку з двох кімнат, який був споруджений в 1883 році з місцевого піщаника. Олд-Рок – одна з найстаріших будівель міста Крестед Бутте, що була повністю відреставрована і знову відкрита для відвідувачів як Муніципальна бібліотека в 1993 році. Олд-Рок включений до Національного реєстру історичних пам'яток.

Бібліотека Дірінг. Бібліотека Чарльза Дірінга – одна з будівель, які найчастіше фотографують в кампусі Північно-Західного університету, та в якій розміщені архіви Університету, музична бібліотека, колекція творів мистецтва та спеціальні колекції. Бібліотека, спроектована видатним архітектором Джеймсом Гейблом Роджерсом в готичному стилі, створена за взірцем капели Королівського коледжу в Кембриджі у 1933 році. Бібліотека споруджена з вісконсинського ланноніту, індіанського піщаника бедфорд, піщаника брайар-гілл, травертіна вайнона, граніту і бетону. Інтер'єр прикрашають медальйони вікон, спроектовані Дж. Оуеном Бонавітом, а також дерев'яна і кам'яна різьба скульптора Рене-Поля Шамбеллана, що створює атмосферу художньої креативності.

Публічна бібліотека Кемден. Публічна бібліотека Кемден споруджена на ділянці, подарованій місцевою мешканкою Мері-Луїз Кертіс-Бок у 1916 році спеціально для будівництва публічної бібліотеки. Парк навколо неї в штаті Мен оформлений у вигляді амфітеатру та був спроектований відомим ландшафтним архітектором Флетчером Стілом. У 2013 році бібліотека отримала статус національної історичної пам'ятки та включена до Національного реєстру історичних пам'яток.

Музеї США. Музей мистецтва Метрополітен - відомий художній музей США, заснований в Нью-Йорку в 1870 році. Головна його будівля знаходиться у Центральному парку на Манхеттенському Верхньому Іст Сайді, філія - у парку Форт-Трайон. Це четвертий за відвідуванністю та четвертий за площиною музей у світі. Музейний фонд становить більше 2 мільйонів експонатів, які охоплюють 5000 річну історію культури людства з усіх точок світу. У музеї представлені пам'ятки образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва Стародавніх Єгипту, Греції та Риму, країн Західної Європи, Близького і Далекого Сходу. У музеї представлена енциклопедична колекція музичних інструментів, костюмів та аксесуарів, а також зброї та обладунків. У 1924 році відкрито відділ американського мистецтва. У його галереях встановлено кілька інтер'єрів, починаючи від часів I століття у Римі до дизайнерів сучасної Америки.

Американський музей природознавства - один з найкращих природознавчих музеїв у світі, був відкритий у 1869 році. Розташований на острові Мангеттен в місті Нью-Йорк, у парку Теодора Рузвельта, недалеко від Центрального парку. Музейний комплекс включає 26 взаємопов'язаних будівель, в яких розміщено 45 постійних виставкових залів, крім планетарію та бібліотеки. Музейні колекції містять понад 34 мільйони екземплярів рослин, тварин, скам'янілостей, мінералів, гірських порід, метеоритів, людських решток та інших артефактів, а також спеціалізовані колекції для заморожених тканин та астрофізичні дані, з яких лише невелика частина виставляється в будь-який час і займає понад 190 000 квадратних метрів. Науковий штат музею налічує 225 осіб. Щороку музей спонсорує понад 120 спеціальних польових експедицій. Одне з найголовніших завдань музею природознавства є: «Відкривати, інтерпретувати та поширювати - за допомогою наукових досліджень та освіти - знання про людські культури, природний світ та Всесвіт».

Країнознавча характеристика Канади.

Канада - країна, що займає північну частину Північної Америки та майже половину площі континенту, простягаючись від Атлантичного океану на сході до Тихого океану на заході. Це друга за площею країна світу (9 976 140 км²). Канада межує зі Сполученими Штатами Америки на півдні та північному заході та має морські кордони з Францією (острови Сен-П'єр і

Мікелон) і Гренландією (королівство Данія). Основну частину країни займають рівнини прерій і плато Канадського щита з висотами 300-1500 м. На захід від прерій розташовуються континентальні низовини Британської Колумбії й Скелясті гори (частина Кордильєр, найвища точка - гора Логан, 6050 м), на сході, від півдня від Квебеку до приморських провінцій, підносяться Аппалачі.

Територію, на якій тепер розташована Канада, було заселено корінним населенням понад 25 тис. років тому. Канада є федерацією, що складається з десяти провінцій і трьох територій, за формою правління - конституційною (парламентарною) монархією, з королевою Єлизаветою II як головою держави. Сама країна - багатокультурна й багатомовна: на федеральному рівні визнано дві державні мови - англійську та французьку. Щільність населення, - близько 3,5 осіб на км², є однією з найнижчих у світі. Найбільш населена область країни - коридор Квебек-Віндзор уздовж рівнинних берегів річки Святого Лаврентія і на південному сході Великих озер. Канада - дуже різноманітна країна з етнічної точки зору. В Канаді живуть 34 етнічні групи, які складаються як мінімум з 100 000 чол. найбільша етнічна група називає себе «канадцами» (32,2 %). Далі йдуть ті, хто називає себе англійцями (21,0 %), французами (15,8 %), шотландцями (15,1 %), ірландцями (13,9 %), німцями (10,2 %), італійцями (4,6 %), китайцями (4,3 %), аборигенами (індійцями та ескімосами 4,1 %) та українцями (3,9 %).

Канада є технологічно й промислово розвиненою країною з диверсифікованою економікою, яка значною мірою базується на багатих природних ресурсах країни й на торгівлі. Канада - одна з небагатьох країн-експортерів енергоносіїв у світі: великі поклади природного газу знаходяться на східному узбережжі, а нафти - в Альберті. Є і великі поклади нафтових пісків Атабаски - друге після Саудівської Аравії родовище нафти у світі. У Квебеку, Британській Колумбії, Ньюфаундленді й Лабрадорі, Онтаріо й Манітобі гідроелектроенергія найпоширеніша й найдешевша. Канада - одна з найбільших у світі виробників сільськогосподарської продукції. Канадські прерії є одними з найбільших постачальників пшениці й інших зернових культур. Канада, найбільший виробник цинку й урану, також має великі родовища золота, нікелю, алюмінію, свинцю. Є в країні і високорозвинена переробна промисловість у південному Онтаріо і Квебеку; тут же і знаходяться автобудівні заводи, філіали багатьох американських і японських автомобільних компаній.

Бібліотеки Канади. *Бібліотека та Архів Канади* - федеральний державний департамент Канади, відповідальний за збір і збереження документальної спадщини цієї країни, текстів, зображень та інших документів, що відносяться до історії, культури та політики Канади. Архівні й бібліотечні матеріали надходять від державних установ, національних товариств і організацій, приватних дарувальників, а також завдяки системі обов'язкових примірників. Установа знаходиться в Оттаві; його директор має ранг заступника міністра і носить звання Бібліотекаря і архіваріуса Канади. Департамент був створений парламентом Канади в 2004 році і об'єднав в собі Національний архів Канади (створений в 1872 році як Державний архів Канади, перейменований в 1987 році) й Національну бібліотеку Канади (створена в 1953 році). Після злиття в ньому працює трохи більше 1100 службовців. В наш час його діяльність регулюється Актом про Бібліотеку і Архіви Канади.

При поповненні колекцій бібліотеку передусім цікавлять матеріали, пов'язані з історією та культурою Канади. Тут зберігаються журнали корінного населення, альбоми, скрап-альбоми, архітектурні ескізи, артефакти, твори мистецтва, дитяча література, журнали коміксів, газети, періодичні видання, електронні публікації і записи, бульварна література, інформаційні бюлетені етнічних спільнот, видання короткочасного користування, белетристика і документальна література, фільми, урядові публікації, документи та веб-сайти, юдаїка, документи шкіл-інтернатів для індіанців, щоденники та особисті журнали, книги художника, рукописи, глобуси, карти, мікрофільми, фотографії, вірші, портрети, раритетні книги, музичні партитури, альбоми для малювання, аудіо- та відеозаписи, марки, текстові архіви, трактати і дисертації, торгові каталоги. Будівля, в якій розміщується департамент, знаходиться на Веллінгтон-стріт, Оттава, поряд з іншими важливими будівлями, такими як, Парламентський пагорб та Верховний суд Канади. Воно займає п'ять поверхів і 52 600 м². Коли бібліотека була відкрита прем'єр-міністром Лестером Пірсоном, її зібрання налічувало 400 000 томів; зараз воно перевищує 18 мільйонів. В наш час будівлю занесено до списку історичної спадщини.

Після довгих років проектування 4 червня 1997 року в Гатіно (Квебек) було відкрито Центр збереження. Це масштабна споруда що нагадує ангар; зовні її стіни зроблені зі скла, а всередині - з цементу. Усередині нього знаходяться сховища особливої конструкції, в яких

містяться деякі найвразливіші документи. Ці сховища займають три поверхи, вони не мають вікон; верхній поверх зайнятий офісами та лабораторіями. Центр збереження знаходиться приблизно за 12 кілометрів на північний схід від центру Оттави. У 2000 році Королівським Архітектурним інститутом Канади будівлю Центру збереження було названо серед 500 найкращих будинків, створених у Канаді за останнє тисячоліття.

Ванкуверська публічна бібліотека («VPL») - публічна бібліотечна система міста Ванкувера, Канада. За 2019 рік бібліотека зареєструвала понад 6,9 млн. відвідувань, на руки було взято близько 9,5 млн. одиниць зберігання - книг, дисків, журналів, електронних книг тощо. Користувачі бібліотеки обслуговуються за 22 різними адресами, а також через інтернет. Бібліотека налічує близько 428 тисяч активних читачів, й таким чином займає третє місце за розміром серед публічних бібліотек Канади.

Лайбрері-сквер - це комплекс у Даунтауні Ванкувера, до якого входить центральне відділення Ванкуверської бібліотеки, вежа федерального уряду і низка закладів. Зовні він нагадує римський Колізей. У центрі комплексу знаходиться дев'ятиповерхова прямокутна будівля, в якій розміщується книгосховище і бібліотечні служби. Його оточує вигнутий мур з колонадою, де розташовані читальні зали; вони з'єднані з головним корпусом містками, прокладеними під скляним дахом. Такий же дах вкриває просторий зал східної частини комплексу. Будівництво Лайбрері-сквер стало наймасштабнішим проектом за всю історію Ванкувера. Рішення спорудити цей комплекс було прийнято на референдумі в листопаді 1990 року. Місто провело конкурс архітектурних робіт, на якому переміг найбільш радикальний варіант, запропонований Моше Сафді та фірмою «DA Architects». За домовленістю з федеральним урядом у проект була включена 21-поверхова вежа з офісами, яку уряд взяв у оренду на тривалий термін; в обмін уряд надав землю і гроші для будівництва. Комплекс був споруджений у 1993-1995 роках. Вежа використовується федеральним урядом донині. Крім центрального відділення бібліотеки і федеральної вежі, комплекс включає в себе кілька магазинів, ресторанів, а також підземну парковку. На даху бібліотеки розташований сад, спроектований канадським дизайнером Корнелією Оверлендер (недоступний для відвідування).

Музеї Канади. Королівський музей Онтаріо, Канада. Це найбільший канадський музей природної історії, мистецтва та культури, в стінах якого зберігається понад ність мільйонів експонатів. До оригінальної будівлі музею в стилі неоромантизму в 1930-ті роки додали східне крило, а в 2007-му дизайн-студія Данієля Лібескінда розробила нових вхід у будівлю, який отримав назву «Кристал Майкла Лі-Чина» (на честь мкцената). Будівлю назвали «символом нового Торонто ХХІ століття». Проте складна призматична структура зі скла і алюмінію на сталевій рамі подобається не всім. У 2009 році вона посіла восьме місце в списку «найпотворніших будівель світу».

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Оцініть географічне положення країн Північної Америки?
2. Проаналізуйте природно-ресурсний потенціал країн регіону?
3. Проаналізуйте народонаселення країн регіону?
4. Дайте загальну характеристику господарства країн регіону?
5. Проаналізуйте розвиток туристичної галузі країн регіону?
6. Оцініть розвиток транспорту країн регіону?
7. Проаналізуйте розвиток зовнішньоекономічних зв'язків регіону?
8. Проаналізуйте розвиток культури та традицій країн регіону?
9. Дайте порівняльну характеристику провідним країнам регіону (США, Канада)?
10. Дайте характеристику бібліотекам та музеям США.
11. Дайте характеристику бібліотекам та музеям Канади.

Тема 16. Країнознавча характеристика Латинської та Центральної Америки. Андські країни. Бразилія. Чилі.

1. Загальна країнознавча характеристика Латинської та Центральної Америки. Андські країни.
2. Проблеми та перспективи розвитку країн Латинської та Центральної Америки, Андських країн.
3. Країнознавча характеристика Бразилії та Чилі.

Рекомендована література: 1-9, 11-13, 15-20, 22, 26,30

Ключові поняття: географічне положення країн регіону, склад території регіону, природно-ресурсний потенціал регіону, господарство регіону, туристичні об'єкти регіону, транспорт регіону, зовнішньоекономічні зв'язки регіону, культура та традиції країн регіону, бібліотеки та музеї Бразилії, бібліотеки та музеї Чилі.

Латинська Америка (Ібероамерика) - регіон, розташований у Західній півкулі між південним кордоном США на півночі та Антарктидою на півдні. Він включає південну частину материка Північна Америка, Центральну Америку, острови Вест-Індії та материк Південна Америка. З заходу омивається Тихим океаном, зі сходу - Атлантичним. На території регіону розташовано 33 держави і 13 колоній та залежних територій загальною площею 21 млн. кв. км, що складає більше 15% суходолу земної кулі.

Населення становить більш ніж півмільярда чоловік. Термін "латинська" відбиває загальну латинську основу романських мов (іспанської, португальської та французької), котрими розмовляє абсолютна більшість мешканців регіону, але він умовний. Запроваджений французькими географами в сер. XIX ст., коли Наполеон III виношував агресивні плани створення "Латинської імперії", що включала б колишні колонії Іспанії. З 40-х рр. XX ст. в Іспанії, Португалії та латиноамериканських республіках набув поширення синонімічний термін "Ібероамерика", запозичений з німецької літератури.

На території Латинської Америки виділяють кілька субрегіонів: Середню Америку, або Мезоамерику (Мексика, країни Центральної Америки і Вест-Індія), лаплатські країни (Аргентина, Бразилія, Парагвай і Уругвай), андські країни (Болівія, Венесуела, Еквадор, Колумбія, Перу та Чилі). Аргентину, Парагвай, Уругвай і Чилі іноді називають країнами "Південного конусу".

Природно-ресурсний потенціал. Особливості *рельєфу* Латинської Америки визначаються наявністю в її геологічній будові двох різnorodних структурних елементів: древньої південноамериканської платформи і рухливого поясу Кордільєр, які в Південній Америці називаються Андами (їхнім відгалуженням є Ангільська острівна дуга). Першій відповідають давні плоскогір'я і плато - Гвіанське, Бразільське й Патагонське та пояс низин і рівнин - Амазонська, Льянос-Оріноко, Гран-Чако, Пампа. Пояс Кордільєр-Андів становить найдовшу в світі систему хребтів і гірських масивів. В Андах, на болівійсько-перуанському кордоні, розташоване найбільше з високогірних озер світу - Тітікака (3812 м, 8300 кв. км). Пояс Анд характеризується частими руйнівними землетрусами (Мехіко, 1985) та виверженнями вулканів (колумбійський Руїс, 1986, мексиканський Попокатепетль, 2000), знаходиться найвищий діючий вулкан Землі - Котопахі (5897 м).

Складністю геологічної будови визначається багатство й різноманітність *корисних копалин* Латинської Америки. На неї припадає 18% запасів нафти, 30% - чорних і легуючих металів (хром, нікель, цинк, марганець та ін.) та 55% рідкісних і розсіяних металів (алюміній, титан, стронцій та ін.) світу, не рахуючи посткомуністичних держав. За запасами деяких корисних копалин окремі держави регіону посідають перше місце у світі: наприклад, за залізною рудою, ніобієм, берилієм і гірським кришталем - Бразилія; за міддю та селітрою - Чилі; за графітом - Мексика; за літїєм - Болівія. Великі запаси нафти і природного газу - у Венесуелі й Мексиці.

З огляду на своє географічне розташування переважно в низьких широтах Латинська Америка отримує багато сонячного тепла, тому для більшої частини регіону характерні жаркі типи *клімату*, де середні місячні температури більше + 20, а сезонні відмінності виявляються в основному в зміні режиму опадів, а не температур. Це створює сприятливі умови для цілорічної вегетації рослин і дозволяє вирощувати всі тропічні плантаційні та споживчі сільськогосподарські культури. Між окремими областями Латинської Америки існують великі відмінності у кількості опадів та їхньому розподілі за сезонами. Якщо в Амазонії та на тихоокеанських схилах Екваторіальних Анд сезон дощів триває практично круглий рік, а річна норма опадів сягає 10 тис. мм, то на тихоокеанському узбережжі Перу й на півночі Чилі дощі випадають не кожен рік, а пустеля Атакама є однією з найсухіших на Землі (1-5 мм опадів на рік). Кліматичні особливості Латинської Америки помітно вплинули на процес її заселення та господарського освоєння, й досі вони створюють чималі проблеми при освоєнні нових територій, наприклад басейну Амазонки.

Країни Латинської Америки найкраще в світі забезпечені *водними ресурсами*, товщина середньорічного стоку річок регіону (550 мм) майже вдвічі перевищує середню величину світового стоку суходолу. Найдовша річка - Амазонка (6,4 - 7 тис. км) є найбагатоводнішою на планеті. Загалом ріки Латинської Америки мають гідроенергопотенціал більш як у 300 млн.

кВт. Найбільше озеро-лагуна Макарайбо (13,3 тис. кв. км) знаходиться на північному заході Венесуели.

Ліси займають біля половини території регіону, а за площею постійно вологих вічнозелених екваторіальних лісів - гілей Латинської Америки посідає 1-е місце серед материків. У латиноамериканських лісах росте чимало дерев з цінною деревиною (червоне, бальса, сандалове та ін.) і рослин, які дають важливу технічну та медичну сировину (сейба, з насіння котрої отримують олію, а з плодів – волокно, найголовніший каучуконос -гевея, хінне та шоколадне дерева, кока та інші). Регіон є батьківщиною таких відомих культурних рослин, як ананаси, арахіс, кабак, кукурудза, соняшник, кілька видів перцю, картопля, помідор, квасоля та інші. *Тваринний світ* також багатий і своєрідний, ніде більше не зустрічаються лінівці, мурахоїди, броненосці, американські страуси, лами гуанако. Водночас фауна регіону зберегла деякі риси спорідненості з тваринним світом Південної Африки і Австралії, що свідчать про давні зв'язки з ними, зокрема, в Латинській Америці зустрічаються представники сумчатих, характерних для Австралії.

У Латинській Америці все гостріше відчувається потреба пов'язання економічного розвитку з раціональним використанням і охороною природних багатств. За підрахунками латиноамериканських учених протягом останньої третини століття було винищено лісів більше, ніж за попередні 400 років. Під загрозою зникнення знаходяться вічнозелені ліси Амазонії – "легені планети", за збереження існуючих темпів вирубки вони припинять своє існування до середини ХХІ ст. Площа територій під охороною все ще не перевищує 1% площі регіону (в Японії – майже 15%, Танзанії - біля 10%, США - більше 3%). Пануючі методи землекористування привели до повсюдного прискорення процесів ерозії ґрунту, зокрема, в "пшеничному поясі" аргентинської Пампи ними охоплено не менше чверті угідь, у Мексиці - більше 70%.

Населення. Формування сучасних народів Латинської Америки відбувалося на основі різноманітних етнонаціональних і расових елементів, тому ще 15 лютого 1819 р. скликаний у Венесуелі з ініціативи Симона Болівара Ангостурський конгрес проголосив рівність усіх мешканців колишніх іспанських колоній незалежно від їхньої етнічної належності. В андських (кордільєрських) країнах, за винятком Коста-Ріки, та Парагваї переважають індіанці та метиси, причому найбільш "індіанською" серед них є Болівія, де народи кечуа і аймара складають 54% населення. В сусідніх Перу і Еквадорі кечуа становлять біля 40% населення, у Гватемалі половина мешканців - індіанці-майя та дуже багато метисів. Майже 45% бразильців - мулати і негри, в Домініканській Республіці, Гаїті, Ямаїці та на Малих Антильських островах цей показник часом перевищує 90%. В країнах пізньої колонізації, масове заселення котрих почалося в II пол. ХІХ ст., - Аргентині, Уругваї та Коста-Ріці – переважають нащадки європейських іммігрантів; індіанці, метиси і мулати складають у них менше 10% населення. Склад переселенців з Європи тут був різноманітнішим: приїжджало чимало італійців, німців, слов'ян. Вони віддавали перевагу компактному поселенню, створюючи замкнуті національні колонії.

На сьогодні абсолютна більшість країн Латинської Америки багатонаціональна. У населенні кожної з них у тих чи інших пропорціях зустрічаються такі етнічні групи:

- основний народ країни (в Болівії, Еквадорі, Перу і Гватемалі в якості основних слід вважати два народи - іспаномовні нації та близькі до них за чисельністю індіанські народи - кечуа, аймара, майя-кіче та ін.);

- уцілілі й дуже малочисельні корінні народи; приблизно 2 млн. індіанців Бразилії, Венесуели і Колумбії мають племінну організацію й майже не пов'язані економічно з рештою населення;

- так звані перехідні групи – недавні іммігранти чи їхні нащадки, котрі ще остаточно не асимільовані основними народами країн вселення, але вже значною мірою втратили зв'язки з країнами виходу;

- національні меншини – вихідці з Європи й Азії останніх десятиліть, котрі ще не зазнали асиміляції.

Наприклад, у Бразилії нині мешкають представники більш як 80-ти народів, Аргентині та Мексиці – більше 50, в Болівії, Венесуелі, Колумбії, Перу та Чилі – більше 25-ти (без урахування дрібних індіанських племен).

В країнах Карибського басейну державними мовами є головним чином англійська і французька (Гаїті, Гваделупа, Мартініка, Французька Гвіана). В Суринамі, Арубі та на Антильських островах – нідерландська. Індіанські мови після завоювання Латинської Америки були витіснені у вузьку сферу побутового спілкування. Пригніченого На сьогодні лише кечуа в Болівії та Перу і гуарані в Парагваї є офіційними мовами, на них, як і на деяких інших (у

Гватемалі, Мексиці, Перу і Чилі), існує писемність, видається література, однак, не отримали широкого поширення внаслідок низького рівня грамотності індіанського населення. В ряді країн Карибського басейну в процесі міжнаціонального спілкування виникли так звані креольські мови, що сформувалися в результаті неповного засвоєння європейських мов (як правило, англійської та французької) носіями мов інших лінгвістичних груп. Гаїтянська креольська мова стала державною поряд із французькою. У Суринамі функціонує кілька креольських мов: сарамаккан - на англійській і португальській основі; джука і сранантонга - на англійській. Остання, відома під назвою "суринамська мова", є поряд з нідерландською мовою, на котрій розвивається художня література країни. Взагалі, для значної частини населення Латинської Америки характерна двомовність (білінгвізм) і навіть багатомовність.

За прогнозами ООН, до 2025 р. чисельність населення Латинської Америки сягне 790 млн. чол. На відміну від Європи чи Північної Америки скорочення смертності в Латинській Америці (за винятком Аргентини і Уругваю) не супроводжувалося помітним зниженням народжуваності, тому на континенті склалася молода вікова структура населення. Діти й підлітки до 15 років складають біля 45% населення регіону. Середня густина населення в Латинській Америці становить біля 20 чол. на 1 кв. км, тому й нині це один із найменш заселених великих регіонів світу. Так, на вузькій приморській смузі, що займає 7% території Бразилії, мешкає біля половини населення цієї країни. Водночас обширні внутрішні райони та південь Латинської Америки заселені вкрай рідко, величезні області екваторіальних лісів у басейні Амазонки практично безлюдні.

Для латиноамериканських країн характерний інтенсивний процес урбанізації: якщо в 1900 р. у її містах проживало 10% населення, то у 2000 р. – 80%, за прогнозами ООН цей показник у 2025 р. становитиме 84%. Найвищу питому вагу міського населення (80-87%) мають країни "Південного конусу" і Венесуела. Причому якщо на початку ХХ ст. збільшення частки міського населення регіону відбувалося в основному за рахунок притоку іммігрантів з Європи, то в другій половині минулого століття воно було викликане внутрішніми міграціями, пов'язаними з індустріалізацією та невирішеністю аграрного питання. В процесі урбанізації відбувається концентрація населення у великих містах та формування міських агломерацій. У столичних агломераціях Мексики, Перу, Аргентини та Уругваю зосереджується від 25 до 50% населення цих країн. Великий Мехіко (більше 26 млн. чол.) і Сан-Паулу (біля 24 млн. чол.) .

Релігійна структура населення Латинської Америки відзначається абсолютним переважанням католиків (більше 90%), оскільки в колоніальний період католицизм був єдиною обов'язковою релігією, а належність до інших віросповідань переслідувалась інквізицією. Після війн за незалежність стала визнаватися і конституційно закріплюється свобода віросповідання, а в низці держав (Бразилія, Гватемала, Гондурас, Еквадор, Мексика, Нікарагуа, Панама, Сальвадор, Уругвай і Чилі) було проголошено відокремлення церкви від держави. Але в Аргентині, Болівії, Венесуелі, Гаїті, Домініканській Республіці, Колумбії, Коста-Ріці, Парагваї та Перу залишилося в силі так зване право на патронат, яке дає уряду підставу втручатися у церковні справи та надавати церкві державну допомогу. Колумбія (з 1887 р.) і Домініканська Республіка (з 1954 р.) зв'язані з Ватиканом конкордатом – угодою щодо регулювання католицької церкви.

Другим після католицизму за кількістю вірних віросповіданням у Латинській Америці є протестантизм (на поч. 90-х рр. – біля 20 млн. чол.). У перші десятиріччя ХІХ ст., він став релігією більшості населення в багатьох країнах Вест-Індії. У Бразилії мешкає більше 10 млн. протестантів, в Мексиці – майже 2 млн., в Чилі – більше 1 млн. З нехристиянських релігій у Латинській Америці найширше представлені індуїзм та іслам (Гайана, Суринам та Тринідад і Тобаго), а на півдні континенту – іудаїзм (лише в Аргентині більше 300 тис. чол.).

Культура. Зародження сучасних національних культур Латинської Америки відноситься до ХVІІ ст., коли в колоніальних володіннях Іспанії та Португалії почали формуватися нові етнічні спільноти, котрі відрізнялися одна від одної в результаті відмінностей географічних умов, расового складу мешканців, ступеня збереження традицій корінного населення та особливостей європейської колонізації. При цьому взаємодія різноманітних культур аж ніяк не була механічним додаванням елементів індіанської, європейської й африканської спадщини.

В країнах, де збереглися великі компактні групи корінного населення зі стійкими традиціями, склався своєрідний "дуалізм культур". У цих державах, наприклад, у Болівії чи Перу, поряд з орієнтованою на європейські цінності національною міською, т. зв. креольською, культурою існує і самобутня індіанська культура, що своїм корінням сягає доколумбових цивілізацій. Ще в сер. ХІХ ст. у Гватемалі, Болівії, Еквадорі, Мексиці та Перу виникла течія індіанізму як антитеза поглядам землевласницької олігархії, що заперечувала можливість

самостійного економічного та культурного розвитку країн з індіанським населенням і вважала це населення негативним фактором. Як негативна реакція на таку доктрину сформувалося положення про майбутню домінуючу роль індіанської раси. Ідеологи традиціоналістської течії в індіанізмі висунули гасло побудови "індіанського общинного комунізму" на базі відроджених традицій імперії інків. Традиціоналісти протиставляють "іманентний гуманізм" індіанця – доброту, любов до родини, близькість до природи, розуміння краси світу, тобто "природні" якості людини, західним стандартам з їх антигуманністю. Але в 60-і рр. ХХ ст. традиціоналісти відійшли від своєї основної тези – можливості общинного шляху розвитку індіанців і визнали необхідність їхньої інтеграції у соціально-економічне та культурне життя нації.

На становлення національних культур у Латинській Америці вирішальний вплив мало досягнення країнами регіону політичної незалежності в 1-й чверті ХІХ ст. Розвиток латиноамериканської суспільної думки, науки і культури відбувався в наполегливому пошукові національної своєрідності, власного місця у світовій історії та культурі. Прогресивно мисляча творча інтелігенція Латинської Америки завжди зверталася до гуманістичних і демократичних ідеалів Європи, її культурної спадщини. Водночас вона прагнула відокремитися від Старого Світу – і задля ствердження своєї самобутності, і в надії відкрити нову сторінку загальнолюдської культури, що особливо виявилось в другій половині ХХ ст.

Але паралельно в Латинській Америці сформувалися такі концепції історико-культурної самобутності, що претендують на обґрунтування політичного гегемонізму та культурно-ідеологічної опіки щодо інших країн. Одна з них – "*бразіліанідад*", запропонована ще в 30-і рр. ХХ ст. відомим соціологом Жілберто Фрейре, стверджує унікальність бразильської цивілізації та біологічний зв'язок її носіїв з народами Африки і Карибського басейну. Окремі ідеологи військового режиму 1964-1985 рр. виводили з концепції "бразіліанідаду" право на провідну роль країни не лише в Латинській Америці, але і в Африці.

Великодержавною ідеєю національної виключності та зверхності просякнута і концепція "архентінідаду", що обґрунтовує (єдина в Латинській Америці) вищість представників білої раси. В її основі лежить теза про специфіку аргентинського національного духу, способу життя, в котрому нібито виявляється колективістська душа общини й нації в цілому. В історичних дослідженнях та художній літературі всіляко звеличується ідеалізований образ пастуха-гаучо як вищого виразника духу "архентінідад". І все ж усвідомлення взаємозалежності процесів, які розвиваються у світі, в т. ч. в області культури та суспільної думки, привело у 80-90-і рр. до відходу багатьох учених, літераторів і діячів культури Латинської Америки від концепцій "особливого шляху" та "самобутнього розвитку", заснованих на протиставленні історичних долей Європи і Америки. Багато з них нині ставлять питання про необхідність якісного стрибка у розвитку світової культури в цілому, зміни способу життя і цінностей людства, поступового формування цивілізації нового типу.

Ресурсна економіка. З перших років завоювання про Латинську Америку пішла слава, як про континент із казково багатими надрами та щедрою тропічною природою, що дозволяє вирощувати кофе, какао, цукрову тростину, бавовник і тютюн. Тому й до сьогоднішнього дня у світовій економіці за латиноамериканськими державами зберігається роль експортерів мінеральної сировини та продуктів сільського господарства. Але континент відстає від деяких інших регіонів за ступенем розвіданості території (пошукові роботи проведені лише на 1/5 території).

Кожна країна Латинської Америки спеціалізується на експорті кількох видів сировини і продуктів, від котрих безпосередньо залежить її добробут. Бразилія постачає на світовий ринок залізну руду (1 місце за видобутком у світі), олово (2-е місце), марганцеву руду (3 місце), каву, какао і сою; Аргентина - м'ясо, шерсть і пшеницю (половина всього експорту Л. А.), Чилі - мідь (1 місце), селітру і молібден (2 місце) та фрукти; Перу - руди кольорових металів (2-е місце у світі за видобутком цинку і срібла, 4-е - свинцю). Ямайка, Суринам і Гайана входять до числа головних виробників бокситів. Але частка Л. А. у видобутку нафти невпинно знижується: від майже чверті в несоціалістичному світі до Другої світової війни до 15% наприкінці 80-х рр.

Внаслідок індустріалізації в структурі оброблювальної промисловості в останні десятиліття відбулися значні зміни. В загальній вартості продукції галузі виросла частка важкої промисловості, на провідні позиції вийшли металообробка і машинобудування, в структурі останнього збільшилося значення суднобудування, літакобудування, електроніки і виробництва автоматичних станків та комп'ютерів. У країнах-експортерах нафти (Венесуела, Мексика), а також Аргентині, Бразилії та Колумбії помітного розвитку набула нафтохімія – виробництво пластмас, синтетичних волокон, каучуку, полімерів. Але відносно різнобічну промисловість вдалося

побудувати лише трьом латиноамериканським гігантам - Аргентині, Бразилії та Мексиці, де навіть з'явилися мікроелектроніка, робототехніка, аерокосмічна і ядерна енергетика. Цих же країн торкнулася "зелена революція", але в цілому передові галузі економіки в Латинській Америці поєднуються з відсталим сільським господарством.

Наслідки традиційної для Латинської Америки монокультури виявляються й досі – на 10 продуктів припадає $\frac{3}{4}$ вартості усієї продукції рослинництва, в котрому провідну роль відіграють зернові (в ряді країн Центральної Америки і Карибського басейну – кофе, цукрова тростина і банани). Зостається порівняно низьким і агротехнічний рівень сільського господарства. Загалом на країни Латинської Америки припадає 15% світового виробництва м'яса, 18% - кукурудзи, 19% - бавовни, 21% - фруктів, а найважливішими сільськогосподарськими районами є Мексиканське нагір'я, аргентинська пампа та східне узбережжя Бразилії. Близько 4/5 усієї продукції сільського господарства виробляється в 5-ти країнах – Бразилії, Мексиці, Аргентині, Венесуелі та Колумбії.

У 80-і рр. Латинську Америку вразила криза платоспроможності, що почалася з Мексики (1982 р.) і швидко поширилася на інші країни. Однак зовнішня допомога з боку США і МВФ сприяла швидкому подоланню кризи: в 1997 р. Мексика і Аргентина вийшли на більш, ніж 5% ріст ВВП, а Бразилія за його обсягом впевнено посіла друге місце в Західній півкулі після США. Перспективи зростання в інших країнах регіону, передусім у Чилі, Болівії, Уругваї, Перу та Венесуелі, також видаються вповні хорошими, хоча більшість з них все ще вкрай чутливі до зовнішніх чинників на зразок валютної кризи в Південно-Східній Азії 1997-1998 рр. чи підвищення процентних ставок у США.

Економічна інтеграція. Країни Латинської Америки першими у "третьому світі" стали на шлях економічної інтеграції, коли в 1960 р. були організаційно оформлені торговельно-економічні угруповання – *Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі* (Аргентина, Болівія, Бразилія, Венесуела, Еквадор, Колумбія, Мексика, Парагвай, Перу, Уругвай та Чилі) й *Центральноамериканський спільний ринок* (Гватемала, Гондурас, Коста-Ріка, Нікарагуа, Сальвадор). Зі створенням у 1968 р. *Карибської асоціації вільної торгівлі*, що об'єднала як самостійні на той час держави (Барбадос, Гайана, Тринідад і Тобаго, Ямайка), так і британські володіння (Антигуа, Беліз, Гренада, Домініка, Монтсеррат, Сент-Вінсент, Сент-Люсія, Сент-Крістофер і Невіс), в інтеграційному процесі взяли участь майже всі країни Латинської Америки.

Формування спільного латиноамериканського ринку шляхом поступового зниження взаємних митних зборів, ліквідації торговельних, валютних та інших обмежень у взаємній торгівлі, запровадження єдиного зовнішнього тарифу відносно третіх держав. Фінансувати регіональні проекти мав Міжамериканський банк розвитку (створений у грудні 1959 р. країнами – членами ОАД), при котрому в 1964 р. був заснований Інститут інтеграції Латинської Америки. Але вже з середини 60-х р. інтеграційний процес почав уповільнюватися і пішов не шляхом злиття існуючих угруповань, а їхньої фрагментації. Внаслідок суперечностей усередині ЛАВТ виникло два формування: *Ла-Платська* (Аргентина, Болівія, Бразилія, Парагвай і Уругвай) і *Андська* (Болівія, Венесуела, Еквадор, Колумбія, Перу і Чилі) групи. У 1978 р. був створений *Амазонський пакт* (Болівія, Бразилія, Венесуела, Гайана, Еквадор, Колумбія, Перу та Суринам), багато в чому схожий за своїми обмеженими завданнями на Ла-Платську групу. В 1980 р. ЛАВТ була реорганізована в Латиноамериканську асоціацію інтеграції (спостерігачами в ній стали Португалія та Куба), котра ставила скромніші цілі.

Черговий інтеграційний бум у регіоні почався зі створенням 26 березня 1991 р. *Спільного ринку країн Південного конусу* (МЕРКОСУР) за участю Аргентини, Бразилії, Парагваю та Уругваю (асоційовані члени – Болівія і Чилі). З початку 1995 р. він перетворився у практично перший латиноамериканський митний союз, найбільший у "третьому світі". Мексика, Венесуела і Колумбія активізували свою участь у підписаному в 1992 р. Північноамериканському договорі про вільну торгівлю (НАФТА) за участю США і Канади. Він передбачає повне нівелювання і злиття національних ринків протягом 15 років. Принципову згоду на приєднання до НАФТА висловили Бразилія, Коста-Ріка, та Ямайка, а зі вступом до угоди у січні 1996 р. Чилі почався процес формування "американської зони вільної торгівлі від Аляски до Тьєра-дель-Фуєго". На черговому "саміті Америк" у Квебеку в квітні 2001 р. за участю глав держав і урядів 34-х країн було прийнято принципове рішення про створення до 2005 р. континентальної зони вільної торгівлі. Латиноамериканська економічна інтеграція стала об'єктом прискіпливої уваги і Євросоюзу. В грудні 1995 р. у Мадриді між ЄС і МЕРКОСУР була укладена угода про організацію в першому десятилітті ХХІ ст. спільної зони вільної торгівлі.

Вузька полоса суходолу між Теуантепекським та Дар'єнським перешийками називається носить назву **Центральна Америка**. Разом з островами Вест-Індії вона утворює ланки, що з'єднують північний і південний материки. До Вест-Індії входять Великі та Малі Антильські острови. Дана територія, яку ще називають Американським Середзем'ям, лежить в тропічному і субекваторіальному географічних поясах. Дуже різноманітна політична карта Середзем'я. У Центральній Америці знаходяться південна частина Мексики, республіки Гватемала, Гондурас, Сальвадор, Нікарагуа, Коста-Ріка, Панама і колонія Британський Гондурас. На островах Вест-Індії – республіки Куба, Домініканська, Гаїті, держави Тринідад і Тобаго, Ямайка Британської співдружності націй і безліч дрібних володінь США, Англії, Франції і Нідерландів.

Складність і давність структури, інтенсивний прояв вулканізму зумовили різноманітність **корисних копалин**. Найбільш великі родовища світового значення є на Кубі, Ямайці та на Тринідаді. Куба володіє значними покладами залізної руди, за запасами якої вона займає одне з перших місць в зарубіжному світі. Особливо цінними є природньолеговані руди, що містять нікель, хром і кобальт. Чільне місце займає Куба по запасам і видобутку хромітів, зв'язаних з серпентинами в північних районах, марганцевої руди; ведеться розробка і мідних руд, в осадових товщах північної низовини є поклади нафти та асфальту. Останніми багатий Тринідад, що є ідеологічному відношенні продовженням нафтоносної зони Венесуели. Показання на наявність нафти в низинних передгірних прогинах є і для інших районів (на Гаїті, в Коста-Ріці). У молодих відкладеннях Підвітряних островів знаходяться досить значні запаси фосфоритів (на Кюрасао) і магнезиту (на острові Маргарита), а латеритна кора Гаїті і, особливо, Ямайки містить поклади бокситів. До давніх нагір'їв приурочені металеві копалини. Майже повсюдно є руди золота (найбільше значення в Нікарагуа, Гондурасі та на Гаїті), срібла (Гондурас, Нікарагуа), свинцю (Гватемала, Гондурас), сурми (Гондурас), відомі також родовища хромітів (Гватемала), мідних, платинових, марганцевих, залізних та інших руд, які майже не розробляються. З вулканічною діяльністю пов'язана наявність сірки, що видобувається в Гватемалі.

Різнманітність рельєфу визначає і швидко зміну від місця до місця особливостей **клімату**. Спільними рисами для всієї території Американського Середзем'я є велика кількість сонячного тепла, пов'язана із положенням у низьких широтах, і переважання східного перенесення повітряних мас. Північна частина території, до западини Нікарагуа, має тропічний клімат. Південна частина відноситься до субекваторіального поясу. У Центральній Америці виділяється постійно-волога полоса карибського узбережжя та змінно-волога – тихоокеанська, де число сухих місяців дорівнює 6 - 7, на півдні посушливий період скорочується до трьох місяців.

У зв'язку з сильним розчленуванням і невеликими розмірами суходолу **річки** Центральної Америки і Вест-Індії відрізняються малою довжиною і площею басейнів. Гористий рельєф обумовлює бурхливий характер течії та великі запаси майже невикористовуваної гідроенергії. Лише вапняковий півострів Юкатан, Багамські острови і деякі райони Куби майже позбавлені поверхневого стоку. Наявність улоговин в умовах вологого клімату зумовило утворення **озер**, серед яких виділяються у западині Нікарагуа: *Манагуа* і *Нікарагуа* (площа близько 8 тис. км²).

Рослинний покрив. У східній атлантичній смузі Центральної Америки тропічні і субекваторіальні ліси представлені підзонами постійно-вологих лісів. У нижньому, жаркому поясі (*тьєрра кальєнте*), до висоти 800 м середні температури не опускаються нижче 22°C, а кількість опадів скрізь перевершує 2500 мм, тому волого-тропічні ліси сходу Центральної Америки мало відрізняються від вологоекваторіальних гілей. У помірному поясі (*тьєрра кальєнте*) на висоті 800 - 1700 м температури знижуються до 17°-22°C, теплолюбні рослини зникають, в густих гірських лісах домінують деревовидні папороті. Ще вище, в холодному поясі (*тьєрра fría*), між 1700 - 3200 м середні місячні температури коливаються від 10° до 17°C. На цій висоті поширені змішані ліси з різних вічнозелених дубів, магнолій, вейнеманії, хвойних (подокарпуси), обліплених мохами, папоротями, лишайниками і квітковими епіфітами. Над межею лісів (3700 - 3900 м), представлено заростями вересових, на півночі є плями альпійських лугов з бореальними видами, а на півдні – високогірні луки тропіків – парамос, типові для Анд. Ці луки піднімаються в верхній, морозний пояс (*тьєрра елада*).

В острівному світі **Вест-Індії**, що відрізняється великим ендемізм флори і фауни, група Великих Антильських островів дуже схожа в природному відношенні з Центральною Америкою, але більше освоєна людиною. Особливо сприятливі для сільського господарства м'якохвилясті, добре «провітровані» пасатами рівнини Куби з їх родючими, багатими гумусом темнокольоровими різновидами червоних латеритних ґрунтів та широкими долинами спокійних річок. Надра Куби мають великі запаси сировини для розвитку промисловості, а гірські ліси

Сьєрри-Маєстра – цінні породи дерев. Решта островів цієї групи дуже гористі. Для них характерні глибоко розчленований рельєф і різкі експозиційні контрасти тропічних пасатних ландшафтів. Східні і Багамські острова низовинні, складені кораловими вапняками і повністю оброблені.

Андські країни. В цю групу входять Венесуела, Колумбія, Еквадор, Перу і Болівія. Спільним, що їх об'єднує, є Анди з їх висотною поясною. Високі гірські хребти, внутрішні басейни і плато - характерні елементи ландшафту. На заході та півночі їх оперізує Тихий океан і Карибське море (винятком є Болівія, узбережжя якої в 1880 р. захопила Чилі). На сході внутрішні райони зайняті сельвою – екваторіальним лісом Амазонії. Сельва практично безлюдна. Внутрішні Анди і вузькі прибережні смуги – головні осередки доколумбових цивілізацій у Південній Америці. Напередодні іспанських завоювань тут знаходилась імперія інків. Однак природні умови, склад населення, соціально-економічний розвиток Андських країн відрізняються. Чилі і Колумбія мають вихід до двох океанів, омиває континент, в той час як Болівія взагалі не має виходом до моря. Найбільшою за площею з країн субрегіону є Аргентина, але більша частина андської гірського ланцюга розташована в Чилі.

У ХХ столітті в Південну Америку прибували сотні тисяч іммігрантів з Італії, Югославії, Англії, Німеччини, Франції, країн Азії та Близького Сходу. Завдяки цьому з'явилася величезна кількість змішаних шлюбів. Зараз у Чилі, Колумбії, Венесуелі переважна кількість жителів відноситься до метисам. Індіанці переважають лише в Болівії і Перу, досить великий відсоток вони складають також в Еквадорі. В інших Андських країнах корінні жителі континенту з працею набирають 5%.

Андські країни виділяються **великими ресурсами**. Їх **кліматичні умови** дозволяють вести сільське господарство майже цілий рік, вирощуючи кава, фрукти, сою, овочі, цукровий очерет і інші культури. У вологих екваторіальних лісах ростуть дерева какао, банани, бамбук, кока, а також багато цінних порід дерев, які використовуються у промисловості. Країни, що мають вихід до океану, використовують **морські ресурси**. Так, Перу є світовим лідером з ловлі риби, Еквадор спеціалізується на креветках. Гори Анди – великий джерело корисних копалин. В їх надрах залягають дорогоцінні камені, метали, різні мінерали. У міжгірних прогінах знаходяться нафту і природний газ. Значні запаси нафти знаходяться в Аргентині, Перу, Еквадорі, Колумбії. Приблизно ½ частину загальної її кількості в регіоні припадає на Венесуелу. Чилі славиться родовищами мідно-молібденових руд і селітри. Втім, мідь видобувають у всіх країнах субрегіону, розташованих в районі тихоокеанського узбережжя. На західних схилах хребтів Болівії на тисячу кілометрів розтягнулися олов'яні родовища. Колумбія відома своїми смарагдами.

З набуттям незалежності на початку ХІХ століття настала ера промислового розвитку. В субрегіоні відкривалися фабрики і заводи, активно добувалися дорогоцінні камені і метали, руди, вугілля і нафта. Залучався іноземний капітал. Подальший розвиток Андських країн йшло в різних напрямках. Економіка Венесуели стала орієнтованою виключно на видобуток нафти, у Чилі, Болівії і Перу відкрилися великі рудники, Колумбія перетворилася в одного з найбільших постачальників кави, а Аргентинська пампа стала джерелом м'яса та вовни. Для вирішення цих проблем країни об'єднуються в групи. Наприклад, Болівія, Колумбія, Еквадор і Перу складаються в Андському співтоваристві. Аргентина і Венесуела складаються в Меркосур, ділячи загальний ринок з Бразилією, Уругваєм та Парагваєм. Болівія, Венесуела і Еквадор також входять в Боліваріанський альянс Америки (АЛБА).

Середня густина населення в регіоні невелика, але в землеробських зонах внутрішніх басейнів і плато та на окремих ділянках узбережжя вона досягає 500 чоловік на 1 км кв. Тут же розташовані вісім «міст-мільйонерів» і серед них Каракас (понад 10 млн. жителів), Богота і Ліма (в кожному понад 5 млн).

За рівнем розвитку Андська група стоїть значно нижче від середньорегіональних показників. Головними в господарстві є екстенсивне землеробство і тваринництво та гірничовидобувний промисел. На експорт вирощують каву, какао, банани. Як експортер кави Колумбія суперничає з Бразилією. Еквадор став найбільшим експортером бананів.

В надрах усіх країн Андської групи є поклади нафти, але світове значення вони мають лише у Венесуелі. Венесуельська нафтовидобувна промисловість почала розвиватися майже одночасно з мексиканською і продовжує займати важливе місце в світі. В Перу видобувають на експорт свинець, цинк, срібло. Знамениті копальні Потосі в Болівії у ХVІІ і ХVІІІ ст. давали 1/2 світового видобутку срібла. В ХІХ і ХХ ст. Болівія була великим експортером олова.

Країнознавча характеристика Бразилії.

Бразилія - найбільша держава водночас Південної та Латинської Америки. Займаючи територію площею 8 511 965 км² є п'ятою за розмірами у світі. Межує на південному заході з Уругваєм, Аргентиною, Парагваєм і Болівією, на заході з Перу і Колумбією, на півночі з Венесуелою, Гаяною, Суринамом і Французькою Гвіаною, на сході омивається Атлантичним океаном. Північну половину Бразилії займає широка Амазонська низовина. На півночі вона поступово переходить у горбисті цокольні рівнини південної частини Гвіанського нагір'я (висота 150-700 м, окремі вершини до 1200 м), обрамлені уздовж державного кордону крутими урвищами гірських ланцюгів. Майже всю решту території країни займає Бразильське нагір'я. На заході на територію Бразилії заходить акумулятивна низовина вершин річки Парагвай - Пантанал.

Для більшої частини території Бразилії характерний теплий тропічний клімат. Проте режим опадів і типи клімату різні. На заході Амазонії екваторіальний вологий клімат (2000-3000 мм опадів на рік, амплітуди середніх місячних температур 2-3 °С), на сході Амазонії і прилеглих пологих схилах Гвіанського і Бразильського нагір'їв - субекваторіальний з посушливим періодом до 3-4 місяців (1500-2000 мм опадів, на узбережжі близько 3000 мм на рік). У центрі Бразильського плоскогір'я і Пантаналі - субекваторіальний вологий клімат (1400-2000 мм опадів на рік) з великими амплітудами температур (особливо крайніх - до 45-50 °С). На східній околиці клімат тропічний пасатний, жаркий і вологий, з коротким посушливим сезоном.

Країна має величезні водні ресурси, про що свідчить наявність на її території найповноводнішої річки світу - Амазонки, повноводної та довгої річки Сан-Франциску, акумулятивної річки Парагвай та їх численних приток та ін. Великий гідроенергетичний потенціал мають річки Бразильського плоскогір'я. Річкова мережа Бразилії надзвичайно густа. Вся північна і частково центральна частина країни зрошується системою річок басейну Амазонки. На півдні та південному заході річки несуть свої води до Парагваю та Парани. На сході Бразилії тече річка Сан-Франциску. Великих озер у країні немає.

Бразилія є найбільшою у світі країною тропічних лісів, будучи достатньо забезпечена лісовими ресурсами. За запасами твердої деревини Бразилія посідає перше місце в світі. Північна й західна частина країни вкриті екваторіальними вічнозеленими лісами. На Бразильському плоскогір'ї поширені листопадно-вічнозелені ліси. У центральній частині плоскогір'я розташована савана з дрібними деревами та чагарниками. На півдні завдяки рівномірному зволоженню ростуть вічнозелені листяні та мішані ліси.

Населення Бразилії сконцентроване уздовж узбережжя. Населення південних штатів має переважно європейське походження, але більшість мешканців Півночі - індіанці, а більшість мешканців Північного сходу - суміш африканців та європейців. Понад 90 млн. людей в Бразилії мають коріння в масових хвилях європейської імміграції. Найбільші етнічні групи - іберійці, італійці і німці. Менші групи включають слов'ян (здебільшого чехів, поляків, українців і росіян). Серед найменших етнічних груп - литовці, вірмени, фіни, французи, греки, угорці, румуни, британці, ірландці та євреї. Крім європейців, бразильське населення включає 79 млн. африканців та мулатів, 13 млн. арабів, 1,6 млн. азійців та 700 тис. американських індіанців. Бразилія має найбільше число католиків у світі. Проте, число протестантів нині стрімко зростає. Рахуючи їх разом з католиками, Бразилія займає друге місце за числом християн у світі після США. Столиця - Бразилія, а найбільше місто - Сан-Пауло. До складу федерації входять союз 26 штатів та Федеральний округ. Найбільша країна, офіційною мовою якої є португальська. Це також одна з найбільш мультикультурних та етнічно різноманітних націй, причиною чому є століття масової імміграції з усього світу.

Бразилія має найрозвиненіший промисловий сектор в Латинській Америці, який становить третину її ВВП. Бразилія виробляє дуже різноманітну продукцію, від автомобілів, сталі та нафтопродуктів до комп'ютерів, літаків і споживчих товарів. Бразилія також має розвинений і різноманітний сектор послуг. Фондові біржі Сан-Паулу та Ріо-де-Жанейро зараз піддаються значній консолідації. Проте економіка країни все ще має серйозні проблеми, можна назвати недостатню інфраструктуру, значну концентрацію прибутку, недостатню якість суспільних послуг, соціальні конфлікти. Ці проблеми досить складні у Бразилії як порівнювати з іншими країнами. Внутрішній державний борг досяг рекордного значення на фоні дедалі більших державних витрат.

Основними *транспортними шляхами* усередині країни є автодороги. Система автодоріг досить розвинена та складна. Залізниці у Бразилії застарілі та використовуються майже виключно для перевезення вантажів. Існує лише декілька пасажирських залізниць що діють, найдовша - між

містами Белу-Оризонті та Віторія. Морський транспорт традиційно був дуже важливим у Бразилії, хоча зараз він також використовується майже виключно для перевезень вантажів. Майже всі великі міста уздовж бразильського узбережжя є також важливими торговими портами. Також важливий річковий транспорт, особливо у Амазонії, де він є основним транспортним засобом. Всього Бразилія має близько 50 тис. км водних шляхів. Авіаційний транспорт нині також швидко розвивається.

Культура Бразилії перш за все походить від культури Португалії. Португальські колоністи та іммігранти принесли католицьку віру, португальську мову і багато традицій, які все ще мають значний вплив на сучасну бразильську культуру. Як багатонаціональна країна, на її культуру також чинили свій вплив інші народи. Американські індіанці значно вплинули на кухню Бразилії та на її мову, а африканці, привезені як раби, значною мірою вплинули на бразильську музику, танці, кухню. Італійські і німецькі іммігранти, які у великій кількості переселялися до Бразилії, також чинили значний вплив на різні аспекти життя, але їх вплив найсильніший на півдні країни.

Бібліотеки Бразилії. *Національна бібліотека Бразилії* - бібліотека в місті Ріо-де-Жанейро, заснована 1810 року. Розташована у сквері Сінеландія (площа Флоріанові Пейшоту), поруч знаходяться Національний музей образотворчих мистецтв і Міський театр. Це найбільша бібліотека Латинської Америки, її фонд нараховує більше 9 млн. одиниць зберігання. Історія бібліотеки бере свій початок задовго до її відкриття. Лісабонський землетрус 1755 року, що призвів до катастрофічних руйнувань у столиці Португалії Лісабоні, спричинив пожежу й завдав величезних збитків Королівській бібліотеці, яка на той час вважалася однією з найбагатших в Європі. Король Португалії Жозе I розпорядився почати роботу з відновлення бібліотечних фондів, а саму бібліотеку було організовано в Palácio da Ajuda. У 1807 році бібліотека вже мала 60 000 томів, серед яких були інкунабули та інші рідкісні видання, але також колекція мап, монет, медалей. 1808 року все це зібрання було перевезене до Бразилії.

Офіційною датою заснування бібліотеки як філії Національної бібліотеки Португалії вважається 29 жовтня 1810 року. Нове приміщення для бібліотеки було відкрито 1813 року, коли й було завершено перевезення фондів. 1822 року, після проголошення Бразилією незалежності, бібліотека перейшла у власність новоутвореної держави. Теперішнє приміщення, що поєднує в собі елементи неокласицизму й модерну, було урочисто відкрито 29 жовтня 1910 року. Обов'язковий примірник всіх португальських видань почав надходити до бібліотеки ще з часу її заснування, та законодавчо це було закріплено лише на початку ХХ століття. Так 1907 року, згідно з президентським декретом, бібліотека мала поповнюватися обов'язковими примірниками видань, випущених в Бразилії. 2004 року положення цього декрету було внесено до закону, в якому наголошено, що закон про обов'язковий примірник «сприятиме обліку та збереженню національної інтелектуальної продукції, захисту й збереженню національної культури і мови».

Музеї Бразилії. *Національний музей Бразилії* - є найстарішим науковим закладом Бразилії та одним з найбільших музеїв природної історії та антропології в Америці. Розташований у місті Ріо-де-Жанейро. Музей міститься в палаці Святого Крістофера, що служив резиденцією Португальської королівської сім'ї між 1808 і 1821 роками, був домом бразильської імператорської сім'ї між 1822 і 1889 роками, а також був місцем проведення Установчих зборів Республіки від 1889 до 1891 року, перш ніж був обраний домівкою музею в 1892 році. Будівля була включена до списку бразильської національної спадщини з 1938 року.

Саме 2 вересня 2018 року велика пожежа знищила вщент як будівлю музею, так і майже всю колекцію, що налічувала до 20 млн. експонатів. Було втрачено велику колекцію, присвячену мовам Бразилії, включаючи записані в 1958 році пісні на зниклих мовах, а також архів Курта Німуендажу, етнографічні та археологічні записи про всі етноси Бразилії з ХІІ століття. Музей володів однією з найбільших колекцій в Північній і Південній Америках, що складається з тварин, комах, мінералів, індіанської посуду, єгипетських і південноамериканських мумій і старожитностей, археологічних артефактів, метеоритів, скам'янілостей і багатьох інших експонатів. Серед них були представлені давньоєгипетські фрагменти рельєфних зображень, маски, статуетки божеств з бронзи, каменю і дерева, коробки для каноп, алебастрові чаші, похоронні конуси, прикраси, амулети та інше. Серед експонатів, які пережили пожежу: залізний метеорит Bendego, кілька портретів з верхніх поверхів, частина зоологічної колекції, бібліотека і трохи кераміки. В ході рятувальних робіт було знайдено неушкоджений череп древньої жінки Лузії, останки якої налічують 12 тисяч років і є найдавнішим скелетом людини, коли-небудь

знайденим на американському континенті Колекція гербарію, риб і рептилій розташовувалася поза будівлею музею і тому не постраждала.

Країнознавча характеристика Чилі.

Чилі - країна на заході Південної Америки. Займає довгу вузьку смугу суші між Андами на сході і Тихим океаном на заході. Країна займає площу 756 096 км². Межує на півночі з Перу, на заході та півдні омивається Тихим океаном, на сході за хребтами Анд межує з Болівією і Аргентиною. Через Магелланову протоку Чилі має вихід в Атлантичний океан. Чилі належать декілька невеликих островів у Тихому океані: Пасхи, Сала-і-Гомес, Сан-Фелікс, Амбросіо, Дієго-Рамірес біля мису Горн, група островів Хуан-Фернандес. Також Чилі претендує на сектор в Антарктиці.

Територія Чилі витягнута вздовж узбережжя Тихого океану на 4300 км і зайнята переважно хребтами Анд (висотою до 6880 м), між якими лежить Поздовжня долина - головний економічний район країни. Територія належить до Тихоокеанського вогняного кола, через що тут багато вулканів, часті землетруси. Клімат - від тропічного пустельного на півночі (пустеля Атакама) до помірного на півдні.

Столиця та найбільше місто - Сантьяго, а національна мова - іспанська. Населення Чилі складається з трьох основних груп: іспаномовні чилійці; іммігранти та їхні нащадки з країн Європи, Азії та Америки, які прибули в Чилі в ХХ столітті та не змішалися з іспаномовними чилійцями; індіанські народи; полінезійці. Більше 20 % чилійців належать до білої раси. Індіанське населення (вже змішане з білими) складає 80 % населення. Національний склад іммігрантів був і залишається дуже різноманітним: переважають іспанці та італійці.

Головною галуззю промисловості країни є гірничодобувна (мідь та інші метали). Чилі - найбільший в світі експортер міді. Експлуатація інших ресурсів, таких як залізо, молібден, нітрат, золото і срібло також має важливе значення. Крім того, Чилі має 21,9 % світових запасів літію. Лазурит, дорогоцінний камінь видобувається на півночі Чилі, був оголошений національним каменем в 1984 році. Серед інших галузей промисловості - металургійна, деревообробна, харчова, текстильна. Сільське господарство, включаючи рибальство та лісове господарство, забезпечує 7 % ВВП (13 % зайнятих), розвинене тваринництво, вирощуються пшениця, виноград, боби, цукровий буряк, картопля, фрукти. Чилі - один з найбільших експортерів фруктів, а також риби й виробів з деревини. Чилі має один з найвищих доходів на душу населення в Латинській Америці (поряд з Уругваєм). Загальна протяжність залізниць - 7 766 км, автошляхів - 79 025 км, внутрішніх водних шляхів - 725 км. Найважливіші порти країни: Ікіке, Вальпараїсо.

Туризм став одним з основних економічних ресурсів Чилі, починаючи з середини 1990-х років. Під захистом держави знаходиться близько 14,5 млн га земель у вигляді національних парків, заповідників та пам'яток природи, що становить 20 % площі Чилі. Основна частка туристів прибуває з прикордонних країн, 17,3 % - з інших країн Південної Америки, 11,9 % - з Європи, 8 % - з Північної Америки.

Найбільше туристів привертають увагу:

1) Столиця Сантьяго, яка знаходиться в кліматі середземноморського типу місто оточене горами й гірськолижними курортами (Вальє-Невадо, Портильйо, комплекс Фареллонес - Ель-Колорадо - Ла-Парва).

2) Найпосушливіша пустеля світу Атакама, знаходиться на півночі країни. Особливе місце займає Місячна долина, розташована в Національному заповіднику Лос-Фламенкос. Туристичними центрами півночі Чилі є міста Аріка, Ікіке, Калама, Сан-Педро-де-Атакама і Антофагаста.

3) Патагонія, пересічена фіордами і каналами, знаходиться на півдні країни. Клімат - від вологого помірно-холодного до полярного. Туристичними воротами в регіон є старовинний Пуерто-Монт, околиці якого вкриті льодовиковими озерами й покриті незайманими листяними та хвойними лісами.

4) Острови. В Чилі - сотні островів. Відомий на весь світ острів Пасхи, місце стародавніх кам'яних статуй - моаї. Інші острова - Моча, архіпелаг Хуан-Фернандес, з яких найпопулярніший - Острів Робінзона Крузо. Острови Чилійського архіпелагу і Церкви острова Чилое занесені в список культурної спадщини ЮНЕСКО.

Матеріальна культура чилійського народу являє собою сплав елементів іспанської матеріальної культури та культури корінного населення країни, причому іспанський вплив переважає. У Чилі збереглися залишки стародавніх індіанських культур, в тому числі атакамської (на півночі) і арауканської (на півдні): керамічні вироби, орнаментовані геометричними

малюнками і зображеннями тварин. У Сан-Педро-де-Атакама знайдені наскельні малюнки. На острові Пасхи збереглися гігантські кам'яні статуї, стародавнє дерев'яне начиння.

Бібліотеки Чилі. *Дерев'яна бібліотека в Чилі.* Бібліотека по проекту Себастьяна Ірраррасавалю побудована в ході відновлення чилійського міста Конституьсон після землетрусу і цунамі 2010 року. Увагу відвідувачів привертають відмічені тричастинною покпівдею три нефа: функціональний розподіл бібліотеки на дитячий, юнацький і дорослий відділи. Скління вуличного фасаду демонструє громадський характер споруди: воно дозволяє побачити її інтерер, книжкові новинки, а козирки і лавки перетворюють вулицю перед нею в суспільний простір. Для створення всередині оптимального природного освітлення покрівля зроблена ґратчастою, яка одночасно пропускає і фільтрує сонячне проміння.

Музеї Чилі. *Національний музей витончених мистецтв* - художній музей в Сантьяго. Музей заснований 18 вересня 1880 під назвою «Національний музей мистецтв» і є найстарішим музеєм Південної Америки. З 1910 року розміщується в спеціально побудованому для нього палаці, розташованому в парку Форесталь чилійської столиці. Будівля музею побудована на честь сторіччя незалежності Чилі за проектом франко-чилійського архітектора Емілія Жекура. У квітні 1976 будівлю музею визнано історичною пам'яткою Чилі. У результаті землетрусу 1985 року музею було завдано серйозних пошкоджень. Ремонт і реконструкція будівлі тривала три роки. У колекції музею близько трьох тисяч експонатів, зокрема картини, скульптури, малюнки і гравюри. Тут представлені в основному роботи чилійських художників, в числі яких Педро Ліра, Альфредо Валенсуела Пуельма, Косме Сан-Мартін, Альберто Валенсуела Льянос і Алехандро Сікареллі. Водночас музей володіє значним зібранням робіт відомих зарубіжних майстрів, у тому числі іспанських художників Франсіско де Сурбарана і Бартоломе Мурільйо, французьких художників Каміля Піссарро, Жана Батиста Коро, Шарля Франсуа Добиньї, скульпторів Огюста Родена і Емілія Антуана Бурделя. В італійській частині колекції знаходиться близько 60 картин, велика частина з яких написана в період з середини ХІХ до початку ХХ століття (П'єтро Габріні, Джованні Болдіні). У музейній колекції також є кілька робіт фламандських і голландських художників, у тому числі роботи Пітера Пауля Рубенса, Якоба Йорданса, Корнеліса де Воса, Альберта Кейпа, Яна Вільденса і Адріана ван Остаде. У музеї знаходиться невелика колекція з 46 какемоно, подарованих китайським посольством 1968 року, 15 фігурок з Чорної Африки і 27 японських гравюр.

Музей сучасного мистецтва - художній музей в Сантьяго. Музей відкритий 15 серпня 1947 року. У даний час керується факультетом мистецтв Чилійського університету та розміщується у двох місцях: у парку Форесталь в тильній частині будівлі Національного музею витончених мистецтв Чилі та у парку Кинта-Нормаль в будівлі під назвою «Палац Версаль». У колекції музею більше двох тисяч творів мистецтва, у тому числі 1200 гравюр, 450 фотографій, приблизно 600 картин, близько 200 малюнків і акварелей і 90 скульптур. У колекції зібрані роботи майстрів починаючи з кінця ХІХ століття, у тому числі твори чилійських художників Роберто Матти, Гільермо Нуньеса, Немеса Антунеса, Матильде Переса і Хосе Бальмеса. У колекції представлені роботи зарубіжних художників, у тому числі роботи Алехандро Обрегана, Еміліо Петгорути, Мануеля Еспіноса, Освальдо Гуаясаміна, Исаму Ногуті, Фріденсрайха Гундертвассера, Девіда Батчелора, Ісуса Руїса Нестоси і Діно Бруссона.

Чилійський музей доколумбового мистецтва - музей в Сантьяго, столиці Чилі, присвячений вивченню пам'ятників доколумбових культур і їх мистецтва. У музеї широко представлені археологічні знахідки з різних регіонів Месоамерики і Південної Америки, охоплені практично всі доколумбові культури Латинської Америки. Музей заснував відомий чилійський архітектор і збирач старовини Серхіо Ларраїн Гарсія-Морено, який тривалий час шукав приміщення для своєї приватної колекції доколумбових артефактів, зібраних за майже півстолітній період. За підтримки муніципалітету Сантьяго він отримав в своє розпорядження будівлю, де музей і був відкритий в грудні 1981 року.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Оцініть географічне положення країн регіону?
2. Проаналізуйте природно-ресурсний потенціал країн регіону?
3. Проаналізуйте народонаселення країн регіону?
4. Дайте загальну характеристику господарства країн регіону?
5. Проаналізуйте розвиток туристичної галузі країн регіону?
6. Оцініть розвиток транспорту країн регіону?

7. Проаналізуйте розвиток інтеграційних процесів у регіоні?
8. Проаналізуйте розвиток зовнішньоекономічних зв'язків регіону?
9. Дайте характеристику розвитку культури та традицій країн регіону?
10. Дайте порівняльну характеристику провідним країнам регіону (Бразилія, Чилі)?
11. Дайте загальну характеристику бібліотекам та музеям Бразилії?
12. Дайте загальну характеристику бібліотекам та музеям Чилі?

Тема 17. Африканський туристичний макрорегіон. Маврикій. ПАР.

1. Загальна країнознавча характеристика Африканського туристичного макрорегіону.
2. Проблеми та перспективи розвитку країн Африканського туристичного макрорегіону.
3. Країнознавча характеристика Маврикію та ПАР.

Рекомендована література: 1-12, 15-20, 22, 26, 30

Ключові поняття: географічне положення країн регіону, склад території регіону, природно-ресурсний потенціал регіону, господарство регіону, туристичні об'єкти регіону, транспорт регіону, зовнішньоекономічні зв'язки регіону, культура та традиції країн регіону, бібліотеки та музеї Маврикію, бібліотеки та музеї ПАР.

Країни Африки розташовані на однойменному материка й багатьох прилеглих островах. Усього в Африці - 53 суверенних держави і декілька залежних територій, найбільшими з яких є: Сеута, Мелілья (Іспанія), Західна Сахара (Марокко), Реюньон, Майотта (Франція), Острів Святої Єлени (Велика Британія). Загальна площа материка - 30,3 млн. км², чисельність населення - приблизно 750 млн. осіб. До 50-60-х років ХХ ст. Африка була континентом залежних територій, головними метрополіями яких були: Франція (37 % площі, 26 % населення). Велика Британія (32 % площі, 39 % населення), Бельгія (8 % площі, 8 % населення), Португалія (7 % площі, 6 % населення). Колонії на материка мали Іспанія, Італія, Німеччина. Ніколи не були колоніями тільки Ефіопія і Лівія. Найпізніше вийшла з-під колоніальної залежності Намібія (1990).

Африканському туристичному регіону притаманна перевага природних туристичних ресурсів. Особливо значними серед них є флорофауністичні і ландшафтні складові ресурсного потенціалу. Для порівняння країн і територій регіону характерні комфортні погодні-кліматичні умови. На ринку міжнародних туристичних послуг окремі африканські держави посіли чільні місця і пропонують: Маврикій – весільний туризм і пляжно-купальний відпочинок; Туніс і Марокко – пляжно-купальний, лікувально-оздоровчий і пізнавальний туризм; Зімбабве, Танзанія та Кенія – сафари й екологічний туризм; ПАР – пляжно-купальний відпочинок, гастрономічний і екологічний туризм; Кабо-Верде спеціалізується на дайвінгу та серфінгу.

Для багатьох країн Африки характерні економічна і політична нестабільність. Більшість країн – багатонаціональні. У деяких районах продовжуються міжетнічні зіткнення. Гострою є проблема піратства. Часто відбувається зміна влади. Усе це ускладнюється бідністю. Слабка економіка цих держав не в змозі ефективно реагувати на екологічні виклики: опустелювання перетворилося на гостру проблему цього регіону. Масовий туризм не набув належного рівня розвитку і має анклавний характер.

Північноафриканський туристичний район: Алжир - Марокко - Судан – Туніс.

Західноафриканський туристичний район: Бенін - Буркіна-Фасо - Гамбія - Гана - Гвінея - Гвінея Бісау - Кабо-Верде - Кот-Д'Івуар - Мавританія - Малі - Нігер - Нігерія - Сенегал - Сьєра Леоне - Того До країн, які мають певні здобутки на шляху реалізації проектів розвитку туристичної індустрії належать Сенегал, Буркіна-Фасо, Гамбія.

Центральноафриканський туристичний район: Ангола - Габон - Демократична Республіка Конго - Екваторіальна Гвінея - Камерун - Конго - Сан-Томе і Принсіпі - Центрально-африканська Республіка - Чад *Південноафриканський туристичний район:* Ботсвана - Лесото - Намібія - Південноафриканська Республіка – Свазіленд. *Південна Африка* - порівняно молодий, динамічний регіон міжнародного туризму. Найбільш популярними туристичними країнами є 31 ПАР і Намібія, які володіють унікальним природно-ресурсним потенціалом та культурно-історичними атракціями світового рівня.

Східноафриканський туристичний район: Бурунді - Джибуті - Еритрея - Ефіопія - Замбія - Зімбабве - Кенія - Коморські Острови - Мадагаскар - Малаві - Маврикій - Мозамбік - Реюньон - Руанда - Сейшельські Острови - Танзанія – Уганда.

Більшість сучасних країн Африки - республіки, лише Марокко, Лесото і Свазіленд є монархіями. За формою державного устрою переважають унітарні країни. Федераціями є Нігерія,

Коморські Острови і ПАР. У багатьох африканських країнах не вирішені міжетнічні конфлікти, спричинені привілейованим становищем народностей, представники яких перебувають при владі, що дискримінує інші етноси. Понад 20 років триває громадянська війна в Анголі, Мозамбіку, Сомалі, більше 10 років - у Судані, Бурунді, Руанді, Ліберії. За більшістю показників Африка є слабозвинутим регіоном. Тут проживає 12,6 % населення світу і виробляється усього 3,6 % світового ВВП. В Африці знаходяться 32 із 39 найменш розвинутих країн світу, що зумовлено їх тривалою колоніальною залежністю. Їх господарство змушене було функціонувати в інтересах метрополій, що виявлялося у нещадній експлуатації природних ресурсів, ігноруванні обробних галузей, господарської інфраструктури, соціальної сфери. Це зумовило значну соціально-економічну відсталість, залежність від світового ринку.

Африка посідає останнє місце у світі за рівнем письменності, надто високі показники дитячої смертності. Тут найнижча у світі тривалість життя, приблизно 80 % населення континенту позбавлене медичної допомоги, понад 70 % перебуває за межею бідності. Найнижчий рівень науково-технічного розвитку континенту. Наприклад, у Центральній, Західній та Східній Африці на 10 тис. осіб населення припадає всього 6 наукових співробітників - майже у 25 разів менше, ніж у розвинутих країнах.

За **структурою господарства** більшість країн Африки належить до аграрних, деякі - до аграрно-індустріальних. Відносно високого рівня індустріалізації досягли ПАР, Єгипет, Замбія, Маврикій, Сейшельські Острови. Після отримання незалежності господарства більшості країн були націоналізовані. Особливо важливу роль відіграло встановлення державного контролю над розробкою корисних копалин. Натепер переважно є націоналізованим видобуток нафти й газу в Алжирі, нафти - в Єгипті, Лівії, Нігерії, видобуток та переробка кольорових металів - у Замбії, Демократичній Республіці Конго (ДРК), бокситів - у Гані, Гвінеї, алмазів - у Гані, Сьєрра-Леоне, ДРК, фосфоритів - у Того і Сенегалі, золота - в Гані. Держава контролює більшість галузей інфраструктури - електроенергетику, транспорт, зв'язок. Проте в галузях обробної промисловості частка держсектору значно нижча - 20-25 %, а в сільському господарстві - 5-6 %. Державні торговельні компанії домінують у внутрішній оптовій та зовнішній торгівлі.

Серед національних факторів економічного розвитку помітну роль відіграє дрібнотоварний уклад. Сучасні уклади, базуючись майже винятково на зарубіжній технології, перебувають під впливом іноземного капіталу. Але у більшості країн провідні сучасні уклади не є домінуючими, системотворними. Їхній вплив на соціальну сферу і на суспільство обмежений. Багатоукладність економіки, соціально-економічний консерватизм, що домінує у політиці влади й ментальності, є відчутною перешкодою економічної модернізації в регіоні. Економічний розвиток африканських країн є нерівномірним, нестабільним, супроводжується масштабними кризовими явищами. За даними ООН, до 60 % населення Тропічної Африки систематично недоїдає, у тому числі 40 % дітей віком до 5 років. Калорійність харчування становить в середньому 2100 кКал на день за норми 2400 кКал. Особливо важке становище в Ефіопії, Анголі, Чаді, Мозамбіку, Сьєрра-Леоне, Сомалі (1600-1900 кКал). Економіка африканських країн постійно відчуває фінансовий дефіцит. Зовнішні надходження є істотною статтею державних бюджетів багатьох країн, особливо Чаду, Уганди, Малі, Буркіна-Фасо, Судану, Гвінеї, Танзанії. Іноземний капітал є суттєвим чинником розвитку гірничодобувної промисловості, на яку припадає до 2/3 прямих іноземних валютних надходжень в Африку. Активно проникають ТНК в обробну промисловість материка, переважно створюючи спільні підприємства. Наприклад, у Гані, Конго, Нігерії ТНК володіють 50-70 % акціонерного капіталу підприємств цієї галузі. Під значним іноземним контролем перебуває багато закладів страхування, туристсько-рекреаційної сфери.

Роль країн Африки у МГПП поки що мало відчутна. Питома вага їх у світовому експорті не перевищує 2%. Головні торгові партнери африканських країн - Західна Європа, США та Японія. Внутріконтинентальні торговельні зв'язки слабозвинуті. Зовнішня торгівля часто базується на одному або кількох експортних продуктах. Умови життя населення дуже низькі. Головними проблемами є перенаселеність, бідність, голод, недоїдання, неписьменність, відсутність елементарної санітарії, епідемії. Країни є постачальниками сільськогосподарської сировини та мінеральних ресурсів, значно менше - готових виробів промисловості.

Північна Африка розташована в найширшій частині материка, більшість країн мають доволі великі розміри. Усього декілька країн мають площу менше 1 млн. км². Найбільші країни цієї частини Африки - Судан і Алжир - значно більше 2 млн. км². Сьогодні в Північній Африці розташовані 6 незалежних країн. З них 5 - республіки. Тільки Марокко є королівством. Та ще дуже складне становище склалося в Західній Сахарі. Ця країна до 1976 р. керувалася Іспанією, але після

того, як іспанці покинули територію Західної Сахари, була захоплена Марокко. Етнічні та релігійні протиріччя породжують багато конфліктів у Північній Африці. Більша частина Північної Африки зайнята пустелею Сахара. Там, де підземні води підходять близько до поверхні, в пустелі зустрічаються зелені оази. Саме в них зосереджене основне населення пустельної зони. На південь від Сахари пустелю замінює посушлива смуга - сахель. В долині Нілу приблизно з 3100 р. до н. е. виникла високорозвинута давньоєгипетська цивілізація. Інші давні культури існували південніше, в Судані та Ефіопії. До речі, Ефіопія ще в IV р. н. е. однією з перших на Землі стала християнською країною. В середні віки європейці були частими гостями на середземноморському узбережжі Африки, однак їм майже нічого не було відомо про Африку південніше Сахари. Проте арабські та берберські купці регулярно перетинали пустелю з караванами верблюдів. Вони залишили опис декількох середньовікових держав темношкірих африканців. До них належали давні Гана та Малі, які в ті часи були достатньо розвинутими та можливими країнами.

На початок XX ст. майже вся Північна Африка опинилася під владою європейців. Франції належали (як колонії або протекторати) Алжир, Мавританія, Туніс і більша частина Марокко. Велика Британія володіла Суданом і (як протекторатом - до 1922 року) Єгиптом. Іспанія володіла північною частиною Марокко та Західною Сахарою. Італія після Турецько-італійської війни 1911-1912 років оволоділа Лівією, а в 1936 році захопила Ефіопію. Однак в 1950-х и 1960-х рр. більшість північноафриканських країн досягли незалежності.

Більшість країн Північної Африки належать до *слаборозвинутих*. Трохи вище рівень розвитку економіки в Алжирі та Лівії. Ці країни володіють значними запасами нафти та природного газу, які є важливим товаром на світовому ринку. Марокко видобуває фосфорити, які використовуються для виробництва добрив. Нігер - виробник урану, але все одно залишається однією з найбідніших країн Північної Африки. В сільському господарстві зайнята більша частина населення Північної Африки. В середземноморських районах Марокко, Тунісу, Алжира, Лівії та Єгипту вирощують ячмінь, цитрусові та оливки. В долині Нілу збирають великі врожаї бавовни та цукрової тростини. В оазах Сахари головною культурою є фініки. На південь від Сахари, в зоні сахеля, вирощують посухостійкі культури, насамперед, зернові культури: просо та сорго. Але навіть вони в цих умовах не дають великих врожаїв, тому населення зони сахеля потребує продовольчої допомоги, яка надходить сюди з самих різних країн світу. А Ефіопія є батьківщиною такої культури, як кава.

Промисловість у більшості північноафриканських країн не розвинута. Лише в дельті Нілу на північ від Каїру, столиці Єгипту, зосереджені виробничі підприємства. В основному виробляються різні тканини, одяг, взуття. Найбільшим містом Північної Африки є Каїр. З населенням більше 9 млн. мешканців він належить до найбільших міст планети. Інші великі міста, населення яких перевищує 2 млн. - це Александрія в Єгипті, Касабланка в Марокко. Але в містах мешкає менша частина населення Північної Африки. Більше 60% мешкає в селах.

Більшість мешканців Африки на північ від Сахари розмовляють арабською та сповідують іслам. Тому архітектура, література та інші види мистецтва цих країн характеризуються спільністю стилю. В країнах на південь від Сахари мешкає багато різних племен і народів, які розмовляють багатьма мовами. Їх культура, традиції, вірування значно відрізняються один від одного. Наприклад, в Ефіопії нараховується більше 70 мов. В деяких державах як офіційна використовується одна з європейських мов. Вона допомагає представникам різних народів спілкуватися між собою. В деяких країнах Північної Африки такою мовою є французька.

На території Північної Африки міститься багато *пам'яток культури та природи*. До списку Всесвітньої спадщини належать: руїни одного з найдавніших міст планети - Мемфісу і піраміди в районі Гіза (Єгипет); середньовічні квартали міста Феса (Марокко) та плато Тассілін-Аджер (Алжир) з чудовими наскальними малюнками часів кам'яної доби.

Західна Африка охоплює регіони Сахель і Судан, а також тропічні ліси Екваторіальної Гвінеї. Клімат через вітри-пасати змінно-вологий з різновираженими сезонами посух і дощів. У Сахелі майже немає рослинності, у Судані домінують савани, на узбережжі існують смуги тропічного лісу. У перехідній зоні в Сахарі та в Мавританії мешкають бербери та маври з світлішою шкірою, південніше - перш за все нігеро-кордофанські народності. Багато західноафриканців є послідовниками традиційних релігій. Також поширений іслам, що з'явився в Середньовіччі, поряд з меншинами християн, що з'явилися в результаті європейської місіонерської діяльності. До прибуття європейців в Західній Африці існували такі держави, як Гана, Малі та Сонгай. Починаючи з XV століття на узбережжі почали засновувати свої колонії португальці, французи та англійці, займаючись торгівлею рабами, в зокрема з Америкою. У XX столітті

колоніальні кордони в Західній Африці зміцнилися, почалася хвиля незалежності в 1960 році. Західна Африка розділена протиріччями поміж франкомовними та англomовними країнами, що складаються не тільки в мовному бар'єрі але й в різних менталітетах і світоглядах. Західноафриканська співдружність ECOWAS слугує інтеграції та намагається створити мир у різних гарячих точках (Сьєрра-Леоне, Ліберія, Кот д'Івуар).

Дорожня інфраструктура розвинута слабо, залізничні шляхи існують лише від внутрішніх регіонів до узбережжя і є спадком колоніальної економічної політики. Великими портами є Дакар, Конакрі, Абіджан, Аккра, Ломе та Лагос. Держави Сахеля належать до злиденніших країн світу, Нігерія, не дивлячись на вагомні запаси нафти, також сильно відстає у розвитку. На узбережжі в сільському господарстві вирощують монокультури, призначені для експорту. Західна Африка є батьківщиною більшої частки африканських мов. Більшість з них належать до конго-кордофанської та афроазійської мовної групи. Велике значення для традиційної культури народностей, що мешкають у саванах і тропічних лісах, має усний фольклор і передача знань, а також використання масок і танців у церемоніальних цілях.

Західна Африка – найнаселеніший регіон материка, на 1/6 території якого проживає третина всіх африканців. До регіону належать 15 держав. Межує вона з Північною та Центральною Африкою, омивається водами Атлантичного океану та його найбільшої затоки біля берегів Африки - Гвінейської. На півночі межує із Сахарою, а на сході - із котловиною Чад. Територія Західної Африки була колонізована найраніше (XV – XVI ст.). Найбільше торкнулася її работоргівля. Донедавна одну з ділянок узбережжя Гвінейської затоки називали „Невільничий Берег”. У XIX ст. територія регіону була поділена переважно між Францією, Великою Британією, та Португалією. Найдавнішою республікою у регіоні є Ліберія, заснована у 1847 р. переселенцями із США. Гана і Гвінея домоглися незалежності наприкінці 50-х років, інші країни - на початку 60-х років і лише португальські колонії - у середині 70-х років XX ст. Крім Малі, Буркіна-Фасо і Нігеру, країни розташовані на узбережжі, а сам регіон більш наближений до Західної Європи та атлантичних портів Північної Америки, ніж інша частина Тропічної Африки. Вихід до океану, зручні бухти на узбережжі сприяли розвитку портів та активних морських зв'язків з іншими приатлантичними регіонами Африки, Європи та Америки.

Природно-ресурсний потенціал. Західна Африка із заходу і півдня обмежена узбережжям Атлантичного океану. На півночі межує із пустелями Сахари, на сході - з озером Чад і гірськими хребтами. Довжина берегової смуги – 4098 км. Клімат переважно субекваторіальний. Кількість опадів збільшується з півночі на південь від 250-до 1500 мм на рік. У літній період дощі тривають до 7 місяців. Західна Африка багата на великі та повноводні ріки, найбільшою з яких є Нігер. Річки здебільшого порожисті, мають багато водоспадів, що ускладнює судноплавство. Заважає йому і спад рівня води у сухий сезон року. У Нігерії виявлені родовища нафти й газу. Багатими є поклади бокситів, особливо у Гвінеї, уран добувають у Нігері. Частково налагоджено видобуток руд заліза, олова, фосфоритів. У Буркіна-Фасо виявлено родовище марганцю. Відомі родовища золота й алмазів. Ріки регіону мають величезні запаси гідроенергії. На р. Вольта з метою іригації та судноплавства побудовано найбільше у світі за площею (8480 км²) водосховище – Вольта.

Західна Африка славиться унікальними лісовими ресурсами. Лісовий пояс розташований в екваторіальній зоні. Тут росте до тисячі деревних порід, багато з яких мають цінні деревену і плоди. Лісова зона сприятлива для насаджень какао, кавового дерева, бананів, ананасів, олійної пальми. Середня лісистість регіону – 27%. Ромаїття природних умов регіону, самотність культура народів і племен, залишки архітектурних пам'яток колоніальної епохи, морські узбережжя Сенегалу і Гамбії, численні національні парки з рідкісними видами флори і фауни зумовлюють привабливість Західної Африки для іноземних туристів. Місцеві католицькі паломники часто відвідують найбільший у світі католицький собор в Ямусукро, побудований у 1990 р. Незважаючи на наявність передумов для розвитку туризму в багатьох країнах регіону, соціально-економічні проблеми, воєнно-політичні конфлікти у деяких з них (С'єра-Леоне, Ліберія, Кот-д'Івуар), несприятливі кліматичні умови обмежили зростання туристичної сфери.

Східна Африка займає 1/7 території континенту, тут проживає 1/5 його населення. Межує вона з трьома регіонами материка: Північною, Центральною та Південною Африкою. До складу регіону входять 11 держав: Бурунді, Джибутті, Еритрея, Ефіопія, Замбія, Кенія, Малаві, Руанда, Сомалі, Танзанія, Уганда. Близькість до країн Південно-Західної та Південної Азії, до морських шляхів, що з'єднують Європу з Азією – важлива особливість економіко-географічного положення регіону. Уганда, Малаві, Замбія на мають виходу до моря, але їх міжнародні транспортні зв'язки

тяжіють до Індійського океану, на Якому розташовані майже всі материкові країни регіону, крім Еритреї, яка знаходиться біля берегів Червоного моря.

Останніми роками на ЕГП регіону впливають етнічні й політичні конфлікти у деяких країнах. Внаслідок громадянської війни у Сомалі, що почалася в 1991 р., економіка країни повністю паралізована, промислові підприємства не функціонують, інфраструктура, фінансова система майже цілком зруйновані. Реальною є загроза розвалу держави (на півночі країни знаходяться самопроголошена Республіка Сомаліленд, на узбережжі – Держава Пунтленд). Нестабільна ситуація і в Руанді, де у 1994 р. почалися етнічні сутички, що переросли у геноцид, жертвами якого стали майже 1 млн тутсі (етнічна меншина). Подібне відбувається і в Бурунді, де у 1994 р. активізувалися екстремістські угруповання народностей тутсі й хуту, що призвело до міжетнічної різанини, в якій загинули тисячі мирних жителів, переважно з народності хуту.

Природно-ресурсний потенціал. Природні умови регіону дуже різноманітні. У рельєфі Східної Африки переважають гори і плоскогір'я. Велику частину території займає Східноафриканське плоскогір'я. Тут знаходяться найвищі вершини континенту: Кіліманджаро (5895 м), Кенія (5199 м), масив Рувензорі (5109 м). У багатьох районах, особливо у північній частині регіону, часто бувають землетруси, виверження вулканів. Клімат - екваторіальний і субекваторіальний, сезонно-вологий, жаркий (на висотах 1500-2000 м - теплий, вище - прохолодний). У регіоні беруть початок найбільші ріки Африки - Ніл, Конго, Замбезі. Тут багато великих озер, розташованих у рифових западинах. Оскільки регіон належить до „Високої Африки”, тут відсутній екваторіальний ліс навіть у районі екватора. Загальна лісистість – 20%.

Найбільші мінеральні багатства виявлені у Замбії, де є мідні руди (4-те місце у світі), невеликі родовища золота – у Кенії. Запаси гідроресурсів дуже великі. Для розвитку гідроенергетики найперспективніші басейни Блакитного Нілу, на півдні – Замбезі, на яких вже побудовано найпотужніші в регіоні ГЕС. Сприятливими є *рекреаційні ресурси*. В Ефіопії, Танзанії, Кенії існує мережа всесвітньо відомих заповідників і національних парків, в яких охороняються унікальні природні ландшафти та африканські тварини. Щорічно їх відвідують сотні тисяч туристів. Територія Східної Африки характеризується різноманітними ландшафтами: пустелі й ліси, савани і гірські масиви, серед яких найвищі в Африці – Кіліманджаро та Кенія. Останніми десятиріччями країни регіону стали активно розвивати такий вид туризму, як „сафарі”. Цьому сприяють унікальна природа регіону, багатство фауни (дикі слони, чорні носороги, бегемоти, буйволи, антилопи, зебри, жирафи, леви, гепарди, крокодили тощо), які охороняються у системі всесвітньо відомих заповідників та національних парків: Маунт-Кенія, Цаво, Найробі в Кенії; Серенгеті, Нгоронго і Кіліманджаро у Танзанії та ін. До визначних природних пам'яток відносять мальовничі озера Тана, Ньяса, водоспади Блакитного Нілу.

Південна Африка - природна область Африки, що розташована на південь від водороздільного плато Конго-Замбезі. До Південної Африки відносять також острови Мадагаскар, Коморські та Маскаренські.

Природні умови. Більша частина поверхні вкрита високими рівнинами Калахарі, оточеними плоскогір'ями висотою до 1500-2000 м, що переходять на прибережних низовинах Атлантичного та Індійського океанів у Великий уступ. На крайньому півдні Капські гори. Клімат переважно тропічний пасатний, здебільшого посушливий, на крайньому півдні субтропічний. Опадів від 250-300 мм на рік у західних плоскогір'ях до 500-700 мм на плато та 1000-2000 мм на схилах Великого уступу. Великі річки: Замбезі, Лімпопо, Оранжева та Кунене. Серед флори поширені сухі листопадні тропічні рідколісся, різні типи саван і пустель. На крайньому півдні сухі субтропічні вічнозелені ліси.

Європейське заселення Південної Африки почалося в середині XVII ст., коли голландські кальвіністи заснували поблизу мису Доброї Надії свою першу громаду, а 1652 р. - місто Капштадт (Кейптаун). Наприкінці XVIII ст. починається захоплення Капської колонії англійцями, що змусило голландських поселенців переселитися на незаймані північно-східні території та заснувати дві незалежні республіки Трансвааль і Оранжеву. Поселенці називали себе бурами або африканерами, оскільки вважали себе громадянами Африки (подібно до американців у США).

Країнознавча характеристика Маврикію.

Маврикій - острівна африканська держава, займає однойменний острів в західній частині Індійського океану на схід східного узбережжя Мадагаскару. Маврикію також належить ряд островів: Агалега, Сент-Брандон або Каргадос-Карахос, Родригес, конституційний суверенітет поширює на британський архіпелаг Чагос. Маврикій і Реюньон входять до групи Маскаренських

островів. Вигідне геополітичне положення дозволяє контролювати не тільки акваторію західної частини Індійського океану, але й східне узбережжя Африки (2,2 тис. км на захід, 850 км до Мадагаскару) й південне Азії (4 тис. км на північний схід). Клімат островів тропічний, морський. Вище в горах помірний і придатний для життя, саме там розміщується більша частина поселень. Річки маловодні, але численні (до 100), головна - Гранд-Рив'єр, Шамарель (Тамарін) на річці Сен-Дені (295 м), що має 7 потоків - найвищий водоспад острова. У горах збереглися тропічні ліси з манго, мімози, різних пальм. Добре акліматизувались європейські, африканські та індійські рослини, завезені переселенцями. Розміщуються плантації цукрової тростини, маніоку, кукурудзи, кави та перцю, рисові чеки.

На острові розташовано ботанічний сад тропічних рослин - Памплемус, який з 1988 року носить ім'я першого прем'єр-міністра держави, Сівосагура Рамгулама. У ньому висаджено й культивується більше 500 різних рідкісних видів рослин (ковбасне дерево, геніпа, червоне дерево). На острові Егрет, поблизу східного узбережжя Маврикію, створено орнітологічний заказник, де охороняють гніздування рідкісних птахів: рожевих голубів і маврикійського боривітру. На південь від столиці в долині Чорної річки на площі 6557 га створено національний парк - Долина Чорної річки. На території національного парку під охороною знаходяться більше 150 видів рідкісних рослин і тварин: білохвості фаетони, маврикійські дрозди, мангусты, мавпи і олені. У південній частині парку в 1977 році для збереження залишків первісних лісів ебенового дерева створено заповідник Макабі-дель-Омбр, що входить до всесвітньої мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.

Особливість населення країни - багаторасовість, острів населяють вихідці з Африки, Азії, Європи. Головні етноси, що складають маврикійську націю: індо-маврикійці - 68 %, креоли (змішаного франко-афро-малагасійського походження) - 27 %, китайці - 3 %, європейці - 2 %. Головні релігії держави: індуїзм - 48 % населення, католицизм - 23 %, іслам - 17 %, протестантизм (англікани, пресвітеріани, адвентисти) - 8 %, буддизм - 1 %. Маврикій - місце, де стикаються різні культури, що знаходить відображення в архітектурі країни: у столиці по сусідству розташовані мечеть Джума, індуїстський храм Маесварат і християнський собор Сент-Джеймс.

Маврикій - держава, що динамічно розвивається. Історично головним експортним продуктом острова був цукор і похідні продукти. Промисловість разом із будівництвом становить 32 % від ВВП держави; аграрне виробництво разом з лісовим господарством і рибальством - 10 %; сфера обслуговування - 58 %. «Туристичний трикутник» Маврикію із безліччю готелів на білосніжних піщаних пляжах знаходиться на півночі острова між містами Порт-Луї - на заході, Рош-Нуар - на сході, Кап-Малере - на півночі. У Гран-Бай знаходиться «маврикійське лазурове узбережжя» із великою кількістю готелів навколо торговельного центру Сансет-бульвар, морським акваріумом і яхт-клубом.

Маврикій - член ООН з 1968 року, ОАЄ з 1963 року, низки інших міжнародних і регіональних організацій. Входить до Співдружності націй. На міжнародній арені Маврикій проводить курс на неприєднання до блоків та розвиток відносин з усіма країнами. Разом з тим зовнішня політика країни в основному визначається традиційними зв'язками з Великою Британією, Францією, ПАР. На Маврикії з 1829 року працюють Королівське товариство з гуманітарних і природничих наук, Академія мови й літератури Маврикію, з 1880 року Інститут Маврикію, з 1938 року Історичне товариство. У 1953 році у Порт-Луї було засновано науково-дослідний інститут цукрової промисловості. На Маврикії діє ряд **бібліотек**: Університетська, Муніципальна, Інституту Маврикію, Британської ради. **Музеї**. У 1885 році було закладено Музей міста Порт-Луї. У 1960 році створено Гербарій Маврикію. У місті Маебург діє Історичний музей. На північ від міста Мока в «Еурека», комплексі дерев'яних колоніальних будівель франко-мавриканської родини Леклеціо, зведених у 1856 році, відкрито історико-етнографічний музей. У В'є-Гран-Порт на східному узбережжі, задля збереження голландської минувшини, створено а. У місті Маебург - Морський музей, присвячений англо-французькій морській битві 1810 року в навколишніх водах.

Країнознавча характеристика Південно-Африканської республіки.

Південно-Африканська республіка, аббревіатура ПАР - держава на крайньому півдні Африки. Маючи понад 58 мільйонів населення, це 24-та за чисельністю населення країна у світі, що займає площу 1 221 037 км². ПАР має три призначені столиці: адміністративну - Преторію, судову - Блумфонтейн та законодавчу - Кейптаун. Найбільше місто - Йоганнесбург. Близько 80 % південноафриканців - народи Банту, поділені між етнічними групами, які говорять

на різних африканських мовах. Решта населення складається з найбільших африканських спільнот європейського, азійського, індійського та змішаного походження. ПАР відома різноманіттям культур, релігій та мов. Одинадцять офіційних мов закріплені конституцією. Дві з цих мов мають європейське походження: африкаанс, мова, яка виникла на основі голландської, якою спілкується більшість білого та змішаного населення Південної Африки; англійська відображає спадщину британського колоніалізму.

ПАР - найрозвиненіша в економічному плані в Африці. Іноземний капітал займає сильні позиції в економіці. В добувних галузях переважає англійський капітал, у нафтопереробній, автомобільній - капітал транснаціональних компаній країн Західної Європи і США. Провідні галузі промисловості - гірнична (найбільший світовий продуцент платини, золота, хрому), автомобільна, металообробна, металургійна, машинобудівна, хімічна, нафтопереробна, цементна, текстильна, харчова. Сильні позиції ПАР на світовому ринку визначаються передусім багатством її надр. Країна є членом Великої двадцятки. Однак злочинність, бідність та нерівність залишаються широко розповсюдженими: близько чверті населення є безробітними.

Найпопулярніші місця, що відвідують туристи:

1. Кейптаун і Капський півострів,
2. Йоганнесбург,
3. Національний парк Крюгер,
4. Острів Роббен,
5. Блайд Рівер Каньйон природний заповідник.

Світова спадщина ЮНЕСКО в Південно-Африканській Республіці налічує 9 об'єктів, що становить приблизно 0,8 % від загальної кількості об'єктів Світової спадщини у світі. З 9 пам'яток, що перебувають під охороною ЮНЕСКО, 4 належать до об'єктів культурного (критерії i-vi), 3 - до об'єктів природного (критерії vii-x) і 2 - до об'єктів змішаного типу. **Культурний ландшафт Манунгубве.** Парк знаходиться на кордоні з Зімбабве і охороняє археологічні розкопки на місці столиці стародавнього королівства Манунгубве. **Культурний і ботанічний ландшафт Ріхтерсвельд.** Заповідник знаходиться під управлінням громади народності нама, що веде напівкочовий спосіб життя, який не змінювався протягом 2000 років. На території розташовані сезонні випаси худоби, пересувні споруди, здійснюється збір цілющих трав. **Колиска людства** - пам'ятник Світової спадщини (включений до списку ЮНЕСКО в 1999 р.). Знаходиться приблизно в 50 км на північний захід від Йоханнесбурга, в провінції Гаутенг. Площа пам'ятника складає 474 км². Тут знаходиться комплекс вапнякових печер, у тому числі група печер Стеркфонтейн, де в 1947 році Роберт Брум і Джон Робінсон виявили викопні рештки *Australopithecus africanus* віком 2,3 млн. років, і печера Висхідна зірка, де виявлений вид *Homo naledi*, а також - Печера чудес, Малапа, Сварткранс і Кромдрай. В цілому, в Колисці людства знаходиться понад 30 печер, де було знайдено викопні рештки.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Дайте загальну характеристику Африканським країнам?
2. Оцініть географічне положення Африканських країн?
3. Проаналізуйте природно-ресурсний потенціал Африканських країн?
4. Проаналізуйте народонаселення Африканських країн?
5. Дайте загальну характеристику господарства Африканських країн?
6. Проаналізуйте розвиток туризму Африканських країн?
7. Оцініть розвиток транспорту Африканських країн?
8. Проаналізуйте зовнішньоекономічні зв'язки Африканських країн?
9. Проаналізуйте розвиток культури та традицій Африканських країн?
10. Дайте порівняльну характеристику провідним країнам Африки (Маврикій, ПАР)?
11. Дайте характеристику бібліотекам та музеям Маврикію?
12. Дайте характеристику бібліотекам та музеям ПАР?

Частина 2. Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять

Практична 1. Країнознавство як наукова дисципліна. Просторово-територіальна організація країн світу. Природа в країнознавстві

1. Історичні аспекти розвитку країнознавства як науки. Об'єкт, предмет та методи дослідження країнознавства.
2. Розвиток країнознавчої думки в Україні.
3. Традиційні та новітні методи дослідження країнознавства.
4. Територія в країнознавстві: склад території, параметри держави, державні кордони.
5. Поняття географічного положення країни.
6. Характеристика природи в країнознавчих дослідженнях. Природні ресурси.

Рекомендована література: 1-9, 17-19, 22

Теми рефератів, доповідей, повідомлень.

1. Сутність країнознавства як науки. Історичні аспекти розвитку країнознавства.
2. Німецька школа описового державознавства.
3. Французька школа географії людини?
4. Новітні тенденції розвитку країнознавства в Україні.
5. Методологічний аспект країнознавства.
6. Нові парадигми дослідження країнознавства в сучасних умовах.
7. Оцінка державних кордонів у країнознавстві?
8. Сутність економіко-географічне положення країни, нові тенденції дослідження.
9. Сутність природи та природних ресурсів у країнознавчих дослідженнях.

Забезпечення практичного заняття

конспект лекцій, рекомендована література з навчальної дисципліни, тести, ПК, ситуації для виконання завдань, завдання для самостійної роботи студента при вивченні програмного матеріалу

Контроль засвоєння знань:

1. Опитування (бали)
2. Завдання і запитання для обговорення на занятті (бали).
3. Тести на ПК за матеріалом теми (бали)
4. Результати виконання завдань для самостійної роботи (бали)
5. Підсумкова оцінка засвоєння матеріалу навчального заняття.

Практична 2. Цивілізаційний підхід у країнознавстві. Розселення населення.

Народонаселення у країнознавстві

1. Поняття цивілізації в країнознавчих дослідженнях. Цивілізаційний підхід.
2. Культурно-цивілізаційний зміст становлення країн світу.
3. Концепції цивілізаційного розвитку в країнознавстві. Типологія цивілізацій.
4. Дослідження системи розселення в країнознавстві.
5. Поняття народонаселення. Характеристика демографічних показників.
6. Поняття якості населення в країнознавстві.
7. Поняття етносу в країнознавчих дослідженнях, основні характеристики.
8. Національний та релігійний склад населення.

Рекомендована література: 1-11, 17-19, 22

Теми рефератів, доповідей, повідомлень.

1. Історичні аспекти становлення та розвитку цивілізацій в країнознавстві.
2. Роль оцінки цивілізаційного підходу в країнознавчих дослідженнях.
3. Культурно-цивілізаційний зміст становлення країн в країнознавстві.
4. Основні концепції цивілізаційного розвитку в країнознавстві.
5. Основні ознаки та характеристики сучасної цивілізації.
6. Оцінка системи сільського розселення в країнознавстві.
7. Оцінка системи міського розселення в країнознавстві.
8. Мережа поселень в країнознавчих дослідженнях.

9. Процеси субурбанізації та рурбанізації в країнознавстві.
10. Процес становлення опорних каркасів розселення в країнознавстві.
11. Характеристика різних типів відтворення населення.
12. Характеристика вікової структури населення світу.
13. Характеристика економічно активне населення світу.
14. Оцінка структури зайнятості населення світу.
15. Поняття якості населення в країнознавчих дослідженнях.
16. Поняття етносу, його основні характеристики.
17. Поняття народності, основні характеристики.
18. Поняття нації, основні характеристики.
19. Характеристика національного складу населення світу.
20. Характеристика етнічного та релігійного складу населення світу.

Забезпечення практичного заняття

конспект лекцій, рекомендована література з навчальної дисципліни, тести, ПК, ситуації для виконання завдань, завдання для самостійної роботи студента при вивченні програмного матеріалу

Контроль засвоєння знань:

1. Опитування (бали)
2. Завдання і запитання для обговорення на занятті (бали).
3. Тести на ПК за матеріалом теми (бали)
4. Результати виконання завдань для самостійної роботи (бали)
5. Підсумкова оцінка засвоєння матеріалу навчального заняття.

Практична 3. Історія, культура та мистецтво в країнознавстві. Економіка та інфраструктура країни.

1. Поняття історичного розвитку людської цивілізації.
2. Історична типологія культури в країнознавстві. Культурна ідентифікація.
3. Основні підходи до регіоналізації світової культури.
4. Поняття мистецтва. Мистецькі стилі в країнознавстві.
5. Поняття економіки країни в країнознавчих дослідженнях, основні показники.
6. Вчення про міжнародний географічний поділ праці.
7. Вчення про територіальну організацію суспільства й господарства.
8. Поняття інфраструктури країни, фактори та тенденції розвитку.

Рекомендована література: 1-11, 17-19, 22, 26, 30

Теми рефератів, доповідей, повідомлень.

1. Історичний процес становлення людської цивілізації. Поняття культури людства.
2. Опис історичної типології культури. Поняття культурної ідентифікації людства.
3. Основні підходи до регіоналізації світової культури. Основні культурні регіони світу.
4. Поняття та особливості східного типу культури світу.
5. Поняття та особливості західного типу культури світу.
6. Поняття концепції євроцентризму в країнознавстві.
7. Поняття концепцій елітарної та масової культури в країнознавстві.
8. Поняття стилю культури в країнознавстві.
9. Проаналізуйте основні види мистецтва в країнознавстві.
10. Проаналізуйте циклічність розвитку економіки країни.
11. Проаналізуйте поняття відтворювальної структури економіки країни.
12. Проаналізуйте поняття територіальної структури економіки країни.
13. Проаналізуйте основні регулятори економічного розвитку країни.
14. Функціональна роль інфраструктури в процесі суспільного виробництва.

Забезпечення практичного заняття

конспект лекцій, рекомендована література з навчальної дисципліни, тести, ПК, ситуації для виконання завдань, завдання для самостійної роботи студента при вивченні програмного матеріалу

Контроль засвоєння знань:

1. Опитування (бали)
2. Завдання і запитання для обговорення на занятті (бали).
3. Тести на ПК за матеріалом теми (бали)
4. Результати виконання завдань для самостійної роботи (бали)
5. Підсумкова оцінка засвоєння матеріалу навчального заняття.

Практична 4. Порівняння та типологія в країнознавстві. Політична карта світу.

1. Характеристика порівняльного підходу в країнознавстві.
2. Характеристика методу країнознавчих аналогів.
3. Класифікація і типологія в країнознавчих дослідженнях.
4. Держава і країна. Форми правління та адміністративно-територіального устрою.
5. Етапи формування політичної карти світу. Типи країн.
6. Міжнародні (міждержавні) організації.

Рекомендована література: 1-11, 17-20, 22, 30

Теми рефератів, доповідей, повідомлень.

1. Оцініть формально-логічні правила порівняння в країнознавстві.
2. Характеристика та особливості порівняльного методу в країнознавстві.
3. Характеристика методу районів-аналогів у країнознавстві.
4. Характеристика комплексних кількісних класифікацій в країнознавстві.
5. Роль типологічних підходів у комплексному країнознавстві.
6. Дайте характеристику складових території, яка належить державі.
7. Характеристика типів залежних територій і країн.
8. Характеристика монархії. Приклади монархій.
9. Характеристика республіки. Приклади республік.
10. Оцінка унітарних і федеративних держав світу.
11. Етапи формуванні політичної карти світу, сучасні тенденції.
12. Характеристика типів країн за різними класифікаційними ознаками.
13. Поняття міжнародної організації та їх виділення за різними класифікаційними ознаками.
14. Діяльність сучасних міжнародних організацій на міжнародній арені.

Забезпечення практичного заняття

конспект лекцій, рекомендована література з навчальної дисципліни, тести, ПК, ситуації для виконання завдань, завдання для самостійної роботи студента при вивченні програмного матеріалу

Контроль засвоєння знань:

1. Опитування (бали)
2. Завдання і запитання для обговорення на занятті (бали).
3. Тести на ПК за матеріалом теми (бали)
4. Результати виконання завдань для самостійної роботи (бали)
5. Підсумкова оцінка засвоєння матеріалу навчального заняття.

Практична 5. Європейський туристичний макрорегіон. Країнознавча характеристика Західної Європи. Франція. Великобританія.

1. Територія. Географічне положення. Політична карта регіону.
2. Етапи і рівень економічного і соціального розвитку. Інтеграційні процеси.
3. Структура господарства. Природна і культурна спадщина.
4. Проблеми та перспективи розвитку Західної Європи.
5. Країнознавча характеристика Франції та Великобританії.

Рекомендована література: 1-9, 12, 16-20, 22, 24-26

Теми рефератів, доповідей, повідомлень.

1. Характеристика географічного положення та складу території Західної Європи.
2. Характеристика політичної карти Західної Європи.
3. Характеристика інтеграційних процесів Західної Європи.
4. Проаналізуйте природно-ресурсний потенціал Західної Європи.

5. Проаналізуйте народонаселення Західної Європи.
6. Загальна характеристика господарства Західної Європи.
7. Проаналізуйте основні туристичні об'єкти Західної Європи.
8. Проаналізуйте розвиток транспорту Західної Європи.
9. Проаналізуйте розвиток зовнішньоекономічних зв'язків Західної Європи.
10. Проаналізуйте культуру та традиції регіону Західної Європи.
11. Порівняльна характеристика Франції та Великобританії.
12. Характеристика бібліотек та музеїв Франції.
13. Характеристика бібліотек та музеїв Великобританії.

Забезпечення практичного заняття

конспект лекцій, рекомендована література з навчальної дисципліни, тести, ПК, ситуації для виконання завдань, завдання для самостійної роботи студента при вивченні програмного матеріалу

Контроль засвоєння знань:

1. Опитування (бали)
2. Завдання і запитання для обговорення на занятті (бали).
3. Тести на ПК за матеріалом теми (бали)
4. Результати виконання завдань для самостійної роботи (бали)
5. Підсумкова оцінка засвоєння матеріалу навчального заняття.

Практична 6. Країнознавча характеристика Північної та Південної Європи. Фінляндія. Італія.

1. Загальна країнознавча характеристика країн Північної Європи.
2. Загальна країнознавча характеристика країн Південної Європи.
3. Проблеми та перспективи розвитку Північної та Південної Європи.
4. Країнознавча характеристика Фінляндії та Італії.

Рекомендована література: 1-9, 12, 16-20, 22, 24-26

Теми рефератів, доповідей, повідомлень.

1. Порівняння географічного положення країн Північної та Південної Європи.
2. Порівняння природно-ресурсного потенціалу країн Північної та Південної Європи.
3. Порівняння народонаселення країн Північної та Південної Європи.
4. Порівняльна характеристика господарства країн Північної та Південної Європи.
5. Порівняння основних туристичних об'єктів країн Північної та Південної Європи.
6. Порівняння транспорту країн Північної та Південної Європи.
7. Порівняння зовнішньоекономічних зв'язків країн Північної та Південної Європи.
8. Порівняння розвитку культури та традицій країн Північної та Південної Європи.
9. Порівняльна країнознавча характеристика Фінляндії та Італії.
10. Характеристика бібліотек та музеїв Фінляндії.
11. Характеристика бібліотек та музеїв Італії.

Забезпечення практичного заняття

конспект лекцій, рекомендована література з навчальної дисципліни, тести, ПК, ситуації для виконання завдань, завдання для самостійної роботи студента при вивченні програмного матеріалу

Контроль засвоєння знань:

1. Опитування (бали)
2. Завдання і запитання для обговорення на занятті (бали).
3. Тести на ПК за матеріалом теми (бали)
4. Результати виконання завдань для самостійної роботи (бали)
5. Підсумкова оцінка засвоєння матеріалу навчального заняття.

Практична 7. Країнознавча характеристика країн Східної і Центральної Європи. Південно-Східна Європа. Чехія. Болгарія.

1. Загальна країнознавча характеристика країн Східної і Центральної Європи.
2. Загальна країнознавча характеристика країн Південно-Східної Європи.
3. Проблеми та перспективи розвитку країн регіону.
4. Країнознавча характеристика Чехії та Болгарії.

Рекомендована література: 1-9, 12, 16-20, 22, 24-26

Теми рефератів, доповідей, повідомлень.

1. Характеристика географічного положення країн Центрально-Східної Європи.
2. Характеристика природно-ресурсного потенціалу країн Центрально-Східної Європи.
3. Характеристика народонаселення країн Центрально-Східної Європи.
4. Загальна характеристика господарства країн Центрально-Східної Європи.
5. Характеристика розвитку транспорту країн Центрально-Східної Європи.
6. Характеристика розвитку зовнішньоекономічних зв'язків Центрально-Східної Європи.
7. Характеристика розвитку туристичної галузі країн Центрально-Східної Європи.
8. Характеристика розвитку культури і традицій країн Центрально-Східної Європи.
9. Порівняльна країнознавча характеристика Чехії та Болгарії.
10. Характеристика бібліотек та музеїв Чехії.
11. Характеристика бібліотек та музеїв Болгарії.

Забезпечення практичного заняття

конспект лекцій, рекомендована література з навчальної дисципліни, тести, ПК, ситуації для виконання завдань, завдання для самостійної роботи студента при вивченні програмного матеріалу

Контроль засвоєння знань:

1. Опитування (бали)
2. Завдання і запитання для обговорення на занятті (бали).
3. Тести на ПК за матеріалом теми (бали)
4. Результати виконання завдань для самостійної роботи (бали)
5. Підсумкова оцінка засвоєння матеріалу навчального заняття.

Практична 8. Країнознавча характеристика Близького і Середнього Сходу. Єгипет. Саудівська Аравія.

1. Загальна країнознавча характеристика Близького і Середнього Сходу.
2. Проблеми та перспективи розвитку Близького і Середнього Сходу.
3. Країнознавча характеристика Єгипту та Саудівської Аравії.

Рекомендована література: 1-9, 11-13, 15-20, 22, 25-28

Теми рефератів, доповідей, повідомлень.

1. Характеристика географічне положення країн Близького та Середнього Сходу.
2. Характеристика природно-ресурсного потенціалу країн Близького та Середнього Сходу.
3. Характеристика народонаселення країн Близького та Середнього Сходу.
4. Загальна характеристика господарства країн Близького та Середнього Сходу.
5. Характеристика розвитку транспорту країн Близького та Середнього Сходу.
6. Характеристика розвитку зовнішньоекономічних зв'язків країн Близького та Середнього Сходу.
7. Характеристика розвитку туристичної галузі країн Близького та Середнього Сходу.
8. Характеристика розвитку культури та традицій країн Близького та Середнього Сходу.
9. Порівняльна країнознавча характеристика Єгипту та Саудівської Аравії.
10. Характеристика бібліотек та музеїв Єгипту.
11. Характеристика бібліотек та музеїв Саудівської Аравії.

Забезпечення практичного заняття

конспект лекцій, рекомендована література з навчальної дисципліни, тести, ПК, ситуації для виконання завдань, завдання для самостійної роботи студента при вивченні програмного матеріалу

Контроль засвоєння знань:

1. Опитування (бали)
2. Завдання і запитання для обговорення на занятті (бали).
3. Тести на ПК за матеріалом теми (бали)
4. Результати виконання завдань для самостійної роботи (бали)
5. Підсумкова оцінка засвоєння матеріалу навчального заняття.

Практична 9. Країнознавча характеристика Південно-Азійського туристичного макрорегіону. Індія. Пакистан.

1. Загальна країнознавча характеристика Південної Азії.
2. Проблеми та перспективи розвитку країн Південної Азії.
3. Країнознавча характеристика Індії та Пакистану.

Рекомендована література: 1-9, 11-13, 15-20, 22, 25-28

Теми рефератів, доповідей, повідомлень.

1. Характеристика географічного положення країн Південної Азії.
2. Характеристика політичної карти Південної Азії та гарячі точки.
3. Характеристика природно-ресурсний потенціал країн Південної Азії.
4. Характеристика народонаселення країн Південної Азії.
5. Загальна характеристика господарства країн Південної Азії.
6. Характеристика розвитку транспорту країн Південної Азії.
7. Характеристика розвитку зовнішньоекономічних зв'язків країн Південної Азії.
8. Характеристика розвитку туристичної галузі країн Південної Азії.
9. Характеристика розвитку культури та традицій країн Південної Азії.
10. Порівняльна країнознавча характеристика Індії та Пакистану.
11. Характеристика бібліотек та музеїв Індії.
12. Характеристика бібліотек та музеїв Пакистану.

Забезпечення практичного заняття

конспект лекцій, рекомендована література з навчальної дисципліни, тести, ПК, ситуації для виконання завдань, завдання для самостійної роботи студента при вивченні програмного матеріалу

Контроль засвоєння знань:

1. Опитування (бали)
2. Завдання і запитання для обговорення на занятті (бали).
3. Тести на ПК за матеріалом теми (бали)
4. Результати виконання завдань для самостійної роботи (бали)
5. Підсумкова оцінка засвоєння матеріалу навчального заняття.

Практична 10. Країнознавча характеристика Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону. Китай. Японія.

1. Загальна країнознавча характеристика Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону.
2. Проблеми та перспективи розвитку країн Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону.
3. Країнознавча характеристика Китаю та Японії.

Рекомендована література: 1-9, 11-13, 15-20, 22, 25-28

Теми рефератів, доповідей, повідомлень.

1. Характеристика географічного положення країн Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону.
2. Характеристика природно-ресурсного потенціалу країн Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону.
3. Характеристика народонаселення країн Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону.
4. Загальна характеристика господарства країн Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону.
5. Характеристика розвитку транспорту країн Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону.
6. Характеристика розвитку зовнішньоекономічних зв'язків Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону.
7. Характеристика розвитку туристичної галузі країн Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону.
8. Характеристика розвитку культури та мистецтва країн Азійсько-Тихоокеанського туристичного макрорегіону.
9. Порівняльна країнознавча характеристика Китаю та Японії.
10. Характеристика бібліотек та музеїв Китаю.
11. Характеристика бібліотек та музеїв Японії.

Забезпечення практичного заняття

конспект лекцій, рекомендована література з навчальної дисципліни, тести, ПК, ситуації для виконання завдань, завдання для самостійної роботи студента при вивченні програмного матеріалу

Контроль засвоєння знань:

1. Опитування (бали)
2. Завдання і запитання для обговорення на занятті (бали).
3. Тести на ПК за матеріалом теми (бали)
4. Результати виконання завдань для самостійної роботи (бали)
5. Підсумкова оцінка засвоєння матеріалу навчального заняття.

Практична 11. Країнознавча характеристика Американського туристичного макрорегіону. Північна Америка. США. Канада.

1. Загальна країнознавча характеристика Американського туристичного макрорегіону.
2. Проблеми та перспективи розвитку країн Американського туристичного макрорегіону.
3. Країнознавча характеристика США та Канади.

Рекомендована література: 1-12, 14, 16-20, 22, 26, 30

Теми рефератів, доповідей, повідомлень.

1. Характеристика географічного положення країн Північної Америки.
2. Характеристика природно-ресурсного потенціалу країн Північної Америки.
3. Характеристика народонаселення країн Північної Америки.
4. Загальна характеристика господарства країн Північної Америки.
5. Характеристика розвитку туристичної галузі країн Північної Америки.
6. Характеристика розвитку транспорту країн Північної Америки.
7. Характеристика розвитку зовнішньоекономічних зв'язків країн Північної Америки.
8. Характеристика розвитку культури та традицій країн Північної Америки.
9. Порівняльна країнознавча характеристика США та Канади.
10. Характеристика бібліотек та музеїв США.
11. Характеристика бібліотек та музеїв Канади.

Забезпечення практичного заняття

конспект лекцій, рекомендована література з навчальної дисципліни, тести, ПК, ситуації для виконання завдань, завдання для самостійної роботи студента при вивченні програмного матеріалу

Контроль засвоєння знань:

1. Опитування (бали)
2. Завдання і запитання для обговорення на занятті (бали).
3. Тести на ПК за матеріалом теми (бали)
4. Результати виконання завдань для самостійної роботи (бали)
5. Підсумкова оцінка засвоєння матеріалу навчального заняття.

Практична 12. Країнознавча характеристика Латинської та Центральної Америки.

Андські країни. Бразилія. Чилі.

1. Загальна країнознавча характеристика Латинської та Центральної Америки. Андські країни.
2. Проблеми та перспективи розвитку країн Латинської та Центральної Америки, Андських країн.
3. Країнознавча характеристика Бразилії та Чилі.

Рекомендована література: 1-9, 11-13, 15-20, 22, 26,30

Теми рефератів, доповідей, повідомлень.

1. Характеристика географічного положення країн Латинської та Центральної Америки, Андських країн.
2. Характеристика природно-ресурсного потенціалу країн Латинської та Центральної Америки, Андських країн.
3. Характеристика народонаселення країн Латинської та Центральної Америки, Андських країн.
4. Загальна характеристика господарства країн Латинської та Центральної Америки, Андських країн.
5. Характеристика розвитку туристичної галузі країн Латинської та Центральної Америки, Андських країн.
6. Характеристика розвитку транспорту країн Латинської та Центральної Америки, Андських країн.
7. Характеристика розвитку інтеграційних процесів у країнах Латинської та Центральної Америки, Андських країнах.
8. Характеристика розвитку зовнішньоекономічних зв'язків країн Латинської та Центральної Америки, Андських країн.
9. Характеристика розвитку культури та традицій країн Латинської та Центральної Америки, Андських країн.
10. Порівняльна країнознавча характеристика Бразилії та Чилі.
11. Характеристика бібліотек та музеїв Бразилії.
12. Характеристика бібліотек та музеїв Чилі.

Забезпечення практичного заняття

конспект лекцій, рекомендована література з навчальної дисципліни, тести, ПК, ситуації для виконання завдань, завдання для самостійної роботи студента при вивченні програмного матеріалу

Контроль засвоєння знань:

1. Опитування (бали)
2. Завдання і запитання для обговорення на занятті (бали).
3. Тести на ПК за матеріалом теми (бали)
4. Результати виконання завдань для самостійної роботи (бали)
5. Підсумкова оцінка засвоєння матеріалу навчального заняття.

Практична 13. Африканський туристичний макрорегіон. Маврикій. ПАР.

1. Загальна країнознавча характеристика Африканського туристичного макрорегіону.
2. Проблеми та перспективи розвитку країн Африканського туристичного макрорегіону.
3. Країнознавча характеристика Маврикію та ПАР.

Рекомендована література: 1-12, 15-20, 22, 26, 30

Теми рефератів, доповідей, повідомлень.

1. Загальна країнознавча характеристика Африканських країн.
2. Характеристика географічного положення Африканських країн.
3. Характеристика природно-ресурсного потенціалу Африканських країн.
4. Характеристика народонаселення Африканських країн.
5. Загальна характеристика господарства Африканських країн.
6. Характеристика розвитку туризму Африканських країн.
7. Характеристика розвитку транспорту Африканських країн.
8. Характеристика зовнішньоекономічні зв'язків Африканських країн.
9. Характеристика розвитку культури та традицій Африканських країн.
10. Порівняльна країнознавча характеристика Маврикію та ПАР.
11. Характеристика бібліотек та музеїв Маврикію.
12. Характеристика бібліотек та музеїв ПАР.

Забезпечення практичного заняття

конспект лекцій, рекомендована література з навчальної дисципліни, тести, ПК, ситуації для виконання завдань, завдання для самостійної роботи студента при вивченні програмного матеріалу

Контроль засвоєння знань:

1. Опитування (бали)
2. Завдання і запитання для обговорення на занятті (бали).
3. Тести на ПК за матеріалом теми (бали)
4. Результати виконання завдань для самостійної роботи (бали)
5. Підсумкова оцінка засвоєння матеріалу навчального заняття.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Країнознавство: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Авт. кол.: Головченко В.І., Дорошко М.С., Ігнат'єв П.М., Кравчук О.А., Кривонос Р.А., Крижанівський В.П., Сербіна Н.Ф.; за заг. ред. Крижанівського В.П., Головченка В.І. - К.: ВПЦ "Київський університет", 2008. - 658 с.
2. Мальська М. П., Країнознавство: теорія та практика. Підручник. / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Ю. С. Занько, Н. М. Ганич - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 528 с.
3. Мальська М. П. Теоретичні основи країнознавства: підручник / М.П. Мальська, Н. В. Антонюк, Ю. С. Занько, Н. М. Ганич. - К.: Знання. 2011.- 326 с.
4. Масляк П.О. Країнознавство: підручник. - 2-ге вид., випр. / П. О. Масляк - К.: Знання, 2008. - 292 с.
5. Ровенчак І. І., Мамчур О. І. Географічне країнознавство : навчально-методичний посібник. / І І. Ровенчак, О. І.Мамчур - Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. - 106 с.
6. Яценко Б. П., Бобарицька В. К. Країнознавство: основи теорії: навчальний посібник – К.: Либідь, 2009. – 312 с.

Додаткова

7. Афанасьєв О.Є. Політико-географічний простір сучасного світу: Довідник. - К.: Шкільний світ, 2010. - 128 с.
8. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: навч. посіб. / В.В. Безуглий. - К.: Академія, 2007. - 704 с.
9. Блій Г. де, Муллер П., Шаблій О. Географія: світи, регіони, концепти / Пер. з англ. – К.: Либідь, 2004. – 740 с.
10. Будз М.Д. Короткий довідник з комплексного країнознавства (методика країнознавчих досліджень, основні поняття та визначення, країни, персоналії). 2-е вид / М.Д. Будз, В. О. Мартинюк, Р. М. Постоловський, С. С. Троян. - К.: ПП Самборський, 2002. - 255 с.
11. Джаман М. А., Шуканов П. В. Етногеографические аспекты развития глобализации и регионализации в современном мире: монография/ Под ред. М. А. Джамана. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 200 с.
12. Економічна і соціальна географія країн світу / За ред. С. П. Кузика. – Львів: Світ, 2005. – 672 с.
13. Ігнат'єв П.М. Країни Азії: особливості культури та побуту./ П.М. Ігнат'єв. - Чернівці: Книги - XXI, 2011. - 340 с.
14. Кузик С. П., Книш М. М. Економічна і соціальна географія Америки. – Львів: Вид. центр Львів. ун-ту ім. Івана Франка, 1999. – 300 с.
15. Книш М. М. Економічна і соціальна географія країн, що розвиваються. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 264 с.
16. Міжнародні організації: Навчальний посібник / За ред. О. С. Кучика. – К: Знання, 2005. – 497 с.
17. Орлова Т.В. Сучасна політична історія країн світу: навч. посібн.- К.: Знання, 2013.- 677 с.
18. Політична географія і геополітика: Навчальний посібник / За ред. Б. П. Яценка. – К.: Либідь, 2007. – 255 с.
19. Філіпенко А. С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку – К.: Знання України, 2002. – 190 с.
20. Юрківський В. М. Регіональна економіка і соціальна географія. Зарубіжні країни: підручник. – К: Либідь, 2000. – 416 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

21. Веб-портал Українського національного інформаційного агентства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svit.ukrinform.ua/>
22. Інформаційно-пошукова система, пристосована для пошуку інформації про країни світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geonames.de/cous.html>.
23. Інформаційно-пошукова система законодавчих і нормативних документів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
24. Матеріали ЄС і Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.isi.gov.uk
25. Офіційний сайт Європейського Союзу (ЄС) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.europa.eu.com

26. Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.un.org
27. Офіційний сайт Центру аналізу подій в Центральній Азії та Закавказзі Університету імені Джона Хопкінса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.casianalyst.org
28. Офіційний сайт Центру політичних та соціальних студій Центральної Азії та Закавказзя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ca-c.org
29. Офіційний сайт Центру Україно-Африканських досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cuar.in.ua/cuar/main>.
30. Офіційний сайт ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unesco.org

Навчально-методичне видання

КРАЇНОЗНАВСТВО

Методичні рекомендації
Укладачі Т.Ю.Лужанська
О.І.Мілашовська, О.О.Малець

Тираж 10 пр

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4916 від 16.06.2015 р.

Редакційно-видавничий відділ МДУ,
89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26



МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>